

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Π.Μ.Σ. Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Μεταπτυχιακή Εργασία

Θέμα

«Εξωτερικοί/Εσωτερικοί Παράγοντες που Επηρέασαν την Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας έναντι στην Κύπρο και το Κυπριακό, κατά την Περίοδο 1955-1959»

Επιβλέπων Καθηγητής: Παναγιώτης Ήφαιστος
Φοιτητής: Καπετανάκης Ελευθέριος του Γεωργίου
ΜΘ/ 07012
Πειραιάς 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>Εισαγωγή</u>	3
Βασική Υπόθεση Εργασίας και Μεθοδολογία.....	4
<u>Γενικές Διαπιστώσεις</u>	5
Θεωρητικό Υπόβαθρο	5
Κεντρικοί δρώντες	13
Η Κατάσταση στην Κύπρο μέχρι το 1955	24
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	29
<u>Κεφάλαιο 1 - Ρήξη των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ανάφλεξη του Κυπριακού Ζητήματος: 1955</u>	32
Η Ενεργοποίηση του Τουρκικού Παράγοντα στο Κυπριακό	36
Η Τριμερής στο Λονδίνο - Η Ιδέα της Τριπλής Κυριαρχίας.....	39
Συμπεράσματα Κεφαλαίου	42
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	44
<u>Κεφάλαιο 2 - Εσωτερικές Εξελίξεις στην Κύπρο: 1956 ως Αρχές 1957</u>	45
Διεθνείς Συνθήκες	46
Πάλη για Εσωτερική Κυριαρχία στην Κύπρο – Σχέδιο Radcliffe	48
Συμπεράσματα Κεφαλαίου	54
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	55
<u>Κεφάλαιο 3 - Η Επεξεργασία της Διχοτόμησης: 1957</u>	57
Δεύτερη Προσφυγή Ελλάδας - Απελευθέρωση Μακαρίου	59
Τριμερής Προσέγγιση – Ισχυροποίηση της Τουρκίας επί του Κυπριακού	63
Συμπεράσματα Κεφαλαίου	66
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	68
<u>Κεφάλαιο 4 - Επανεκτίμηση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής</u>	69
Σχέδιο Μακμίλλαν – Διακοινοτικές Εντάσεις	71
Διεθνείς Συνθήκες	75
Νέα Προσφυγή Ελλάδας στον ΟΗΕ – Επαναπροσέγγιση Ελλάδας και Τουρκίας	77
Συμπεράσματα Κεφαλαίου	83
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	84
<u>Κεφάλαιο 5 - Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου</u>	85
Περιεχόμενο και Αξιολόγηση Συμφωνιών	86
Διάστημα 1960-1974 - Εκ των Υστέρων Κρίσεις	91
Συμπεράσματα Κεφαλαίου.....	98
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	99
<u>Γενικά Συμπεράσματα</u>	101
Εφαρμογή Θεωρίας-Αξιολόγηση Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής	104
Η Κύπρος στο Γενικότερο Πλαίσιο της Περιφερειακής Στρατηγικής της Τουρκίας.....	121
Χαμένες Ευκαιρίες-Ελληνοτουρκικές Σχέσεις	123
Ζήτημα Τάξης και Δικαιοσύνης στην Κύπρο	124
Βιβλιογραφία Κεφαλαίου	125
<u>Βιβλιογραφία</u>	127

Εισαγωγή

Αντικείμενο της μελέτης που θα ακολουθήσει, είναι η παρουσίαση και ανάλυση των εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων αυτών, οι οποίοι επηρέασαν την διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας σχετικά με την Κύπρο και το Κυπριακό, κατά την περίοδο 1955-1959. Η συγκεκριμένη περίοδος επιλέχθηκε για τη μελέτη, καθώς αποτελεί την πρώτη φάση διεθνοποίησης και επιδείνωσης ενός ζητήματος, το οποίο απασχολεί μέχρι και σήμερα, ενώ προσφέρει ένα κατεξοχήν παράδειγμα αλληλεπιδράσεων υπό το πρίσμα των διπολικών συνθηκών του Ψυχρού πολέμου σχετικά με θέματα δικαιοσύνης. Εντός των πλαισίων αυτών, θα γίνει προσπάθεια ώστε να εντοπιστούν οι επιμέρους εσωτερικοί/εξωτερικοί παράγοντες που επηρέασαν όχι μόνο την Τουρκία, αλλά και άλλες χώρες, των οποίων η ανάμειξη στο Κυπριακό ζήτημα είχε καθοριστικές επιπτώσεις για τις μελετώμενες εξελίξεις. Παράλληλα, η ανάλυση θα γίνει συναρτήσει των εκάστοτε συνθηκών και αλληλεπιδράσεων του διεθνούς συστήματος και των διαφόρων περιφερειακών υποσυστημάτων, οι οποίες συνέθεσαν το πλαίσιο εντός του οποίου έλαβαν χώρα τα γεγονότα που μελετώνται, ενώ θα επιχειρηθεί να δοθούν απαντήσεις για τον τρόπο, με τον οποίο όλα τα παραπάνω στοιχεία συνδυάστηκαν σε παράγοντες διαμόρφωσης των εξωτερικών κινήσεων της Τουρκίας, σχετικά με την Κύπρο.

Για τον σκοπό της κατά το δυνατό καλύτερης παρουσίασης των γεγονότων, η μελέτη είναι χωρισμένη σε κεφάλαια βάσει χρονολογίας, εντός των οποίων κατατάσσονται οι εκάστοτε μελετώμενοι παράγοντες και εξελίξεις. Έτσι η μελέτη αρχίζει χρονικά από το 1955 και καταλήγει στο 1959, αφού έχει γίνει από πριν μια σύντομη παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου και παραδοχών, καθώς και παράθεση ορισμένων ιστορικών γεγονότων και καταστάσεων, που διαμόρφωσαν τις βασικές κατευθυντήριες των μελλοντικών εξελίξεων. Το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στα γεγονότα του 1955, τα οποία προκάλεσαν την ενεργοποίηση του τουρκικού παράγοντα στο Κυπριακό, καθώς και την ακόλουθη ρήξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Στο επόμενο κεφάλαιο μελετώνται οι συνέπειες της ανάμειξης της Τουρκίας στο Κυπριακό, ιδιαίτερα στην εσωτερική κατάσταση του νησιού, ενώ μεγάλο μέρος αφιερώνεται στις διεθνείς εξελίξεις, οι οποίες ενίσχυσαν την Κύπρο στους στρατηγικούς σχεδιασμούς της Αγγλίας, δημιουργώντας μια σχέση άνισης εξάρτησης έναντι της Τουρκίας. Επίσης, γίνεται λόγος για την δέσμευση της Βρετανίας για χωριστή αυτοδιάθεση των κοινοτήτων στην Κύπρο, όπως αυτή θεμελιώθηκε μέσω των περίφημων δηλώσεων Λένοξ Μπούντ, ως προοίμιο της διχοτόμησης του νησιού. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα γεγονότα που οδήγησαν στην αύξηση των εντάσεων του Ψυχρού Πολέμου και την ακόλουθη ισχυροποίηση της στρατηγικής σημασίας της Τουρκίας, ενώ γίνεται αναφορά στην σταδιακή θεμελίωση της ιδέας μιας τριπλής συγκυριαρχίας στο νησί, μέσω της οποίας η Βρετανία θα παραχωρούσε μέρος της κυριαρχίας της στην Κύπρο στην Τουρκία και στη Ελλάδα. Το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με τις επιπτώσεις του σχεδίου Μακμίλλαν το 1958, παρουσιάζοντας παράλληλα μια σειρά από εξωτερικές και εσωτερικές εξελίξεις, οι οποίες ανάγκασαν την Τουρκία να επανεκτιμήσει την μέχρι τότε στάση της σχετικά με το Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και να επιζητήσει την επαναπροσέγγιση με την Ελλάδα, με αφετηρία την συμφωνία σχετικά με το νησί. Στο πέμπτο κεφάλαιο αξιολογούνται οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, οι οποίες υπήρξαν αποτέλεσμα της νέας ελληνοτουρκικής συνεργασίας, ενώ εξετάζονται οι λόγοι για τους οποίους η Τουρκία προτίμησε την οδό της τριπλής συνεργασίας έναντι του σχεδίου Μακμίλλαν. Έπειτα παρουσιάζονται οι παράγοντες οι οποίοι συνέβαλλαν στην παραμονή της Τουρκίας, εντός των κόλπων των συμπεφωνημένων, ενώ ακολούθως γίνεται λόγος για τα αίτια της κατάρρευσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων μετά το 1963 και τέλος μια πολύ σύντομη ιστορική αναφορά στα γεγονότα και αλληλεπιδράσεις μετά το 1964 με κατάληξη την τουρκική εισβολή του

1974. Στο τελευταίο μέρος της μελέτης, συνοψίζονται τα βασικά σημεία των κεφαλαίων, αξιολογείται η τουρκική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά το 1955-1959, βάσει των γεγονότων και του θεωρητικού πλαισίου του πρώτου μέρους, ενώ η εργασία κλείνει με μια σύντομη αναφορά στο δίλλημα τάξης/στρατηγικής και δικαιοσύνης σχετικά με το Κυπριακό.

Βασική Υπόθεση Εργασίας και Μεθοδολογία

Προτού προχωρήσουμε στην έναρξη της μελέτης, θα γίνει προσπάθεια ώστε να οριστούν σαφώς, ο σκοπός, καταρχήν της παρουσίασης προσπάθειας, αλλά και η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί ως προς την εξαγωγή των συμπερασμάτων της εργασίας. Με αφετηρία την υπόθεση ότι η εξωτερική πολιτική ενός κράτους είναι αποτέλεσμα της επίδρασης τόσο εξωτερικών, όσο και εσωτερικών παραγόντων και μεταβλητών, θα επιχειρηθεί να εντοπιστούν: Πρώτον, ποιοι ήταν αυτοί οι παράγοντες, και κατά δεύτερον με ποιο τρόπο επέδρασαν στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας σχετικά με το Κυπριακό Ζήτημα. Παράλληλα το ιστορικό πλαίσιο της έρευνας θα περιοριστεί κυρίως στην χρονική περίοδο 1955-1959.

Διευκρινίζοντας, στους εξωτερικούς παράγοντες συμπεριλαμβάνονται έννοιες, όπως, το διεθνές σύστημα και οι συναπτόμενες διακρατικές σχέσεις, οι πάγιες πολιτικές, αλλά και οι διακυμάνσεις αυτών, οι δρώντες που καθόρισαν την πορεία του Κυπριακού ζητήματος της μελετώμενης περιόδου, περιφερειακές συνθήκες και συμμαχίες, η εξωτερική πολιτική των εμπλεκόμενων και όχι μόνο κρατών, οι επιδιώξεις των κρατών ενδιαφέροντος, καθώς και διάφορα άλλα στρατηγικά δεδομένα. Στους εσωτερικούς παράγοντες εντάσσονται στοιχεία, που σχετίζονται με τις εσωτερικές συνθήκες ενός κράτους, όπως οι κρατικές δομές, το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό σύστημα και δυναμικές, οι αντιλήψεις της ηγεσίας για το αντικειμενικό εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον, και άλλα.

Όσο αφορά στη μεθοδολογία, στο πρώτο μέρος της μελέτης θα παρουσιαστούν οι βασικές θεωρητικές σταθερές, καθώς και άλλες γενικές παραδοχές, όπως οι σημαντικότεροι διεθνείς δρώντες, η μορφή του διεθνούς συστήματος και οι διακρατικές σχέσεις της περιόδου, ευρύτερα στρατηγικά στοιχεία, καθώς και οι επιμέρους επιδιώξεις των εμπλεκόμενων στο ζήτημα χωρών. Στο κυρίως μέρος της εργασίας θα εντοπιστούν και θα αναλυθούν τα ιστορικά δεδομένα σχετικά με το μελετώμενο ζήτημα, κατά χρονολογική σειρά, ενώ στο τελευταίο μέρος θα εφαρμοστεί η θεωρία σε σχέση με τα ιστορικά δεδομένα και θα εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

Γενικές Διαπιστώσεις

Θεωρητικό Υπόβαθρο

Προτού προχωρήσουμε στην παρουσίαση του κυρίως θέματος θα ήταν συνετό να πραγματοποιήσουμε μια παράθεση των παραδοχών και αντικειμενικών σημείων της μελέτης, που θα συμβάλλουν στην δόμηση της μελέτης και στην τεκμηρίωση των ιδεών της παρούσης προσπάθειας. Δεδομένης της φύσης της μελέτης των διεθνών σχέσεων και της πληθώρας των διαθέσιμων θεωρητικών και μεθοδολογικών επιλογών και προσεγγίσεων, η ανάλυση θα βασιστεί σε γενικώς αποδεκτά θεωρητικά πλαίσια, τα οποία, σύμφωνα με την άποψη του υποφαινόμενου, θα βοηθήσουν στην κατανόηση των δυνάμεων που συνέβαλλαν στην διαμόρφωση της υψηλής πολιτικής τόσο της Τουρκίας, όσο και των υπολοίπων δρώντων που επηρέασαν καθοριστικά το ζήτημα της Κύπρου την περίοδο 1955-59.

Για τους σκοπούς της μελέτης έχουν επιλεγθεί: το θεωρητικό πλαίσιο του Πολιτικού Ρεαλισμού, ιδιαίτερα η παραδοσιακή εκδοχή, περί ισχύος, όπως εκφράστηκε από τον Hans J. Morgenthau, τα κριτήρια αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής, το πρότυπο του J.N. Rosenau σχετικά με την προσαρμογή της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, η θεωρία της Εξάρτησης (Dependence Theory), καθώς και η θεωρία των B. Russel και H. Starr των επιπέδων ανάλυσης. Τα παραπάνω θεωρητικά εργαλεία και προσεγγίσεις θα λειτουργήσουν συνδυαστικά ως προς την εξαγωγή συμπερασμάτων, σχετικά με τις πολιτικές διαδράσεις και κινήσεις τις περιόδου, παρέχοντας εξηγήσεις των γεγονότων που διαμόρφωσαν τις επιλογές των εξεταζόμενων δρώντων σε συνάρτηση με την ιστορική πορεία του Κυπριακού ζητήματος. Συγκεκριμένα.

Πολιτικός Ρεαλισμός

Η παρούσα μελέτη έχει ως θεωρητική αφετηρία την ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, της οποίας οι αρχές παρέχουν ένα εμπειριστατωμένο πλαίσιο επεξήγησης των γεγονότων και αλληλεπιδράσεων που θα ακολουθήσουν στη συνέχεια της μελέτης. Συγκεκριμένα, ο πολιτικός ρεαλισμός πρεσβεύει την άποψη ότι, το διεθνές σύστημα, εν αντιθέσει με τα πρότυπα της οργανωμένης τάξης, όπως αυτά παρατηρούνται στην εσωτερική οργάνωση των κρατών, χαρακτηρίζεται από την απουσία κάποιας κεντρικής εξουσίας, η οποία λειτουργεί ρυθμιστικά, ως προς τις αλληλεπιδράσεις των κρατών του συστήματος και την διεθνή πολιτική. Δεδομένης, συνεπώς, της μη ύπαρξης κάποιας υπερεθνικής εξουσίας ή κάποιου ιστορικά θεμελιωμένου συστήματος διανεμητικής δικαιοσύνης, το διεθνές σύστημα είναι φύσει άναρχο. Με άλλα λόγια το σύνολο των διακρατικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων διεξάγεται υπό καθεστώς διεθνούς αναρχίας, όχι όμως υπό την έννοια του απόλυτου χάους, καθώς το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό τάξης, η οποία μπορεί να προκύπτει από παράγοντες, όπως η ισορροπία ισχύος. Η ισορροπία ισχύος, είτε πρόκειται για απλή (συσχετισμός μεταξύ δύο κυρίων δρώντων), είτε για σύνθετη (συσχετισμός μεταξύ δύο ή περισσότερων) κυρίων δρώντων¹, συμβάλλει στην διατήρηση του συστήματος των κρατών, στην αποτροπή της μεταβολής του συστήματος μέσω κατάκτησης (αυτοκρατορία), στην σχετική προστασία της ανεξαρτησίας των μικρότερων κρατών, ενώ εξασφαλίζει τις συνθήκες διεξαγωγής των όποιων θεσμών της διεθνούς πολιτικής (εξωτερική πολιτική, πόλεμος, διεθνές δίκαιο κ.α.)².

¹ Hedley Bull, *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001, σελ. 147-148.

² *Idem.* σελ. 153.

Σύμφωνα με τον πολιτικό ρεαλισμό, κύριοι δρώντες εντός του διεθνούς συστήματος είναι τα κράτη, τα οποία, ως ορθολογικοί δρώντες, λειτουργούν με γνώμονα το συμφέρον που ορίζεται ως ισχύς, βάσει πάντα ορθών εκτιμήσεων κόστους-οφέλους, επιλέγοντας πολιτικές, που μεγιστοποιούν το εν λόγω όφελος. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε, ότι η ισχύς αποτελεί ένα πολυδιάστατο και δυναμικό φαινόμενο, το οποίο ορίζεται από πολλές συνιστώσες, όπως η στρατιωτική ισχύς, η οικονομία, τεχνολογία, πληθυσμός, γεωγραφία, κ.α³. Η διαδικασία, σύμφωνα με την οποία ορίζεται το συμφέρον που περιγράψαμε παραπάνω, ποικίλει ανάλογα με το κράτος, ενώ επηρεάζεται από παράγοντες, όπως οι εσωτερικές δομές ενός κράτους ή συμφέροντα που αφορούν σε συγκεκριμένες ομάδες της κοινωνίας⁴.

Βασική συνέπεια των άναρχων συνθηκών του διεθνούς συστήματος, είναι τα κράτη να δραστηριοποιούνται με επιδίωξη την εξασφάλιση του εθνικού τους συμφέροντος, το οποίο μπορεί να οριστεί με όρους στρατιωτικής ασφάλειας και πολιτικής ανεξαρτησίας⁵, ως βασική προϋπόθεση της ευημερίας και της ύπαρξής τους. Δεδομένων των παραπάνω, τα κράτη προσπαθούν να πετύχουν τον παραπάνω στόχο, δρώντας σύμφωνα με την αρχή της αυτοβοήθειας (self help, self regarding), την ανάγκη, δηλαδή, να μεριμνούν από μόνα τους για την ασφάλεια τους, εξισορροπώντας δυνητικούς αντιπάλους, είτε μέσω αύξησης της ισχύος τους, είτε με τη συμμετοχή τους σε κάποιο συνασπισμό⁶. Καθώς τα κράτη προσπαθούν, εντός συνθηκών διεθνούς αναρχίας, να προωθήσουν τα συμφέροντα τους, δημιουργείται ένα καθεστώς συγκρουσιακών μεταξύ τους σχέσεων, το οποίο, μέσα από το πρίσμα της άνιση ανάπτυξης και μεγέθυνσης⁷, τα αναγκάζει να μεριμνούν για την ασφάλεια τους, προσπαθώντας συγχρόνως να βελτιώσουν την θέση τους στους συσχετισμούς ισχύος με άλλα κράτη-αντιπάλους⁸. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται επιπρόσθετα διλλήματα ασφαλείας, ενισχύοντας τις συγκρουσιακές πτυχές των διακρατικών σχέσεων και αναγκάζοντας τα κράτη σε ένα διαρκή αγώνα για ισχύ. Ομοίως, τα αίτια πολέμου, όπως «η άνιση ανάπτυξη και κατανομή ισχύος, τα κατάλοιπα ιστορικών διενέξεων, καθώς και επαναστατικές παραδοχές και ανεξέλεγκτα διεθνή φαινόμενα»⁹, τείνουν να ενισχύουν την παραπάνω κατάσταση διαρκούς ανταγωνισμού, δυσχεραίνοντας την δημιουργία γενικώς αποδεκτών μηχανισμών ρύθμισης του. Ο πολιτικός ρεαλισμός δεν απορρίπτει, βέβαια, το εν λόγω συμφέρον να οδηγήσει και σε διακρατική συνεργασία, η οποία όμως θα παραμένει ευάλωτη στις μεταβολές του εθνικού συμφέροντος, καθώς και σε παράγοντες που αφορούν στην άνιση κατανομή της ισχύος.

³ J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (revised by: Kenneth W. Thompson), 6 ed. rev, McGraw Hill, Boston, Massachusetts, 1984, σελ. 122-162.

⁴ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004. Σελ. 39, 51.

⁵ Robert Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η Διεθνής Οικονομική Τάξη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2002, σελ. 31.

⁶ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα. Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ. 31, καθώς και Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004. Σελ. 46.

⁷ *Idem.* σελ. 40, 166.

⁸ Εδώ γίνεται λόγος για την σχετική έννοια της ισχύος, καθώς τα κράτη ενδιαφέρονται περισσότερο για την ισχύ που έχουν στην διάθεση τους, έναντι αντίπαλων κρατών, ο συσχετισμός με τα οποία είναι κρίσιμης σημασίας για αυτά. Για περισσότερα, βλ. H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (revised by: Kenneth W. Thompson), 6 ed. rev, McGraw Hill, Boston, Massachusetts, 1984, σελ. 166-168.

⁹ Παναγιώτης Ήφαιστος, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Διαδρομή, Αντικείμενο, Περιεχόμενο και Γνωσιολογικό Υπόβαθρο*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2006, σελ. 114.

Εντός των συνθηκών που περιγράψαμε παραπάνω, δημιουργείται η τάση να υποβαθμίζονται έννοιες, όπως η δικαιοσύνη έναντι της διεθνούς τάξεως, καθώς στο διεθνές σύστημα, όπως αυτό ορίζεται από τις παραπάνω αρχές, υπάρχει μια εν γένει συγκρουσιακή σχέση μεταξύ της τάξης που προσφέρει το σύστημα και των αιτημάτων για δικαιοσύνη¹⁰. Έτσι, διεθνείς θεσμοί (για παράδειγμα ο ΟΗΕ), επίσης υπό την επίδραση των αιτιών πολέμου, αποτελούν κυρίως όργανα επίτευξης τάξης, κατά τις ελάχιστες, βέβαια, περιπτώσεις, όπου η εν λόγω τάξη εξυπηρετεί τα συμφέροντα των κυρίαρχων δυνάμεων του συστήματος. Έτσι, δεδομένης της λειτουργίας αυτών των θεσμών, ως όργανα εξυπηρέτησης των μεγάλων δυνάμεων, οργανισμοί, όπως ο ΟΗΕ, έχουν ιστορικά αποδειχθεί ως εξαρτημένες μεταβλητές ή ως μέσα «ηγεμονικής επιβολής»¹¹.

Έχοντας παρουσιάσει την «κρατικοκεντρική»¹² εκδοχή του πολιτικού ρεαλισμού, θα ήταν συνετό να παρουσιάσουμε και την συστημική προσέγγιση του δομικού ρεαλισμού, όπως αυτός παρουσιάζεται στα έργα του Kenneth Waltz. Σύμφωνα με τον δομικό ρεαλισμό, η δομή, ως η διάταξη διαφόρων πολιτικών οντοτήτων (μονάδες)¹³ ή ως η μορφή των αλληλεπιδράσεων των κρατών του διεθνούς συστήματος¹⁴, επιδρά καθοριστικά στην συμπεριφορά των κρατών, επιβάλλοντας περιορισμούς και επιδοκιμάζοντας ή τιμωρώντας συγκεκριμένους τύπους διεθνούς πολιτικής. Εντός της σχέσης δομής-μονάδων, η πρώτη επηρεάζει έμμεσα, όχι τόσο τα πολιτικά αποτελέσματα, αλλά τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς της μονάδας, παρέχοντας το πλαίσιο διεξαγωγής των διακρατικών αλληλεπιδράσεων και ανταγωνισμών¹⁵, ανεξάρτητα από την θέληση των μονάδων. Έτσι το κράτος, μπορεί να σχεδιάσει την εξωτερική του πολιτική, βάσει της κατανόησης της διαδικασίας, σύμφωνα με την οποία η δομή του συστήματος ανταμείβει ή τιμωρεί συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς.

Εντός του προτύπου αυτού, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και αποκεντρωμένο, τα κράτη στην λειτουργία τους παρουσιάζουν λίγες διαφορές, ενώ η κατανομή των δυνατοτήτων μεταξύ τους, καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη φύση του διακρατικού ανταγωνισμού, έχοντας σημαντικές επιπτώσεις στην συμπεριφορά των κρατών. Έτσι, η δομή αναγκάζει ουσιαστικά τις μονάδες να συμπεριφέρονται με συγκεκριμένους τρόπους, επιδιώκοντας στα πλαίσια των ανταγωνιστικών διεθνών σχέσεων, την αύξηση της σχετικής τους ισχύος και συνεπώς του ελέγχου που ασκούν πάνω στο σύστημα. Στην περίπτωση που το κράτος δεν προσπαθήσει να επιτύχει του παραπάνω στόχους (αύξηση ισχύος) τότε υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να πληγούν τα ζωτικά του συμφέροντα, καθώς οι υπόλοιποι ανταγωνιστές θα αυξήσουν την σχετική τους ισχύ, βάζοντας με αυτόν τον τρόπο σε κίνδυνο την ύπαρξη του εν λόγω κράτους.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή θεωρία της ισορροπίας ισχύος του Morgenthau, στην βάση του διεθνούς συστήματος βρίσκεται η εν γένει τάση των κρατών να εξασφαλίζουν την ασφάλεια και συνεπώς την ανεξαρτησία τους. Εντός συνθηκών διαρκούς ανταγωνισμού, η ισορροπία ισχύος, επιτελεί διάφορες λειτουργίες, οι σημαντικότερες των οποίων είναι, η διατήρηση της σταθερότητας εντός του

¹⁰ Hedley Bull, *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001, σελ. 130-131.

¹¹ *Idem.* σελ. 495, καθώς και Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα. Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ. 51.

¹² Robert Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η Διεθνής Οικονομική Τάξη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2002, σελ. 30.

¹³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, σελ. 81-82.

¹⁴ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004. Σελ. 151.

¹⁵ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, σελ. 74.

συστήματος, η αποτροπή κυριαρχικών/επαναστατικών βλέψεων ισχυρών κρατών, καθώς και η σχετική εξασφάλιση της επιβίωσης των κρατών¹⁶. Συνεπώς, σύμφωνα με την κλασική αυτή ρεαλιστική θεώρηση, το διεθνές σύστημα διέπεται από αντικειμενικές αρχές, που χαρακτηρίζονται από το εθνικό συμφέρον και εκφράζονται ως ισχύς, και οι οποίες νοηματοδοτούν τις διάφορες εκφάνσεις των διεθνών σχέσεων. Έτσι, η εκάστοτε εξωτερική πολιτική των κρατών, αποτελεί σε μεγάλο βαθμό προϊόν των χαρακτηριστικών που περιγράψαμε παραπάνω, με άλλα λόγια διαμορφώνεται βάσει αντικειμενικών αρχών, υποβαθμίζοντας παράλληλα τον ρόλο άλλων παραγόντων στην χάραξη της και περιορίζοντας τις επιλογές που έχει στη διάθεση της. Ο Morgenthau διατείνεται ότι ο διακρατικός ανταγωνισμός κατηγοριοποιείται στα εξής πρότυπα: Το πρότυπο της απευθείας αντίθεσης (The Pattern of Direct Opposition), όπου η ισορροπία ισχύος μεταξύ των κρατών είναι ασταθής και δυναμική και περιορίζει την ανεξαρτησία των αντίστοιχων μικρών, αναγκάζοντας τα να μεριμνήσουν μόνο τους για την εξασφάλιση της επιβίωσης τους. Το πρότυπο του ανταγωνισμού (The Pattern of Competition), το οποίο είναι σημαντικό για την παρούσα μελέτη, όπου η ανεξαρτησία των μικρότερων κρατών οφείλεται είτε στην ισορροπία ισχύος, είτε στην ηγεμονία μιας συγκεκριμένης δύναμης, ή στην απουσία εκτεταμένης επιθυμίας για κυριαρχία εκ μέρους ενός ισχυρού δρώντα¹⁷. Επομένως, δεδομένης της απουσίας ενός παγκόσμιου και συλλογικού συστήματος ασφάλειας, τα μικρά κράτη είναι αναγκασμένα να στηρίζονται για την εξασφάλιση της επιβίωσης τους σε μεγαλύτερες δυνάμεις, γεγονός το οποίο επιδρά δραστικά στις επιλογές της εξωτερικής τους πολιτικής. Επιπλέον, αξίζει να σημειώσουμε ότι το σύστημα (Dominant System) που περιγράψαμε παραπάνω, μπορεί να περιλαμβάνει επιμέρους υποσυστήματα (Dependent Systems), τα οποία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και χαρακτηρίζονται από διαφορετικού είδους ισορροπία. Η αυτονομία των υποσυστημάτων αυτών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εγγύτητα τους στο κατεξοχήν σύστημα ισορροπίας, δηλαδή, όσο περισσότερο σχετίζεται με το κύριο σύνολο, τόσο θεωρείται ως κομμάτι του και επηρεάζεται από αυτό¹⁸.

Συνεχίζοντας, οι συνέπειες του συστήματος ισορροπίας δυνάμεων επηρεάζουν την ασφάλεια των μικρότερων κρατών ανάλογα με: 1. την φύση του διεθνούς συστήματος, 2. την γεωγραφική και γεωπολιτική θέση εντός του συστήματος, και 3. τις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων του συστήματος¹⁹. Με γνώμονα τα παραπάνω, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι καταρχήν η φύση του συστήματος είναι συνάρτηση του είδους της ισορροπίας δυνάμεων που κυριαρχεί. Εάν το σύστημα αποτελείται από πολλούς πόλους (πολυπολικό σύστημα ισορροπίας), όταν δηλαδή έχουμε πολυμερή κατανομή ισχύος, η συμμετοχή των μικρότερων κρατών στο σύστημα είναι περιορισμένη, ενώ βρίσκονται σε θέση να εκμεταλλευτούν τις αντιθέσεις των υπολοίπων μεγαλύτερων κρατών προς όφελος τους, εξισορροπώντας με αυτόν τον τρόπο την ισχύ και την επιρροή τους. Εντός ενός τέτοιου συστήματος η επιβίωση των μικρών κρατών επιτυγχάνεται μέσω της συμμετοχής τους σε κάποιο συνασπισμό κρατών ή συμμαχία. Στην περίπτωση που το σύστημα είναι διπολικό, με άλλα λόγια όταν το κύριο μέρος της ισχύος κατανέμεται ανάμεσα σε δυο δυνάμεις, ο ανταγωνισμός διεξάγεται κυρίως μεταξύ δυο κυρίαρχων συνασπισμών, οπότε και τα μικρότερα κράτη επηρεάζονται κατά πολύ περισσότερο από τις σχέσεις μεταξύ των συνασπισμών,

¹⁶ J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (revised by: Kenneth W. Thompson), 6 ed. rev, McGraw Hill, Boston, Massachusetts, 1984, σελ. 213-218, καθώς και Hedley Bull, *Η Αναρχία Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001, σελ. 153.

¹⁷ H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (revised by: Kenneth W. Thompson), 6 ed. rev, McGraw Hill, Boston, Massachusetts, 1984, σελ. 184-189.

¹⁸ *Idem*. σελ. 209-212.

¹⁹ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. σελ. 23.

ανάλογα πάντα με την γεωπολιτική τους θέση, ενώ έχουν την επιλογή «να συμμετάσχουν σε ένα εκ των δυο συνασπισμών ή να ακολουθήσουν μια σχετικά ουδέτερη πολιτική» (εξαρτάται φυσικά από την ισχύ που έχουν στην διάθεση τους). Η επίδραση των στοιχείων αυτών στην εξωτερική πολιτική των μικρών κρατών είναι σημαντική. Αν ένα κράτος βρίσκεται σε περιοχή, όπου παρατηρείται έντονη έκφραση ενδιαφέροντος εκ μέρους των κυρίαρχων δυνάμεων, μπορεί να εκμεταλλευτεί την θέση του ούτως ώστε να επιτύχει την άσκηση μιας ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής, συνάμα, όμως μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επεμβάσεων στο εσωτερικό του. Στην περίπτωση που το κράτος βρίσκεται σε θέση αδιάφορη για τις μεγαλύτερες δυνάμεις, τότε το εν λόγω κράτος βρίσκεται σε θέση να κατοχυρώνει την ανεξαρτησία του και να χαράξει ανάλογη εξωτερική πολιτική, χωρίς όμως να απολαμβάνει τα πλήρη οφέλη της συμμετοχής του σε ένα συνασπισμό. Τέλος, ο βαθμός ανεξαρτησίας των κρατών στο εσωτερικό και στην εξωτερική του πολιτική εξαρτάται σημαντικά από την ένταση των σχέσεων των κυρίαρχων στρατοπέδων. Όσο οι σχέσεις αυτές βρίσκονται σε χαλαρή κατάσταση, τα κράτη είναι θέση να ασκούν μεγαλύτερο βαθμό ανεξαρτησίας στις δραστηριότητες τους²⁰.

Κριτήρια Αξιολόγησης Υψηλής Στρατηγικής

Με γνώμονα την ρεαλιστική θεωρία, φτάσαμε στο συμπέρασμα ότι τα κράτη, ως ορθολογικοί δρώντες εντός ενός άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος, δρουν βάσει του εθνικού συμφέροντος, που ορίζεται ως επιβίωση, με κύριο όργανο εξασφάλισης της την ισχύ. Η ισχύς εξασφαλίζει πρωτίστως την ασφάλεια του κράτους, ενώ λειτουργεί ως βασικός συντελεστής στις φύσει συγκρουσιακές διεθνείς σχέσεις. Ο μηχανισμός²¹, όμως, διαχείρισης της ισχύος αυτής, ούτως ώστε να προωθείται το εθνικό συμφέρον του κράτους και να εξασφαλίζεται το αγαθό της εθνικής επιβίωσης, είναι η Υψηλή Στρατηγική, συνιστώσες τις οποίες είναι στρατιωτικά και πολιτικά μέσα, όπως η εξωτερική πολιτική ενός κράτους. Διασαφηνίζοντας περεταίρω, βασική λειτουργία της Υψηλής Στρατηγικής είναι ο καθορισμός των προτεραιοτήτων, ανάμεσα στις πραγματικές ή δυνητικές απειλές που υφίστανται στο περιβάλλον του κράτους, καθώς και η κατανομή των διαθέσιμων πόρων και μέσων για την αντιμετώπιση τους.

Δεδομένης της λειτουργίας της Υψηλής Στρατηγικής, η επιτυχία της κρίνεται βάσει της ικανότητας να παράγει το αποτέλεσμα της εθνικής ασφάλειας, σε σχέση με κάποιους βασικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα, οι παράγοντες αυτοί ή κριτήρια αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής είναι²²:

1. *Καταλληλότητα*. Αναφέρεται το μέτρο στο οποίο η Υψηλή Πολιτική προσιδιάζει με το διεθνές, αλλά και εσωτερικό πολιτικό περιβάλλον. Πρόκειται ουσιαστικά για την ικανότητα της Υψηλής Στρατηγικής να προσαρμόζεται στις συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος, εκτιμώντας και αξιοποιώντας τις ευκαιρίες και περιορισμούς που επιβάλλει, εκμεταλλευόμενη συγχρόνως τα πλεονεκτήματα έναντι πραγματικών ή δυνητικών αντιπάλων. Δηλώνει επίσης το κατά πόσο η εν λόγω στρατηγική βρίσκεται σε αρμονία με το εσωτερικό περιβάλλον του κράτους, έτσι ώστε να υπάρχει νομιμοποίηση, καθώς και υποστήριξη των εξωτερικών κινήσεων.
2. *Συσχετισμός Κόστους-Οφέλους*. Αναφέρεται στο μέτρο της αποδοτικότητας μιας στρατηγικής σε σχέση με τον εκάστοτε υπολογισμό κόστους και κέρδους. Με

²⁰ *Idem*. σελ.24.

²¹ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2000. Σελ. 114-115.

²² Για αναλυτική παρουσίαση των κριτηρίων αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής, βλ. Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2000. Σελ. 114-117, καθώς και Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007. Σελ. 33-35.

άλλα λόγια κατά πόσο υπάρχει μια βέλτιστη σχέση μεταξύ κέρδους και κόστους, υπό την έννοια του χαμηλότερου δυνατού κόστους.

3. *Συσχετισμός Μέσων και Σκοπών*. Κατά πόσο τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους επιτρέπουν την χρησιμοποίηση μιας συγκεκριμένης στρατηγικής, σε σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο. Δηλαδή, το μέτρο στο οποίο οι στόχοι της στρατηγικής συμβαδίζουν με τα διαθέσιμα μέσα ή ικανότητες.
4. *Εσωτερική Συνοχή*. Πρόκειται για το μέτρο κατά το οποίο οι διάφορες πτυχές της στρατηγικής, συμπληρώνονται ή συγκρούονται μεταξύ τους.
5. *Αντοχή σε Σφάλματα*. Δεδομένου του γεγονότος, ότι πολλοί παράγοντες, ιδιαίτερα στο διεθνές περιβάλλον, ξεφεύγουν του ελέγχου του κράτους, το κριτήριο αυτό δηλώνει την ικανότητα της στρατηγικής να απορροφάει τους κραδασμούς από σχετικά σφάλματα, χωρίς να αχρηστεύεται. Ομοίως τα σφάλματα αυτά, μπορούν να αφορούν σε λάθος υπολογισμούς του κράτους κατά τον σχεδιασμό της στρατηγικής του.

Πρότυπα Προσαρμογής Εξωτερικής Πολιτικής του J.N. Rosenau

Αφετηρία της θεωρίας του J.N. Rosenau²³ περί της προσαρμογής των πολιτικών οντοτήτων, είναι η ιδέα ότι εντός του διεθνούς συστήματος, οι διάφορες πολιτικές λειτουργίες των κρατών, όπως η εξωτερική πολιτική, αποτελούν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα μιας διαδικασίας προσαρμογής, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται η ανάγκη για εξισορρόπηση των εσωτερικών αναγκών ενός κράτους με τις απαιτήσεις που επιβάλλει το διεθνές σύστημα. Βασικός δρών παραμένει το κράτος, το οποίο δραστηριοποιείται στην διεθνή πολιτική με κύριο στόχο την διατήρηση της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας του, αλλά και βάσει ενός ευρύτερου φάσματος επιδιώξεων. Ο Rosenau διατείνεται ότι η εξωτερική πολιτική, η οποία επηρεάζεται τόσο από το εσωτερικό (εσωτερικές δομές και χαρακτηριστικά) όσο και από το εξωτερικό περιβάλλον (εκάστοτε μορφή του διεθνούς συστήματος), αποτελεί ουσιαστικά ένα μέσο ή μηχανισμό προσαρμογής του έθνους-κράτους στις συνθήκες του περιβάλλοντος του. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Rosenau, το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον δημιουργεί απαιτήσεις και ευκαιρίες για τα κράτη, τα οποία, ως προσαρμοζόμενες οντότητες ανταπεξέρχονται στις διάφορες εξελίξεις, πετυχαίνοντας ένα είδος ισορροπίας μεταξύ των εσωτερικών/εξωτερικών εισροών, με βασικό σκοπό την διατήρηση των εσωτερικών τους δομών σε επιθυμητά ή ανεκτά επίπεδα. Η προσαρμογή της εξωτερικής πολιτικής, ως μέσου επίτευξης ισορροπίας μεταξύ των αλληλεπιδράσεων του διεθνούς και εθνικού συστήματος, μπορεί να κατηγοριοποιηθεί στα παρακάτω πρότυπα. 1. Πρότυπο της συναινετικής προσαρμογής, 2. Πρότυπο της αδιάλλακτης προσαρμογής, 3. Πρότυπο της προωθητικής / εξισοροποιητικής προσαρμογής, 4. Πρότυπο της εξισοροποιητικής/ συντηρητικής προσαρμογής²⁴.

Συγκεκριμένα, στο πρότυπο της συναινετικής προσαρμογής, το κράτος σχεδιάζει την εξωτερική του πολιτική με βασικό σκοπό την διατήρηση των εσωτερικών του πολιτικών/κοινωνικών του δομών, αποδεχόμενο ταυτόχρονα τις εκ του εξωτερικού περιβάλλοντος επιρροές, ιδιαίτερα δε όταν αυτές προέρχονται από μια μεγάλη δύναμη του συστήματος. Στην περίπτωση αυτή, το κράτος δεν είναι σε θέση να απορρίψει τις απαιτήσεις του διεθνούς συστήματος, με αποτέλεσμα να τις αποδέχεται χωρίς αντίσταση. Ουσιαστικά το κράτος μετατρέπεται σε εντολοδόχο της εκάστοτε μεγάλης δύναμης, αφού η εξωτερική πολιτική του φτάνει να είναι αποτέλεσμα της προσαρμογής στις ανάγκες του εξωτερικού. Στην περίπτωση που αλλάξουν τα εσωτερικά δεδομένα και δημιουργηθούν εντάσεις, η προσοχή του λαού εκτρέπεται σε άλλα «προβλήματα» ή καταπιέζεται. Το πρότυπο της αδιάλλακτης προσαρμογής παραπέμπει σε ένα κράτος το οποίο δεν προσπαθεί να προσαρμόσει την εξωτερική του πολιτική στις ανάγκες του

²³ .N. Rosenau, *The Study of Political Adaptation*, London: F. Pinter 1981.

²⁴ *Idem*. Σελ. 2-5, 37-40.

διεθνούς περιβάλλοντος. Αντιθέτως οι προσπάθειες του εντείνονται ως προς την μετατροπή του τελευταίου σύμφωνα με τα πρότυπα των εσωτερικών του δομών και συστήματος. Με άλλα λόγια, απορρίπτονται οι εκ του εξωτερικού εισροές, ενώ το διεθνές σύστημα μεταβάλλεται έτσι ώστε να ανταποκρίνεται σε εσωτερικές ανάγκες (ηγεμονία). Στην περίπτωση τέτοιων κρατών, ενδέχεται να υπάρχει πίεση εκ μέρους της κοινής γνώμης για την χάραξη τέτοιας πολιτικής, πράγμα το οποίο επιτρέπει την χρήση στρατιωτικών μέτρων για την εξασφάλιση των στόχων της πολιτικής. Σύμφωνα με το πρότυπο της προωθητικής/εξισορροπητικής προσαρμογής, το κράτος βρίσκεται σε θέση να διαμορφώνει μια ισορροπία μεταξύ των αναγκών τόσο του διεθνούς συστήματος, όσο αυτών που προέρχονται από το εσωτερικό του σύστημα. Δεδομένης της σχετικής απουσίας έντονων απαιτήσεων από το εξωτερικό, τα εν λόγω κράτη μπορούν να ασκούν έλεγχο στην ισορροπία που περιγράψαμε παραπάνω, εναλλάσσοντας τις προτεραιότητες τους, μεταξύ ικανοποίησης εσωτερικών αναγκών και προσαρμογής σε εξωτερικές απαιτήσεις με σκοπό να επιτύχουν μακροπρόθεσμους στόχους. Μέσω της ικανοποίησης και των δυο πλευρών, παρέχεται μεγαλύτερη ελευθερία στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, με βασική προϋπόθεση όμως την σωστή εκτίμηση των παραγόντων και απαιτήσεων του διεθνούς συστήματος και του εσωτερικού πολιτικού/κοινωνικού συστήματος. Τέλος, το πρότυπο της προφυλακτικής/συντηρητικής προσαρμογής θεωρεί ότι το κράτος στην διαμόρφωση της εξωτερικής του πολιτικής προσπαθεί να ελαχιστοποιήσει τις μεταβολές που δέχονται οι εσωτερικές τους δομές από το διεθνές περιβάλλον, όπου οι εξωτερικές πιέσεις είναι ιδιαίτερα ισχυρές. Εντός του προτύπου αυτού, ο βαθμός ελευθερίας της εξωτερικής πολιτικής εξαρτάται από την εκάστοτε ισορροπία που επιτυγχάνεται μεταξύ των εξωτερικών και εσωτερικών απαιτήσεων, ενώ η μεταξύ τους ισορροπία εδράζεται στην ανάγκη εξυπηρέτησης βραχυπρόθεσμων στόχων, κυρίως στο ζήτημα της διατήρησης των βασικών εσωτερικών δομών²⁵. Έχοντας παρουσιάσει τα βασικά πρότυπα προσαρμογής της εξωτερικής πολιτικής, πρέπει να σημειώσουμε ότι δεδομένης της ανάγκης για συνεχή προσαρμογή στα εσωτερικά/εξωτερικά δεδομένα, δεν είναι απαραίτητα αποκλειστικά μεταξύ τους, μπορούν να λειτουργήσουν συνδυαστικά ως ένα βαθμό, ενώ τα κράτη μπορούν να εναλλάσσουν τις επιλογές τους ανάμεσα στα πρότυπα ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες.

Θεωρία Εξάρτησης

Λόγω του πολυδιάστατου των αλληλεπιδράσεων που συνέβαλλαν στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των χωρών που επηρέασαν την εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος την περίοδο 1955-1959, ιδιαίτερα δε των μικρότερων, θα χρησιμοποιηθεί και η θεωρία της Εξάρτησης (Dependence Theory), η οποία προσφέρει χρήσιμα δεδομένα για την επεξήγηση των διεθνών σχέσεων, βάσει της αλληλεπίδρασης περιφέρειας και κέντρου του διεθνούς συστήματος. Σύμφωνα με τη θεωρία της Εξάρτησης, η οικονομική και όχι μόνο υπανάπτυξη των χωρών του τρίτου κόσμου οφείλεται στο ασύμμετρο των σχέσεων τους με της αντίστοιχες ανεπτυγμένες χώρες του κέντρου, οι οποίες σε συνδυασμό με την δράση εσωτερικών ελίτ στις χώρες της περιφέρειας, έχουν δημιουργήσει ένα σύστημα σχέσεων που προωθεί κατεξοχήν τα συμφέροντα των δυνατότερων χωρών. Αυτή η άποψη, δε, βρίσκεται σε αντιδιαστολή με την φιλελεύθερη έννοια της αλληλεξάρτησης, σύμφωνα με την οποία οι διάφορες αλληλενέργειες μεταξύ των κρατών (για παράδειγμα στον τομέα των οικονομικών σχέσεων), προκαλούν μια σχέση αμοιβαιότητας, που καθώς εξελίσσεται αρχίζει να αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των διακρατικών σχέσεων²⁶, επιβάλλοντας

²⁵ *Idem*. Σελ. 61-82.

²⁶ Επιπλέον, το φιλελεύθερο επιχειρήμα υποστηρίζει ότι οι οικονομικές και άλλες σχέσεις αλληλεξάρτησης, λειτουργούν συμπληρωματικά ως προς τις εσωτερικές δομές των κρατών, ενισχύοντας την οικονομία και την ενδογενή ανάπτυξη.

αντικίνητρα και σημαντικό κόστος στην κατάργηση της²⁷. Εν αντιθέσει με την σχέση αυτή του «δούναι και λαβείν», η εξάρτηση έχει ως αφετηρία την μονομερή υπαγωγή ενός κράτους ή πολιτικής οντότητας, στα συμφέροντα και εκμετάλλευση μιας άλλης. Αν η παραπάνω παραδοχή εφαρμοστεί στις διακρατικές σχέσεις, τότε οι οικονομικές συναλλαγές και σχέσεις μεταξύ κέντρου (ισχυρές ή σημαντικές χώρες) και περιφέρειας (λιγότερο ισχυρά κράτη) εντείνουν και διαιωνίζουν την στασιμότητα των τριτοκοσμικών χωρών, οι οποίες αποτελούν πρώην αποικίες του κέντρου, καθώς η ξένη οικονομική βοήθεια και επενδύσεις τείνουν να φθείρουν τις εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές δομές τους. Όσο οι ασύμμετρες σχέσεις κέντρου και περιφέρειας συνεχίζονται, πλήττεται τόσο το παραγωγικό και εμπορικό δυναμικό, όσο και οι εσωτερικές πολιτικές/κοινωνικές δομές των αδύναμων χωρών, με αποτέλεσμα την χειραγώγηση της εξωτερικής τους πολιτικής²⁸.

Επίπεδα Ανάλυσης

Σε αυτό το σημείο τίθεται το ζήτημα των επιπέδων της ανάλυσης, όπως αυτό έχει ήδη θιχθεί από τον David Singer²⁹, Σύμφωνα με τον τελευταίο, στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, η ανάλυση τείνει να επικεντρώνεται σε δύο, κυρίως, επίπεδα-πτυχές: το επίπεδο του διεθνούς συστήματος και αντίστοιχο του κράτους³⁰. Στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, η ανάλυση επικεντρώνεται στην επίδραση των στοιχείων της δομής και συνθηκών του διεθνούς συστήματος στην εξωτερική πολιτική των κρατών, υποβαθμίζοντας, παράλληλα το ρόλο των διαφόρων εσωτερικών (domestic) παραγόντων, στην διαδικασία διαμόρφωσης της προσανατολισμένης προς το εξωτερικό κρατικής πολιτικής. Στο επίπεδο του έθνους κράτους, η ανάλυση διεξάγεται υπό το πρίσμα της επίδρασης των εσωτερικών δομών και συνθηκών ενός κράτους στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, εμπεριέχοντας, βέβαια, ένα σαφή κίνδυνο εγκλεισμού σε ιδεολογικές παγίδες (εθνικισμός-εθνοκεντρισμός).

Εκτός των παραπάνω η προβληματική έγκειται στον διαφορετικό προσανατολισμό που μπορεί να δώσει η εστίαση σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο ανάλυσης. Για παράδειγμα, αν μελετήσουμε το Κυπριακό ζήτημα μέσα από το πρίσμα του διεθνούς συστήματος και των διακρατικών σχέσεων, μπορούμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα που έχουν να κάνουν με τη δομή του συστήματος, τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, τις διακυμάνσεις στις σχέσεις αυτές ή τις αυξομειώσεις της σχετικής ισχύος Ελλάδας-Τουρκίας. Αν, όμως, το ίδιο ζήτημα μελετηθεί σε σχέση με τις εσωτερικές του πτυχές, τα συμπεράσματα μπορούν να επικεντρώνονται στις διακοινοτικές σχέσεις, την εξέλιξη της Κυπριακής πολιτειακής δομής ή την ανάπτυξη δυο αντίθετων εθνικιστικών ιδεολογικών κινημάτων στο νησί. Επομένως, πρόκειται για δυο διαφορετικά συμπεράσματα επί του ίδιου ζητήματος, τα οποία παρουσιάζουν δυσκολία στην μέθοδο της μεταξύ τους διασύνδεσης.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης, η παρούσα μελέτη αποδέχεται την περαιτέρω διαίρεση των παραπάνω επιπέδων, όπως αυτή διατυπώθηκε από τους Russet και Starr³¹. Συγκεκριμένα: 1. Διεθνές Σύστημα (The World System): η επίδραση των διεθνών δομών και λειτουργιών στην κρατική

---

²⁷ R. Keohane & J. S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, Little, Brown, 1977, σελ. 8-10.

²⁸ F. Cardoso, E. Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, Los Angeles: University of California Press, 1979.

²⁹ J. David Singer, *The Level of Analysis Problem in International Relations*, World Politics, Vol.14, The International System: Theoretical Essays (Oct. 1961), John Hopkins University Press, σελ. 77-78.

³⁰ *Idem.* σελ. 80-84.

³¹ B. Russet & H. Starr, *World Politics: The Menu for Choice*, (9th ed.), Wadsworth, Cengage Learning, 2010, σελ. 13.

συμπεριφορά, 2. Διεθνείς-Διακρατικές Σχέσεις (International Relations): η επίδραση των παραγόντων των διακρατικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων στην μελέτη ενός ζητήματος εξωτερικής πολιτικής, 3. Κυβερνητική Δομή-Πολιτικό Σύστημα (Governmental Structure): η επίδραση της δομής του πολιτικού συστήματος στην κρατική πολιτική, 4. Εθνικά-Κοινωνικά Χαρακτηριστικά (Characteristics of Society): πρόκειται για την επίδραση παραγόντων, όπως το οικονομικό-κοινωνικό σύστημα, πολιτισμικά στοιχεία τα διαφοροποιούν ένα πληθυσμό-λαό από τους υπόλοιπους, και άλλα, 5. Ατομικό επίπεδο λήψης αποφάσεων (Individual Decision Makers): με άλλα λόγια ο ρόλος του ηγέτη ή του χαρακτήρα του στην μέθοδο λήψης αποφάσεων, και 6. η επίδραση του ρόλου που επιτελεί ο λήπτης αποφάσεων στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής (Roles of Decision Makers)³².

Εντός της μελέτης που θα ακολουθήσει, θα απαντηθούν, σε γενικές γραμμές, τα παραπάνω επίπεδα, η ανάλυση, όμως, θα γίνει κυρίως βάσει των επιπέδων του Διεθνούς συστήματος, των Διακρατικών σχέσεων και της πολιτικής δομής. Παράλληλα, θα γίνει προσπάθεια διασύνδεσης των παραπάνω επιπέδων, στο πλαίσιο ενός πρότυπου κρατικής δράσης/εξωτερικής πολιτικής, υπό το πρίσμα αντικειμενικών εξωτερικών/εσωτερικών παραγόντων.

Κεντρικοί δρώντες

Δεδομένης της φύσης της μελέτης, ως μιας παρουσίασης της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας σχετικά με την Κύπρο κατά την περίοδο 1955-1959 και της παραδοχής ότι η εξωτερική πολιτική αποτελεί ουσιαστικά το αποτέλεσμα της προσαρμογής τόσο σε εξωτερικούς όσο και εσωτερικούς παράγοντες μιας χώρας, θα ακολουθήσει η παράθεση των χωρών, οι οποίες έμμεσα ή άμεσα συνέβαλαν στην διαμόρφωση των διακρατικών αλληλεπιδράσεων της εποχής.

Προτού όμως προχωρήσουμε, ας ρίξουμε μια σύντομη ματιά στο διεθνές σύστημα της περιόδου. Βρισκόμαστε στην μεταπολεμική περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται από σημαντικές εξελίξεις τόσο για τις χώρες της μελέτης, όσο και για το διακρατικό σύστημα σύνολο του. Μετά τις καταστρεπτικές συνέπειες του δευτέρου Παγκόσμιου Πόλεμου, τα κράτη της δυτικής Ευρώπης αδυνατούν να διαδραματίσουν τον παραδοσιακό τους ρόλο στις διεθνείς σχέσεις, αφού οι εσωτερικές τους δομές (οικονομία, πολιτική) δεν μπορούν πλέον να ανταποκριθούν στην ανάληψη εκτεταμένων υποχρεώσεων στο εξωτερικό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αγγλία, η οποία αδυνατώντας να επωμιστεί το κόστος της διατήρησης των δραστηριοτήτων της στο εξωτερικό, εξισορροπώντας τον εκάστοτε ηγεμονικό δρώντα, εγκατέλειψε τον παραδοσιακό της ρόλο ως Αυτοκρατορία και αντέδρασε με αυτό που ο Robert Gilpin θα αποκαλούσε ως «εξισορρόπηση κόστους και πόρων, μέσω της μείωσης των δεσμεύσεων της εξωτερικής της πολιτικής, καθώς και μέσω της επιδίωξης της προσέγγισης με μια λιγότερο απειλητική για αυτήν δύναμη, τις ΗΠΑ»³³. Καθώς ανατρέπονται οι ισορροπίες του παρελθόντος, συντελούνται πολυεπίπεδες αλλαγές στο διεθνές σύστημα, οι σημαντικότερες των οποίων είναι η θεμελίωση της πρωτοκαθεδρίας των ΗΠΑ και η αντίθεση με το αντίπαλο κομμουνιστικό δέος.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την θεωρία του Gilpin περί διεθνών αλλαγών³⁴, μπορούμε να διακρίνουμε τους εξής τύπους αλλαγών στο διεθνές σύστημα. «Αλλαγή

---

³² *Idem.* σελ. 15-18.

³³ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004. Σελ. 322-323.

³⁴ *Idem.* Σελ. 80-88.

Συστημάτων»³⁵, όπου η αλλαγή παρατηρείται κατά κύριο λόγο στην φύση των εντός του διεθνούς συστήματος δρώντων και πρόκειται ουσιαστικά για την μετάβαση σε μια διαφορετική πολιτική οργάνωση, η οποία και εξυπηρετεί καλύτερα την προώθηση των συλλογικών συμφερόντων σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. «Συστημική Αλλαγή»³⁶, η οποία συνεπάγεται αλλαγές στην διεθνή κατανομή της ισχύος, πρόκειται με άλλα λόγια για αλλαγή στην πρωτοκαθεδρία εντός του συστήματος. Στο επίκεντρο της συστημικής αλλαγής βρίσκεται η παραδοχή ότι ένα κράτος θα φτάσει αναπόφευκτα στο σημείο, όπου το κόστος της διατήρησης της θέσης του θα αυξηθεί έτσι, ώστε να είναι μεγαλύτερο από τα οφέλη της διατήρησης, συνεπώς, καθώς μειώνονται τα μέσα του ή οι πόροι του θα παρακμάσει. Σε αυτό το σημείο ακριβώς βρίσκεται η ουσία της συστημικής αλλαγής, αφού μια ισχυρότερη δύναμη θα αντικαταστήσει τελικά το κυρίαρχο κράτος που παρακμάζει, «διαμορφώνοντας νέους κανόνες λειτουργίας του συστήματος και καθορίζοντας νέα πρότυπα διεθνών αλληλεπιδράσεων»³⁷. Η τελευταία μορφή αλλαγής είναι η «Αλλαγή Αλληλεπιδράσεων», όπου οι τροποποιήσεις λαμβάνουν χώρα στις πολιτικές, οικονομικές και άλλες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των δρώντων, εντός των ορίων ενός συγκεκριμένου διακρατικού συστήματος. Οι αλλαγές αυτές δεν συνεπάγονται απαραίτητα την ανακατανομή της ισχύος, μπορούν όμως δημιουργήσουν αλλαγές στα δικαιώματα και τους κανόνες που διέπουν το εν λόγω σύστημα, μάλιστα όπως επισημαίνει ο ίδιος ο Gilpin, το είδος της αλλαγής αυτής, εμφανίζεται όταν κράτη ή άλλοι διεθνικοί δρώντες προσπαθούν να επιταχύνουν ή να αποτρέψουν τις αλλαγές στο διεθνές σύστημα³⁸. Στην προκειμένη περίπτωση του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος παρατηρούμε ότι οι αλλαγές που συνέβησαν εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στο σύστημα αυτό καθ' αυτό, καθώς και στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των εντός αυτού οντοτήτων. Με άλλα λόγια έχουμε καταρχάς συστημική αλλαγή, αφού οι παραδοσιακά ισχυρές Ευρωπαϊκές δυνάμεις, έπειτα από τους καταστρεπτικούς παγκοσμίους πολέμους, δεν έχουν ούτε τα μέσα ούτε την ισχύ, προκειμένου να διατηρήσουν την θέση τους, πράγμα το οποίο ευνόησε την άνοδο των ΗΠΑ, οι οποίες αρχίζουν και επεκτείνουν τις διεθνείς τους δεσμεύσεις σε σχέση με το παρελθόν, όπου βασική επιδίωξη ήταν η αποχή από τα ευρωπαϊκά δρώμενα. Ταυτόχρονα έχουμε και την άνοδο της Σοβιετικής Ένωσης ως το αντίπαλο στρατόπεδο της Δύσης και την οργάνωση του διεθνούς συστήματος, βάσει της αντιπαράθεσης αυτής. Έτσι αλλάζουν οι γενικώς αποδεκτοί κανόνες που διέπουν το σύστημα, ενώ η διεξαγωγή των διακρατικών σχέσεων πραγματοποιείται κάτω από τις συνθήκες του διπολισμού. Το ίδιο ισχύει και για τις αλληλεπιδράσεις των κρατών, αφού οι πλείστες των διακρατικών σχέσεων, είτε μιλάμε για οικονομία είτε για πολιτική, αντικατοπτρίζουν ακριβώς τις συνθήκες του διπολισμού που σχολιάσαμε παραπάνω.

Παράλληλα καταρρέουν και τα τελευταία παραδείγματα του αποικιακού συστήματος, με αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων κρατών, τα οποία μέσα από το πρίσμα της ψυχροπολεμικής διαμάχης αποκτούν νέα σημασία για τις μεγαλύτερες δυνάμεις. Πλέον το σύνολο των διεθνών σχέσεων διεξάγεται υπό την σκιά του αμερικανοσοβιετικού ανταγωνισμού. Εντός των συνθηκών της αντιπαράθεσης αυτής, στρατηγικός ο σχεδιασμός της νέας ηγεμονικής δύναμης της εποχής (ΗΠΑ) επικεντρώνεται στην στρατηγική ανάσχεση και αποτροπή της ΕΣΣΔ³⁹, ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο, ο οποίος συν τω χρόνω, επεκτείνεται έτσι ώστε να περιλαμβάνει τόσο την ασφάλεια της δυτικής Ευρώπης, όσο και την ανατολική Μεσόγειο και τον Περσικό Κόλπο. Καθώς η ανατολική Μεσόγειος και η Μέση Ανατολή αρχίζουν να

---

³⁵ *Idem.* Σελ. 83-84.

³⁶ *Idem.* Σελ. 85.

³⁷ *Idem.* Σελ. 85.

³⁸ *Idem.* Σελ. 80-88.

³⁹ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. σελ. 32.

αποτελούν ένα ενιαίο στρατηγικό χώρο για το δυτικό στρατόπεδο, υποχωρεί και η παραδοσιακή ιδέα περί αποφυγής απευθείας διένεξης των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ στις περιοχές αυτές, πράγμα το οποίο αφενός οφείλεται στην αστάθεια των χωρών δραστηριοποιούνται εκεί και αφετέρου στην αυξανόμενη σημασία των ενεργειακών και όχι μόνο διαύλων, που διέρχονται μέσω των περιοχών αυτών. Για τους λόγους αυτούς, στους οποίους μπορούμε να προσθέσουμε και την ανάσχεση της διάδοσης της κομμουνιστικής ιδεολογίας, η περιοχή της ανατολικής Μεσογείου συνδέεται με αυτή της Μέσης Ανατολής, με αποτέλεσμα ο αμυντικός σχεδιασμός των ΗΠΑ να επικεντρώνεται στην δημιουργία και χρήση στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε χώρες όπως η Τουρκία και η Ελλάδα, καθώς και στην ενίσχυση των στρατιωτικών τους δυνάμεων, ώστε να είναι σε θέση να καθυστερήσουν μια ενδεχόμενη επίθεση της Σοβιετικής Ένωσης σε Ευρωπαϊκό έδαφος. Ιδιαίτερα δε, η Τουρκία βρισκόταν παραδοσιακά υπό πίεση εκ μέρους της Ρωσίας και της ΕΣΣΔ αργότερα, για ειδικές διευθετήσεις σχετικά με το καθεστώς των στενών, πράγμα το οποίο θα παρείχε πρόσβαση στα θερμά ύδατα της Μεσογείου και κατ' επέκταση στην Μέση Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο και την Αφρική. Οι πιέσεις αυτές, και όχι μόνο, προσέδωσαν συγκεκριμένη αξία στην διατήρηση της ακεραιότητας της Τουρκίας, άποψη η οποία ενισχύεται λόγω της κάλυψης της τελευταίας μέσω του δόγματος Truman το 1947, καθώς και από την μετέπειτα ειδική αντιμετώπιση της ως συνδετικός κρίκος της δυτικής συμμαχίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής.

Κοιτώντας αντικειμενικά την διαμόρφωση των εξελίξεων σχετικά με την Κύπρο κατά την περίοδο 1955-1959, μπορούμε να συμπεράνουμε, ότι όποιες αλλαγές σημειώθηκαν, βασιζόνταν σε μια διακριτή τετραγωνική σχέση μεταξύ των ΗΠΑ, της Αγγλίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, εντός της οποίας εισέρχονται κατά φάσεις, η Σοβιετική Ένωση, η ελληνοκυπριακή ηγεσία και πολύ λιγότερο η αντίστοιχη Τουρκοκυπριακή. Αυτή ακριβώς η σχέση θα συμβάλλει στην κατανόηση του ευρύτερου πλέγματος αλληλεπιδράσεων, οι οποίες υπό το πρίσμα του διεθνούς συστήματος, έδωσαν μορφή και προσανατολισμό στους εκάστοτε στρατηγικούς σχεδιασμούς των παραπάνω κρατών. Ποιες ήταν όμως οι επιμέρους επιδιώξεις της κάθε χώρας, και πως η μεταξύ τους διάδραση τους ώθησε στις κινήσεις που έκαναν σχετικά με το Κυπριακό.

Η Αγγλία, όπως αναφέραμε και παραπάνω, είχε πάψει να υφίσταται ως η αυτοκρατορία που γνωρίζαμε στο παρελθόν. Ο 1^{ος} και 2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος είχαν διαβρώσει τις οικονομικές της δομές, καθώς και τις δυνατότητες τους ανάληψης διεθνών υποχρεώσεων, ενώ ήδη από το τέλος του 2^{ου} παγκόσμιου πόλεμου, όπως και πολλές άλλες Ευρωπαϊκές δυνάμεις, ήταν αναγκασμένη να στηρίζεται στην οικονομική και στρατιωτική στήριξη των ΗΠΑ, οι οποίες είχαν αρχίσει πλέον να αναλαμβάνουν την πρωτοκαθεδρία εντός του δυτικού συστήματος. Καθώς, λοιπόν, το κόστος της διατήρησης των δεσμεύσεων της εξωτερικής της πολιτικής αρχίζει να υπερβαίνει τις διαθέσιμες δυνατότητες της, παρατηρείται αφενός η εγκατάλειψη των εξωτερικών της δικαιωμάτων/υποχρεώσεων, καθώς και η ανάθεση των τελευταίων στις ΗΠΑ, και αφετέρου η μερική αποχώρηση της από τις ιστορικές σφαίρες επιρροής της. Με άλλα λόγια, το αποικιακό σύστημα, όπως το γνωρίζαμε αρχίζει να υποχωρεί, με αποτέλεσμα την γενική απελευθέρωση αιτημάτων για ανεξαρτησία ή ελευθερία, εκ μέρους μικρότερων κυρίως κρατών, τα οποία και διατελούσαν υπό την διοίκηση της Αγγλίας, ως αποικίες στο παρελθόν. Παράλληλα, η προώθηση των αιτημάτων αυτών, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, συντελείται υπό το φως του τότε διεθνούς συστήματος, εξυπηρετώντας τις επιδιώξεις και τις ανάγκες της αντιπαράθεσης μεταξύ ανατολής και δύσης, παρά τα συμφέροντα των άμεσα ενδιαφερόμενων μικρότερων κρατών.

Συγκεκριμένα, μετά το τέλος του 1940 και ιδιαίτερα μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ινδίας, οι προσπάθειες του Λονδίνου εντεινόταν προς την διατήρηση της στρατηγικής θέσης της Αγγλίας στην Μέση Ανατολή, ο αποκλειστικός έλεγχος επί της οποίας θα επέτρεπε την παραμονή στην κατηγορία των Μεγάλων Δυνάμεων.

Συνεπώς, δεδομένης της γεωπολιτικής σημασίας της περιοχής της Μέσης Ανατολής, η Κύπρος, η οποία είχε περιέλθει στον αποκλειστικό έλεγχο της Αγγλίας όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε εξέλθει στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο εναντίον της το 1914, κρίθηκε απαραίτητη για την διατήρηση της βρετανική θέσης στην περιοχή, αφού το Λονδίνο είχε την δυνατότητα να σχεδιάζει την πολιτική του εκεί, χωρίς ιδιαίτερες δεσμεύσεις⁴⁰. Η στρατηγική αυτή θέση της Κύπρου ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά το 1950, όταν οι αυξανόμενες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Βρετανοί στην Μέση Ανατολή, σε συνδυασμό με δυσχέρειες στις σχέσεις τους με τις ΗΠΑ, τους ώθησαν «στην αναζήτηση περιφερειακών συμμάχων, σημαντικότερος των οποίων ήταν η Τουρκία»⁴¹. Η σχέση αυτή της Αγγλίας με την Τουρκία, αποτέλεσε καταλυτικό γεγονός για τις εξελίξεις στο νησί τα επόμενα χρόνια. Οι Τούρκοι θεωρούσαν την διατήρηση του νησιού υπό βρετανική κυριαρχία ως ζωτικής σημασίας θέμα για την ασφάλεια της χώρας (σε αρχική τουλάχιστον φάση), ενώ η Αγγλία βασιζόταν στις καλές της σχέσεις με την Τουρκία για την διατήρηση της θέσης της στην Μέση Ανατολή, αφού αποτελούσε το προγεφύρωμα της με «την ασταθή αυτή περιοχή του κόσμου»⁴². Το γεγονός αυτό δυσχέραινε κάθε πιθανότητα υποχώρησης της Βρετανίας σε θέματα που αφορούσαν το μέλλον του καθεστώτος κυριαρχίας στο νησί, αφού κάθε μεταβολή του θα επιδείνωνε την παρουσία των Άγγλων στην Μέση Ανατολή και θα υπέσκαπτε την θέση της στο επίπεδο των ισχυρών κρατών. Η άποψη περί της στρατηγικής σημασίας της Κύπρου ενισχύεται ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα της αποχώρησης της Βρετανίας από την διώρυγα Σουέζ το 1956, οπότε και το μέλλον της Κύπρου κρίνεται μέσα από την σημασία της ως περιοχή ανεμπόδιστης ανάπτυξης των βρετανικών δυνάμεων. Στόχος, με άλλα λόγια, της Αγγλίας είναι η διατήρηση των αλλαγών εντός της Κύπρου σε ανεκτά επίπεδα, πράγμα το οποίο δημιούργησε αρνητικά τετελεσμένα για τις προσπάθειες της Ελλάδας σχετικά με την διευθέτηση του μέλλοντος του νησιού. Σημαντική ήταν επίσης η επίδραση των εσωτερικών δεδομένων της Βρετανίας στις παραπάνω εξελίξεις. Ήδη από το 1955, οι βρετανικές κυβερνήσεις δεχόταν ισχυρές επικρίσεις για τις κινήσεις τους πάνω σε θέματα που αφορούσαν την Μέση Ανατολή. Επικρίσεις, οι οποίες ήταν και εσωκομματικές (Συντηρητικό Κόμμα) και δυσχέραιναν κάθε ενδεχόμενο αποχώρησης από την Κύπρο. Παράλληλα, οι όποιες συνταγματικές εξελίξεις βασίστηκαν ιδιαίτερα στις εκάστοτε εσωτερικές αυτές πολιτικές ισορροπίες, καθώς τόσο το Υπουργείο Αποικιών, όσο και το αντίστοιχο των Εξωτερικών παρενέβησαν στην λήψη αποφάσεων σχετικά με το νησί⁴³.

Οι ΗΠΑ, από την άλλη πλευρά αντιμετώπισαν το Κυπριακό ζήτημα μέσα από το πρίσμα του διπολικού συστήματος και της ψυχροπολεμικής τους αντιπαράθεσης με την Σοβιετική Ένωση. Με αφετηρία την αντίληψη ότι η αντιμετώπιση του Σοβιετικού κινδύνου στηρίζονταν στην στρατηγική αποτροπή και περιορισμό της ΕΣΣΔ, με στόχο την τελική αυτοκατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος, χρησιμοποίησαν ενάντια στον ανατολικό συνασπισμό μια σειρά διμερών και πολυμερών συμμαχικών συνθηκών, ανάμεσα στις οποίες ήταν το ΝΑΤΟ και το Σύμφωνο της Βαγδάτης. Παράλληλα, δημιούργησαν ένα διεθνές οικονομικό σύστημα, το οποίο βάσει συγκεκριμένων συμφωνιών, παρείχε προγράμματα οικονομικής στήριξης και βοήθειας σε συμμαχικές χώρες, όπως το σχέδιο Μάρσαλ, προκειμένου να δημιουργηθούν οι απαραίτητες συνθήκες για την αντίσταση των ασθενέστερων χωρών ενάντια στους σοβιετικούς και την παρεμπόδιση της καθόδου των τελευταίων στην Μεσόγειο⁴⁴.

⁴⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. σελ. 67-68.

⁴¹ *Idem*. Σελ. 68.

⁴² *Idem*. Σελ. 70.

⁴³ *Idem*. Σελ. 69-70.

⁴⁴ Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Βασίλισσα στο Τείχος του Βερολίνου (1789-1989), Τόμος Β'*, Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000. Σελ. 295-296, 307-327.

Συνοπτικά, τα στρατηγικά συμφέροντα των ΗΠΑ κατά την μεταπολεμική περίοδο περιελάμβαναν, όπως αναφέραμε, την αποτροπή των Σοβιετικών στη Νότια Ευρώπη, την Ανατολική Μεσόγειο, την Μέση Ανατολή και τον Περσικό Κόλπο, καθώς και ελαχιστοποίηση του σοβιετικού κινδύνου στις χώρες των περιοχών αυτών, μέσω της απόκτησης βάσεων για την προβολή της Αμερικάνικης στρατιωτικής ισχύος. Ειδικότερα, η ανάμειξη των ΗΠΑ σε περιφερειακά προβλήματα, όπως για παράδειγμα στην Μέση Ανατολή, περνούσε πάντα από το πρίσμα του Ψυχρού Πολέμου, και είχε ως στόχο την προστασία της ασφάλειας ανατολικών χωρών, όπως το Ισραήλ, οι οποίες θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τα αμερικάνικα συμφέροντα, επιτελώντας το ρόλο τοπικού χωροφύλακα στην ασταθή αυτή περιοχή. Ταυτόχρονα, στόχος των ΗΠΑ ήταν η προστασία των πηγών ενέργειας και των εμπορικών και όχι μόνο δρόμων, οι οποίοι ήταν απαραίτητοι για την βιομηχανική ανάπτυξη τόσο της Αμερικής, όσο και της Δυτικής Ευρώπης. Ανάλογης σημασίας ήταν η ανάγκη οι πόροι αυτοί να παραμείνουν υπό τον έλεγχο φιλικά προσκείμενων προς τις ΗΠΑ χωρών, ούτως ώστε να εξασφαλίζεται η συνεχής τους εκμετάλλευση και διακίνηση, και να μην επιτρέπεται η χρήση τους σε αντιτιθέμενες δυνάμεις. Τα παραπάνω προϋπέθεταν την διατήρηση φιλικών σχέσεων με τις χώρες περιοχών, όπως η Μέση Ανατολή, καθώς και συνεργασία στους τομείς της οικονομίας, του στρατού, αλλά και της πολιτικής. Επιπλέον, οι Ηνωμένες Πολιτείες επιδίωξαν την υποστήριξη της πολιτικής σταθερότητας σε χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία μαζί με την Μέση Ανατολή αντιμετώπιζονταν ως ενιαίος αμυντικός χώρος για την Δυτική Συμμαχία. Χώρες όπως η Ελλάδα και η Τουρκία αντιμετώπισαν ιδιαίτερα το πρόβλημα της επεμβατικής πολιτικής των ΗΠΑ, η οποία συχνά κατέληγε στην κατάλυση της δημοκρατίας και στην εγκαθίδρυση στρατιωτικών καθεστώτων. Τέλος, η Αμερική προσπάθησε με κάθε μέσο, να προστατέψει την συνοχή της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO, που κλονιζόταν λόγω των Ελληνοτουρκικών διαφορών σε σχέση με το Κυπριακό ζήτημα, το οποίο και αντιμετώπισε αυστηρά εντός των πλαισίων της Ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης. Ως αποτέλεσμα, το Κυπριακό δεν αντιμετωπίστηκε ποτέ βάσει των πραγματικών του διαστάσεων, αλλά στην βάση της εξισωτικής αντιμετώπισης της Ελλάδας και της Τουρκίας, ως μέλη του NATO⁴⁵.

Όσο αφορά στην Κύπρο, την Ελλάδα και την Τουρκία, οι Αμερικάνοι θεωρούσαν ότι δεν εμπλέκονται άμεσα, δίδοντας έμφαση στην εξεύρεση μιας συμπεφωνημένης λύσης, παρά στις επιμέρους δικαιοδικές και συνταγματικές ρυθμίσεις. Η Κύπρος, άλλωστε, αποτελούσε μέριμνα των Βρετανών, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι τυχόν αμερικανικές παρεμβάσεις μπορεί να δυσχέραιναν τις ήδη τεταμένες, λόγω της κρίσης στο Σουέζ, αγγλοαμερικανικές σχέσεις. Εξάλλου, το νησί αποτελούσε βρετανική βάση μεγάλης σημασίας για την παρουσία και την άμυνα των δυτικών στην Μέση Ανατολή. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι η Ελλάδα και η Τουρκία αποτελούσαν «ένα ενιαίο σύνολο» στους αμυντικούς σχεδιασμούς των Ηνωμένων Πολιτειών, πράγμα το οποίο επιβαλλόταν αφενός από την γεωγραφική τους θέση και αφετέρου από την αμυντική τους αλληλεξάρτηση, στην περίπτωση μιας σοβιετικής επίθεσης. Η Τουρκία, διέθετε μεγάλο στράτευμα το οποίο ήταν σε θέση να εξασφαλίσει ως ένα βαθμό την εσωτερική πολιτική και όχι μόνο σταθερότητα, ενώ κατείχε τα Στενά, τα οποία αποτέλεσαν στόχο τόσο της παλαιάς Ρωσίας, όσο και της Σοβιετικής Ένωσης αργότερα⁴⁶. Το γεγονός της αμυντικής αυτής αλληλεξάρτησης, ώθησε τις ΗΠΑ στην υιοθέτηση μιας πολιτικής «ίσων αποστάσεων»⁴⁷ μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας

⁴⁵ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 32-51.

⁴⁶ *Idem*. Σελ. 40

⁴⁷ Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 125.

σε ότι αφορούσε στο Κυπριακό ζήτημα, πράγμα το οποίο ωφέλησε ιδιαίτερα την τελευταία, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια της μελέτης.

Η Ελλάδα έχοντας εξέλθει από το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και από τον αντίστοιχο εμφύλιο, αντιμετώπιζε πληθώρα προβλημάτων, τα σημαντικότερα των οποίων εντοπιζόνταν στο εσωτερικό, στους τομείς της οικονομίας, αλλά και του πολιτικού/κοινωνικού συστήματος. Συγκεκριμένα οι πρώτες κυβερνήσεις μετά τον εμφύλιο πόλεμο, ήρθαν αντιμέτωπες με την ανάγκη αφενός για την άμεση ανασυγκρότηση των πολιτικών/κοινωνικών δομών της χώρας και αφετέρου για την επίτευξη υψηλών επιπέδων εσωτερικής ασφάλειας. Σημαντικό ρόλο στην ανόρθωση της χώρας, διέτελεσαν οι ΗΠΑ, στα πλαίσια του δόγματος Truman το 1947, αλλά και μετέπειτα προγραμμάτων, παρέχοντας τις κατάλληλες εγγυήσεις για την αποκατάσταση του στρατού και κατ' επέκταση για την εξασφάλιση της εσωτερικής σταθερότητας. Οι εγγυήσεις αυτές υπήρξαν μέρος της γενική στρατηγικής των ΗΠΑ περί αναχαίτισης και αποτροπής της Σοβιετικής Ένωσης (Containment and Deterrence), πολιτική η οποία ενίσχυσε τον φιλοδυτικό προσανατολισμό της χώρας, αλλά και εγκαινίαζε ένα κύκλο άνισης αλληλεξάρτησης εις βάρος της Ελλάδας⁴⁸.

Οι λόγοι που είχαν προσελκύσει την Αμερική στην προστασία της Ελλάδος, έχουν να κάνουν κατά κύριο λόγο με την αμυντική αλληλεξάρτηση του Ελληνικού και Τουρκικού αμυντικού χώρου, η οποία επιβάλλονταν από διάφορους γεωπολιτικούς παράγοντες. Η Ελλάδα βρίσκεται σε σημείο επαφής της νοτιοανατολικής Ευρώπης με τις χώρες του τότε Συμφώνου της Βαρσοβίας, θέση η οποία προσέφερε πλεονεκτήματα για τον έλεγχο της πρόσβασης στα Στενά και στην Αδριατική. Το Αιγαίο ιδιαίτερα παρείχε ευνοϊκές συνθήκες για διεξαγωγή αμυντικών επιχειρήσεων, πράγμα το οποίο ενίσχυε την σπουδαιότητα της Ελλάδας, αφού θα μπορούσε να θεωρηθεί αφενός ως μια φυσική αμυντική προέκταση των Στενών, και αφετέρου ως μια δεύτερη γραμμή άμυνας για το NATO. Ταυτόχρονα, εκτός από την προστασία της δυτικής Ευρώπης, η θέση της Ελλάδας ευνοούσε και τον έλεγχο των προσβάσεων στην Μέση Ανατολή, ρόλος, όμως, ο οποίος παρέμεινε δευτερεύων σε σχέση με την Τουρκία⁴⁹. Οι παράγοντες αυτοί σε συνδυασμό με την ανασφάλεια, ως απόρροια του Ψυχρού Πολέμου, ώθησαν τόσο την Ελλάδα όσο και την Τουρκία προς την συνεργασία μεταξύ τους, αλλά και με τις ΗΠΑ, όπως εκφράστηκε, άλλωστε, με την είσοδο των δυο χωρών στο NATO αργότερα, παρά τις αντιδράσεις της Βρετανίας.

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, ομοίως, έβαιναν καλώς από το 1930, λόγω της προσέγγισης Βενιζέλου-Ατατούρκ, οι όροι όμως στους οποίους βασίστηκε η διμερής αυτή συμφωνία, δεν υφίστανται στο διπολικό πλέον διεθνές σύστημα. Παρά την παρουσία προβλημάτων, ιδιαίτερα στο μειονοτικό και στο θέμα του Πατριαρχείου, η Ελλάδα και η Τουρκία συνεργάστηκαν, από τις αρχές του 1950, εντός των πλαισίων του NATO, επαληθεύοντας την προσήλωσή τους στις αρχές του δυτικού συνασπισμού⁵⁰. Μετά την αναθέρμανση των ελληνοτουρκικών σχέσεων το 1950, συνέβαλλαν στην σταθερότητα στην περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης, υπογράφοντας το Σύμφωνο της Άγκυρας, το 1953, με την Γιουγκοσλαβία, η οποία είχε αρχίσει να απομακρύνεται, λόγω του Τίτο, από τη Σοβιετική Ένωση. Το σύμφωνο αυτό εξελίσσεται αργότερα στην Συνθήκη Συμμαχίας Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας, η οποία υπογράφεται από την Ελλάδα, την Τουρκία και την Γιουγκοσλαβία,

---

⁴⁸ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 67-72.

⁴⁹ *Idem*. Σελ. 40-45.

⁵⁰ Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 126-144.

το 1954 στο Μπλέντ. Το κλίμα καλών σχέσεων συνεχίστηκε και αργότερα, με την σύναψη μορφωτικής συμφωνίας το 1951, καθώς και με επίσκεψη του τότε υπουργού εξωτερικών της Ελλάδας Σοφοκλή Βενιζέλου, αλλά και του βασιλικού ζεύγους στην Τουρκία. Από την πλευρά της Τουρκίας, ο Α. Μέντερες, ο F. Köprülü και ο Celal Bayar επισκέφτηκαν την Αθήνα στα πλαίσια συνομιλιών που αφορούσαν σε θέματα στρατιωτικής συνεργασίας. Συνεπώς, η συνεργασία αυτή μεταξύ των δυο χωρών υπαγορεύθηκε κατεξοχήν από τις συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου, καθώς η Ελλάδα και η Τουρκία, ως γείτονες κοντά στην περιφέρεια της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και ως μέλη της Ατλαντικής Συμμαχίας, είχαν κοινά συμφέροντα, τα οποία σε πρώτη όψη, υπερέβαιναν τα εσωτερικά αιτήματα των ελληνοκυπρίων και τις αντιδράσεις των Τουρκοκυπρίων⁵¹.

Λαμβάνοντας υπ' όψη τα παραπάνω, εύλογα προκύπτει το ερώτημα, σχετικά με το τι ώθησε την Ελλάδα, μια εξαρτημένη φιλοδυτική χώρα, στο να επιδιώξει ενεργά την επίλυση του Κυπριακού, κίνηση η οποία θα την έφερνε αντιμέτωπη με τόσο με την ευεργέτιδα δύναμη της, όσο και με άλλα μέλη του NATO, την στιγμή μάλιστα που οι σχέσεις της με την Τουρκία βρίσκονταν σε τόσο καλή κατάσταση. Οπωσδήποτε ένας λόγος ήταν η ύπαρξη μακροχρόνιων αιτημάτων εκ μέρους των ελληνοκυπρίων για Ένωση, τα οποία σε συνδυασμό με την απήχηση του Κυπριακού στον ελληνικό πληθυσμό και τις διάφορες πολιτικές αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό, οδήγησαν στην ενσωμάτωση του Κυπριακού ζητήματος στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Σε γενικές γραμμές οι ελληνικές κυβερνήσεις της μεταπολεμικής περιόδου είχαν αποφύγει να αναμειχθούν στην διεκδίκηση της Κύπρου, πράγμα το οποίο οφείλοταν αφενός στις καλές σχέσεις της Ελλάδας με την Μεγάλη Βρετανία και αφετέρου στον αρνητικό για την πρώτη συσχετισμό δυνάμεων. Η εξάρτηση αυτή της Ελλάδας στην Μ. Βρετανία λειτούργησε καθοριστικά κατά τη συγκεκριμένη περίοδο προβάλλοντας αντικίνητρα για κάθε διεκδίκηση σχετικά με το νησί της Κύπρου. Η κατάσταση αυτή μεταβλήθηκε ως αποτέλεσμα του δόγματος Τρούμαν το 1947, το οποίο εγκαινίαζε μια νέα περίοδο εξάρτησης της Ελλάδας στις ΗΠΑ, αλλά και την αντίστοιχη μείωση της επιρροής της Βρετανίας στην ελληνική πολιτική. Αποτέλεσμα της σταδιακή ανεξαρτητοποίησης της Αθήνας από του Βρετανού, ήταν η ενεργή προώθηση του αιτήματος για ένωση, καθώς και η έναρξη της ενόπλου δράσεως της ΕΟΚΑ⁵².

Σημαντικό επίσης ρόλο στην αλλαγή της στάσης της Ελλάδας έπαιξε ο Μακάριος, ο οποίος μετά το δημοψήφισμα του ελληνοκυπριακού πληθυσμού (95,73% υπέρ της ένωσης με Ελλάδα) το 1950, είχε αρχίσει μια ενεργή εκστρατεία ενημέρωσης της διεθνούς κοινής γνώμης, ασκώντας συνάμα σημαντικές πιέσεις στην ελληνική κυβέρνηση για να προσφύγει στον ΟΗΕ, προκειμένου να τερματιστεί η βρετανική αποικιοκρατία στο νησί. Η τότε κυβέρνηση του Παπάγου επιδίωξε να επιλύσει το ζήτημα στα πλαίσια των διμερών της σχέσεων με την Αγγλία, η κατηγορηματική, όμως άρνηση, της τελευταίας να αναγνωρίσει την ύπαρξη του Κυπριακού, ώθησε την Ελλάδα στην διεθνοποίηση του ζητήματος, εγείροντας θέμα αυτοδιάθεσης στον ΟΗΕ. Προσφεύγοντας στον ΟΗΕ, οι Έλληνες διπλωμάτες στόχευαν στην λήψη αποφάσεως σχετικά με το ζήτημα, την οποία και θα χρησιμοποιούσαν, έτσι ώστε να ασκήσουν πίεση στην βρετανική ηγεσία για έναρξη διαλόγου σχετικά με το Κυπριακό. Επίσης, εκτός της αδιαλλαξίας της Βρετανικής κυβέρνησης, μπορούμε να προσθέσουμε ότι θεωρήθηκε σωστό να επιταχυνθεί η διαδικασία μεταφοράς του ζητήματος στα Ηνωμένα Έθνη προτού δοθεί η ευκαιρία στην Τουρκία να εκφράσει έμπρακτα το ενδιαφέρον της για το νησί, πράγμα το οποίο δυστυχώς έγινε στην συνδιάσκεψη του

⁵¹ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 42-49.

⁵² Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, New York 1992, σελ. 27.

Λονδίνου αργότερα⁵³. Στους λόγους αυτούς, μπορούμε να προσθέσουμε και την γενική υποβάθμιση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ιδιαίτερα μετά την αναθέρμανση των επαφών του Τίτο με την Σοβιετική Ένωση, οπότε και το Τριμερές Σύμφωνο μεταξύ της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας, έχανε την χρησιμότητα του.

Για την Τουρκία, η δεκαετία του 1950-1960 υπήρξε σημείο στροφής για την εξωτερική της πολιτική, η οποία στο παρελθόν ορίζονταν μέσα από το εσωστρεφή χαρακτήρα της Τουρκικής δημοκρατίας, όπως είχε άλλωστε ορίσει και ο ίδιος ο Κεμάλ Ατατούρκ. Δεδομένης της επίδρασης του κεμαλισμού στην διαμόρφωση της κρατικής ιδεολογίας της Τουρκίας, θα αναφερθούμε συντόμως στο σύγχρονο Τουρκικό κράτος, όπως αυτό σχηματίστηκε μετά το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε ιδεολογικό επίπεδο, βασικό στοιχείο του τουρκικού εθνικισμού είναι ότι στρέφεται ουσιαστικά ενάντια στο ιστορικό οθωμανικό του παρελθόν, απορρίπτοντας τις οποιεσδήποτε θρησκευτικές καταβολές, οι οποίες θεωρούνται οπισθοδρομικές και αντίθετες με τις δυτικές καταβολές του σύγχρονου Τουρκικού έθνους. Το γεγονός αυτό προσέδωσε ένα αντί Ισλαμικό χαρακτήρα στο νεότερο Τουρκικό κράτος, πράγμα το οποίο δεν βοήθησε τις σχέσεις της με τα Αραβικά κράτη της Ανατολής. Ως προς τον κρατικό μηχανισμό, κύριο χαρακτηριστικό του είναι ο έντονος συγκεντρωτισμός της εξουσίας σε διάφορους τομείς, από την παιδεία, ως και την οικονομία, ή αλλιώς κρατισμός, ο οποίος στις αρχές του Τουρκικού κράτους, βοήθησε στην επιβολή των δυτικών ιδεών στο επίπεδο της κοινωνίας και του κρατικού μηχανισμού, ενώ συνέβαλε, στον βραχυπρόθεσμο εκσυγχρονισμό των παραγωγικών διαδικασιών και στην ανάπτυξη της οικονομίας. Στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων του, ο Κεμάλ είχε καθιερώσει ένα μονοκομματικό πολιτικό σύστημα, κύριο χαρακτηριστικό του οποίου ήταν η ταύτιση του κόμματος με το κράτος, καθώς και η παρουσία μιας ισχυρής γραφειοκρατίας που θα εξασφάλιζε την συνέχεια των μεταρρυθμίσεων αυτών⁵⁴. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, ακολούθησε η γραμμή μιας ουδετερόφιλης πολιτικής, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκονταν η αποφυγή ανάμειξης σε περιφερειακές ή παγκόσμιες συρράξεις, καθώς και η εγκατάλειψη αλυτρωτικών τάσεων εις βάρος γειτονικών κρατών⁵⁵.

Προκειμένου να κατανοήσουμε το πλαίσιο, εντός του οποίου κινήθηκε η αλλαγή της στάσης της Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής από την ουδετερότητα στην ανοικτή και ενεργή δραστηριοποίηση και ανάμειξη, ας ρίξουμε μια ματιά στα διεθνή συστημικά δεδομένα που επηρέασαν άμεσα την Τουρκία. Η Τουρκία είχε ίσως την τύχη να εξέλθει σχετικά αλώβητη από την σύρραξη του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω της υπερρεαλιστικής της ουδετερότητας της καθ' όλη σχεδόν την διάρκεια του. Ενδεικτικά, η Τουρκία είχε αρνηθεί κάθε ανάμειξη στον πόλεμο, μόνο για να εξέλθει κατά τα τέλη του στο πλευρό των συμμάχων. Η στάση αυτή της «επιτήδειας ουδετερότητας» σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των διαφόρων περιφερειακών επιπτώσεων της έναρξης του Ψυχρού Πολέμου εκ μέρους της εξωτερικής της πολιτικής, έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να απολαύσει σημαντικό μέρος των προνομίων του στρατοπέδου των νικητών του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, έχοντας πληρώσει το ελάχιστο δυνατό κόστος⁵⁶. Όπως είχαμε αναφέρει και παραπάνω, παρά το γεγονός ότι η Τουρκία έτεινε προς την Δύση, αυτό που ουσιαστικά την ώθησε στο να ενταχθεί ολοκληρωτικά στον δυτικό συνασπισμό, ήταν οι πιέσεις που λάμβανε από την Σοβιετική Ένωση. Οι απαιτήσεις της Σοβιετικής Ένωσης αφορούσαν κυρίως τα Στενά των Δαρδανελίων, όπου η Μόσχα απαιτούσε αναθεώρηση του καθεστώτος τους, όπως αυτό είχε καθοριστεί με την συνθήκη του Montreux το 1936, και την εγκατάσταση Σοβιετικής στρατιωτικής βάσης

⁵³ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 33-48.

⁵⁴ Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 241-248.

⁵⁵ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 17.

⁵⁶ F. Weber, *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος. Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα, 1983.

στην περιοχή, ενώ ζητούσε και την παραχώρηση των περιοχών του Κάρς, Αρνταχάν και Άρτβιν. Ως λογική συνέπεια η Τουρκία, υιοθέτησε έντονα εχθρική πολιτική απέναντι στην Σοβιετική Ένωση, καταφεύγοντας ταυτόχρονα στην προστασία της Δύσης από τον αναθεωρητισμό των Σοβιετικών⁵⁷. Ποια ήταν όμως η αξία της Τουρκίας για τους Δυτικούς και συγκεκριμένα με τις ΗΠΑ. Η Τουρκία καταρχάς, κατείχε την αποκλειστικότητα στην διαχείριση των Στενών, μια περιοχή, η οποία έλεγχε ιστορικά τις προσβάσεις της Ρωσίας στη Μεσόγειο θάλασσα. Παράλληλα το έδαφος της και η γεωγραφική της θέση, επέτρεπε τον επιχειρησιακό έλεγχο των μεταφορών και επικοινωνιών με την Μέση Ανατολή. Έπειτα είχε ένα δυνατό στράτευμα το οποίο ήταν σε θέση να συμβάλλει στην εσωτερική ασφάλεια ενάντια σε πολιτικές ανακατατάξεις, αλλά και στην περιφερειακή σταθερότητα, αργότερα. Εξίσου σημαντικός ήταν ο ρόλος της Τουρκίας ως συνδετικός κρίκος της Δύσης με τη Μέση Ανατολή. Ήδη από το 1955 υπήρξε ιδρυτικό στέλεχος της συμμαχίας του Συμφώνου της Βαγδάτης, η οποία ένωνε τις χώρες της Μέσης Ανατολής με το ΝΑΤΟ, συμβάλλοντας στην περιφερειακή σταθερότητα και την προστασία της περιοχής από την ΕΣΣΔ⁵⁸.

Διαμέσου των διαφόρων σχεδίων από πλευράς της Αμερικής, και μετέπειτα της ένταξης της στο ΝΑΤΟ, η Τουρκία κατάφερε να διαμορφώσει ισχυρούς δεσμούς με τις ΗΠΑ, εξέλιξη, η οποία ευνοήθηκε και από την ιδανική σύμπτωση συμφερόντων μεταξύ των δυο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσουμε ότι, οι σχέσεις μεταξύ των χωρών ποτέ δεν έλαβαν τον πελατειακό χαρακτήρα των αντίστοιχων ελληνοαμερικανικών, πράγμα το οποίο οφείλεται στην σωστή εκμετάλλευση της γεωπολιτικής σημασίας της Τουρκίας από τους σχεδιαστές της εξωτερικής της πολιτικής. Η Τουρκία, χρησιμοποιώντας τους δεσμούς της με την Δύση, πέτυχε την προστασία από τον Σοβιετικό αναθεωρητισμό, καθώς και την ενίσχυση της οικονομίας και του στρατού της, ενώ η Αμερική είχε βρει ένα σημαντικό δυτικόφιλο σύμμαχο, με την βοήθεια του οποίου θα μπορούσε να εμποδίσει την κάθοδο των Σοβιετικών στην Μεσόγειο και να ασκήσει έλεγχο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Συνεπώς, η Τουρκία, μέσω των πρώιμων αυτών επαφών της με την Δύση και προσαρμόζοντας την εξωτερική της πολιτική στα εκάστοτε διεθνή δεδομένα, εκμεταλλευόμενη συγχρόνως την στρατηγική της θέση, είχε καταφέρει να εξασφαλίσει την ασφάλεια και την εδαφική της ακεραιότητα, έλαβε σημαντική οικονομική ενίσχυση για το εκσυγχρονισμό του στρατού, ενώ είχε καταφέρει να ενταχθεί στο δυτικό σύμπλεγμα συμμαχιών⁵⁹.

Μέσα στα πλαίσια της προσέγγισης με τη Δύση, η Τουρκία προχώρησε σε αλλαγές και στο πολιτικό της σύστημα, όπου εγκαταλείπεται, φαινομενικά, το μονοκομματικό πολιτικό σύστημα που είχε εισάγει ο Κεμάλ Ατατούρκ. Έτσι, το 1946 δημιουργείται το Δημοκρατικό Κόμμα (Demokrat Partisi, DP, ΔΚ) του Αντνάν Μέντερες, ενώ παράλληλα διεξάγονται οι πρώτες πολυκομματικές εκλογές της χώρας. Με άλλα λόγια η εμφάνιση της αντιπολίτευσης δεν αποτέλεσε φυσικό προϊόν μιας πολιτικής ωρίμανσης/κουλτούρας ή ιστορικής εξέλιξης, αλλά κάτι το οποίο επιβλήθηκε εκ των άνω, μια ανορθόδοξη κίνηση, ίσως, κίνηση εκ μέρους του Ιζμέτ Ινονού για τον εκσυγχρονισμό και την φιλελευθεροποίηση του Τουρκικού πολιτικού συστήματος⁶⁰. Η

⁵⁷ Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 111-112.

⁵⁸ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 45-59.

⁵⁹ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 149-158.

⁶⁰ Στην πραγματικότητα η εισαγωγή του πολυκομματικού συστήματος θεωρήθηκε απαραίτητη, από τον Ιζμέτ Ινονου, για την περαιτέρω εξέλιξη του Τουρκικού πολιτικού συστήματος, ο ρόλος, όμως που περίμεναν να παίξει το κόμμα του Μέντερες, ήταν αυτός του συνεργάτη, παρά του ανταγωνιστή. Για

αναθεώρηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας σχετικά με την περιφέρεια της, ήταν εν μέρει απόρροια της ανόδου του Δημοκρατικού Κόμματος του Μέντερες στην εξουσία, μετά τις εκλογές του Μαΐου του 1950⁶¹, υπό την ηγεσία του οποίου πραγματοποιήθηκε η αναζωπύρωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η κατάρρευση τους μέσω των τριβών του Κυπριακού ζητήματος, αλλά και η επαναπροσέγγιση των δύο χώρων το 1959.

Στο εσωτερικό το Δημοκρατικό Κόμμα του Αντνάν Μέντερες, το οποίο αποτελούσε κάτι το καινοτόμο για το μέχρι τότε μονοκομματικό πολιτικό σύστημα της Τουρκίας, στηρίχθηκε ιδιαίτερα στην επαρχία, όπου υπήρχε μεγάλη δυσαρέσκεια για την κυβέρνηση του Ινονού, εξ' αυτού, οι μεταρρυθμίσεις που πραγματοποίησε σχετίστηκαν ιδιαίτερα με την ανάπτυξη του αγροτικού κλάδου και τον μερικό εκσυγχρονισμό της Ανατολίας. Το πρώτο πρόβλημα που αντιμετώπισε ο Μέντερες, ήταν η ανάγκη για την εξυγίανση του γραφειοκρατικού και στρατιωτικού μηχανισμού, τα οποία είχαν συγχωνευτεί με το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (ΡΛΚ) στο παρελθόν, πράγμα το οποίο θα δυσχέραινε τον έλεγχο τους από τη νέα κυβέρνηση. Εν τέλει, στην προσπάθεια να φέρουν τους μηχανισμούς αυτούς υπό τον έλεγχο τους, εξουσία και επιμέρους κρατικοί μηχανισμοί άρχιζαν και πάλι να συνδέονται. Όσο αφορά στην οικονομία, κύρια πρόνοια του ΔΚ, υπήρξε η μέριμνα για την μετάβαση από την αυστηρώς ελεγχόμενη οικονομία του κρατικισμού, σε μια αντίστοιχη της ανοικτής αγοράς. Η αξιοποίηση της Αμερικανικής βοήθειας, συνέβαλλε ιδιαίτερα στην οικονομική ανάπτυξη που σημειώθηκε τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Μέντερες. Οι κρατικές επενδύσεις κατευθύνθηκαν κυρίως στον αγροτικό τομέα, όπου έχουμε εκσυγχρονισμό των μέσων παραγωγής, καθώς και βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος. Αργότερα, η υπερβάλλουσα βοήθεια του κράτους προς του αγρότες, οδήγησε στη υπερβολική αύξηση τους και στην εμφάνιση μαζικών φαινομένων αστυφιλίας, αφού ένας διογκωμένος αριθμός αγροτών δεν ήταν απαραίτητος για την διατήρηση της αγροτικής παραγωγής. Παράλληλα έγιναν προσπάθειες ενθάρρυνσης των ιδιωτικών επενδύσεων στον τομέα των κρατικών επιχειρήσεων, οι οποίες δεν απέδωσαν καρπούς, αφού ο πληθυσμός δεν κατείχε γενικά τα οικονομικά μέσα για να επενδύσει. Σε γενικές γραμμές, το πρόβλημα των Δημοκρατικών ήταν ότι προσπάθησαν να «κάνουν πάρα πολλά εντός μικρού χρονικού διαστήματος». Οι μεταρρυθμίσεις που εισήγαγαν είχαν ως σκοπό την άμεση απόδοση, παρά την μακροχρόνια ανάπτυξη. Η διαδικασία άμεσου εκσυγχρονισμού προϋπέθετε την μαζική εισαγωγή αγαθών, πράγμα το οποίο αργότερα οδήγησε σε ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου και στην επιβολή μέτρων για τον περιορισμό του ξένου συναλλάγματος και των εισαγωγών⁶². Τα οικονομικά προβλήματα συνεχίστηκαν και μετά το 1955, με αποτέλεσμα την αυξανόμενη λαϊκή δυσαρέσκεια και την εμφάνιση εσωκομματικών φυγόκεντρων τάσεων, όπως θα δούμε λεπτομερώς στα επόμενα κεφάλαια.

Πίσω στο ζήτημα της Κύπρου, θα ήταν μάλλον αφελές να πούμε η ότι η Τουρκία δεν ενδιαφερόταν για τις εξελίξεις στην Κύπρο πριν το 1950. Το ενδιαφέρον υπήρχε, απλά δεν μπορούσε να εκδηλωθεί έμπρακτα, λόγω της κεμαλικής πολιτικής παράδοσης μετά το 1923, η οποία είχε εγκαινιάσει μια περίοδο εσωστρέφειας με κύριο σκοπό την εξασφάλιση της διαδικασίας «nation building» στο εσωτερικό και την σταθεροποίηση της εδαφικής υπόστασης της χώρας σύμφωνα με τη Συνθήκη της

περισσότερα βλ. Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 281-288.

⁶¹ Karpat Kemal H., *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, Princeton 1959.

⁶² Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 294-296, 299-304.

Λωζάνης⁶³. Έπειτα, η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας είχε προκαλέσει την μεταφορά των κοσμικών αρχών του κεμαλισμού στην Κύπρο, με αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας εθνικιστικής ελίτ στο νησί και την καλλιέργεια της Τουρκικής ταυτότητας στον Τουρκοκυπριακό πληθυσμό. Η δραστηριοποίηση της ελίτ αυτής κατευθύνθηκε σε μεγάλο βαθμό από την αγγλική αποικιοκρατία, ως μέσο εξισορρόπησης έναντι στα αιτήματα των ελληνοκυπρίων για Ένωση. Ήδη από το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου είχε ιδρυθεί η οργάνωση ΚΑΤΑΚ, για την τουρκική μειονότητα στην Κύπρο, με στόχο την παρεμπόδιση του Ενωτικού κινήματος και την προώθηση των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων στο νησί, ενώ η αποικιακή διοίκηση είχε ιδρύσει από το 1948 ειδική επιτροπή για τις Τουρκικές Υποθέσεις, Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπήρχε ήδη παρουσία του Τουρκικού εθνικισμού στο νησί, ο οποίος αντιμαχόταν τα αιτήματα για Ένωση εκ μέρους των Ελληνοκυπρίων και εργαζόταν για την εκκοσμίκευση της κοινότητας σύμφωνα με τις αρχές του Κεμάλ, πάντα, όμως, στο πλαίσιο της αγγλικής πολιτικής του «διαίρει και βασίλευε»⁶⁴. Η έμπρακτη ανάμειξη της Τουρκίας στο Κυπριακό μετά το 1955, υπήρξε αποτέλεσμα διαφόρων εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Στο εσωτερικό η πίεση διαφόρων οργανώσεων (πολλές φορές κατευθυνόμενων από την κυβέρνηση), οι οποίες υποστήριζαν την Τουρκικότητα της Κύπρου, σε συνδυασμό με την ανάγκη για την εκτροπή της προσοχής της κοινής γνώμης από σημαντικότερα προβλήματα (οικονομική κρίση, πολιτική αστάθεια) οδήγησαν στην ανοικτή ενασχόληση με το Κυπριακό. Στους παράγοντες αυτούς μπορεί να προστεθεί και η άνοδος της κυβέρνησης Μέντερες στην εξουσία, υπό της ηγεσία της οποίας, η Τουρκία αρχίζει σταδιακά να εγκαταλείπει την κεμαλική παράδοση στην εξωτερική πολιτική. Στο εξωτερικό, δε, υπήρχαν ευνοϊκές διεθνείς συνθήκες. Η Τουρκία είχε καταφέρει να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και στο γενικότερο πλέγμα των δυτικών συμμαχιών, πράγμα το οποίο είχε συμβάλλει στην ενίσχυση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων, καθώς και στην προσέγγιση της με τις ΗΠΑ και άλλες δυτικές χώρες, όπως η Αγγλία. Ταυτόχρονα η ηγεσία της είχε επίγνωση της στρατηγικής της θέσης εντός των συνθηκών του Ψυχρού Πολέμου, και ενδεχομένως να γνώριζε ότι μια ενδεχόμενη διευθέτηση του καθεστώτος της Κύπρου, θα λάμβανε υπόψη τις συνθήκες αυτές, καθώς και τα συμφέροντα των κυρίων δυνάμεων, τα οποία και ευνοούσαν την διατήρηση του status quo στο νησί. Όσο αφορά, ιδιαίτερα, στο καθεστώς κυριαρχίας στο νησί, η Αγγλία, αντιμετωπίζοντας τις πιέσεις για αναθεώρηση του, προσπαθούσε να εντάξει την Τουρκία στο παιχνίδι των διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα, ώστε να εκτρέψει το Κυπριακό ζήτημα σε ελληνοτουρκική διένεξη, πράγμα το οποίο κατάφερε με την Τριμερή του Λονδίνου, όπου η Τουρκία αναγνωρίστηκε ουσιαστικά ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέλος στην επίλυση του Κυπριακού. Σημαντική υπήρξε, επίσης, η επίδραση των προσπαθειών της Ελλάδας για την διευθέτηση του Κυπριακού. Η Ελλάδα πίεζε την Αγγλία για αναθεώρηση του καθεστώτος κυριαρχίας στο νησί, στο πλαίσιο των διμερών μεταξύ τους σχέσεων, αλλά και δια μέσου του ΟΗΕ αργότερα, ενώ στο νησί είχε αρχίσει η ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ εναντίον της αποικιοκρατίας. Συνεπώς, υπήρχε κίνδυνος να βρεθεί η Τουρκία ενώπιον τετελεσμένων γεγονότων, τα οποία θα την εξαιρούσαν από μια ενδεχόμενη αναθεώρηση του καθεστώτος κυριαρχίας στην Κύπρο, προς όφελος της Ελλάδας, όπως και είχε συμβεί στο παρελθόν με την περίπτωση της Κρήτης (σύνδρομο της Κρήτης)⁶⁵. Τέλος, με την Συνθήκη των Εγγυήσεων μεταξύ της Αγγλίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, η τελευταία είχε κατοχυρώσει νομικό δικαίωμα για την ανάμειξη της στα εσωτερικά του νησιού.

⁶³ Εξαιρέση σε αυτή την ουδέτερη πολιτική αποτελούσαν οι περιοχές Μοσούλ, Κίρκουκ και Αλεξανδρέττας, τις οποίες η νεοσύστατη τότε Τουρκία δεν έπαψε να διεκδικεί από την αγγλική και γαλλική κηδεμονία.

⁶⁴ Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009. Σελ. 42-43.

⁶⁵ Για περισσότερα βλ. δηλώσεις Αντνάν Μέντερες 24 Αυγούστου 1955, Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 69-72.

Συνοπτικά, η πορεία του Κυπριακού ζητήματος της περιόδου 1955-1959 καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις αλληλεπιδράσεις των δρώντων που περιγράψαμε παραπάνω, υπό το πρίσμα πάντα των συνθηκών της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης. Η αντιμετώπιση του Κυπριακού υπαγορεύτηκε στα πλαίσια των συμφερόντων των κυρίων δρώντων του τότε διεθνούς συστήματος, ως ένα κατεξοχήν «ενδοδυτικό» ζήτημα, με σημαντικές προεκτάσεις στην συνοχή της δυτικής συμμαχίας και στους γεωπολιτικούς συσχετισμούς της περιοχής της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Όντας μέρος της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία αντιμετωπίζονταν ως κοινός αμυντικός χώρος με την Μέση Ανατολή, η Κύπρος δεν μπορούσε παρά να αντιμετωπιστεί σε συνάρτηση με την θέση της στους στρατηγικούς σχεδιασμούς των ΗΠΑ και της Αγγλίας. Για την τελευταία, η Κύπρος αποτελούσε το τελευταίο σημείο επαφής της με τον πολύτιμο χώρο της Μέσης Ανατολής, ενώ η κατοχή της, παρά το συνεχόμενο πολιτικό κόστος που επέβαλλε στο εσωτερικό, αλλά και στο εξωτερικό, συνεπάγονταν διεθνές γόητρο ως ηγετική δύναμη και ενίσχυε της θέση της Δύσης έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Συνεπώς, την συγκεκριμένη περίοδο, στόχος της Αγγλίας είναι η παράταση της διαμονής της στο νησί, πράγμα το οποίο εξηγεί την επιλογή της να εισάγει την Τουρκία στο «παιχνίδι» των διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα, σχετικά με το καθεστώς της κυριαρχίας στο νησί. Μετατρέποντας το Κυπριακό σε ζήτημα ελληνοτουρκικής διένεξης, το οποίο και εντάσσονταν στα πλαίσια της νατοϊκής συμμαχίας, οι Άγγλοι πέτυχαν τον παραπάνω στόχο, αλλά κατάφεραν και να αποτρέψουν την αποδοχή του Κυπριακού από την διεθνή κοινότητα ως πρόβλημα συνέχισης ενός αποικιακού καθεστώτος την στιγμή που ο κόσμος έβαινε προς μια φαινομενικά «φιλελεύθερη» δομή. Οι ΗΠΑ αντιμετώπισαν το θέμα της Κύπρου, μέσω μιας «σιωπηρής» διπλωματίας ίσων αποστάσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Για την Αμερική, η Ελλάδα και η Τουρκία αποτελούσαν σημαντικούς παράγοντες για την άμυνα της περιοχής, η οποία και βασιζόταν σε μια κατανομή εργασιών βάσει της στρατηγικής θέσης της κάθε μίας. Με άλλα λόγια το Κυπριακό αντιμετωπίστηκε ως ζήτημα το οποίο απειλούσε τον παραπάνω στρατηγικό σχεδιασμό και κατά συνέπεια την συνοχή του NATO. Η Ελλάδα επιδίωξε την αναθεώρηση του αποικιακού καθεστώτος στα πλαίσια των σχέσεων της με την Αγγλία, ως αποτέλεσμα αφενός των πιέσεων από το εσωτερικό, αλλά και από την Κύπρο, και αφετέρου λόγω της ύπαρξης ανάλογου αιτήματος από το παρελθόν. Παρά το γεγονός ότι η εμπλοκή της Ελλάδος ήρθε σε μια περίοδο, όπου οι διεθνείς συσχετισμοί δεν ευνοούσαν αναθεωρητικές δράσεις, η ηγεσία της διατύπωσε το ζήτημα ως θέμα αυτοδιάθεσης, παρά ως αίτημα για ένωση. Η διεθνοποίηση του Κυπριακού, όπως επιλέχθηκε από την Ελλάδα είχε ως στόχο όχι τόσο τη θεσμική επίλυση του ζητήματος μέσω του ΟΗΕ, αλλά την άσκηση πιέσεων έναντι της Αγγλίας, ούτως ώστε να αναθεωρήσει την άκαμπτη μέχρι τότε στάση της σχετικά με το αποικιακό καθεστώς στο νησί. Παράλληλα η εσπευσμένη διεθνοποίηση αυτή στόχευε στο να αποκλίσει την Τουρκία από τις διαπραγματεύσεις για την Κύπρο. Για την Τουρκία, η ανάμειξη στο Κυπριακό συμπίπτει με διάφορες αλλαγές οι οποίες έλαβαν χώρο στον τομέα της πολιτικής της δομή, όπου παρατηρούνται τα πρώτα βήματα προς ένα πολυκομματικό σύστημα. Καθώς εγκαταλείπονται οι αρχές του παραδοσιακού κεμαλισμού στην εξωτερική πολιτική η Τουρκία εισέρχεται στο Κυπριακό ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέλος, ανάμειξη η οποία κορυφώνεται συναρτήσει διαφόρων εσωτερικών και εξωτερικών εξελίξεων.

Η Κατάσταση στην Κύπρο μέχρι το 1955

Η έναρξη της Βρετανικής διοίκησης στην Κύπρο εντοπίζεται στο 1878, οπότε και παραχωρείται η διαχείριση του νησιού στην Αγγλία. Ο πληθυσμός της Κύπρου ήταν χωρισμένος σε δυο κοινότητες, τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους ή αλλιώς Μουσουλμάνους, σύμφωνα με τους Βρετανούς, καθώς και σε ένα μικρό αριθμό άλλων πολύ μικρότερων κοινοτήτων. Η γέννηση του πολιτειακού βίου των κοινοτήτων

αυτών πραγματοποιείται υπό της Αγγλικής διοίκησης, η οποία εισήγαγε τα πρώτα δείγματα σταθερούς πολιτικής δομής στην μέχρι τότε Οθωμανική κτήση. Έτσι έχουμε την εμφάνιση μιας δομής εξουσίας, κύριο όργανο της οποίας ήταν ο ύπατος αρμοστής, πλαισιωμένους από δυο Σώματα συμβουλευτικού κατεξοχήν χαρακτήρα: το Νομοθετικό Συμβούλιο και το αντίστοιχο Εκτελεστικό. Το πρώτο αποτελείται από ένα μεικτό σώμα Βρετανών αξιωματούχων και μέλη από το γηγενή πληθυσμό, ενώ στο Εκτελεστικό Συμβούλιο μετείχαν μόνο οι Άγγλοι αξιωματούχοι. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα συγκεντρωτικό καθεστώς, πράγμα το οποίο διευκόλυνε αφενός τους Βρετανούς, να αντιμετωπίσουν το γεγονός ότι το νησί βρισκόταν επίσημα υπό την κυριαρχία του Σουλτάνου, και αφετέρου απέτρεπε την ομαλή εξέλιξη της πολιτικής ζωής στο νησί⁶⁶. Από το 1880 και έπειτα η πολιτική διάρθρωση που περιγράψαμε παραπάνω εξελίσσεται περαιτέρω, μειώνεται η επιρροή της παλαιάς Οθωμανικής ελίτ, εισάγεται για πρώτη φορά το Ευρωπαϊκό δίκαιο στο νησί, ενώ ιδρύεται νέο Νομοθετικό Συμβούλιο με αυξημένη συμμετοχή του ντόπιου στοιχείου. Δεδομένης της αριθμητικής υπεροχής, καθώς και της δυναμικής αύξησης του ελληνοκυπριακού στοιχείου, προέκυψε από νωρίς το πρόβλημα της διατήρησης ισορροπιών στην πολιτική συμμετοχή, γεγονός το οποίο αντικατοπτρίζεται στην δομή και λειτουργία του Νομοθετικού Συμβουλίου, η οποία συν τω χρόνω, μεταβάλλεται ούτως ώστε να περιορίζει την επιρροή των ελληνοκυπρίων, μέσω φυσικά της συνεργασίας των Βρετανών με τους μουσουλμάνους της Μεγαλονήσου. Συνεπώς μιλάμε για ένα πολιτικό σύστημα το οποίο είχε στις βάσεις τους ανάγκη για την απομάκρυνση του κυρίαρχου πληθυσμιακού στοιχείου από τους μηχανισμούς άσκησης εξουσίας, τακτική η οποία παρατηρείται καθ' όλη την διάρκεια της Βρετανικής αποικιοκρατίας, δημιουργώντας συνεχώς προβλήματα στην λειτουργία του Νομοθετικού Συμβουλίου και ενισχύοντας παράλληλα και τα αιτήματα του ελληνοκυπριακού πληθυσμού για ένωση με την Ελλάδα⁶⁷. Η παρουσία της Τουρκικής κοινότητας υπήρξε ένα σημαντικό πολιτικό πλεονέκτημα για το αποικιακό καθεστώς, το οποίο βασιζόταν στην αντιπαράθεση μεταξύ των δυο κοινοτήτων, προκειμένου να διατηρεί την σταθερότητα του και να αντισταθμίζει την παρουσία των ενωτικών αιτημάτων εκ μέρους των ελληνοκυπρίων.

Το 1925, με αφορμή την Συνθήκη της Λωζάνης, σύμφωνα με την οποία το νεοσύστατο Τουρκικό κράτος παραιτούνταν από κάθε διεκδίκηση στην Κύπρο, αναγνωρίζοντας, παράλληλα, επίσημα την Βρετανική κυριαρχία στο νησί, η Κύπρος μεταβάλλεται σε Αποικία του Στέμματος, πράγμα το οποίο είχε ως συνέπεια την μεταβολή του εσωτερικού καθεστώτος στα πρότυπα μίας κανονικής βρετανικής αποικίας. Παρά το γεγονός αυτό, οι εσωτερικές ισορροπίες δεν μεταβάλλονται ιδιαίτερα, με εξαίρεση, βεβαίως, την ενίσχυση του τοπικού κυβερνήτη, ο οποίος λαμβάνει διευρυμένες εξουσίες. Ο περιορισμένος αυτός συνταγματικός βίος στο νησί τερματίζεται το 1931, με τη κατάργηση του Νομοθετικού Συμβουλίου, λόγω εξέγερσης των Ελληνοκυπρίων. Η απώλεια της πολιτικής αντιπροσώπευσης αυτής είχε αποτέλεσμα την ενίσχυση της παρουσίας της εκκλησίας στα πολιτικά δρώμενα⁶⁸, εύλογη εξέλιξη δεδομένου του παραδοσιακού ρόλου της στην ηγεσία του νησιού⁶⁹. Από την πλευρά των Τουρκοκυπρίων, τον ρόλο του αντιπροσώπου είχε αναλάβει η παραδοσιακή ελίτ, κατάλοιπο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία και βρισκόταν σε στενή συνεργασία με τους Βρετανούς, συμβάλλοντας έτσι στην πολιτική περιθωριοποίηση του ελληνοκυπριακού στοιχείου στους μηχανισμούς λήψης

---

⁶⁶ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. σελ. 43-44.

⁶⁷ *Idem*. Σελ. 50-55.

⁶⁸ *Idem*. Σελ. 55-59

⁶⁹ Επί Οθωμανικής διοίκησης και σύμφωνα με το σύστημα οργάνωσης της Αυτοκρατορίας σε millet, η εκκλησία της Κύπρου κατείχε βαθμό Οθωμανικού θεσμού εξουσίας, με διευρυμένες διοικητικές αρμοδιότητες.

αποφάσεων. Με το πέρασμα του χρόνου, αυτή η ελίτ αντικαθίσταται από τους λεγόμενους νεωτεριστές της τουρκοκυπριακής κοινότητας, οι οποίοι επιχειρούσαν να εισάγουν τις αρχές του σύγχρονου κοσμικού κράτους, σύμφωνα με τις επιταγές της εθνικής ιδεολογίας του Κεμάλ Ατατούρκ.

Από πλευράς των Ελληνοκυπρίων, το αίτημα της Ένωσης με την Ελλάδα υπήρχε από πριν το 1880, αν και δεν είχε εκφραστεί έμπρακτα, λόγω της Οθωμανικής κυριαρχίας στο νησί. Η έλευση των Βρετανών επέτρεψε την αύξηση των προσδοκιών για το ενδεχόμενο ένωσης, στα πρότυπα των Επτανήσων, κάτι το οποίο δεν βρισκόταν στις προθέσεις της Βρετανίας. Οι ελπίδες για ένωση ενισχύθηκαν περαιτέρω αργότερα, λόγω του επίσης θετικού προηγούμενου της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Μάλιστα το 1915 η Βρετανία είχε προσφέρει το νησί στην Ελλάδα ως δέλεαρ για την έξοδο της στον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, προσπάθεια, που δεν απέδωσε εξαιτίας της στάσης της τότε φιλογερμανικής ηγεσίας της ελληνικής μοναρχίας. Κατά την περίοδο μετά το 1925, το αίτημα για ένωση, όπως και στην περίπτωση της Κρήτης στο παρελθόν, είχε αποτραπεί από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος στο πνεύμα μιας εποχής, όπου η Ελλάδα ήταν αδύναμη και εξαρτημένη στις καλές της σχέσεις με την Αγγλία, θεώρησε ότι η οποιαδήποτε επιδίωξη για αλλαγές στο καθεστώς κυριαρχίας στο νησί, θα ήταν επιζήμια για την επιβίωση της Ελλάδας. Η επιδίωξη για ένωση με την Ελλάδα, ενισχύεται περαιτέρω μετά το διακανονισμό της Συνθήκης της Λωζάνης, καθώς οι ελληνοκύπριοι περίμεναν να επαναληφθεί η περίπτωση των Επτανήσων. Η Βρετανική αποικιοκρατία απάντησε στο αίτημα αυτό με μια σειρά ανελεύθερων, δυστυχώς, μέτρων, τα οποία είχαν ως σκοπό την καταστολή του ενωτικού κινήματος. Έτσι από το 1931, η βρετανική διοίκηση προσπάθησε, μέσω της εισαγωγής διαφόρων νόμων να θέσει υπό τον έλεγχο της το κατεξοχήν πολιτικό όργανο εκπροσώπησης των Ελληνοκυπρίων, την Ορθόδοξη εκκλησία⁷⁰. Η δεκαετία που ακολούθησε χαρακτηρίστηκε από την γενικότερη διάσταση μεταξύ της κοινότητας αυτής και της Αγγλικής διοίκησης, ενώ επικράτησε κλίμα αδράνειας στις σχέσεις με τους Τουρκοκύπριους. Η έλευση του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου έδωσε τέλος στο αδιέξοδο του αιτήματος για ένωση. Καθώς εμφανίστηκε ένας νέος λόγος αγγλοελληνικής συνεργασίας, κάθε πλευρά ερμήνευσε την επαναπροσέγγιση αυτή κατά τον δικό της τρόπο. Οι ανάγκες του πολέμου είχαν ωθήσει του Βρετανούς να στραφούν στην Κύπρο για την εκπλήρωση των στρατολογικών τους αναγκών, υιοθετώντας συνθήματα, όπως «για την Ελλάδα και την Ελευθερία», ενώ επικρατούσε ένα πνεύμα φιλελληνισμού, δεδομένης της αντίστασης των Ελλήνων κατά των Γερμανών⁷¹. Η παραχώρηση του νησιού στην Ελλάδα, βέβαια, δεν εξετάστηκε ποτέ ως πολιτική επιλογή⁷², το κλίμα του πολέμου, όμως, σε συνδυασμό με την παράλληλη χαλάρωση των καταπιεστικών μέτρων του παρελθόντος, οδήγησαν στην έξαρση του εθνικιστικού πνεύματος και την ενίσχυση του ενωτικού αιτήματος. Η επίδραση αυτή των ζυμώσεων του πολέμου, επέτρεψε την επανεμφάνιση της εκκλησίας στα πολιτικά δρώμενα, η οποία άρχισε και πάλι να προωθεί την ιδέα της ένωσης. Από το 1947 η εκκλησία της Κύπρου εγκαταλείπει οποιοσδήποτε αναστολές και αφιερώνεται στην εξυπηρέτηση του «εθνικού ζητήματος». Η Βρετανία, από την πλευρά της, επέμενε στην στάση διατήρησης των προσβάσεων της στην Μέση Ανατολή, αφού η στρατηγική σημασία της Κύπρου είχε ενισχυθεί ιδιαίτερα μετά το τέλος του 2^{ου} Παγκόσμιου Πολέμου.

Η δυναμική του ενωτικού αιτήματος λαμβάνει ουσιαστικά εκτεταμένες διαστάσεις, μετά την άνοδο του Μακαρίου Γ' στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, οπότε και το

---

⁷⁰ *Idem*. Σελ. 57 και Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001, σελ. 30-31.

⁷¹ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001, σελ. 38-39.

⁷² Procopis Papastratis, *British Policy towards during the Second World War 1941-1944*, Cambridge University Press, 1984. Σελ 67-68.

Κυπριακό ζήτημα, ξεφεύγει από τον εσωτερικό έλεγχο της βρετανικής αποικιοκρατίας και διεθνοποιείται. Υπό το φώς αυτών των εξελίξεων, οι Άγγλοι στρέφονται προς την ενίσχυση της τάξης εντός του νησιού, ούτως ώστε να μειωθούν οι απειλές προς τη νομιμότητα του εσωτερικού καθεστώτος, στόχος, ο οποίος θα παραμείνει και στη συνέχεια των εξεταζόμενων ετών. Σημαντικότερη, ίσως επίπτωση της διαχείρισης του Μακαρίου, ήταν η αναδιτύπωση του αιτήματος για ένωση ως δικαίωμα για αυτοδιάθεση, παρά ως άμεση κατάργηση της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί. Βάσει του επιχειρήματος αυτού, το Κυπριακό ζήτημα απαλλασσόταν από την επαναστατική του χροιά, γεγονός το οποίο, δεδομένου του αντιαποικιακού κλίματος της εποχής, ευνόησε την μετάβαση του Κυπριακού στα διεθνή forum. Παράλληλα έχουμε και την προετοιμασία της δράσης της ΕΟΚΑ από τον Γρίβα, η οποία αργότερα θα έδινε τέλος στην ειρηνική διεκδίκηση της ένωσης και θα άνοιγε τον δρόμο προς την ανοικτή και έμπρακτη υπονόμευση της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί⁷³. Υπό την σκιά των εξελίξεων αυτών, αρχίζουν να καταρρέουν οι ελληνοβρετανικές σχέσεις. Οι Βρετανοί απορρίπτουν κατηγορηματικά οποιαδήποτε μεταβολή του καθεστώτος κυριαρχίας στην Κύπρο, ενώ η ελληνική κυβέρνηση δεν λαμβάνει κανένα μέτρο για αποκρούσει το ενωτικό αίτημα, όπως στο παρελθόν, φτάνοντας σε σημείο να θέσει ζήτημα αυτοδιάθεσης, με σχετική προσφυγή της στον ΟΗΕ το 1954. Συνέπεια της πρώτης αυτής διεθνούς «μάχης» σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα ήταν και έναρξη της ρήξης των σχέσεων της Ελλάδας με την Τουρκία, η οποία και πρόβαλλε τις πρώτες ενστάσεις της πάνω στο ζήτημα. Το ενδεχόμενο να αναμειχθεί η Τουρκία στο Κυπριακό, είχε εξεταστεί από τους Άγγλους ήδη από το 1950, πράγμα το οποίο κρίθηκε σκόπιμο, αλλά όχι χωρίς κινδύνους, αφού υπήρχε το ενδεχόμενο να βρεθούν υπό τα πυρά και των δυο πλευρών. Η Τουρκία την περίοδο πριν την προσφυγή στηρίζονταν στις καλές της σχέσεις με την Αθήνα, μη θέλοντας να διακινδυνεύσει την συμφιλίωση της με την Ελλάδα, και εν πάσει περιπτώσει προτιμούσε να μην υποστεί τις συνέπειες της παρεμπόδισης της ένωσης⁷⁴. Η προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ, βοήθησε στο να αρούν οι επιφυλάξεις αυτές, επιτρέποντας την αγγλοτουρκική συνεργασία στον ΟΗΕ και όχι μόνο, με αποτέλεσμα να μην εγγραφεί το ζήτημα της Κυπριακής αυτοδιάθεσης στην ημερησία διάταξη του.

Πριν συνεχίσουμε, θα ήταν απαραίτητο να εξετάσουμε την πορεία και της Τουρκοκυπριακής κοινότητας, προκειμένου να κατανοήσουμε την πτυχή του Κυπριακού, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως η προβληματική της παράλληλης ανάπτυξης δυο εθνικισμών. Το κοινοτικό ζήτημα της Κύπρου, δεν γεννήθηκε αποκλειστικά στα τραπέζια των διαπραγματεύσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων δυνάμεων, αλλά υπήρξε αποτέλεσμα μιας ιστορικής πορείας αλληλεπίδρασης των κοινοτήτων με τους μητροπολιτικούς τους χώρους (Ελλάδα, Τουρκία) και μεταξύ τους. Σίγουρα η ανάμειξη εξωτερικών παραγόντων έφερε τα προβλήματα αυτά στην επιφάνεια, αφού και στις δυο πλευρές υπήρχε το εθνικιστικό αίσθημα, το οποίο βρισκόταν σε αδράνεια, ιδιαίτερα, δε, στην περίπτωση των Τουρκοκυπρίων, οπού η έκφραση της συλλογικής βούλησης, τουλάχιστον αρχικά, ήρθε ως αντίδραση στα ενωτικά αιτήματα των Ελληνοκυπρίων, προκειμένου να διατηρηθεί ακάθεκτο το εσωτερικό καθεστώς, το οποίο και παρήγε μια ευνοϊκή για την μειονότητα κατάσταση. Από την απαρχή του αγγλικού καθεστώτος στο νησί, η διοίκηση στηρίχθηκε στην βρετανομουσουλμανική συνεργασία, η οποία αφενός εξασφάλιζε την διατήρηση του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ των κοινοτήτων και αφετέρου έστρεφε την προσοχή από την αγγλική διοίκηση, στην μεταξύ τους αντιπαράθεση. Οι Βρετανοί επιθυμούσαν να διατηρήσουν την παρουσία τους στο νησί, ενώ οι Τουρκοκύπριοι κατέφευγαν στην

⁷³ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Σελ. 67.

⁷⁴ *Idem*. Σελ. 89.

συνεργασία με αυτούς κάθε φορά που ένιωθαν ότι το ενωτικό αίτημα απειλούσε την εγκαθιδρυμένη αυτή ισορροπία⁷⁵.

Η ένταση που προκαλείται μέσω αυτής της αντιπαράθεσης υποβοηθείται από μια σειρά άλλων σημαντικών γεγονότων. Συγκεκριμένα η επανάσταση των Νεότουρκων το 1908, οι Βαλκανικοί πόλεμοι το 1912-1913, καθώς και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, σηματοδοτούν την εθνική αφύπνιση και για τις δυο πλευρές. Ιδιαίτερα η επανάσταση των Νεότουρκων επηρεάζει σημαντικά την μελλοντική ανάπτυξη της Τουρκοκυπριακής κοινότητας. Καθώς εισάγονται οι αρχές του κοσμικού κράτους και κοινωνίας, η τουρκοκυπριακή κοινότητα αρχίζει να ταυτίζεται με το κύμα των Νεότουρκών, που είχε ήδη επικρατήσει στην Αυτοκρατορία. Η ταύτιση αυτή δεν ήταν βεβαίως καθολική, αφού υφίσταται η παραδοσιακή ελίτ στο νησί, η οποία και συνεργαζόταν με το αγγλικό καθεστώς. Σε γενικές γραμμές, η σταδιακή αποδόμηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επηρέασε θετικά το ενωτικό κίνημα, ενώ η μονομερής διακήρυξη της Κύπρου ως βρετανική κτήση μετά τον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, έθεσε νέα δεδομένα για τους Τουρκοκύπριους⁷⁶, κάποιοι από τους οποίους αντέδρασαν, προτείνοντας την παραχώρηση του νησιού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η Μικρασιατική Καταστροφή, παρόλο που ως πόλεμος δεν άγγιξε –άμεσα- την Κύπρο, επέδρασε δραστικά στο καθεστώς κυριαρχίας στο νησί, καθώς και στην εξέλιξη του ενωτικού αιτήματος. Η Ελλάδα παραιτείται από κάθε εδαφική αξίωση και περιορίζεται στα σύνορα που καθόριζε η συνθήκη της Λωζάνης, με αποτέλεσμα η Κύπρος να μείνει εκτός των συνόρων αυτών. Παράλληλα, η Ελλάδα, αποδυναμωμένη, αδυνατεί να επιδιώξει την πολιτική της Ένωσης και ο Ελευθέριος Βενιζέλος δίνει νέα κατεύθυνση στο κίνημα, προτείνοντας όχι την ένωση (στόχος αδύνατος για την συγκεκριμένη περίοδο), αλλά την επίτευξη μιας μορφής αυτοδιοίκησης. Από την άλλη πλευρά, το νεοσύστατο Τουρκικό κράτος υιοθετεί πολιτική εσωστρέφειας, προκειμένου να εξασφαλίσει την πολιτική και κοινωνική αναδιάρθρωση της χώρας. Υπό τις συνθήκες αυτές, όπως αναφέραμε και παραπάνω, η Τουρκία απορρίπτει κάθε ιδέα προσάρτησης τουρκόφωνων περιοχών, εγκαταλείποντας ταυτόχρονα όσες παντουρκιστικές και πανισλαμικές προσδοκίες. Συνεπώς, και για την Τουρκία της συγκεκριμένης περιόδου, δεν τίθεται θέμα για αλύτρωτους Τούρκους της Κύπρου, ενθαρρύνει όμως την επιστροφή τους στο νέο κράτος. Η ίδρυση, όμως της Τουρκικής Δημοκρατίας ενίσχυσε τον διχασμό που προϋπήρχε στις τάξεις των Τουρκοκυπρίων. Πλέον η κοινότητα χωρίζεται σε κεμαλικούς και παραδοσιακούς μουσουλμάνους, οι οποίοι αποτελούσαν την παραδοσιακή διοικητική ελίτ στο νησί. Τα αιτήματα των νεωτεριστών επικεντρώνονται κατεξοχήν στον κοινωνικό μετασχηματισμό, οι Τούρκοι δάσκαλοι προωθούν τις ιδέες αυτές, και εν τέλει η μουσουλμανική κοινότητα αρχίζει να μεταβάλλεται συνειδησιακά πλέον σε τουρκοκυπριακή εθνική κοινότητα. Οι εξελίξεις αυτές, φέρνουν το βρετανικό καθεστώς αντιμέτωπο με τετελεσμένα, το οποίο αντιδρά προσπαθώντας να εμποδίσει την ανάπτυξη του Τουρκικού εθνικισμού. Απαγορεύεται η εισαγωγή βιβλίων από την Τουρκία, γίνεται προσπάθεια να ελεγχθεί η μηχανισμός εκπαίδευσης, απαγορεύεται η ανάρτηση της Τουρκικής σημαίας και άλλα. Παρόλα αυτά η υποχώρηση του παλαιού καθεστώτος ήταν γεγονός και η βρετανική διοίκηση αρχίζει να καταβάλει προσπάθειες να απευθυνθεί στους νέους προοδευτικούς Τουρκοκύπριους⁷⁷, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί, αργότερα, μια νέα συνεργασία του Αγγλικού καθεστώτος στο νησί με τη νέα αυτή πολιτική τάξη της Τουρκοκυπριακής κοινότητας.

---

⁷⁵ Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009. Σελ. 31.

⁷⁶ *Idem*. Σελ. 36-42.

⁷⁷ Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009. Σελ. 28-45.

Η δεκαετία του 1940 και το τέλος του 2^{ου} Παγκόσμιου Πόλεμου, σηματοδοτούν την ενίσχυση των προσδοκιών για ένωση, καθώς και τον πολιτικό διαχωρισμό των δυο κοινοτήτων, οι οποίες μάχονταν για αντίπαλους στόχους. Οι Ελληνοκύπριοι συσπειρώνονται στις βάσεις της εκκλησίας, ενώ οι Τουρκοκύπριοι στην αντίστοιχη ΚΑΤΑΚ, στόχος της οποίας ήταν η αποτροπή της ένωσης. Καθώς αυξάνεται η πολιτική ένταση, η διάσταση συμφερόντων μεταφέρεται και στα λαϊκά στρώματα των δύο κοινοτήτων, με την ίδρυση ξεχωριστών συντεχνιακών οργανώσεων, πάντα υπό την καθοδήγηση των Βρετανών. Η εθνική αφύπνιση και ανάπτυξη του εθνικισμού των Ελληνοκυπρίων είχε ως αποτέλεσμα την αντίδραση του Τουρκοκυπριακού πληθυσμού, ο οποίος αναπτύσσει την δική του εθνική σκέψη, ως αντίβαρο προς αυτόν. Το βρετανικό καθεστώς χρησιμοποίησε στη συνέχεια τους φόβους των μουσουλμάνων του νησιού, έτσι ώστε να απομακρύνει την απειλή της ένωσης και να επιβάλλει την δική του πολιτική γραμμή. Ως εύλογο αποτέλεσμα, επικράτησε ένα αίσθημα διαφορετικότητας, καθώς και οι δύο κοινότητες αναπτύχθηκαν βάσει διαφορετικών εθνικών ταυτοτήτων. Με άλλα λόγια ο μοντερνισμός στην Κύπρο, υπό των πρίσμα των συνθηκών που περιγράψαμε, δεν δημιούργησε ένα κοινό αίσθημα του «εμείς» και συνεπώς μια κοινή πολιτική δράση, αλλά επέφερε τον διαχωρισμό των κοινοτήτων, οποίος επεκτάθηκε από τα πολιτικά στρώματα, στα αντίστοιχα κατώτερα της κοινωνίας⁷⁸. Η παρουσία δυο ισχυρών εθνικιστικών γραμμών, γίνεται πλήρως αντιληπτή το 1948, με συλλαλητήρια που πραγματοποιήσαν οι Τουρκοκύπριοι κατά της ένωσης, υποστηρίζοντας όχι μόνο την αποτροπή της ένωσης, αλλά και της εφαρμογής της αυτονομίας στο νησί, παράλληλα υποστηρίχθηκε, ότι σε ενδεχόμενο αποχώρησης της Αγγλίας, το νησί θα έπρεπε να επιστραφεί στον αρχικό του ιδιοκτήτη, την Τουρκία. Συνεπώς το Κυπριακό ζήτημα αποκτάει μια νέα δυναμική, γεγονός το οποίο διαφαίνεται κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950. Με αφορμή το δημοψήφισμα του 1950 από την εκκλησία της Κύπρου και την επικείμενη προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ, αρχίζει να επικρατεί η αντίληψη εντός της Τουρκοκυπριακής κοινότητας ότι θα έπρεπε να υπάρξει ισοδύναμη αντίδραση στην κατάσταση αυτή, πράγμα το οποίο σήμαινε την εμπλοκή της Τουρκίας στο ζήτημα. Έτσι οι προσπάθειες τους εντείνονται προς την επίτευξη της συμμετοχής της Τουρκίας, με άλλα λόγια προς την εξέλιξη του Κυπριακού, ως μια μάχη μεταξύ «μητροπόλεων». Εν τέλει, δεδομένων των παραπάνω συνθηκών, η Αγγλία καταφέρνει να εκτρέψει το Κυπριακό από ζήτημα αποικιοκρατίας σε ελληνοτουρκική διένεξη, συγκαλείται η Τριμερής του Λονδίνου, όπου πραγματοποιείται η πρώτη επίσημη συμμετοχή της Τουρκίας και έχουμε ουσιαστικά την αφετηρία της διεθνούς διαμάχης για το μέλλον της Κύπρου μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2000.

Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα. Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995.

Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988.

---

⁷⁸ *Idem*. Σελ. 47.

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Α΄ Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Παναγιώτης Ήφαιστος, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Διαδρομή, Αντικείμενο, Περιεχόμενο και Γνωσιολογικό Υπόβαθρο*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2006.

Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Βασίλλη στο Τείχος του Βερολίνου (1789-1989)*, Τόμος Β΄, Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000.

Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007.

B. Russett & H. Starr, *World Politics: The Menu for Choice*, (9th ed.), Wadsworth, Cengage Learning, 2010.

H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (revised by: Kenneth W. Thompson), 6 ed. rev, McGraw Hill, Boston, Massachusetts, 1984.

Hedley Bull, *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001.

Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

F. Cardoso, E. Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, Los Angeles: University of California Press, 1979.

F. Weber, *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος. Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα, 1983.

J.N. Rosenau, *The Study of Political Adaptation*, London: F. Pinter, 1981.

J. David Singer, *The Level of Analysis Problem in International Relations*, World Politics, Vol.14, The International System: Theoretical Essays (Oct. 1961), John Hopkins University Press.

Karpat Kemal H., *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, Princeton 1959.

Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, New York 1992

Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009.

Procopis Papastratis, *British Policy towards during the Second World War 1941-1944*, Cambridge University Press, 1984.

R. Keohane & J. S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, Little, Brown, 1977.

Robert Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η Διεθνής Οικονομική Τάξη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2002.

Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΑΙΑ

Κεφάλαιο 1

Ρήξη των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ανάφλεξη του Κυπριακού ζητήματος: 1955

Το 1955 υπήρξε κομβικό χρονικό σημείο για την μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος, το οποίο ξέφυγε από τις εσωτερικές του διαστάσεις, όπου διατυπώνονταν ως αντίθεση προς το βρετανικό αποικιακό καθεστώς, και διεθνοποιείται ως μια «ενδοδυτική» διένεξη εντός των κόλπων της συμμαχίας του NATO. Επίσης, η συγκεκριμένη χρονική στιγμή σηματοδότησε πρώτη μεταπολεμική έμπρακτη σύγκρουση των συμφερόντων της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι σχέσεις μεταξύ των οποίων φαινόταν εκ πρώτης όψεως ότι έβαιναν θετικά, στα πλαίσια των ρόλων τους ως μέλη της δυτικής συμμαχίας. Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε συνοπτικά στις επιμέρους πτυχές του ζητήματος και στις κατά περίπτωση επιδιώξεις των κρατών που ενεπλάκησαν στο ζήτημα του καθεστώτος κυριαρχίας στην Κύπρο. Συγχρόνως, έγινε μια παρουσίαση του κύριων συνιστωσών του διεθνούς συστήματος, το οποίο συνέθεσε το πλαίσιο, εντός του οποίου έλαβε διαστάσεις το Κυπριακό, ενώ έγινε αναφορά στην ουσία της εξωτερικής πολιτικής, ως άθροισμα αλληλεπιδράσεων, εσωτερικών και εξωτερικών, εντός της εκάστοτε μορφής του διεθνούς συστήματος. Σε αυτό το σημείο θα εντάξουμε τις παραπάνω πληροφορίες σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια, έτσι ώστε να παρουσιαστεί, όσο το δυνατό καθαρότερα, το πολυδιάστατο των παραγόντων της εξωτερικής πολιτικής, που ώθησαν την Τουρκία στο να υιοθετήσει συγκεκριμένη δράση επί του θέματος της Κύπρου.

Ο προσανατολισμός της Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής υπαγορεύθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις μεταπολεμικές εξελίξεις και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο σημείο της μελέτης, η ένταξη της Τουρκίας στο δυτικό στρατόπεδο αποτέλεσε την διέξοδο στις πιέσεις που δέχονταν από την Σοβιετική Ένωση για την παραχώρηση δικαιωμάτων επί των Στενών των Δαρδανελίων. Στο παρελθόν, οι σχέσεις της Τουρκίας με τον διάδοχο της Ρωσικής «Αυτοκρατορίας» υπήρξαν καλές, καθώς η ΕΣΣΔ ήταν η πρώτη χώρα που αναγνώρισε την προσωρινή τότε κυβέρνηση του Κεμάλ Ατατούρκ το 1920¹. Την συγκεκριμένη περίοδο, φυσικά οι Σοβιετικοί δεν βρισκόταν σε θέση να υιοθετήσουν επεκτατικές διαθέσεις προς το νότο, δεδομένου ότι απειλούνταν ακόμα από το ενδεχόμενο μιας εξωτερικής επέμβασης και δεν κατείχαν την απαραίτητη ισχύ για μια τέτοια κίνηση. Ως αποτέλεσμα, όσο η ΕΣΣΔ δεν ήταν αρκετά ισχυρή, ώστε να πιέσει την Τουρκία, οι σχέσεις μεταξύ τους ήταν αρκετά καλές. Συγκεκριμένα, οι δυο χώρες είχαν υπογράψει την Συνθήκη της Αλληλεγγύης το 1921, την Συνθήκη της Ουδετερότητας και μη Επίθεσης το 1925, ενώ η Σοβιετική Ένωση είχε παραχωρήσει πιστώσεις στην Τουρκία². Οι Σοβιετικοί βασιζόταν στην προσέγγιση τους αυτή, στο ενδεχόμενο δημιουργίας ενός κομμουνιστικού κινήματος στην Τουρκία, καθώς και στην πιθανότητα αναθεώρησης της συνθήκης του Montreux σχετικά με το καθεστώς των Στενών³. Στην μεταπολεμική περίοδο, καθώς μεταβάλλονται οι συσχετισμοί ισχύος προς όφελος της ΕΣΣΔ, η φιλική αυτή στάση δίνει την θέση της σε κατάσταση ανοικτών πιέσεων εις βάρος της Τουρκίας.

¹ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989, 147-149.

² *Idem*, καθώς και F.A. Vali, *Bridge over Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, The John Hopkins University Press, Baltimore 1971, σελ. 170-172.

³ F. Erkin, *Türk Soviet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968. Σελ. 300-305.

Η Τουρκία αναζήτησε, ως αποτέλεσμα, από νωρίς την προστασία των ΗΠΑ, κατανοώντας ότι η νέα δομή του διεθνούς συστήματος επέβαλλε την αναθεώρηση μιας πολιτικής παράδοσης στην εξωτερική πολιτική. Η ένταξη της στην Ατλαντική συμμαχία και η ειδικές της σχέσεις με τις ΗΠΑ, εξυπηρετούσαν την ανάγκη της αποτροπής έναντι στην Σοβιετική Ένωση, εξασφάλιζαν την παροχή πόρων για τον εκσυγχρονισμό του στρατού, ενώ η γενική χρηματοδότηση από το εξωτερικό θα βοηθούσε την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, όπως και είχε δείξει η εμπειρία των σχεδίων Marshal και Truman στο παρελθόν. Εν τέλει η Τουρκία εντάσσεται στην Ατλαντική Συμμαχία το 1952, σηματοδοτώντας την είσοδο της στην δυτική κοινωνία των εθνών⁴. Το γεγονός αυτό επέδρασε σημαντικά και στο εσωτερικό της χώρας, όπου παρατηρούνται αλλαγές στην δομή του πολιτικού συστήματος, σημαντικότερη, ίσως των οποίων υπήρξε η μετάβαση από το μονοκομματικό σύστημα, σε ένα αντίστοιχο πολυκομματικό. Το Μάιο του 1950, το Δημοκρατικό κόμμα του Αντνάν Μέντερες λαμβάνει την εξουσία εκτοπίζοντας το παραδοσιακό Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα του Ισμέτ Ινονού, γεγονός το οποίο από μόνο του αποτελούσε ένα είδος καινοτομίας για το τουρκικό πολιτικό σύστημα. Το κόμμα του Μέντερες ταυτίστηκε εντελώς με τις ΗΠΑ, επιτελώντας τον ρόλο της Τουρκίας ως χώρα μέλος του NATO, και σχεδιάζοντας την εξωτερική πολιτική της χώρας βάσει της ιδιότητας αυτής⁵. Την περίοδο αυτή έχουμε την αναθέρμανση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ως αντανάκλαση του αμερικάνικου στρατηγικού σχεδιασμού, σύμφωνα με τον οποίο, οι δύο χώρες έπρεπε να λειτουργήσουν ως ένα ενιαίο σύνολο, το οποίο θα συνέθετε ένα «αμυντικό κρηπίδωμα» έναντι της Σοβιετικής Ένωσης στην ανατολική Μεσόγειο. Οι Τούρκοι είχαν την υπηρεσιακή ευθύνη για την άμυνα των Στενών των Δαρδανελίων και των συνόρων τους με την ΕΣΣΔ, ενώ η Ελλάδα λειτουργούσε ως συνδετικός κρίκος, φέροντας την ευθύνη της άμυνας στο Αιγαίο και στα σύνορα της με την Βουλγαρία. Η αντίληψη αυτή επέβαλλε γενικά την ανάγκη για μια εξισωτική αντιμετώπιση της Ελλάδας και της Τουρκίας, πράγμα το οποίο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τα γεγονότα μετά την δίωξη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης το 1955.

Το ψυχροπολεμικό κλίμα ευνόησε ιδιαίτερα, επομένως, τις διμερείς σχέσεις της Τουρκίας με την Ελλάδα, οι οποίες εγκαινίασαν μια περίοδο στρατιωτικής συνεργασίας εντός των πλαισίων της Δυτικής συμμαχίας, ενώ και οι δυο χώρες επεδίωξαν την βελτίωση των σχέσεων τους με κράτη της περιφέρειας τους. Αποτέλεσμα των τάσεων αυτών, υπήρξε η υπογραφή της Συνθήκης Συμμαχίας, Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας στο Μπλεντ το 1954, μεταξύ της Τουρκίας, Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας. Η πρακτική αυτή δείχνει ότι υπήρχε πρόθεση για την δημιουργία ενός περιφερειακού συστήματος ασφαλείας, το οποίο αφενός εξυπηρετούσε τις ανάγκες των άμεσα ενδιαφερόμενων μελών και αφετέρου έδινε στο NATO έμμεση πρόσβαση στον Ανατολικό συνασπισμό⁶. Στην Μέση Ανατολή, η Τουρκία επεδίωξε και πέτυχε την προσέγγιση με τις Αραβικές χώρες, με την υπογραφή της Συνθήκης της Βαγδάτης το 1955, μεταξύ του Ιράν, Ιράκ, Πακιστάν και Αγγλίας, γεγονός το οποίο ενίσχυσε ιδιαίτερα την στρατηγική σημασία της εντός των στρατηγικών υπολογισμών της Αμερικής. Παράλληλα με αυτές τις ενέργειες, η Τουρκία κατάφερε να προβάλει έντονα την στρατηγική της σημασία στους Νατοϊκούς κύκλους, ιδέα την οποία ευνοούσε η στρατηγική της θέση, καθώς και οι εσωτερικές εξελίξεις της εποχής⁷. Η Τουρκία είχε

⁴ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989, Σελ. 151.

⁵ *Idem*, σελ. 153, καθώς και, Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 69-72

⁶ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 66.

⁷ *Idem*, καθώς και Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989, Σελ. 72.

αρχίσει να φιλελευθεροποιεί το εσωτερικό της πολιτικό/κοινωνικό σύστημα, κατείχε ισχυρό στράτευμα ενώ η απουσία κάποιου αριστερού κινήματος, έδινε την εικόνα μιας σταθερής αναπτυσσόμενης χώρας, ικανής να αναλάβει εκτεταμένες περιφερειακές δεσμεύσεις, ιδιαίτερα στον ευαίσθητο χώρο της Μέσης Ανατολής. Το γεγονός αυτό ώθησε την Αμερική στο να υιοθετήσει μια διακριτή προτίμηση έναντι της Τουρκίας, δίνοντας της την ευχέρεια να χειρίζεται τα εθνικά της θέματα με ένα βαθμό αυτονομίας και να επιζητεί την ηγεμονία εντός της Ανατολικής Μεσογείου⁸, όπως και έγινε στην περίπτωση της Κύπρου.

Επιστρέφοντας στο θέμα των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπου και υπάγεται το ζήτημα της Κύπρου της μελετώμενης περιόδου, μπορούμε να σημειώσουμε ότι η καλή τους κατάσταση οφείλονται περισσότερο σε μια πρόσκαιρη σύμπτωση συμφερόντων, την οποία επέβαλλε οι συμμετοχή των δυο στον δυτικό συμμαχικό συνασπισμό, παρά σε ένα διμερή μακροπρόθεσμο σχεδιασμό με στόχο την εκτεταμένη συνεργασία μεταξύ των δύο. Με άλλα λόγια, οι συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου και ο στρατηγικός σχεδιασμός των ΗΠΑ, προσέδωσαν ουσία στις Ελληνοτουρκικές σχέσεις μέχρι το 1955, παρέχοντας συγκεκριμένα καθήκοντα στις δυο χώρες, τα οποία και κλήθηκαν να εκπληρώσουν. Καθώς ο συσχετισμός μεταξύ των δύο ήταν συνάρτηση των εκάστοτε αντιλήψεων της ηγεσίας των ΗΠΑ, παρατηρείται ότι, όποτε ο καταμερισμός των εργασιών εκ μέρους της Αμερικής μεταβάλλεται, αλλάζει και το περιεχόμενο των μεταξύ τους επαφών, καθώς και η διατύπωση της εξωτερικής τους πολιτικής. Παρόμοια επίδραση στον συσχετισμό ισχύος είχαν και διεθνείς εξελίξεις. Καθώς μειώνεται η παρουσία ιδιαίτερα της Αγγλίας στην Μέση Ανατολή, αυξάνεται η εξάρτηση στην Τουρκία, οπότε και αρχίζει να λειτουργεί ως αγωγός των δυτικών συμφερόντων, συνδέοντας το NATO με την ευπαθή αυτή περιοχή, στην σημασία της οποίας αναφερθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ως βασική επίπτωση, η Τουρκία αρχίζει σταδιακά σε θέση να ασκεί μεγαλύτερες πιέσεις για την προώθηση των ζωτικών της συμφερόντων.

Το Κυπριακό ήταν το σημείο απόκλισης μεταξύ των δυο νατοϊκών χωρών, καθώς η εξωτερική πολιτική και των δυο έλαβε άλλη κατεύθυνση, υποκινούμενη συχνά από εξωγενή συμφέροντα στο νησί. Το 1955 υπήρξε ουσιαστικά η κορύφωση τάσεων, οι οποίες βρισκόταν σε λανθάνουσα κατάσταση, λόγω των διεθνών συνθηκών, που δεν επέτρεπαν την εκδήλωσή τους. Σημαντικότερο δε, όμως, είναι το γεγονός ότι η διαμάχη σχετικά με το καθεστώς κυριαρχίας στο νησί, χάριν γεγονότων, στα οποία θα αναφερθούμε εκτενώς στην συνέχεια, ξέφυγε από τα εσωτερικά του δεσμά, όπου αποτελούσε μια διαμάχη με το αγγλικό αποικιακό καθεστώς και διεθνοποιήθηκε ως διένεξη μεταξύ των δυο μητροπόλεων (Ελλάδα, Τουρκία). Αναφερθήκαμε ήδη στην εξέλιξη του ενωτικού αιτήματος από την πλευρά των Ελληνοκυπρίων, το οποίο έλαβε εκτεταμένες διαστάσεις αφενός μέσω της δράσης του Μακαρίου, που επιδόθηκε σε μια εκστρατεία ενημέρωσης της κοινής γνώμης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, ασκώντας σημαντικές πιέσεις στην ελληνική ηγεσία, και αφετέρου λόγω του τεταμένου των σχέσεων της Ελλάδας με την Αγγλία. Στο παρελθόν, η Ελλάδα είχε αντιμετωπίσει το ενωτικό κίνημα, επιφυλακτικά, στα πλαίσια της εξάρτησης της από το εξωτερικό, απορρίπτοντας την υιοθέτηση του, ως κάτι το επιβλαβές για το εθνικό της συμφέρον⁹. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία, δεχόταν παρόμοιες πιέσεις από την Τουρκοκυπριακή κοινότητα, η οποία προσπαθούσε να την αναμίξει στο στίβο του Κυπριακού ως αντίδραση στα ενωτικά αιτήματα την αντίπαλης κοινότητας, οι πιέσεις αυτές, όμως δεν μπορούσαν να αποδώσουν αφενός λόγω του εσωστρεφούς χαρακτήρα της τουρκικής

⁸ Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988. Σελ. 125.

⁹ Βλ. τοποθέτηση Ν. Πλαστήρα έναντι Μακαρίου το 1951, Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 22.

πολιτικής, και αφετέρου επειδή προσέκρουαν στις συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου¹⁰. Κατά το διάστημα 1950-1954 Τουρκοκυπριακές αντιπροσωπεΐες είχαν μεταβεί στην Άγκυρα, προκειμένου να προσελκύσουν την Τουρκία στο Κυπριακό, η επίσημη αντίδραση, όμως ήταν μάλλον «χλιαρή» και περιορισμένη σε απλή παροχή συμβουλών. Ενδεικτικά, σε συνάντηση μιας τέτοιας αντιπροσωπεΐας το 1952 με τον τότε υπουργό εξωτερικών της Τουρκίας, Fuat Köprülü, ο τελευταίος είχε δηλώσει ότι η ελληνοτουρκική προσέγγιση ήταν πιο σημαντική από το ζήτημα των Τουρκοκυπρίων και τους είχε συμβουλεύσει να υποστηρίξουν την Αγγλία στην διατήρηση της κυριαρχίας της¹¹. Επομένως, η Τουρκία επιθυμούσε την διατήρηση του status quo στο νησί, αφού η διεθνής συγκυρία δεν ευνοούσε την αναθεώρηση του, και η κατάσταση την οποία παρήγε η παραμονή των Άγγλων στο νησί δεν έβλαπτε άμεσα τα συμφέροντά της. Εκτός από την επιστράτευση των Τουρκοκυπρίων για την παρεμπόδιση της ένωσης, οι λόγοι για την άρνηση της Άγκυρας μπορούν να αποδοθούν και στην πολιτική παράδοση που είχε καθιερώσει ο Κεμάλ Ατατούρκ κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης της Τουρκικής δημοκρατίας, παράδοση που δεν είχε αναθεωρηθεί ριζικά στην Τουρκία πριν το 1955¹². Σύμφωνα με την κεμαλική αντίληψη περί εξωτερικής πολιτικής, χαρακτηριστικό σύνθημα της οποίας ήταν το «Ειρήνη στην Πατρίδα – Ειρήνη στον Κόσμο»¹³, το Τουρκικό κράτος εγκατέλειπε την επιθετική και διεκδικητική στάση του στο εξωτερικό, υιοθετώντας ένα είδος παθητικής αποδοχής στις εξωτερικές εξελίξεις. Στην πραγματικότητα, το πρώτο σκέλος του συνθήματος αναφερόταν στην εξασφάλιση της διαδικασίας nation building στο εσωτερικό, μετατρέποντας ένα συχνά ετερογενή πληθυσμό σε «ευτυχισμένους», όπως το θέτει ο κ. Niyazi Kizilyürek, Τούρκος, ενώ το δεύτερο αποτελούσε συμβιβασμό ώστε να διατηρείται η εδαφική υπόσταση της χώρας, όπως είχε οριστεί με την συνθήκη της Λωζάνης¹⁴. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπήρχε καμία ένδειξη ενδιαφέροντος εκ μέρους της Τουρκίας για την Κύπρο. Στο παρελθόν, με αφορμή το ενωτικό αίτημα στο νησί, είχε εκφραστεί η άποψη ότι σε ενδεχόμενο αναθεώρησης του καθεστώτος στην Κύπρο, το νησί θα έπρεπε να παραδοθεί στην Τουρκία, λόγω της εγγύτητας του με τις ακτές της τελευταίας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, αιτιολογείται η απουσία σημαντικών διεθνών εξελίξεων σχετικά με την Κύπρο του 1950-1954. Ο Ψυχρός Πόλεμος και το διπολικό σύστημα είχε θέσει τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις σε μια συγκεκριμένη τροχιά, σκοπός της οποίας ήταν η εκπλήρωση συγκεκριμένων λειτουργιών στα πλαίσια της συμμαχίας του NATO, ενώ είχε επιβάλλει την δική του λογική στην παραμονή της Αγγλίας στο νησί, το οποίο έφερνε τον δυτικό συνασπισμό στο κατώφλι της πόρτας στην Μέση Ανατολή. Παράλληλα, η διατήρηση της βρετανικής παρουσίας στο νησί παρήγε οφέλη για ένα σύνολο δρώντων. Για την Αγγλία αποτελούσε το τελευταίο σημείο για την προβολή της κυριαρχίας και ισχύος της στην Ανατολή, ιδιαίτερα μετά την απώλεια του Σουέζ και την γενική έξαρση του Αραβικού εθνικισμού, ενώ για την Τουρκία, η Κύπρος ως αποικία του βρετανικού στέμματος, κρατούσε την Ελλάδα μακριά από τις ακτές της, όπου θα μπορούσε να αναδειχθεί ως απειλή για την ασφάλεια της. Η κατάσταση αυτή, όμως έμελλε να αλλάξει καθώς η Ελλάδα αποφάσισε να διεθνοποιήσει το ζήτημα στον ΟΗΕ, γεγονός το οποίο συνέπεσε με την έμπρακτη αμφισβήτηση της Αγγλικής κυριαρχίας στο νησί εκ μέρους της ΕΟΚΑ.

---

¹⁰ Niyazi Kizilyürek, *Turkey and Greece in the Realm of Western Politics towards the Near East*, Nicosia 1994.

¹¹ Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009. Σελ. 95.

¹² Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου, 1928-1973*, Αθήνα 1981. Σελ. 237

¹³ Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009, σελ. 183.

¹⁴ *Idem*, σελ. 183-185.

Η Ενεργοποίηση του Τουρκικού Παράγοντα στο Κυπριακό

Η ενεργή είσοδος της Τουρκίας στο ζήτημα της Κύπρου υπήρξε αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων και αλληλεπιδράσεων, ιδιαίτερα στις σχέσεις μεταξύ Αγγλίας και Ελλάδας. Σημαντικότερα, δε, ήταν το φυσικό αποτέλεσμα των διαφόρων ζυμώσεων που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Μεσόγειο και την Μέση Ανατολή, οι οποίες είχαν σημαντικές προεκτάσεις για την παραμονή της Μεγάλης Βρετανίας στις περιοχές αυτές. Μετά την λήξη της βρετανικής εντολής στην Παλαιστίνη (mandate) το 1948, η οποία είχε προκύψει από την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ακολουθούν διαδοχικοί πόλεμοι μεταξύ του νέου κράτους του Ισραήλ και των Αράβων, συμβάλλοντας στην αύξηση της έντασης στην Μέση Ανατολή. Το 1951 εθνικοποιούνται τα πετρέλαια του Ιράν, διακόπτονται οι σχέσεις με την Αγγλία, ενώ την ίδια χρονιά δολοφονείται ο βασιλιάς της Ιορδανίας. Στην Αίγυπτο εκθρονίζεται ο βασιλιάς Φαρούκ και εμφανίζεται στην ηγεσία της χώρας ο Νάσερ, φορέας του Αραβικού εθνικισμού και υποστηρικτής της ανεξαρτησίας των Αραβικών κρατών. Το 1954 υπογράφεται συμφωνία μεταξύ Αιγύπτου και Αγγλίας, η οποία ανάγκαζε την τελευταία να εκκενώσει την διώρυγα του Σουέζ εντός 20 μηνών, πράγμα το οποίο αποτέλεσε προάγγελο της εκτόπισης των Βρετανών από την Ανατολική Μεσόγειο¹⁵. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι οι μετέπειτα εξελίξεις σχετικά με την Κύπρο επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις αγγλοαιγυπτιακές σχέσεις, οι οποίες επέβαλλαν την δική τους λογική στην αγγλική στρατηγική¹⁶. Ως λογική συνέπεια των συνθηκών αυτών, η Κύπρος αποκτάει νέα σημασία στους στρατηγικούς σχεδιασμούς τις Αγγλίας και όχι τυχαία, μεταφέρεται εκεί το Βρετανικό Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής. Πλέον βασικός στόχος της Βρετανίας είναι η κατά το δυνατό συνέχιση της παραμονής της στην Κύπρο, γεγονός το οποίο επηρέασε της εφεξής προσπάθειες για απόδοση αυτονομίας εντός του νησιού. Εν τω μεταξύ το αποικιακό καθεστώς κλονίζονταν, δίνοντας την εικόνα μιας ανεπαρκούς διοικητικής μηχανής. Ο αγώνας της ΕΟΚΑ είχε ήδη αρχίσει, σηματοδοτώντας την πρώτη σοβαρή ένοπλη αντιπαράθεση μεταξύ των Βρετανών και της Ελληνοκυπριακής κοινωνίας, ως αποτέλεσμα της πόλωσης των σχέσεων της Αγγλίας με το ντόπιο ελληνικό στοιχείο, αλλά και με την ίδια την Ελλάδα, που ήλπιζε για την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος, στα πλαίσια διμερών σχέσεων¹⁷. Ενόψει των εξελίξεων αυτών, ιδιαίτερα δε της έξαρσης του αραβικού εθνικισμού στην Μέση Ανατολή, η βρετανική διπλωματία αναγκάστηκε να κινητοποιήσει το σύνολο των δυνάμεων της, ώστε να παρατείνει την παραμονή της στην περιοχή, πράγμα το οποίο σήμαινε την χρήση μέσων, τα οποία ήταν συχνά αντικρουόμενα με τον σκοπό τον οποίο εξυπηρετούσαν¹⁸. Έτσι αποφασίστηκε η είσοδος της Τουρκίας στο επίκεντρο των διαπραγματεύσεων σχετικά με το μέλλον της Κύπρου, πράγμα το οποίο σήμαινε την δυνητική μείωση του ελέγχου της κατάστασης από την Αγγλία στο μέλλον. Δεν ήταν τυχαίο ότι αυτή η προσέγγιση επιλέχθηκε υπό την αιγίδα του Μακμίλαν ως υπουργού εξωτερικών της Αγγλίας, ο οποίος τάσσονταν υπέρ της επίλυσης του Κυπριακού μέσω διεθνών χειρισμών, παρά διαμέσου λεπτών εσωτερικών πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Η ιδέα αυτή αποκρυσταλλώθηκε στο σχεδιασμό για την σύγκλιση μιας διεθνούς συνδιάσκεψης μεταξύ της Αγγλίας, Ελλάδας και Τουρκίας, στα πλαίσια της δυτικής συμμαχίας, στόχος της οποίας θα ήταν η επιβολή μιας τριπλής κυριαρχίας στο νησί, με την Αγγλία να

¹⁵ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 54-57.

¹⁶ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 254.

¹⁷ Harold Macmillan, *Riding the Storm, 1956-1959*, London 1971.

¹⁸ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 88-90, 112-114.

διατηρεί την κυριαρχία του και τις δυο άλλες χώρες να παίζουν «επικουρικό» ρόλο στην διοίκηση του νησιού¹⁹.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν μετά από το 1954 τέθηκαν σε τροχιά, κυρίως λόγω της επιλογής της τότε ελληνικής κυβέρνησης να ακολουθήσει τον δρόμο της διεθνοποίησης στο Κυπριακό, εν μέσω της πρώτης προσφυγής που κατατέθηκε στον ΟΗΕ το 1954. Έχουν ειπωθεί πολλά σχετικά με το εύστοχο ή μη της προσφυγής αυτής στον ΟΗΕ, η παρούσα, όμως μελέτη θα αρκεστεί στην παρουσίαση των γεγονότων, των παραγόντων που οδήγησαν σε αυτήν την πρακτική, καθώς και στις επιπτώσεις της πρώτης αυτής διεθνοποίησης στο μετέπειτα πλέγμα των αλληλεπιδράσεων σχετικά με το Κυπριακό. Όπως αναφέραμε και πριν, η προσφυγή αυτή της Ελλάδας, αποτέλεσε το σημείο στροφής σε μια πολιτική προσέγγισης της Τουρκίας στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας, ενώ έθεσε σε δοκιμασία τις εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας με κράτη στα οποία και είχε σημαντική εξάρτηση (ΗΠΑ, Αγγλία). Σημαντικότερο, δε, είναι το γεγονός ότι μέσω της προσφυγής πραγματοποιήθηκαν τα πρώτα βήματα στην διεθνοποίηση ενός ζητήματος «ενδοδυτικού», καθιστώντας ευάλωτη τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Υπό τις συνθήκες αυτές η Ελλάδα επέλεξε να βγει στον στίβο των διεθνών διαπραγματεύσεων για τους εξής κυρίως λόγους. Καταρχήν, δεδομένης της καθέτως αρνητικής στάσης των Βρετανών για την αναγνώριση ζητήματος μεταβολής του καθεστώτος κυριαρχίας, κάθε προσπάθεια επίλυσης του θέματος στα πλαίσια των διμερών σχέσεων των δύο χωρών συναντούσε γρήγορα αδιέξοδο²⁰. Μια προσφυγή στον ΟΗΕ και το ενδεχόμενο της εγγραφής του ζητήματος θα έδινε την ευκαιρία στην ελληνική κυβέρνηση να αμβλύνει την στάση της Βρετανίας, αναγκάζοντας την σε υποχώρηση σχετικά με την κατάσταση στο εσωτερικό του νησιού²¹. Εκτός από την αδιαλλαξία της Βρετανίας, η Ελλάδα ήταν αντιμέτωπη με σημαντικές πιέσεις από το εσωτερικό, πιέσεις που μέσω των κομματικών ανταγωνισμών, αποκτούσαν συχνά εκτεταμένες διαστάσεις, ενώ παρόμοια κατάσταση υφίστατο και στην Κύπρο, όπου ο Μακάριος συχνά ενεργούσε μονομερώς, προκειμένου να ωθήσει την Ελλάδα να δράσει. Έπειτα η ελληνοτουρκική συνεργασία είχε αρχίσει ήδη να εμφανίζει σημάδια ατροφίας, καθώς η Σοβιετική Ένωση, υπό την ηγεσία του Χρουστώφ, εγκαταλείπει την επιθετικότητα εις βάρος της Τουρκίας, ενώ σταματάει να απειλεί των Τίτο στην Γιουγκοσλαβία με εισβολή. Με την απουσία κάποιας σημαντικής απειλής το Βαλκανικό Σύμφωνο αρχίζει να χάνει σταδιακά την αξία του, ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των τριών χωρών²². Εν τέλει η προσφυγή αποτυγχάνει και το θέμα δεν εγγράφεται, πράγμα εύλογο αν λάβουμε υπόψη ότι Αγγλία, ΗΠΑ και Τουρκία είναι ενάντια στην διεθνοποίηση του θέματος, τα αποτελέσματα τα της είναι όμως σημαντικά. Καταρχήν δίνεται η ευκαιρία στην Τουρκία να εκδηλώσει επίσημα το ενδιαφέρον της για το νησί, τίθενται οι βάσεις για την μετέπειτα ανατροπή των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ενώ εισάγεται σταδιακά η ιδέα της διπλής αυτοδιάθεσης ως αποδεκτό δικαίωμα των Τουρκοκυπρίων²³.

Για την Τουρκία ήταν σημαντικό να εμπλακεί στο Κυπριακό, προκειμένου να μην βρεθεί μελλοντικά ενώπιον μιας κατάστασης, όπου η Ελλάδα θα είχε αυξημένες ευκαιρίες για πρωτοβουλίες σχετικά με το εσωτερικό καθεστώς στο νησί. Εκτός από την θεσμική προσέγγιση στον ΟΗΕ, η Ελλάδα ήδη πίεζε έμμεσα την Αγγλία, μέσω της

---

¹⁹ *Idem*, σελ. 114.

²⁰ Βλ. επεισόδιο μεταξύ Παπάγου- Ήντεν, Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α΄ Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 41-43.

²¹ *Idem*, σελ. 45.

²² Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988. Σελ. 123, 185.

²³ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α΄ Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 53.

δράσης της ΕΟΚΑ, η οποία υπονόμει συνεχώς το την αγγλική κυριαρχία στο νησί. Με άλλα λόγια υπήρχε ο κίνδυνος η Ελλάδα να μονοπωλήσει το ζήτημα, ενώ την ίδια στιγμή η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των ελληνοκυπρίων και του βρετανικού καθεστώτος μπορούσε να δώσει το μήνυμα στην διεθνή κοινή γνώμη ότι το αίτημα των Κυπρίων ήταν καθολικό, πράγμα το οποίο ενδεχομένως να εξαιρούσε τους Τουρκοκύπριους και να έθετε την Τουρκία στο περιθώριο²⁴. Επιπλέον το ζήτημα της Κύπρου είχε αναβαθμιστεί από περιφερειακό πρόβλημα σε αντίστοιχο διεθνές, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι έπρεπε να εγκαταλειφθεί η παθητική στάση του παρελθόντος και να υπάρξει ανοικτή διεκδίκηση συμμετοχής στις συζητήσεις για το μέλλον της Κύπρου. Έπειτα, οι διάφορες διεθνείς συνθήκες ευνοούσαν την ενεργή ανάμειξη της Τουρκίας στις διαδικασίες σχετικά με το μελλοντικό καθεστώς στο νησί. Οι πιέσεις από πλευράς ΕΣΣΔ έναντι της Τουρκίας είχαν μειωθεί, χωρίς, όμως να υποβαθμίζεται ο γενικότερος κίνδυνος που αντιπροσώπευε η Σοβιετική Ένωση στην περιοχή. Το 1953 η Μόσχα διαμήνυε ότι παραιτούνταν από την διεκδίκηση των περιοχών Kars και Ardahan, καθώς και από τις αξιώσεις της για παραχώρηση βάσης στα Στενά. Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία τότε είχε αφήσει να φανεί ότι δεν την απασχολούν τα Σοβιετικά ανοίγματα, είναι γεγονός ότι είχε αρθεί ένα μεγάλο βάρος, καθώς οι πιέσεις εκ μέρους της ΕΣΣΔ ήταν αυτές που είχαν αρχικά θέσει τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές για την τουρκική εξωτερική πολιτική έναντι της περιφέρειας αλλά και των δυτικών κρατών²⁵. Το 1955 το Βαλκανικό Σύμφωνο, μετά την επαναπροσέγγιση Τίτο-ΕΣΣΔ παύει να είναι χρήσιμο και καθίσταται «γράμμα νεκρό», πράγμα το οποίο δήλωνε ότι καταργήθηκαν οι σύνδεσμοι Ελλάδας-Τουρκίας, που είχαν καθιερωθεί μέσω του συμφώνου αυτού. Αυτό αποτέλεσε λίγο πολύ αποτέλεσμα την γενικότερης διάστασης μεταξύ των δυο χωρών λόγω του Κυπριακού, παρόλα αυτά μπορούμε εύλογα να μιλήσουμε για διάσπαση των δεσμών, που συνέβαλε στην μετέπειτα πορεία των γεγονότων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η είσοδος της Τουρκίας στις διαπραγματεύσεις ευνοήθηκε, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο σημείο από την στρατηγική σημασία που της απέδιδε η Αμερική στην Μέση Ανατολή, ιδιαίτερα σε μια εποχή, όπου παρατηρούνται σωρεία αλλαγών και ανακατατάξεων. Η σημασία αυτή ενισχύεται μετά το Σύμφωνο της Βαγδάτης, το οποίο δημιουργούσε ένα υποσύστημα συλλογικής ασφάλειας, που συνέδεε την Ανατολή με την Δύση μέσω της συμμετοχής της Τουρκίας²⁶. Με άλλα λόγια, επί 1955 οι διεθνείς συγκυρίες ευνοούν την Τουρκία, παρά την Ελλάδα, καθώς η σημασία της πρώτης είναι ιδιαίτερα αυξημένη, μεταβάλλοντας τους συσχετισμούς ισχύος μεταξύ των δυο. Επομένως δεν αποτελεί έκπληξη ότι σε μια έμπρακτη αμφισβήτηση της κυριαρχίας και κύρους της Αγγλίας και κατ' επέκταση της Ατλαντικής Συμμαχίας και των στόχων της, μια Τουρκία, ταγμένη υπέρ της διατήρησης του status quo στο νησί, θα πετύχαινε τους παραπάνω σκοπούς, αλλά και θα εξασφάλιζε την de facto αναγνώριση της ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέλος στο Κυπριακό.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι το ενδιαφέρον της Τουρκίας δεν εκφράστηκε αποκλειστικά στο διεθνές πεδίο. Ήδη από τις αρχές του 1950, με αφορμή τις συζητήσεις για την μεταβολή του καθεστώτος στην Κύπρο, και ιδιαίτερα λόγω του δημοψηφίσματος του 1950 για την ένωση, η κοινή γνώμη της Τουρκίας αρχίζει να εκφράζεται υπέρ των δικαιωμάτων των Τουρκοκύπριων, αρχικά κατά της ένωσης με την Ελλάδα και αργότερα υποστηρίζοντας την διεκδίκηση του νησιού από την Τουρκία. Από το 1953 τουρκικές φοιτητικές ομοσπονδίες κατηγορούσαν τους Έλληνες ότι κακομεταχειρίζονται τους Τούρκους της Κύπρου, ενώ το 1954 εκφράζεται το σύνθημα

²⁴ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 75.

²⁵ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989, Σελ. 150, 152.

²⁶ *Idem*, σελ. 152-153.

«Η Κύπρος είναι τουρκική»²⁷. Την ίδια χρονιά η προσοχή στρέφεται κατά του Πατριαρχείου, ζητώντας την λήψη πειθαρχικών μέτρων για τους ιερείς του στην Κύπρο (Μακάριος). Η εκστρατεία αυτή συνεχίστηκε μέσω των μέσων ενημέρωσης, τα οποία υποστήριζαν την ιδέα της ύπαρξης μιας συνομοσίας της Ελλάδας και του Πατριαρχείου για το Κυπριακό²⁸. Με άλλα λόγια αρχίζει να διαμορφώνεται μια κατάσταση, αποδέκτες των συνεπειών της οποίας ήταν συχνά το Πατριαρχείο και η ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης, ρίχνοντας λάδι στην φωτιά του μειονοτικού προβλήματος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Στόχος της φόρτισης αυτής της κοινής γνώμης ήταν ουσιαστικά να δοθεί έμφαση στο ενδιαφέρον της Τουρκίας για την Κύπρο και να προβληθούν δυναμικά στο εξωτερικό τα εθνικά της αισθήματα. Η καλλιέργεια των ανθελληνικών συναισθημάτων αυτών σε συνδυασμό με την πραγματική ομηρία της ελληνικής κοινότητας στην Κων/πολη συνέβαλλε καθοριστικά στην προβολή των θέσεων της Τουρκίας, σχετικά με την Κύπρο, στα πλαίσια των σχέσεων της με της Ελλάδα, μέσω των επεισοδίων του Σεπτεμβρίου του 1955.

Η Τριμερής στο Λονδίνο - Η Ιδέα της Τριπλής Κυριαρχίας

Μέσα σε αυτό το κλίμα, η Αγγλία, αποφασισμένη να διατηρήσει την κυριαρχία της στο νησί της Κύπρο κατά το δυνατό περισσότερο, κάλεσε τις κυβερνήσεις της Ελλάδας και στην Τουρκίας σε διάσκεψη στο Λονδίνο τον Ιούλιο του 1955, επί θεμάτων που αφορούσαν «στην πολιτική και στην άμυνα της Ανατολικής Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου»²⁹. Στόχος της διάσκεψης αυτής ήταν ουσιαστικά η εισαγωγή της Τουρκίας στο παιχνίδι των διαπραγματεύσεων για την Κύπρο, ούτως ώστε, αξιοποιώντας την αντιπαράθεση μεταξύ αυτής και της Ελλάδας, να εκτραπεί το ζήτημα σε διένεξη μεταξύ των δυο χωρών. Εντός μιας τέτοιας αντιπαράθεσης, η Αγγλία πετύχαινε αφενός να μειωθεί η πίεση που λάμβανε σχετικά με το νησί, και αφετέρου, δίνοντας μερίδιο στις δυο χώρες στην κυριαρχία του νησιού, να μετατραπεί από «δυνάστης σε επιδιαιτητή». Η σύγκλιση της συνδιάσκεψης αποτελούσε την αναθεώρηση σε μια Αγγλική πολιτική πολλών ετών, η οποία βασιζόταν κατεξοχήν στον έλεγχο της εσωτερικής κατάστασης στο νησί. Δεδομένων των συνθηκών, στις οποίες αναφερθήκαμε πριν, η στάση της Αγγλίας μεταβάλλεται³⁰. Το θέμα της Κύπρου, που βρισκόταν υπό την αποκλειστική αρμοδιότητα των Βρετανών, διεθνοποιείται, περιπλέκοντας όχι μόνο την Ελλάδα, αλλά και την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέλος, ενώ μπαίνουν οι βάσεις για την ελληνοτουρκική αντιπαράθεση, σημεία της οποίας θα φανούν ήδη κατά το τέλος της συνδιάσκεψης³¹.

Παρά το γεγονός ότι η συνδιάσκεψη απέτυχε επίσημα, καθώς έφερε στην επιφάνεια το ασυμβίβαστο των απόψεων/συμφερόντων της Ελλάδας και της Τουρκίας, το περιεχόμενο της ήταν κατά κύριο λόγο «παρασκηνιακό», με σκοπό να φέρει την Τουρκία στις διαπραγματεύσεις για την Κύπρο³². Επιφανειακά, η συνδιάσκεψη ανακοίνωσε την πρόθεση της Αγγλίας να εξέλθει από το τέλμα του Κυπριακού,

²⁷ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 79-80.

²⁸ *Idem*, καθώς και Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 143.

²⁹ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 88-90, 114.

³⁰ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 72-73.

³¹ Γ. Τενεκίδης, *Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή*, στο: Γ. Τενεκίδης, Γ. Κρανιδιώτης, *Κύπρος: Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Εστία, Αθήνα. Σελ. 214-217.

³² Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 140.

παρέχοντας μια μορφή αυτοκυβέρνησης, η οποία έπρεπε να υποστηριχθεί και από την Ελλάδα και από την Τουρκία, προκειμένου να πετύχει. Πάγια θέση της Ελλάδας, ήταν ότι οι ενέργειες της σχετικά με την Κύπρο δεν ήταν επεκτατικού χαρακτήρα, καθώς αυτή η πολιτική (Μεγάλη Ιδέα) είχε εγκαταλειφθεί χρόνια πριν. Αυτό που υποστήριζε η Ελλάδα στην προκειμένη περίπτωση ήταν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων, υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε, μέσω της συνδιάσκεψης να οριστεί ένα χρονικό πλαίσιο για την άσκηση αυτού του δικαιώματος³³. Η Τουρκία, μέσω του αντιπροσώπου της, τότε υπουργού εξωτερικών Φατίν Ζορλού, υποστήριξε ότι οποιαδήποτε αλλαγή στο καθεστώς της Κύπρου θα έθετε υπό αμφισβήτηση τη νομική βάση επί της οποίας συνήφθη η Συνθήκη της Λωζάνης, οπότε και η Τουρκία ως συμβαλλόμενο μέρος θα έπρεπε να διατυπώσει κάποια αιτήματα. Εν συνεχεία, υποστηρίχθηκε ότι πέρα από την Συνθήκη της Λωζάνης, η Κύπρος αποτελούσε φυσική προέκταση της Μικράς Ασίας, καθώς ήταν «συνδεδεμένη» μαζί της κατά το μακρινό παρελθόν. Εκτός από το υπερβολικό του επιχειρήματος αυτού, υποστηρίχθηκε ότι σε περίπτωση εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο, αυτή θα έπρεπε να έχει ως βάση όχι την αναλογία των πληθυσμών, αλλά την ισότητα μεταξύ των βασικότερων κοινωνικών ομάδων³⁴. Πίσω στο θέμα του σκοπού της συνδιάσκεψης, το συνεταιρικό σχήμα που πρότεινε η Αγγλία θα απορρίπτοταν από την Ελλάδα, το κύριο ζήτημα, όμως ήταν να γίνει αποδεκτό από την Τουρκία. Σε διακοπή της συνδιάσκεψης, η Τουρκία κατάφερε να αποσπάσει τις εξής σημαντικές υποσχέσεις από την Αγγλία. Καταρχήν ότι θα συνεχιζόταν η βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο, όπως αυτή ορίστηκε με την Συνθήκη της Λωζάνης. Έπειτα έλαβε την υπόσχεση ότι η Βρετανία δεν θα αποδεχόταν οποιαδήποτε αρχή, η οποία θα επέτρεπε την ανεξαρτητοποίηση του νησιού ή την προσάρτηση του σε κάποια άλλη χώρα, αυτό σήμαινε ότι η Αγγλία δεν αποδεχόταν την αυτοδιάθεση, δεδομένων των συνθηκών του διεθνούς συστήματος και της στρατηγικής σημασίας της Κύπρου³⁵. Επί της ουσίας, η Τουρκία είχε καταφέρει να επαληθεύσει το όμοιο των σκοπών της με την βρετανική κυβέρνηση, πράγμα το οποίο συνέβαλε στην ευθυγράμμιση των πρακτικών τους σχετικά με το Κυπριακό. Η Αγγλία δεν ήταν διατεθειμένη να προβεί άμεσα σε ριζικές ανακατατάξεις σχετικά με την Κύπρο, πράγμα το οποίο σε συνδυασμό με την άρνηση για παροχή αυτοδιάθεσης, σήμαινε ότι δεν θα ακολουθούσαν μεταβολές του status quo, όπως και επιθυμούσε η Τουρκία. Σημαντικότερα, δε, τίθενται οι βάσεις για μια συνεργασία μεταξύ της Τουρκίας και της Αγγλίας, η οποία, υπό το φως των μετά εξελίξεων στην Κύπρο, παρέπεμπε περισσότερο σε μια κατάσταση ομηρίας της βρετανικής πολιτικής από τα τουρκικά συμφέροντα. Τέλος τίθενται τα θεμέλια για το μετέπειτα περίφημο σχέδιο Μακμίλλαν, κεντρικός άξονας του οποίου ήταν η ιδέα της συμμετοχής των τριών αυτών χωρών στην διοίκηση της Κύπρου.

Επιστρέφοντας στο θέμα της τουρκικής επιχειρηματολογίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι δηλώσεις του Μέντερς, προτού αναχωρήσει η τουρκική αντιπροσωπεία για το Λονδίνο, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ως ένα είδος διακήρυξης της στρατηγικής στάσης έναντι της Ελλάδας, πολλά σημεία της οποίας, μπορούμε να πούμε ότι ισχύουν και σήμερα³⁶. Μια αντικειμενική ματιά στα επιχειρήματα αυτά, μπορεί συμβάλει στο να εντοπίσουμε μέρος των λόγων, για τους οποίους η Τουρκία μετέβαλλε μια σχετικά συγκρατημένη διεθνή στάση σχετικά με την Κύπρο σε μια αντίστοιχη επιθετική. Σύμφωνα με τις δηλώσεις αυτές, η Τουρκία αντιτίθεντο στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, υποστηρίζοντας ότι η ένωση δεν θα επέφερε κανένα ουσιαστικό όφελος, αντιθέτως θα έβλαπτε τα υπόλοιπα ελεύθερα

³³ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981. Σελ. 102-103.

³⁴ *Idem.* Σελ. 138

³⁵ *Idem.* Σελ. 140.

³⁶ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 69-72

έθνη. Σε αυτό το σημείο βλέπουμε την αντανάκλαση των συνθηκών του Ψυχρού Πολέμου. Στην περίπτωση της αποχώρησης των Βρετανών από το νησί, θα χανόταν μέρος της πρόσβασης των δυτικών κρατών στην Μέση Ανατολή και στην διαμόρφωση των τοπικών εξελίξεων. Επιπλέον αναγνωριζόταν πλήρως η νομιμότητα του βρετανικού καθεστώτος στο νησί. Μέσω των δηλώσεων εκφράστηκε επίσης η ανησυχία των Τούρκων για τον εξοπλισμό της πλειονότητας στην Κύπρο, τονίζοντας το ανυπεράσπιστο των Τουρκοκυπρίων, των οποίων την κηδεμονία αποσκοπούσε να λάβει η Τουρκία. Συνεχίζοντας, ο Μέντερες αναφέρθηκε στο επιχείρημα της αυτοδιάθεσης, το οποίο σύμφωνα με την Τουρκική θεώρηση, δεν εφαρμόστηκε ποτέ με κριτήριο τον εθνολογικό διαχωρισμό δυο ή περισσότερων κοινοτήτων, σε περίπτωση, άλλωστε, που αυτό γινόταν τα σύνορα μεταξύ τους δεν θα μπορούσαν να καθοριστούν κατεξοχήν βάσει φυλετικών υπολογισμών. Σε αυτό το σημείο αξίζει να δούμε και το περίφημο «Σύνδρομο της Κρήτης», το οποίο επίσης εξέφρασε ο Μέντερες, άποψη που συχνά συνοδεύει τις κατηγορίες εναντίον της Ελλάδας περί αλυτρωτισμού. Για την Τουρκία, η Ελλάδα, ήδη από τις στιγμές της διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είχε υιοθετήσει επεκτατικές βλέψεις, τις οποίες επικάλυψε με την προώθηση αιτημάτων για αυτοδιάθεση, όπως και έγινε στην περίπτωση της Κρήτης, που τελικώς προσαρτήθηκε στην Ελλάδα. Οι φόβοι της Τουρκίας εντοπίζονται στο γεγονός ότι έβλεπαν τα ίδια επιχειρήματα με την περίπτωση της Κρήτης να επαναλαμβάνονται στην Κύπρο, αν και πρέπει να τονίσουμε ότι οι ευνοϊκές συγκυρίες για την Ελλάδα το 1913, όποτε και είχε γίνει η ένωση, δεν μπορούσαν να επαναληφθούν το 1955³⁷. Η άποψη αυτή αποκτάει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς χρησιμοποιείται ειρωνικά για την μικρασιατική εκστρατεία, αλλά και την ίδια την Κύπρο παρουσιάζοντας τις περιπτώσεις ως προσπάθεια εφαρμογής της επεκτατικής αυτής αυτοδιάθεσης. Τέλος, ο Μέντερες, υποστήριξε ότι, η Τουρκία περικυκλωμένη από Ελληνικά νησιά, τα οποία λειτουργούν πολλές φορές στρατιωτικά, αντιμετωπίζει διλλήματα ασφάλειας, ενισχυόμενα από το ενδεχόμενο της ελληνικής παρουσίας στο νησί³⁸. Διασταυρώνοντας το επιχείρημα αυτό με την περίπτωση της Κύπρου, η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, σύμφωνα με την Τουρκία, θα έπρεπε να λάβει υπόψη τις διάφορες αυτές στρατηγικές πραγματικότητες.

Το τέλος της τριμερούς στο Λονδίνο σημαδεύτηκε από το ξέσπασμα των επεισοδίων στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1955, όπου ο τουρκικός όχλος κατευθύνθηκε εναντίον των Ελλήνων της πόλης, με αφορμή έκρηξη στο σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στην Θεσσαλονίκη. Η μελέτη δεν θα ασχοληθεί τόσο με τον υπολογισμό των ζημιών ή τις ανθρώπινες απώλειες, που ήταν πολλές, αλλά με τα πολιτικά αποτελέσματα που παρήγαν τα επεισόδια αυτά, τα οποία είχαν υποκινηθεί σε μεγάλο βαθμό από την κυβέρνηση Μέντερες³⁹. Είναι σίγουρο ότι με την οργάνωση της επίθεσης αυτής, η τουρκική κυβέρνηση του 1955 διαμόρφωνε εξωτερική, αλλά και εσωτερική πολιτική. Στο εξωτερικό, η Τουρκία προσέβλεπε στο να ενδυναμώσει την θέση της σχετικά με το Κυπριακό, δείχνοντας αφενός ότι το θεωρούσε ένα θέμα ουσίας, για χάρη του οποίου μπορούσε να φτάσει στα άκρα, και αφετέρου ήταν σε θέση να απειλήσει ευθέως την Ελλάδα, σχετικά με τις διεκδικήσεις της Κύπρου, μέσω

³⁷ Η Κρήτη, πριν την ένωση της με την Ελλάδα, τελούσε υπό ένα περίπλοκο καθεστώς αυτονομίας, υπό την επιτήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από το 1898. Η ένωση του νησιού με την Μητροπολιτική Ελλάδα, υπήρξε αποτέλεσμα κυρίως της σταδιακού διαμελισμού και διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σημαντικότερο, όμως, είναι το γεγονός ότι στο ζήτημα της Κρήτης είχαν αναμειχθεί πολλές δυνάμεις, υπό συνθήκες πολυπολικού συστήματος. Για περισσότερα, σχετικά με τα επιχειρήματα του Μέντερες βλ. *Idem*.

³⁸ Την δεδομένη περίοδο (1950) η ανασφάλεια αυτή της Τουρκίας, συνδέεται με την απουσία επιχειρησιακών δυνατοτήτων στην θάλασσα, όπου νιώθει ότι «κινείται» από την ελληνική παρουσία.

³⁹ Η κυβέρνηση Μέντερες, σε συνδυασμό με τον τύπο είχαν διαδώσει επισήμως φήμες για μια επικείμενη σφαγή των Τουρκοκυπρίων, εξάπτοντας ιδιαίτερα τα λαϊκά πάθη, την στιγμή, δε, που Ελλάδα τελούσε ουσιαστικά ακέφαλη (ο Παπάγος ήταν στα πρόθυρα του θανάτου), με αποτέλεσμα να μην κινηθεί ώστε να τις διαψεύσει. Για περισσότερα βλ. Melek Firat, *Yunanistan la İlişkiler*, İstanbul: İletişim 2002. Σελ. 601.

της ομηρίας του ελληνικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης. Παράλληλα τα επεισόδια κατάφεραν ένα καίριο πλήγμα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οι οποίες θα δοκιμαζόταν έντονα στο διάστημα που ακολουθούσε. Σημαντικότερες, όμως, υπήρξαν οι προεκτάσεις για την συνοχή του ΝΑΤΟ, όπου το οικοδόμημα που ευελπιστούσε να καθιερώσει η Αμερική δεχόταν έντονους κραδασμούς, λόγω της ρήξης μεταξύ των δυο χωρών, ενώ το επεισόδιο παραλίγο να βλάψει την ανάμιξη της Τουρκίας στο Κυπριακό. Πέρα από τις εξωτερικές πτυχές, οι διωγμοί, καθώς και το παρασκήνιο τους, όπου καλλιεργήθηκαν συστηματικά ψευδείς φόβοι, είχαν σκοπό να εκτρέψουν την προσοχή της κοινής γνώμης και του πολιτικού κόσμου γενικότερα από άλλα σημαντικότερα εσωτερικά προβλήματα, τα οποία κλόνιζαν τις βάσεις της κυβέρνησης Μέντερς⁴⁰. Συγκεκριμένα, μετά τις εκλογές του 1954, η θέση του ΔΚ είχε αρχίσει να εξασθενίζει, λόγω των μαζικών μεταρρυθμίσεων, που είχε επιχειρήσει να εισάγει σε διάφορους τομείς. Οι προσπάθειες του ΔΚ να διαχωρίσουν το ΡΛΚ από το δημόσιο και το στρατό, όπου η μακροχρόνια μονοκομματική παρουσία του τελευταίου είχε προκαλέσει την συγχώνευση του κόμματος με τους μηχανισμούς αυτούς, είχαν προκαλέσει μεγάλη δυσφορία⁴¹. Την ίδια στιγμή, η απουσία συνταγματικών προβλέψεων για ελεγκτικούς μηχανισμούς, όπως ένα δεύτερο νομοθετικό σώμα ή συνταγματικό δικαστήριο, οι οποίοι θα εξισορροπούσαν την ισχύ της βουλής, ευνόησαν μια κατάσταση συνεχούς διωγμού της αντιπολίτευσης. Έπειτα τα προβλήματα στην οικονομία είχαν γίνει αισθητά το 1955. Η οικονομική πολιτική της ραγδαίας αγροτική ανάπτυξης που είχε εφαρμόσει το ΔΚ είχε προκαλέσει προβλήματα στην προσαρμογή της Τουρκίας στην παγκόσμια οικονομία. Από το 1954 είχαν εφαρμοστεί μέτρα για τον έλεγχο των εξαγωγών και του ξένου συναλλάγματος, δυσχεραίνοντας την ένταξη της τουρκικής οικονομίας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Συνάμα, δημιουργούνται τεράστια οικονομικά ελλείμματα, χρέη, ενώ διογκώνεται ο πληθωρισμός. Στα στοιχεία αυτά προστίθεται και ο διογκωμένος αγροτικός τομέας, ο οποίος δημιουργεί μια κατάσταση υπερπαραγωγής, που πλήττεται αργότερα λόγω κακής συγκομιδής, ενισχύοντας έτσι τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η κυβέρνηση. Καθώς αυξάνονται τα προβλήματα, το ΔΚ δέχεται τα πυρά της αντιπολίτευσης, ενώ ο συνεχιζόμενος αυταρχισμός της κυβέρνησης οδηγεί στην σταδιακή απώλεια της υποστήριξης των στρατιωτικών και των διανοούμενων⁴². Συνεπώς, πριν τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955, υπήρχε μεγάλος βαθμός έντασης στην τουρκική κοινωνία, η οποία λόγω των εξελίξεων στο Κυπριακό, καθώς και της γενικότερης κρίσης του εκμοντερνισμού στην Τουρκία, είχε αρχίσει να εκδηλώνεται όλο και πιο εθνικιστικά, εμφανίζοντας τάσεις μιας «οθωμανικής νοσταλγίας»⁴³ (Η Κύπρος είναι τουρκική).

Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Ο προσανατολισμός της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είχε επιβληθεί σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου και της διπολικής δομής του διεθνούς συστήματος. Λαμβάνοντας σημαντικές πιέσεις από την Σοβιετική Ένωση, η χώρα είχε ωθηθεί από νωρίς στην προστασία της Δύσης, ιδιαίτερα της Αμερικής, στα πλαίσια της οποίας έλαβε χρηματική βοήθεια. Η κάλυψη του δόγματος Τρούμαν, καθώς και μετέπειτα πακέτων, συνέβαλλε στον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων, αλλά και των οικονομικών/κοινωνικών της δομών, ενώ έθεσε τις κατευθυντήριες γραμμές για την μετέπειτα ένταξη της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ μαζί με την

⁴⁰ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 75-76, καθώς και Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 83-84.

⁴¹ Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, London: Hurst 1977.

⁴² Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 292-304.

⁴³ Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009, σελ. 186.

Ελλάδα. Η ένταξη των δυο χωρών στην Ατλαντική Συμμαχία, εγκαινίασε ουσιαστικά μια νέα εποχή συνεργασίας μεταξύ τους, συνεργασία, όμως, η οποία προέκυψε κατεξοχήν από της υποχρεώσεις που παρήγε η συμμετοχή του στο δυτικό πλέγμα συμμαχιών, καθώς και οι εκάστοτε στρατηγικοί σχεδιασμοί των ΗΠΑ. Το εύθραυστο των ελληνοτουρκικών σχέσεων επαληθεύθηκε από το Κυπριακό, το οποίο έμελλε να επισκιάσει κάθε προσπάθεια προσέγγισης. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι η αναδιαμόρφωση των εσωτερικών πολιτικών δομών στην Τουρκία, ως προϊόν του δυτικού προσανατολισμού της χώρας, επέτρεψε την εκδήλωση μιας περισσότερο εξωστρεφούς πολιτικής, η οποία ευνοούσε μια περισσότερο ενεργητική δραστηριοποίηση στα διεθνή τεκταινόμενα.

Για την Τουρκία, η αποτροπή της ελληνικής επιρροής στο νησί συνδέονταν με στρατηγικές ανάγκες. Η εγγύτητα της Κύπρου στις τουρκικές ακτές, θα καθιστούσε ιδιαίτερα επικίνδυνη για την εθνική ασφάλεια της, την εκεί παρουσία της Ελλάδας. Σε αυτό το δίλλημα συνέβαλλαν και οι προσπάθειες για εφαρμογή της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο, οι οποίες υποδήλωναν ένα παράλληλο με την περίπτωση της Κρήτης, όπου η αυτοδιάθεση οδήγησε στην απώλεια του νησιού για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η αρχική προσέγγιση της Τουρκίας στο πρώτο στάδιο της ανάμειξης της, οφείλονται ιδιαίτερα στην Βρετανία, η οποία επιδίωκε, προκειμένου να διατηρήσει το εσωτερικό καθεστώς στο νησί, να μειώσει τις πιέσεις που λάμβανε από την Ελλάδα στις διμερείς τους σχέσεις, καθώς και της αντίστοιχες εκ μέρους των Ελληνοκυπρίων για ένωση με την μητρόπολη τους. Μέσω της τριμερούς στο Λονδίνο επιτεύχθηκε ο σκοπός αυτός της εκτροπής του Κυπριακού ζητήματος από θέμα σχέσεων με μια αναχρονιστική αποικιακή δύναμη, σε ελληνοτουρκική διένεξη. Στην ευνοϊκή αυτή συγκυρία συνέβαλλαν και οι διεθνείς συνθήκες. Η αξία της ελληνοτουρκικής συνεργασίας είχε μειωθεί, λόγω της κατάρρευσης του Βαλκανικού Συμφώνου, καθώς και εξαιτίας των πρώτων εμπλοκών στο Κυπριακό, ενώ η Τουρκία, είχε καταφέρει να ενισχύσει σημαντικά την «μετοχή» της στο δυτικό στρατόπεδο, μέσω Συμφώνου της Βαγδάτης, το οποίο εισήγαγε το NATO στην Μέση Ανατολή, με βασικό συνδετικό κρίκο την ίδια. Επίσης σημαντικό ήταν το λάθος της ελληνικής ηγεσίας να διεθνοποιήσει το Κυπριακό ζήτημα, θέτοντας θέμα αυτοδιάθεσης στον ΟΗΕ, σε μια περίοδο, όπου η κατοχή της Κύπρου από την Βρετανία είχε αυξημένη σημασία για τη Δύση και η πολιτική των «ίσων αποστάσεων» των ΗΠΑ (σαφώς υπέρ της Τουρκίας) ήθελε να διατηρήσει στο ακέραιο την συνοχή της νοτιοανατολική πτέρυγας του NATO. Εν τέλει η Ελλάδα κατάφερε να εξωθήσει την Αγγλία στην επίσημη ενεργοποίηση του Τουρκικού παράγοντα στο νησί, παρά σε υποχωρήσεις, οι οποίες θα έδιναν μεγαλύτερο βαθμό αυτοδιοίκησης στους Κύπριους.

Η Τουρκία χρησιμοποίησε τα μέσα που είχε στην διάθεση της, προκειμένου να φτάσει να έχει λόγο επί των εξελίξεων στην Κύπρο. Τα μέσα αυτά περιλάμβαναν την αυξημένη σημασία της για την Δύση, την προβληματική που αντιμετώπιζε η Αγγλία σχετικά με το νησί, ενώ κατάφερε να κινητοποιήσει τον πληθυσμό της, ώστε να ενισχύσει την διεθνή της θέση επί του ζητήματος και να ασκήσει πιέσεις στην Ελλάδα για μια περισσότερο μετριοπαθή στάση (Σεπτεμβριανά 1955). Η χρησιμοποίηση του πληθυσμού είχε βέβαια ως στόχο και την εκτροπή της κοινής γνώμης και του πολιτικού κόσμου από τα σημαντικά εσωτερικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η κυβέρνηση την συγκεκριμένη εποχή, σε συνδυασμό, όμως, με την έξαρση των εθνικιστικών αισθημάτων, αρχίζει να εμφανίζεται, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό μια περισσότερο επιθετική στάση σε θέματα ουσίας.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988.

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Γ. Τενεκίδης, *Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή*, στο: Γ. Τενεκίδης, Γ. Κρανιδιώτης, *Κύπρος: Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Εστία, Αθήνα 1981.

Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου, 1928-1973*, Αθήνα 1981.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιπιάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α΄ Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981.

Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

F.A. Vali, *Bridge over Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, The John Hopkins University Press, Baltimore 1971.

Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, London: Hurst 1977.

F. Erkin, *Türk Soviet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968.

Harold Macmillan, *Riding the Storm, 1956-1959*, London 1971.

Melek Fırat, *Yunanistan İa İlişkiler*, İstanbul: İletişim 2002.

Niyazi Kizilyürek, *Turkey and Greece in the Realm of Western Politics towards the Near East*, Nicosia 1994.

Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009.

Κεφάλαιο 2

Εσωτερικές Εξελίξεις στην Κύπρο: 1956 ως Αρχές 1957

Τα γεγονότα της περιόδου 1956-1957 μπορούν να θεωρηθούν, κατά κύριο λόγο, ως προπαρασκευαστικά των εξελίξεων που θα ακολουθήσουν σχετικά με το νησί της Κύπρου τα επόμενα χρόνια. Σε αυτή τη χρονική στιγμή ακριβώς αρχίζουν να εμφανίζονται τα πρώτα συμπτώματα της τουρκικής ανάμειξης στο νησί, καθώς, όπως θα φανεί και από την παρουσίαση των γεγονότων, η Τουρκία φτάνει πλέον να επηρεάζει την χάραξη της βρετανικής πολιτικής στην Κύπρο. Στόχος της Βρετανίας είναι, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο σημείο, η κατά το δυνατόν περισσότερο διατήρηση του status quo στο νησί, η σημασία του οποίου έχει ενισχυθεί ιδιαίτερα, δεδομένων των εξελίξεων στο Σουέζ και στην Μέση Ανατολή γενικότερα. Σε αυτό το σημείο, είναι άξιο ενδιαφέροντος το γεγονός ότι η αγγλική πολιτική πλέον διαμορφώνεται με άξονα όχι μόνο τα συμφέροντα της ίδιας, αλλά και της Τουρκίας, η οποία προσπαθεί έμπρακτα να αξιοποιήσει την αναγνώριση της ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέλος του Κυπριακού. Καθώς, λοιπόν, εισέρχεται ο τουρκικός παράγοντας στις εντός της νήσου εξελίξεις, μπορούμε να μιλήσουμε για την ενίσχυση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ τριών, κυρίως, δρώντων (Ελλάδα, Τουρκία, Αγγλία), όπου η σύμπραξη των δυο τελευταίων θα συμβάλλει εξαιρετικά στις μετέπειτα εξελίξεις.

Οι εξελίξεις που θα περιγράψουμε, διαμορφώνονται από συγκεκριμένους παράγοντες, οι οποίοι βρίσκονται σε δράση στο νησί: Ο Μακάριος, ο νέος κυβερνήτης της Κύπρου, στρατάρχης σερ Τζόν Χάρντινγκ, καθώς και η ΕΟΚΑ. Έχουμε μιλήσει ήδη για την δράση του Μακαρίου, ο οποίος την δεδομένη στιγμή, έχει αναδειχθεί ως ο εκπρόσωπος της Ελληνοκυπριακής κοινότητας στην Κύπρο, καθώς και ως ένα κύριο διαπραγματευτικό μέλος, ιδιαίτερα με την Αγγλία, σε ότι αφορά στο μέλλον του νησιού. Ο Χάρντινγκ από την άλλη, έφτασε στο νησί ως ο νέος κυβερνήτης, του οποίου κύριο μέλημα θα ήταν η διατήρηση της αγγλικής κυριαρχίας σε ανεκτά επίπεδα, καθώς και η αντιμετώπιση της ΕΟΚΑ, που είχε αρχίσει ήδη την δράση της. Ο στρατάρχης αντιπροσώπευε ουσιαστικά τις παλινδρομήσεις της βρετανικής ηγεσίας, η οποία προσπαθούσε να διαπραγματευτεί ένα καθεστώς αυξημένης αυτοκυβέρνησης στην Κύπρο, στόχος ο οποίος δυστυχώς προσέκρουε αφενός στην ανάγκη της διατήρησης της συνοχής του αποικιακού καθεστώτος και αφετέρου στην ικανοποίηση του τουρκικού παράγοντα, που είχε ήδη ενεργοποιηθεί από την τριμερή του Λονδίνου¹. Σε αυτά προστίθεται και η αντίθεση εντός της Αγγλίας για τις αποικιακές εξελίξεις, όπου η κριτική συχνά ωθούσε τους εκάστοτε ιθύνοντες σε αντικρουόμενες μεταξύ τους αποφάσεις. Σημαντικότερη δε, μπορεί να θεωρηθεί η επίδραση της ΕΟΚΑ, η οποία αποτελούσε την έμπρακτη αμφισβήτηση της βρετανικής κυριαρχίας στην Κύπρο, υπονομεύοντας συνεχώς, μέσω της δράσης της, το αποικιακό καθεστώς, αλλά και το διεθνές κύρος της Αγγλίας². Η ΕΟΚΑ, αποτελούσε, ουσιαστικά, μια αμφιλεγόμενη προέκταση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με το νησί, στόχος της οποίας ήταν η διάσπαση της βρετανικής κυριαρχίας, καθώς και η άσκηση πιέσεων στην αγγλική ηγεσία, προκειμένου να προβεί σε περισσότερες παραχωρήσεις σχετικά με την Κύπρο. Συνεπώς, η δράση της στόχευε κατεξοχήν στην εξουδετέρωση αγγλικών στόχων, παρά στον διωγμό των Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι στελέχωναν, σύμφωνα με τις επιθυμίες των Βρετανών, τα αστυνομικά σώματα. Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, δεδομένων των συνθηκών, η ΕΟΚΑ κατάφερε περισσότερο να ενισχύσει την στάση της

¹ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγόνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 156-157.

² Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Α' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 143.

Αγγλίας, ενισχύοντας τα εκάστοτε επιχειρήματα περί του ανεφάρμοστου της αυτοδιάθεσης εντός ενός «ασταθούς» περιβάλλοντος³, ενώ προκάλεσε ανασφάλεια στην Τουρκία, η οποία αρχίζει να αναλογίζεται την πιθανότητα άμεσης ή έμμεσης στρατιωτικής παρέμβασης στο νησί (μονομερούς δράση)⁴, καθώς υπήρχε η πιθανότητα μονοπώλησης του Κυπριακού από την Ελλάδα.

Την ίδια στιγμή, τα επεισόδια στην Κωνσταντινούπολη και στην Σμύρνη του 1955, είχαν φέρει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις σε αδιέξοδο, ενώ η αντιμετώπιση του επεισοδίου από τις ΗΠΑ, είχε προκαλέσει την σταδιακή απομάκρυνση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ, καθώς και την εμφάνιση τάσεων για ανεξαρτητοποίηση στην εξωτερική πολιτική⁵. Η Τουρκία είχε προσπαθήσει να επανορθώσει με την παροχή αποζημιώσεων στα θύματα και την παροχή τιμών στην ανάρτηση της ελληνικής σημαίας στη Σμύρνη, αλλά τα επεισόδια είχαν προκαλέσει την εξαίρεση της από τις εξελίξεις σχετικά με το Κυπριακό, εξέλιξη η οποία προκαλούσε φόβο στην Άγκυρα, ιδιαίτερα την στιγμή που διεξάγονταν οι συνομιλίες Μακάριου – Χάρντινγκ στην Κύπρο⁶. Περίπου ίδιο κλίμα επικρατούσε στις σχέσεις της Αθήνας με το Λονδίνο. Η Ελλάδα προσπαθούσε να διεθνοποιήσει το αίτημα της Κύπρου για αυτοδιάθεση, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με την δράση της ΕΟΚΑ στο νησί, προκαλούσε σωρεία προβλημάτων στην βρετανική κυβέρνηση. Στο ήδη τεταμένο των σχέσεων συνέβαλλε επίσης και η Κατάσταση Ανάγκης στο νησί, η οποία επέβαλλε σκληρά μέτρα για την αντιμετώπιση της ΕΟΚΑ.

Διεθνείς Συνθήκες

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση των γεγονότων στο εσωτερικό της Κύπρου, είναι αναγκαίο να δούμε το διεθνές περιβάλλον που συνέθεσε το πλαίσιο, εντός του οποίου έλαβαν χώρα οι εξελίξεις που θα μας απασχολήσουν. Όσες εξελίξεις σημειώθηκαν στο διεθνές επίπεδο την συγκεκριμένη εποχή, είχαν ως επίκεντρο την Μέση Ανατολή, όπου παρατηρείται η σταδιακή υπαναχώρηση των δυτικών συμφερόντων. Πρώτη σημαντική εξέλιξη, ήταν η απώλεια της Ιορδανίας⁷, που διατελούσε ως δορυφόρος της βρετανικής πολιτικής στην περιοχή, ιδιαίτερα λόγω του γεγονότος ότι βρισκόταν στην καρδιά της Μέσης Ανατολής, όπου υπήρχαν σημαντικά συμφέροντα των αγγλικών πετρελαϊκών εταιριών. Δεύτερον, επιδεινώνονται οι σχέσεις της Αιγύπτου με τα Δυτικά κράτη, πράγμα το οποίο είχε σημαντικές συνέπειες για την παρουσία των κρατών αυτών στην διώρυγα του Σουέζ. Συγκεκριμένα, το 1956 διακόπτεται η χρηματική βοήθεια των ΗΠΑ προς την Αίγυπτο, η οποία είχε ως στόχο την κατασκευή φράγματος, οδηγώντας τον Νάσερ να ερμηνεύσει την ενέργεια αυτή ως εχθρική για την χώρα του, δεδομένων και των διαφορών της Αιγύπτου με το Σουδάν σχετικά με το φράγμα αυτό⁸. Ως αντίδραση, ανακοινώνεται η εθνικοποίηση του Σουέζ⁹,

³ *Idem.* Σελ. 95.

⁴ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 243.

⁵ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 88-92, καθώς και Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 166.

⁶ *Idem.* Σελ. 113-14

⁷ Το Φεβρουάριο του 1956, ο Βασιλιάς Χουσεΐν απέλυε τον στρατηγό Γκλάμπ-Πασά, φορέα των βρετανικών συμφερόντων, βλ. Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 207, καθώς και Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 130.

⁸ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 132-133.

⁹ Kissinger Henry, *Diplomacy*, Simon & Schuster, 1994.

πλήττοντας έτσι τα συμφέροντα των κυρίων μετόχων της Εταιρίας του Σουέζ (Αγγλία, Γαλλία). Κάτω από τη πίεση των μετόχων αυτών υπογράφεται μια κοινή δήλωση, η οποία κατάγγειλε την εθνικοποίηση ως προσβολή των συνθηκών περί ελεύθερης ναυσιπλοΐας, όπως κατοχύρωναν διεθνείς συμφωνίες. Στην ουσία, στόχος ήταν η κατάργηση της εθνικοποίησης, πράγμα το οποίο ερμηνεύθηκε από την Αίγυπτο ως παρέμβαση στα εσωτερικά της θέματα¹⁰.

Οι συνθήκες αυτές δήλωναν την πορεία προς την γενικότερη ανάφλεξη της κατάστασης στην περιοχή. Τον Οκτώβριο του 1956 οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις πραγματοποίησαν, έπειτα από συνεννόηση με την Αγγλία και την Γαλλία, αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον της Αιγύπτου, η οποία έληξε με τελεσίγραφο των μετόχων έναντι των εμπλεκόμενων για υποχώρηση των δυο εμπλεκόμενων μερών, το Ισραήλ υποχώρησε, όπως είχε συμφωνηθεί, η Αίγυπτος, όμως αντέδρασε με το να βουλιάξει πλοία φορτωμένα με τσιμέντο στην διώρυγα, «κλείνοντας την για κάποιον καιρό για την διεθνή ναυσιπλοΐα»¹¹. Στις 5 Νοεμβρίου –ημέρα προεδρικών εκλογών για τις ΗΠΑ- αρχίζουν αποβατικές επιχειρήσεις εκ μέρους της Γαλλίας και της Αγγλίας, με στόχο την διώρυγα του Σουέζ, οι οποίες λήγουν με την παρέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης που απείλησε με την έκρηξη παγκοσμίου πολέμου, αλλά και των ΗΠΑ, που είχαν παρατηρήσει την Σοβιετική διείσδυση στην περιοχή. Ως αποτέλεσμα, η Αγγλία διακόπτει την συμμετοχή της στις επιχειρήσεις, αφού η εξάρτηση της από τις ΗΠΑ την συγκεκριμένη περίοδο δεν της άφηνε περιθώρια για περιπέτειες στην εξωτερική της πολιτική¹².

Ιδιαίτερα σημαντικά υπήρξαν τα αποτελέσματα της σύντομης αυτής παρέμβασης για την Αγγλία, της οποίας το διεθνές κύρος είχε δεχθεί ένα καίριο χτύπημα, δίνοντας την εικόνα μιας υποδεέστερης δύναμης που δεν μπορούσε να επιβληθεί σε ελάσσονες δρώντες, όπως η Αίγυπτος, αλλά και η Ελλάδα¹³. Το επεισόδιο του Σουέζ τόνισε την ανάγκη για την βρετανική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο, κάτι το οποίο σήμαινε ότι το Λονδίνο θα σκλήραινε την στάση του έναντι στο Κυπριακό, όπου οι Βρετανοί προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να καταστείλουν την δράση της ΕΟΚΑ. Στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων, η κρίση στο Σουέζ επηρέασε τις ήδη τεταμένες σχέσεις μεταξύ του Λονδίνου και της Αθήνας. Η Ελλάδα είχε αρνηθεί να καταδικάσει επίσημα την ιδιωτικοποίηση της διώρυγας, ενώ είχε διατάξει τους εκεί Έλληνες ναυτικούς να συνεχίσουν τις εργασίες τους, την στιγμή που οι υπόλοιποι απείχαν προκειμένου να μπούκοτάρουν την λειτουργία της. Οι ενέργειες αυτές αποτελούσαν μέρος των προσπαθειών της ελληνικής κυβέρνησης να προσεγγίσει, μέσω του Νάσερ, τις αραβικές χώρες ενόψει της επικείμενης δεύτερης προσφυγής της στον ΟΗΕ για την Κύπρο¹⁴. Σημαντικότερα δε, η κρίση του Σουέζ ενίσχυσε την σημασία της Τουρκίας, ως σύμμαχο στην διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας στην Μέση Ανατολή, η οποία είχε υπονομευτεί, λόγω της έξαρσης του αραβικού εθνικισμού, και της γενικότερης υποχώρησης της Αγγλίας στα διεθνή δρώμενα. Όντως η Τουρκία ήταν η μόνη σταθερή και αξιόπιστη δύναμη στην Μέση Ανατολή, μακριά από τον αραβικό εθνικισμό και τον κομμουνισμό, την στιγμή, μάλιστα που αντιμετώπιζε τις συνέπειες της διάδοσης του πρώτου, εν μέσω τριβών στα Τουρκοσυριακά σύνορα¹⁵, η

¹⁰ Barnett, Michael N, *Confronting the Costs of War: Military Power, State, and Society in Egypt and Israel*, Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1992.

¹¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 147.

¹² Ενδεικτικά, ο Ήντεν υποχώρησε, αφού είχε ανάγκη την αμερικανική βοήθεια για την σωτηρία της Στερλίνας, η οποία βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση. Η διακοπή των επιχειρήσεων συνεπάγονταν την χορήγηση δανείου από τις ΗΠΑ για τον σκοπό αυτό. Επιπλέον, υπήρχαν σημαντικές πιέσεις και από το εσωτερικό. Για περισσότερα βλ. *Idem*. Σελ. 148-151.

¹³ Butler, L. J., *Britain and Empire: Adjusting to a Post-Imperial World*. London: I.B. Tauris, 2002.

¹⁴ Επιπροσθέτως, στόχος της Ελλάδα ήταν η προστασία της ελληνικής κοινότητας στην Αίγυπτο.

¹⁵ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 259-260.

βρετανική αποτυχία όμως στο Σουέζ είχε επηρεάσει και τις Αγγλοτουρκικές σχέσεις, με τους Τούρκους να αρχίζουν να αμφισβητούν την βρετανική αξιοπιστία. Αυτό βεβαίως αποτελούσε ουσιαστικά μια νύξη για την επιθυμία της Τουρκίας να επισπεύσει την λύση του Κυπριακού μέσω μονομερούς δράσης, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι με περεταίρω αποτυχίες (για παράδειγμα στην Κύπρο) οι απόψεις της Τουρκικής ηγεσίας για την χρησιμότητα της συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών «θα άλλαζαν γρήγορα»¹⁶. Καθώς στενεύουν τα περιθώρια για την Αγγλία, αυξάνεται σημαντικά η σημασία της Κύπρου, ως μια βάση απαραίτητη για την εκπλήρωση των διεθνών υποχρεώσεων της και την προάσπιση των βρετανικών και όχι μόνο συμφερόντων στην Μέση Ανατολή. Εύλογα λοιπόν, όσες συνταγματικές προσφορές θα ακολουθούσαν στην Κύπρο, θα τελούσαν υπό την άμεση επιρροή των συνθηκών αυτών.

Πάλη για Εσωτερική Κυριαρχία στην Κύπρο – Σχέδιο Radcliffe

Το 1956 χαρακτηρίστηκε ιδιαίτερα από την δράση της ΕΟΚΑ, η οποία βρισκόταν σε ένοπλη αντιπαράθεση με το βρετανικό αποικιακό καθεστώς στο νησί. Ήδη από το Νοέμβριο του 1955 είχε κηρυχθεί Κατάσταση Εκτάκτου Ανάγκης στην Κύπρο, συνοδευμένη από την παροχή εκτεταμένων αρμοδιοτήτων στις βρετανικές αρχές για την διενέργεια ερευνών και συλλήψεων χωρίς δίκη, κάτι το οποίο απεδείκνυε την σημασία που έδιναν οι Βρετανοί στην ανάγκη για την διατήρηση της σταθερότητας του εσωτερικού καθεστώτος¹⁷, που δεχόταν σημαντικά πλήγματα, λόγω της δράσης της ΕΟΚΑ. Είναι άξιο ενδιαφέροντος ότι εντός του κλίματος αυτού, η βρετανική κυβέρνηση είχε στείλει στην θέση του τοπικού κυβερνήτη τον στρατάρχη σερ Τζόν Χάρντινγκ, με την αποστολή να εισάγει την φιλελευθεροποίηση του αποικιακού καθεστώτος με στρατιωτικά μέσα, πράγμα εύλογο αν αναλογιστούμε τα πλήγματα που δεχόταν η τοπική διοίκηση. Της άφιξης του Χάρντινγκ ακολούθησαν σειρά συναντήσεων με τον Μακάριο, με σκοπό την εξεύρεση κάποιας κοινής συμβιβαστικής γραμμής για την σταδιακή παροχή κάποιας μορφής αυτοκυβέρνησης στο νησί, συναντήσεις οι οποίες δεν καρποφόρησαν, καθώς, σε όλα τα στάδια τους προσέκρουαν αφενός στις επιμέρους διατυπώσεις των μερών σχετικά με την ερμηνεία και εφαρμογή της αυτοκυβέρνησης στην Κύπρο, και αφετέρου στην συνεχιζόμενη δράση της ΕΟΚΑ¹⁸, την οποία είχε αποσταλεί για να καταστείλει ο Χάρντινγκ. Συγκεκριμένα, στην βρετανική διατύπωση, η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης «συμπλεκόταν» με σύνολο εξωγενών παραγόντων, όπως η κατάσταση στη Μέση Ανατολή και τα στρατηγικά συμφέροντα της Βρετανίας και της δυτικής συμμαχίας γενικότερα. Συνεπώς η εφαρμογή, ενδεχομένως, να αποτελούσε προϊόν διαπραγματεύσεων μεταξύ της Βρετανίας και των Κυπρίων αντιπροσώπων μετά την ικανοποιητική εφαρμογή Συντάγματος¹⁹. Επιπλέον, η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης θα λάμβανε υπόψη και τις συνθήκες και συμμαχίες που είχαν προηγηθεί, όπως την συνθήκη της Λωζάνης και το Σύμφωνο της Βαγδάτης²⁰. Δεδομένου του γεγονότος ότι η εφαρμογή αυτοκυβέρνησης αντικατόπτριζε τον διακανονισμό του Λονδίνου και της Άγκυρας κατά την Τριμερή του Λονδίνου, ο Μακάριος εύλογα θα απέρριπτε τις προτάσεις αυτές ως προσπάθειες θέσπισης τουρκικού βέτο στα εσωτερικά της Κύπρου. Η ελληνική πλευρά επιθυμούσε αυτοκυβέρνηση με μεγάλες εξουσίες και εκτελεστική

---

¹⁶ *Idem.*

¹⁷ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 77, 82.

¹⁸ *Idem.* Σελ. 79-81.

¹⁹ *Idem.* Σελ. 78, 82, καθώς και Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 197.

²⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 78.

ισχύ, ώστε να επιστευσθεί η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης στο νησί, στόχος, ο οποίος προσέκρουε στις βρετανικές επιδιώξεις που περιγράψαμε παραπάνω²¹.

Επίσης προβληματική για την διεξαγωγή των συνομιλιών, αλλά και για τις μετέπειτα εξελίξεις για το νησί της Κύπρου, ήταν η ύπαρξη πολλών κέντρων αποφάσεων για την Ελληνική πλευρά. Πράγματι, η Αθήνα συχνά δεν ταυτιζόταν με τη Λευκωσία, ενώ δεν είχε επιδιώξει, ίσως προς τιμή της, να λάβει τον εξ' ολοκλήρου έλεγχο του Κυπριακού ζητήματος, όπως είχε κάνει η Τουρκία, που θεωρούσε το Κυπριακό όχι μόνο ως θέμα εθνικής ασφαλείας, αλλά και ως προέκταση των εσωτερικών της θεμάτων, τα οποία υπάγονταν στην αποκλειστική της δικαιοδοσία. Έτσι η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε την διενέργεια του διακανονισμού πριν δοθεί ευκαιρία στην Τουρκία να εξέλθει των εσωτερικών της προβλημάτων και εμπλακεί στις συνομιλίες²². Ενδεικτικά η κυβέρνηση Μέντες είχε αρχίσει να ξεπερνάει τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα που είχαν προκύψει από τις αναταραχές του Σεπτεμβρίου του 1955, οι οποίες είχαν ωθήσει, ανάμεσα σε άλλα προβλήματα, το ΔΚ να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης από τη βουλή, δείχνοντας σημάδια ότι ήταν έτοιμη να προβεί σε νέες διεκδικήσεις σχετικά με το Κυπριακό²³. Από την άλλη πλευρά, στην Λευκωσία, ο Μακάριος έδινε σημασία στους επιμέρους διακανονισμούς σχετικά με το εσωτερικό καθεστώς, φοβούμενος ιδιαίτερα τη νομική κατοχύρωση της τουρκικής παρεμβατικότητας στο μελλοντικό καθεστώς αυτοκυβέρνησης. Άλλωστε γνώριζε ότι δεδομένης της πάγιας βρετανικής τακτικής στο νησί, ένα τέτοιο καθεστώς θα ήταν βάσει δυσλειτουργικό, καθώς θα έκανε δυσανάλογη διανομή εξουσιών υπέρ της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Στην απόκλιση αυτή ενδιαφερόντων μπορεί να προστεθεί και ο παράγοντας των εσωτερικών επικρίσεων που λάμβανε ο Μακάριος από του Κυρηνειακούς. Η κατάσταση, δε, δεν βελτιωνόταν από την δράση της ΕΟΚΑ, η οποία είχε αρχίσει να επιδεικνύει σημάδια ότι ξέφευγε από τον έλεγχο τόσο της Ελλάδας, όσο και του Μακαρίου, προκαλώντας συχνά την σκληρή αντίδραση των Βρετανών.

Συνεπώς, ήταν επόμενο οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντινγκ να σιγηματιστούν από αυτές ακριβώς τις συνθήκες: όταν η Ελλάδα ήταν έτοιμη να δεχθεί τις προτάσεις των Βρετανών ως βάση για διαπραγματεύσεις, ο Μακάριος τις απέρριπτε, λόγω φαινομενικά ασήμαντων λεπτομερειών²⁴, ενώ όταν η ΕΟΚΑ υποχωρούσε στην επιθετικότητα της, προσέκρουε στις απαιτήσεις του Χάρντινγκ για άμεση παράδοση του Γρίβα. Ενόψει της εξάρσης της βίας στο νησί και τις αδυναμίες ελέγχου της κατάστασης τόσο από την βρετανική διοίκηση, όσο και από το Μακάριο, οι προσπάθειες, μέσω των συνομιλιών, λήγουν άδοξα με την σύλληψη και εξορία του τελευταίου τον Μάρτιο του 1956 στις Σεύχελλες. Παρά το ότι οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντινγκ δεν είχαν επιφέρει κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα, αποτελεί γεγονός ότι παρείχαν μια μεγάλη ευκαιρία για την εξέλιξη του ζητήματος της Κύπρου, το οποίο βρισκόταν σε τέλμα στις εσωτερικές του πτυχές. Με την εξορία του Μακαρίου, η ευκαιρία αυτή των Ελληνοκυπρίων μετατρέπεται σε ευκαιρία για την Τουρκία, η οποία είχε αποκλειστεί από τις συνομιλίες, ως έμμεση συνέπεια των ταραχών του 1955 στην Κωνσταντινούπολη και στην Σμύρνη. Πλέον η ελληνοκυπριακή πλευρά τελεί ακέφαλη, γεγονός το οποίο θα συμβάλλει στην άρση μέρους του ελέγχου επί της ΕΟΚΑ, καθώς και στην γενικότερη επιδείνωση των Αγγλοελληνικών σχέσεων. Επιπλέον η εξορία του Μακαρίου ενίσχυε το ήδη τεταμένο της κατάστασης στο νησί, ενώ μεταφέρθηκε μια

²¹ *Idem.* Σελ. 79.

²² Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 192.

²³ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 108, 110, 113-114, καθώς και Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004. Σελ. 303

²⁴ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981.

αρνητική εικόνα στο εξωτερικό μιας ιδιαίτερα καταπιεστικής Βρετανίας, στα πρότυπα μιας «αποικιακής δύναμης του 19^{ου} αιώνα»²⁵. Η απώλεια της διαπραγματευτικής ισχύος της ελληνοκυπριακής κοινότητας, ίσως σήμαινε για την βρετανική διοίκηση ότι θα παρέχονταν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στην διατήρηση της τάξης στο νησί, καθώς και την μείωση των άμεσων πιέσεων για την παροχή της αυτοδιάθεσης, στην πραγματικότητα όμως η εκτόπιση του Αρχιεπισκόπου αφαιρούσε μια σημαντική ευκαιρία για ειρήνευση στην Κύπρο (ο Μακάριος κατείχε το απαραίτητο κύρος για να φροντίσει για την εφαρμογή των συμφωνιών με το τοπικό καθεστώς), διευκολύνοντας την στασιμότητα των πραγμάτων εντός ενός κύκλου βίας, ενώ έδινε την ευκαιρία στην Τουρκία να ασκήσει περισσότερες πιέσεις στην Αγγλία²⁶. Ήδη από τον Ιανουάριο του 1956, οι Τουρκοκύπριοι είχαν αρχίσει να εκδηλώνουν βίαια την ύπαρξη τους, προκειμένου να ληφθούν υπόψη σε κάποιο μελλοντικό διακανονισμό στο νησί, μέσω της μαχητικής τους οργάνωσης VOLKAN, ενώ η Άγκυρα δήλωνε «διακριτικά» διαμέσου της πρεσβείας της στην Ουάσιγκτον, ότι σε περίπτωση επανάληψης των διαπραγματεύσεων της ελληνοκυπριακής πλευράς με την Βρετανική διοίκηση, θα ήταν ικανή να φτάσει σε πόλεμο με την Ελλάδα²⁷. Καθώς εντεινόταν τα επεισόδια στο νησί, αλλά και η δράση της VOLKAN, η τουρκοκυπριακή κοινότητα διαμέσου του δρ. Fazıl Kūzük ζητούσε την προστασία της Τουρκίας ως αντιπρόσωπου των Τουρκοκυπρίων, και η τουρκική κυβέρνηση συνέχιζε μέσω του Μέντερς να υποστηρίζει δημοσίως την διατήρηση του status quo στην Κύπρο²⁸.

Το χρονικό διάστημα που ακολουθεί τον εκτοπισμό του Μακαρίου χαρακτηρίζεται από την σκλήρυνση της βρετανικής στάσης σε ότι αφορούσε σε θέματα εσωτερικής ασφαλείας, καθώς και από την κλιμάκωση των επιθέσεων εκ μέρους της ΕΟΚΑ. Εντός των συνθηκών αυτών, η τοπική βρετανική διοίκηση, αντιμετωπίζει την ΕΟΚΑ εισάγοντας έκτακτα μέτρα για την εφαρμογή θανατικών ποινών, η εκτέλεση των οποίων ενίσχυε τις εντός της νήσου αντιθέσεις, την κριτική που λάμβανε η βρετανική κυβέρνηση στην Αγγλία, ενώ συνέβαλλε στην επιδείνωση των σχέσεων της τελευταίας τόσο με την Ελλάδα, αλλά και με τις ΗΠΑ, οι οποίες έβλεπαν την σταδιακή διάβρωση της συνοχής του ΝΑΤΟ, μέσω των διενέξεων αυτών στην Κύπρο. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ ανησυχούσε ιδιαίτερα για την «συσσώρευση εντάσεων στη Μεσογειακή ζώνη»²⁹ και είχε στείλει τον ειδικό σύμβουλο του προέδρου Αϊζενχάουερ επι θεμάτων ΝΑΤΟ, Τζόν Χόλμς, ο οποίος μετέβη στο Λονδίνο και την Άγκυρα, προκειμένου να συζητήσει για τις ανησυχίες αυτές. Εν τέλει ο Χόλμς δεν έγινε δεκτός στο Λονδίνο, ενώ στην Άγκυρα αντιμετωπίστηκε ψυχρά. Έτσι ουσιαστικά έληξε η πρώτη και τελευταία μονομερής αμερικανική πρωτοβουλία σχετικά με το Κυπριακό, καθ' όλη τη διάρκεια της Κατάστασης Έκτακτης Ανάγκης. Εκτός από την ΕΟΚΑ, οι προσπάθειες για την διατήρηση της τάξης εντός της Κύπρου, είχαν να κάνουν και με την κρίση στο Σουέζ, που κορυφώνονταν σταδιακά. Οι στρατηγικές ανάγκες που προέκυπταν από την κατάσταση στην Αίγυπτο, επέβαλλαν ουσιαστικά την ανάγκη για την διατήρηση του ελέγχου επί της Κύπρου, κάτι το οποίο θα γινόταν εμφανές στα μέτρα που λήφθηκαν

²⁵ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 110.

²⁶ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 91-92.

²⁷ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 244.

²⁸ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 114.

²⁹ *Idem*. Σελ. 119, καθώς και Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 228.

στο νησί, αλλά και στις συνταγματικές προσφορές που θα ακολουθούσαν, όπως θα δούμε και στη συνέχεια³⁰.

Εν τω μεταξύ στην Ελλάδα γινόταν οι προετοιμασίες για την δεύτερη προσφυγή στον ΟΗΕ σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα, με τον Καραμανλή να αμφισβητεί την αντικειμενικότητα του ΟΗΕ, σε ζητήματα που αφορούσαν την επιβολή λύσεων σε θέματα που ενδεχομένως να προκαλούσαν την δυσαρέσκεια μιας μεγάλης δύναμης³¹. Παράλληλα τονίστηκε ότι για την Ελλάδα το θέμα της Κύπρου αποτελούσε δέσμευση ενάντια σε ένα λαό, παρά τάση για εδαφική επέκταση, όπως υποστήριζε η Τουρκία. Η σημασία των δηλώσεων αυτών ήταν προφανής. Η Ελλάδα είχε αποφασίσει να καταθέσει την δεύτερη της προσφυγή στον ΟΗΕ σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα, σε μια περίοδο, όπου η Αγγλία είχε δεχθεί σημαντικό πλήγμα στο κύρος της, λόγω του Σουέζ και των εξελίξεων στην Κύπρο, και οι σχέσεις της με την Αμερική δεν βρισκόταν στην καλύτερη τους κατάσταση. Άλλωστε οι προοπτικές για την λήψη ευνοϊκής απόφασης ήταν καλές, λόγω των ανοιγμάτων που είχε κάνει η ελληνική κυβέρνηση στον αραβικό κόσμο, και των «επιφανειακών» τάσεων χάραξης ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής που είχε δείξει μέσα στα πλαίσια της προώθησης του Κυπριακού³². Ο Νάσερ είχε καταφέρει μέσω της κρίσης στο Σουέζ να συσπειρώσει τα Αραβικά κράτη, και η έμμεση υποστήριξη της Ελλάδας, είχε κερδίσει την υποστήριξη του συνδέσμου των Αραβικών κρατών ενόψει της προσφυγής. Μάλιστα η Ελλάδα, είχε προβεί νωρίτερα σε μια αδιανόητη ενέργεια για την εποχή, με το να δεχθεί επίσκεψη στην Αθήνα του Υπουργού Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης Δημήτρη Σεπίλωφ³³, κάτι το οποίο έδειχνε ότι ήταν έτοιμη να ξεφύγει των ορίων του Δυτικού Συνασπισμού, προσπαθώντας να πραγματοποιήσει αδέσμευτη πολιτική. Επόμενος στόχος της ελληνικής κυβέρνησης ήταν η διερεύνηση των απόψεων των ΗΠΑ, τις οποίες θα έπρεπε να λάβει υπόψη στο ενδεχόμενο προσφυγής, όπου η ευμένεια της Αμερικής ήταν παραπάνω από απαραίτητη. Στην πραγματικότητα, στόχος της Ελλάδας να ευαισθητοποιηθούν οι ΗΠΑ σχετικά με το ζήτημα, ούτως ώστε να υπάρξει πραγματική ελάττωση της τουρκικής και αγγλικής ισχύος επί του θέματος. Αποτέλεσμα του ανοίγματος αυτού, υπήρξε ουσιαστικά η απόσπαση υπόσχεσης από τον Αϊζενχάουερ, ότι θα συζητούσε το θέμα της απελευθέρωσης του Μακαρίου με τον Άγγλο Πρωθυπουργό. Σημαντικό, δε, είναι το γεγονός ότι με την πρακτική αυτή, το Κυπριακό θα μεταφερόταν στο εφεξής στο στίβο του ΟΗΕ, όπου θα πραγματοποιούνταν παρασκηνιακά ή δημόσια οι μεγαλύτερες αποφάσεις για το μέλλον της Κύπρου.

Επιστρέφοντας στο θέμα της επικείμενης συνταγματικής ρύθμισης, οι πιέσεις που λάμβανε η Αγγλική κυβέρνηση από την Ελλάδα, την Τουρκία, την απειλή της εσωτερικής ασφάλειας στην Κύπρο, αλλά και από το εσωτερικό της, καθιστούσαν απαραίτητη την έξοδο από την αδράνεια που είχε επιφέρει η διακοπή των συνομιλιών μεταξύ Μακαρίου και Χάρντινγκ, μέσω επίσημων βημάτων που θα στόχευαν στην παροχή αυτοκυβέρνησης στο νησί. Οι εξελίξεις, άλλωστε, στην Μέση Ανατολή και την Μεσόγειο, επέβαλλαν την λήψη ουσιαστικών μέτρων, ούτως ώστε να σταθεροποιηθεί η θέση της Βρετανίας επί της Κύπρου. Ήδη, λίγους μήνες μετά την αποτυχία των συνομιλιών Χάρντινγκ – Μακαρίου και την εξορία του τελευταίου, ο Ήντεν,

³⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 85-87, καθώς και William Roger Louis, Roger Owen (επ.), *The Suez Crisis and its Consequences*, Oxford, 1989.

³¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 137, 152-153.

³² Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 118, καθώς και Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989, Σελ. 190-191.

³³ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 145.

συνοψίζοντας στην Βουλή των Κοινοτήτων τα συμπεράσματα από τις εξελίξεις στην Κύπρο, είχε αναφέρει ότι η Βρετανία αποδεχόταν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης εκ μέρους των Κυπρίων: η εφαρμογή της όμως προσέκρουε στο γεγονός ότι θα δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα στις Αγγλοτουρκικές σχέσεις³⁴. Πράγματι, η κρίση στην Μέση Ανατολή είχε ήδη εκδηλωθεί με την αποπομπή του Γκλάμπ πασά από την Ιορδανία και με τα συνεχή επεισόδια μεταξύ της Αιγύπτου και του Ισραήλ, την στιγμή μάλιστα που αποχωρούσαν και τα τελευταία αγγλικά στρατεύματα από την διώρυγα του Σουέζ. Ενόψει των εξελίξεων αυτών, η σημασία της Τουρκίας αποκτούσε εκτεταμένες διαστάσεις, κάτι το οποίο σήμαινε ότι δεν έπρεπε να μείνει δυσαρεστημένη με τους Δυτικούς.

Αποτέλεσμα των ζυμώσεων αυτών υπήρξε η ανάθεση της εκπόνησης ενός φιλελεύθερου σχεδίου συντάγματος, το οποίο θα προέβλεπε την παροχή αυτοκυβέρνησης στην αποικία, στον Λόρδο Radcliffe, ο οποίος θα μετέβαινε στην Κύπρο προκειμένου να μελετήσει την κατάσταση. Στόχος, αφενός, της πρακτικής αυτής ήταν να επηρεαστεί η επικείμενη συζήτηση στον ΟΗΕ, αφετέρου όμως, η εκπόνηση σχεδίου ήταν η χρυσή τομή μεταξύ των πιέσεων που λάμβανε το Λονδίνο από την Ελλάδα και την Τουρκία. Οι συνταγματικές προτάσεις του Radcliffe, οι οποίες αποτέλεσαν το πιο ολοκληρωμένο συνταγματικό σχέδιο, που παρουσίασε η Αγγλία κατά τη δεκαετία του 1950, υποβλήθηκαν στην βρετανική κυβέρνηση το Νοέμβριο του 1956 και μεταξύ άλλων προέβλεπαν ότι κατά την περίοδο εφαρμογής του Συντάγματος, η Κύπρος θα παρέμενε υπό βρετανική κυριαρχία: η εξωτερική πολιτική, η άμυνα και εσωτερική ασφάλεια θα παρέμεναν στην αρμοδιότητα του Κυβερνήτη, ο οποίος αποκτούσε ευρύτερα δικαιώματα³⁵. Αυτό αποτελούσε ουσιαστικά την αντανάκλαση της επιθυμίας της Βρετανίας να επιτείνει την παραμονή της στο νησί, η κατοχή του οποίου ήταν απαραίτητη για την προβολή της Βρετανικής ισχύος και των συμμάχων της στην Μέση Ανατολή. Παρά το γεγονός ότι αποτελούσε ένα κατεξοχήν αποικιακό σύνταγμα, το οποίο έδινε στον κυβερνήτη πολλές εξουσίες, συμπεριλαμβανομένου και του ελέγχου επί του εκπαιδευτικού συστήματος³⁶, οι εξουσίες αυτές δεν μπορούσαν να ασκηθούν στην πράξη, ενώ, σημαντικότερα, απορρίπτονταν κατηγορηματικά κάθε ιδέα περί διχοτόμησης. Η βασική προβληματική υπήρχε στο γεγονός ότι το ενδεχόμενο της διχοτόμησης είχε ήδη συζητηθεί από τους Βρετανούς ως λύση ανάγκης στο διεθνές αδιέξοδο του Κυπριακού. Πράγματι η εσωτερική κατάσταση στο νησί δεν έδινε πολλές επιλογές για την καταστολή της ΕΟΚΑ, ενώ στον τομέα των διεθνών επαφών, οι Βρετανοί είχαν εγκλωβιστεί ανάμεσα σε δυο πλευρές (Ελλάδα, Τουρκία) με το ενδεχόμενο να αποξενωθούν από την μια πλευρά ή και από τις δυο. Συνεπώς, η ιδέα της διχοτόμησης μπορεί να θεωρηθεί ως το σημείο τομής μεταξύ των δεσμεύσεων έναντι της Τουρκίας, όπως τις είχε αναλάβει η Βρετανία στην Τριμερή του Λονδίνου, και της ανάγκης για αναγνώριση της αυτοδιάθεσης ως βασικός όρος της ειρήνευσης στην Κύπρο³⁷. Ο βασικός κίνδυνος, βέβαια, που περικλείει η διχοτόμηση ήταν να επιδεινωθούν οι σχέσεις με την Ελλάδα και την Τουρκία, να διακοπούν οι σχέσεις και με τις δυο, με αποτέλεσμα η Βρετανία να βρεθεί ενώπιον μια επώδυνης αποαποικιοποίησης, όπως στην περίπτωση της Παλαιστίνης.

³⁴ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 120,

³⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 87-90.

³⁶ Ο εκπαιδευτικό μηχανισμός στην Κύπρο ήταν ανέκαθεν αρμοδιότητα της Ελλάδας. Η ρύθμιση αυτή επεδίωκε να μετριάσει την εισαγωγή και ανάπτυξη του ελληνικού εθνικισμού στα σχολεία. Για περισσότερα βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 89.

³⁷ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 278.

Υπό την επίδραση αυτών ακριβώς των φόβων, αναχώρησε ο Υπουργός Αποικιών, Λένοξ Μπούντ, προκειμένου να φέρει το σχέδιο Radcliffe στην προσοχή των κυβερνήσεων της Ελλάδας και της Τουρκίας, υποσχόμενος ότι δεν θα δεσμευόταν για διχοτόμηση, αλλά ότι θα παρουσίαζε το «πολιτικό περιεχόμενο» των προτάσεων αυτών. Στην Αθήνα το σχέδιο παρουσιάστηκε ως η τελευταία ευκαιρία για την φιλική διευθέτηση του Κυπριακού, χωρίς να κρυφθεί το γεγονός ότι προέβλεπε την πιθανότητα για διχοτόμηση σε περίπτωση εφαρμογής της αυτοδιάθεσης³⁸. Ο Αβέρωφ-Τσοσιτσάς αναφέρει ότι η ελληνική πλευρά δεν υπήρξε απολύτως αρνητική αρχικά, μάλλον επιφυλακτική, αφού ενόψει της συζήτησης στον ΟΗΕ δεν έπρεπε να φανεί ότι η Ελλάδα απέρριπτε ένα φαινομενικά φιλελεύθερο σχέδιο Συντάγματος εκ μέρους της Αγγλίας³⁹. Εν πάσει περιπτώσει, μετά την συζήτηση, οι Ελληνοβρετανικές σχέσεις δεν βρισκόταν σε καλύτερο σημείο από ότι πριν, κάτι το οποίο σήμαινε ότι το σημαντικότερο μέρος της συζήτησης θα διεξάγονταν με την Τουρκία. Στην Άγκυρα, ο Λένοξ Μπούντ, διαβεβαίωσε τον Μέντερες ότι το σχέδιο δεν περιλάμβανε καμία αλλαγή στο καθεστώς κυριαρχίας στο νησί, προέβη, όμως σε μια σημαντική δέσμευση: ότι η διχοτόμηση θα αποτελούσε την κατεξοχήν λύση σε περίπτωση εφαρμογής της αυτοδιάθεσης⁴⁰. Είναι αξιο ενδιαφέροντος, μάλιστα, ότι ο Μέντερες σύνηψε στον Λένοξ Μπούντ να εγκαταλείψει τις «ακαδημαϊκές διατριβές» και να προχωρήσει σε άμεση διχοτόμηση⁴¹, κάτι το οποίο εξέφραζε την βαθύτερη επιθυμία της Τουρκίας για άμεσες εξελίξεις στο νησί, οι οποίες θα της επέτρεπαν να κάνει αισθητή την παρουσία της. Ως αποτέλεσμα ο Λένοξ Μπούντ επέστρεψε στο Λονδίνο με ένα καθαρό συμβιβασμό με την Τουρκική πλευρά: την εγγύηση για τη διατήρηση των απτών συμφερόντων της Τουρκίας στην Κύπρο, σε περίπτωση μεταβολής του εσωτερικού καθεστώτος. Επόμενο ήταν οι δηλώσεις του Λένοξ Μπούντ στην Βουλή των Κοινοτήτων τον Δεκέμβριο του 1956 να περιέχουν την παραπάνω δέσμευση: ότι η Τουρκική πλέον κοινότητα είχε επίσης το δικαίωμα να αποφασίσει επί του μελλοντικού καθεστώτος της Κύπρου. Αποτέλεσμα της δήλωσης αυτής ήταν, το Κυπριακό ζήτημα να λάβει νέες διαστάσεις. Η σημασία του σχεδίου Radcliffe, και κατ' επέκταση το ενδεχόμενο της ειρήνευσης επί της Κύπρου, είχε «υπονομευτεί από τους ίδιους τους Βρετανούς»⁴², οι οποίοι αναγνώριζαν επίσημα την αρχή της χωριστής αυτοδιάθεσης για τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους, ενώ γίνεται πλέον λόγος για τα δικαιώματα των τελευταίων ως κοινότητα. Για τις εμπλεκόμενες χώρες, η δήλωση αυτή έθετε ένα βασικό δίλλημα: είτε θα γινόταν αποδεκτή μια μορφή αυτοκυβέρνησης στο νησί, πράγμα που σήμαινε την συνέχιση της βρετανικής κυριαρχίας, είτε θα εφαρμοζόταν η αυτοδιάθεση και από τις δυο κοινότητες χωριστά, οδηγώντας στον τεμαχισμό του νησιού. Το παραπάνω δίλλημα ωφελούσε την Τουρκία με δυο βασικούς τρόπους. Στην περίπτωση συνέχισης της Βρετανικής κυριαρχίας, θα διατηρούταν σταθερό το status quo στο νησί, σύμφωνα με την αρχική επιθυμία της Τουρκικής κυβέρνησης, χωρίς, όμως, να δίνεται κάποια οριστική λύση στην διεκδίκηση του νησιού από την Ελλάδα. Αν, όμως εφαρμοζόταν η αυτοδιάθεση, φυσικό επακόλουθο της θα ήταν η διχοτόμηση, η οποία δυνητικά θα ήταν και εδαφική, επιλογή ιδιαίτερα ελκυστική για την Άγκυρα.

Συνεπώς, οι πολιτικές προεκτάσεις της δήλωσης Λένοξ Μπούντ ήταν ιδιαίτερα σημαντικές, αφού οι τουρκικές αξιώσεις επί της Κύπρου τα επόμενα χρόνια, θα έβρισκαν την θεμελίωση τους σε αυτό ακριβώς το γεγονός. Πλέον η Τουρκία δεν είχε

---

³⁸ *Idem*. Σελ. 291.

³⁹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τσοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 156.

⁴⁰ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 294.

⁴¹ *Idem*. Σελ. 293.

⁴² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 90-91.

παρά να εργαστεί για την αποτυχία της αυτοκυβέρνησης προκειμένου να διχοτομηθεί το νησί, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι οποιαδήποτε αναταραχή στο νησί, από οποιαδήποτε πλευρά, θα συνέβαλλε υπέρ του σκοπού αυτού. Εκτός αυτού μπορούμε να σημειώσουμε, ότι ο συσχετισμός ισχύος της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας, είχε μεταβληθεί σημαντικά υπέρ της πρώτης, γεγονός το οποίο θα φανεί εν μέσω των μετέπειτα εξελίξεων. Η Βρετανία είχε βρει μια προσωρινή λύση στο αδιέξοδο που αντιμετώπιζε, μακροπρόθεσμα, όμως, κατοχύρωνε την φυσική παρουσία της Τουρκίας επί της Κύπρου, καθώς και την πρόσδεση της Βρετανικής πολιτικής στα συμφέροντα της Αγκυρας. Επίσης, οι δηλώσεις αυτές συνέβαλαν στην επιδείνωση των σχέσεων της Βρετανίας με την Ελλάδα, και της τελευταίας με την Τουρκία. Η Ελλάδα απειλούσε ότι θα διέσυρε διεθνώς την Βρετανία, ενώ εκπρόσωποι της Τουρκίας μιλούσαν για το ενδεχόμενο σφαγής των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη. Το διεθνές κλίμα σχετικά με το Κυπριακό δεν είχε ποτέ μέχρι τότε φορτιστεί τόσο. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις σχέσεις της Βρετανίας με τις ΗΠΑ: οι Αμερικάνοι αντιμετώπιζαν με ιδιαίτερη καχυποψία, εξελίξεις οι οποίες ενδεχομένως να φόρτιζαν το κλίμα στην περιοχή, καθώς υπήρχε πάντα η πιθανότητα εκμετάλλευσης των συνθηκών από την ΕΣΣΔ, ενώ έβλεπε την διχοτόμηση ως απειλή για την ανάγκη για διευθέτηση των προβλημάτων εντός του ΝΑΤΟ, σύμφωνα με τα ευρύτερα συμφέροντα της συμμαχίας.

Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Το 1956 χαρακτηρίστηκε, αφενός από σημαντικές εξελίξεις στο εσωτερικό της Κύπρου, και αφετέρου από σειρά διεθνών συγκυριών και πρωτοβουλιών, οι οποίες έθεσαν το πλαίσιο εξέλιξης του Κυπριακού ζητήματος. Στο εσωτερικό, το αποικιακό καθεστώς λάμβανε κραδασμούς, λόγω της δράσης της ΕΟΚΑ, η οποία εκτός από την κατεξοχήν στρατιωτική της δράση, λειτούργησε και ως μοχλός πίεσης, προκειμένου να υπάρξουν μεγαλύτερες υποχωρήσεις από την πλευρά της Βρετανίας στις διαπραγματεύσεις του τοπικού κυβερνήτη με το Μακάριο. Βασική προβληματική στην διάδραση ΕΟΚΑ – Ελλάδα – Μακάριου, υπήρξε η απουσία συντονισμού, την οποία επέβαλλε η ύπαρξη ταυτόχρονα πολλών κέντρων αποφάσεων, πράγμα το οποίο οδήγησε σε αδιέξοδο και στην τελική απομάκρυνση του Μακάριου από την Κύπρο. Στην πράξη η κίνηση αυτή σήμαινε την απώλεια της διαπραγματευτικής ισχύος των Ελληνοκυπρίων, αλλά και της ίδιας και της Ελλάδας, αφού ο Μακάριος κατείχε το απαραίτητο κύρος για να διαπραγματευτεί με τους Βρετανούς. Με την εξορία του Μακάριου, δίνεται ουσιαστικά η ευκαιρία στην Τουρκία να επανέλθει στο προσκήνιο του Κυπριακού, μετά τα επεισόδια του Σεπτεμβρίου του 1955, τα οποία είχαν προκαλέσει σωρεία εσωτερικών/εξωτερικών προβλημάτων για την κυβέρνηση Μέντες. Η Τουρκία, η οποία είχε αποκλειστεί από τις συνομιλίες Χάρντινγκ – Μακάριου, κάνει πλέον αισθητή την παρουσία της, δηλώνοντας κατηγορηματικά, ότι δεν θα εξαιρούταν οποιασδήποτε διευθέτησης σχετικά με το μέλλον της Κύπρου. Οι διεθνείς συνθήκες, άλλωστε, ενθάρρυναν την στάση αυτή της Τουρκίας. Η κρίση στο Σουέζ, με την ιδιωτικοποίηση της διώρυγας από το Νάσερ, καθώς και η παραπομπή του Γκλάμπ στην Ιορδανία, σε συνδυασμό με την αποχώρηση των βρετανικών δυνάμεων, λόγω των αμερικάνικων πιέσεων, είχαν προκαλέσει σημαντικά πλήγματα στο κύρος της Βρετανίας ως μεγάλη δύναμη, ενώ είχαν οδηγήσει σε απώλεια ισχύος στην περιοχή⁴³. Ενόψει των συνθηκών αυτών οι Αγγλοτουρκικές σχέσεις απέκτησαν νέο περιεχόμενο, με την Τουρκία του Συμφώνου της Βαγδάτης να θεωρείται σημαντικός σύμμαχος για την προβολή της Βρετανικής ισχύος στη Μέση Ανατολή. Άλλη μια επίπτωση της απώλειας του Σουέζ, ήταν η ενίσχυση της σημασίας της Κύπρου για την Βρετανία, ως η τελευταία βάση, που την έφερνε στο κατώφλι της Μέσης Ανατολής. Πρακτικά αυτό σήμαινε ότι ειδικά την δεδομένη χρονική στιγμή, η Βρετανία δεν είχε καμία απολύτως πρόθεση να εγκαταλείψει την Κύπρο, ενώ όλες οι μετέπειτα προσπάθειες της θα

⁴³ William Roger Louis, Roger Owen (επ.), *The Suez Crisis and its Consequences*, Oxford, 1989.

κατευθύνονταν στην κατά το δυνατό παράταση της παρουσίας της επί του νησιού. Συνεπώς, μπορούμε να σημειώσουμε με ασφάλεια, ότι οι συνταγματικές προσφορές, αλλά και οι διεθνείς κινήσεις, που θα πραγματοποιούνταν στην συνέχεια, θα είχαν ως βάση τους ακριβώς αυτόν τον συλλογισμό. Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα είχε αρχίσει να επιδεικνύει τάσεις ανεξαρτησίας στην εξωτερική της πολιτική, πράγμα εύλογο, αν αναλογιστούμε το αδιέξοδο στις ελληνοβρετανικές σχέσεις και την επικείμενη προσφυγή στον ΟΗΕ. Η Ελλάδα έχοντας υποστηρίξει το Νάσερ, κερδίζει την υποστήριξη του Αραβικού κόσμου, ενόψει της προσφυγής, κάτι το οποίο σήμαινε ότι αυξάνονταν οι πιθανότητες για την λήψη ευνοϊκής αποφάσεως. Αυτό βεβαίως, θα οδηγούσε αργότερα την Αγγλία και την Τουρκία σε ανοικτή σύμπραξη σχετικά με το Κυπριακό, καθώς και στην ενδυνάμωση των μεταξύ τους σχέσεων.

Καθώς εντείνονται οι πιέσεις από την Κύπρο, το εσωτερικό της Αγγλίας και το διεθνές περιβάλλον, η Βρετανία προωθεί τις συνταγματικές προτάσεις του Radcliffe, στόχος των οποίων ήταν να θέσει το πλαίσιο επί του οποίου θα κινούταν η παροχή αυτοκυβέρνησης στο νησί. Οι προτάσεις του Radcliffe αυτές καθ' αυτές δεν αποτέλεσαν την πηγή των προβλημάτων που ακολούθησαν, αλλά οι δηλώσεις του Λένοξ Μπούντ που τις συνόδευαν και οι οποίες ακύρωσαν την συνταγματική προσφορά εκ των προτέρων, τουλάχιστον για την Ελλάδα. Οι δηλώσεις Λένοξ Μπούντ στην Βουλή των κοινοτήτων, εισήγαγαν την ιδέα της χωριστής αυτοδιάθεσης, καθώς και της αντίστοιχης της διχοτόμησης. Η διχοτόμηση αποτέλεσε ένα είδους συμβιβασμό μεταξύ των δεσμεύσεων της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής και των αναγκών της χώρας για διατήρηση της θέσης της στην Μέση Ανατολή. Σημαντικότερη, όμως επίπτωση, της ιδέας αυτής, ήταν η κατοχύρωση της φυσικής παρουσίας της Τουρκίας επί του Κυπριακού, η οποία προωθεί την διχοτόμηση ως το φυσικό διέξοδο των προβλημάτων που αφορούσαν στο νησί. Οι δηλώσεις Λένοξ Μπούντ σηματοδότησαν επίσης την έναρξη ενός κύκλου εξάρτησης της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής από τα τουρκικά συμφέροντα και επιδιώξεις, εξάρτηση η οποία σήμαινε ότι τα επόμενα χρόνια ότι η ικανοποίηση της Τουρκίας θα αποτελούσε βασική παράμετρο στις εξελίξεις στην Κύπρο. Εξερχόμενη του αδιεξόδου της Κύπρου του 1956, η Βρετανία είχε φέρει εαυτώ έναντι νέων εμποδίων (Τουρκία), τα οποία και θα έδιναν, αργότερα, το τελειωτικό χτύπημα στην παρουσία της στο νησί⁴⁴.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981.

---

⁴⁴ Evanthis Hatzivassiliou, *Britain and the International Status of Cyprus*, Mineapolis, 1997.

Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Barnett, Michael N, *Confronting the Costs of War: Military Power, State, and Society in Egypt and Israel*, Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1992.

Butler, L. J., *Britain and Empire: Adjusting to a Post-Imperial World*. London: I.B. Tauris, 2002.

Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

Evanthis Hatzivassiliou, *Britain and the International Status of Cyprus*, Mineapolis, 1997.

Kissinger Henry, *Diplomacy*, Simon & Schuster, 1994.

William Roger Louis, Roger Owen (επ.), *The Suez Crisis and its Consequences*, Oxford, 1989.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΑΙΑ

Κεφάλαιο 3

Η Επεξεργασία της Διχοτόμησης: 1957

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, μιλήσαμε για την εισαγωγή της ιδέας της διχοτόμησης, όπως αυτή εκφράστηκε εν μέσω των δηλώσεων του Λένοξ Μπόουντ στην Βουλή των Κοινοτήτων το 1956, καθώς και για τις επιπτώσεις της στην μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος. Στην πραγματικότητα, η διχοτόμηση δεν υπήρξε κάτι το καινοτόμο: είχε εφαρμοστεί νωρίτερα τόσο στην Παλαιστίνη, όσο και στην Ινδία, όπου οι συνέπειες στις τοπικές συνθήκες, αλλά και στην ίδια την Αγγλία ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Η διχοτόμηση θα σήμαινε, αναγκαία, ότι οι Βρετανοί θα εγκατέλειπαν την διοίκηση της Κύπρου, θα αποσυρόταν σε μια βάση επί Κύπρου, αναθέτοντας την πρακτική επίλυση του Κυπριακού στην σύγκρουση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, που θα ακολουθούσε το κενό επικυριαρχίας στο νησί. Η άλλη επιλογή της Βρετανίας, έτεινε προς την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος τριπλής κυριαρχίας, το οποίο, βάσει των συνθηκών, θα κατέληγε να είναι δυσλειτουργικό, καθώς θα ενίσχυε τις εντάσεις στο νησί παρά να τις απαλύνει. Το 1957, οι πιέσεις για εξεύρεση λύσης στην Κύπρο είχαν αρχίσει, σταδιακά, να κορυφώνονται. Η Ελλάδα, υποβοηθούμενη από την προσέγγιση του κινήματος των αδεσμεύτων, ήταν έτοιμη να προβεί στην δεύτερη προσφυγή της στον ΟΗΕ, επιλογή, η οποία ήταν φυσικό επακόλουθο του αδιεξόδου των Ελληνοβρετανικών σχέσεων και των εντάσεων στην Κύπρο, ενώ η Τουρκία πίεζε συνεχώς για την επίσπευση της διχοτόμησης -όπως αυτή είχε θεμελιωθεί από τις δηλώσεις Λένοξ Μπόουντ- η οποία κατά την ίδια θα έλυσε τον Γόρδιο Δεσμό στην Κύπρο. Οι ΗΠΑ από την άλλη πλευρά, βλέποντας την αύξηση των εντάσεων στην Μέση Ανατολή, καθώς και την διείσδυση της Σοβιετικής Ένωσης επί αυτής, προφανώς και δεν επιθυμούσαν μια ενέργεια, που αφενός θα έδινε προσχήματα για σοβιετική ανάμειξη και αφετέρου θα υπονόμει τόσο την συνοχή του ΝΑΤΟ, όσο και την εσωτερική σταθερότητα των εμπλεκόμενων χωρών. Πράγματι, στην Ελλάδα, η κυβέρνηση δεχόταν συνεχώς τα πυρά της αντιπολίτευσης σχετικά με το εθνικό ζήτημα της Κύπρου, σε σημείο που πολλές φορές άγγιζαν την υπερβολή¹, ενώ το γεγονός ότι η εξωτερική πολιτική και εσωτερική πολιτική συνοχή της χώρας είχαν υποθηκευτεί στην εξέλιξη του Κυπριακού, σήμαινε ότι σε περίπτωση αποτυχίας και εφαρμογής της διχοτόμησης, η ανατροπή της τότε κυβέρνησης αποτελούσε ένα σοβαρό ενδεχόμενο. Παρόμοιες συνθήκες επικρατούσαν την ίδια εποχή και στην Τουρκία. Η διογκωμένη κριτική, η οποία οφείλονταν κυρίως στον αυξανόμενο αυταρχισμό της κυβέρνησης, αλλά εν μέρει και στα επεισόδια στην Κων/πόλη και στην Σμύρνη το 1955, είχε οδηγήσει το κόμμα του Μέντερες σε πρόωρες εκλογές το 1957, στις οποίες είχε σημειωθεί μείωση των ποσοστών του ΔΚ και αύξηση των αντίστοιχων του ΡΛΚ². Από τις εκλογές αυτές, ακριβώς, αρχίζει να προκύπτει σταδιακά η αμφισβήτηση της κυβέρνησης του Μέντερες. Μετά τις εκλογές του 1957, αντιμέτωπο με ένα εξαιρετικά εχθρικό κλίμα, το ΔΚ αρχίζει να εισάγει το θρησκευτικό στοιχείο στην πολιτική του, προκειμένου να διευρύνει την εκλογική του βάση. Η Ισλαμική αυτή αναβίωση, δε, άρχισε να αποκτάει ανησυχητικές διαστάσεις από την στιγμή που άρχισε να συνδέεται με το Κυπριακό. Αυτό, ερχόταν σε αντίθεση με τις κοσμικές αρχές του σύγχρονου τουρκικού κράτος, το οποίο είχε ιδρυθεί βάσει μιας θετικιστικής κοσμοθεωρίας, που συνεπάγονταν όχι τόσο τον διαχωρισμό θρησκείας του κράτους, αλλά την συγχώνευση της τελευταίας με τον κρατικό μηχανισμό³. Αναγκαία, λοιπόν, αυτό έφερε το ΔΚ

¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Α' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 115-121.

² Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 303.

³ Πολλοί αποδίδουν την εισαγωγή του Ισλάμ στην πολιτική ως υποκατάστατο του Κομμουνισμού ως κίνημα. Παρόλο το ευφρές του ισχυρισμού αυτού, στην προκειμένη περίπτωση το συγκεκριμένο μέτρο

αντιμέτωπο τόσο με το ΡΛΚ και τους παραδοσιακούς κεμαλικούς, όσο και με το στρατό, ο οποίος φέρει την ευθύνη για την προστασία των αρχών του κοσμικού κράτους. Την ίδια χρονιά πραγματοποιείται σύλληψη αξιωματικών του Τουρκικού στρατού, οι οποίοι σχεδίαζαν πραξικόπημα, ενώ παράλληλα εντείνεται και η κριτική της αντιπολίτευσης, καθώς και καταστολή των διαφωνούντων εκ μέρους του ΔΚ. Στις συνθήκες αυτές μπορούν να προστεθούν και οι εντάσεις της Τουρκίας με τη Συρία, όπως θα δούμε αναλυτικά και στη συνέχεια.

Την ίδια στιγμή, το εσωτερικό πολιτικό σύστημα της Αγγλίας λάμβανε τους κραδασμούς που προκαλούσαν οι διάφορες εξελίξεις στην Μέση Ανατολή, αλλά και οι αναταραχές σχετικά με την Κύπρο. Οι πιέσεις αυτές προέρχονταν από το αντι-αποικιακό κλίμα της εποχής, το οποίο δεν ευνοούσε την συνέχιση της Αγγλικής κυριαρχίας στην Κύπρο, καθώς και από εσωκομματικούς και εξωκομματικούς παράγοντες, που παραδοσιακά είχαν λόγο επί θεμάτων της Μέσης Ανατολής στην βρετανική πολιτική σκηνή. Ο Ήντεν, είχε αντικατασταθεί από τον Μακμίλλαν⁴, μετά την κρίση στο Σουέζ, γεγονός το οποίο ευνοούσε περισσότερο από ποτέ την διεθνική επίλυση του Κυπριακού ζητήματος. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι αυτή ακριβώς την περίοδο αρχίζει να κυριαρχεί η αντίληψη ότι η Βρετανία, προκειμένου να απεμπλακεί από το Κυπριακό, θα έπρεπε να εγκαταλείψει τις προσπάθειες για εσωτερική διευθέτηση του ζητήματος, και να επιδιώξει να επιβάλλει λύση στους Ελληνοκυπρίους, μέσω διεθνών διεργασιών, οι οποίες και θα είχαν ως φυσική κατάληξη την διχοτόμηση της μεγαλονήσου⁵. Η μεταφορά, όμως, του Κυπριακού στον διεθνή στίβο – για παράδειγμα μέσω του NATO - παρόλο που θα απέκλειε την συμμετοχή των ελληνοκυπρίων και συγκεκριμένα του Μακαρίου, δεν έλυσε το βασικό πρόβλημα του συμβιβασμού των τουρκικών και ελληνικών απόψεων, που θα οδηγούσε σε μια βιώσιμη λύση. Η Βρετανία είχε ήδη δεσμευτεί έναντι της Αγκυρας για την διχοτόμηση, άποψη την οποία πολλοί Βρετανοί θεωρούσαν ως την «πανάκεια» της αρρώστιας της Κύπρου, η υλοποίηση της ή μη, όμως, θα δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα στις σχέσεις των τριών χωρών και κατ'επέκταση στην Ατλαντική Συμμαχία. Στην πράξη, η βρετανική ηγεσία ευνοούσε το ενδεχόμενο της διχοτόμησης, το βασικό, όμως, πρόβλημα που παρουσιάζονταν δεν ήταν τόσο για την εφαρμογή της, αλλά για την διατύπωση της κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να γίνεται αποδεκτή από την Ελλάδα. Καθώς η παροχή ανεξαρτησίας στο νησί, θα ισοδυναμούσε με παράδοση του νησιού στην Ελλάδα, η διχοτόμηση ήταν εύλογα μια ελκυστική λύση, η οποία παρουσίαζε παρά ταύτα, προβλήματα στην εφαρμογή της. Εκτός των παραπάνω, η διχοτόμηση αποτελούσε εν μέρει ένα φυσικό παράγωγο της αναθεώρησης της Βρετανικής αμυντικής πολιτικής, μετά την κρίση στο Σουέζ⁶, η οποία προέβλεπε μεταξύ άλλων την αναβάθμιση του πυρηνικού οπλοστασίου και την υποβάθμιση του ρόλου των παραδοσιακών συμβατικών στρατιωτικών αποστολών. Συνεπώς, μπορούμε να σημειώσουμε ότι η βρετανική στρατηγική εγκαταλείπει σταδιακά την παλαιά παραδοχή, που ήθελε το σύνολο της Κύπρου ως βάση, συνειδητοποιώντας ότι οι νέες αμυντικές συνθήκες μπορούσαν να εξυπηρετηθούν μέσω της κατοχής βάσεων στην Κύπρο, παρά με την κατοχή ολόκληρου του νησιού. Με την διχοτόμηση, η Βρετανία πετύχαινε τους παραπάνω στόχους, η βασική προβληματική, όμως παρέμενε ότι η άμεση

ήταν μάλλον κατεξοχήν λαϊκιστικό, καθώς την δεδομένη περίοδο ο κομμουνισμός δεν είχε ριζωθεί στην τουρκική κοινωνία. Για περισσότερα βλ. *Idem*. Σελ. 305.

⁴ Ο Μακμίλλαν σκόπευε να κλείσει το θέμα της Κύπρου πριν την λήξη της τότε βουλευτικής θητείας, ούτως ώστε να μην δημιουργηθούν προβλήματα κατά την επόμενη προεκλογική περίοδο, αυτό, δε, είναι ενδεικτικό της σημασίας του Κυπριακού ζητήματος για την βρετανική πολιτική σκηνή της περιόδου. Ο στόχος αυτός δικαιολογεί εν μέρει τις κινήσεις της βρετανικής ηγεσίας σχετικά με την Κύπρο κατά τα επόμενα χρόνια. Για περισσότερα βλ. Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 414-415.

⁵ *Idem*. Σελ. 330, 343

⁶ *Idem*. Σελ. 344-346.

εφαρμογή της δεν θα γινόταν αναίμακτα και χωρίς σημαντικά προβλήματα⁷. Με άλλα λόγια, η διχοτόμηση θα ήταν προϊόν μακροπρόθεσμων διεργασιών (10-15 χρόνια), ως μια διέξοδος στα προβλήματα που θα προκαλούσε η φυσική παρουσία των τριών χωρών στην Κύπρο.

Το 1957 χαρακτηρίζεται από αυτούς ακριβώς τους παράγοντες. Οι εμπλεκόμενες χώρες είχαν επενδύσει μέρος της εξωτερικής και εσωτερικής τους πολιτικής στην έκβαση του Κυπριακού, κάτι το οποίο σήμαινε ότι το Κυπριακό αποτελούσε μάχη για την εξυπηρέτηση βασικών συμφερόντων περισσότερο από ποτέ. Η Ελλάδα ήταν έτοιμη να παίξει το τελευταίο της χαρτί στον ΟΗΕ, προκειμένου να αποτρέψει την διχοτόμηση, ενώ τα περιθώρια λαθών τόσο για την Αγγλία, όσο και την Τουρκία, είχαν στενέψει σημαντικά. Για την πρώτη, το Κυπριακό αποτελούσε πηγή εσωτερικών πολιτικών διενέξεων, οι οποίες απειλούσαν την πρωτοκαθεδρία του Μακμίλλαν, ενώ για την Τουρκία, η εξυπηρέτηση του στόχου της διχοτόμησης, θα μπορούσε να μετατραπεί σε πολιτικό κεφάλαιο, απαραίτητου για την σταθεροποίηση της κλονισμένης κυβέρνησης Μέντερες. Εν τω μεταξύ στην Κύπρο, είχαν αρχίσει να εμφανίζονται έντονα τα συμπτώματα της πόλωσης μεταξύ των παραπάνω χωρών. Η ανάπτυξη της εθνικιστικής ιδεολογίας και των δυο κοινοτήτων είχε αρχίσει να κορυφώνεται, ιδιαίτερα από την μεριά των Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι έχουν πλέον την δική τους ένοπλη οργάνωση (VOLKAN, αργότερα TMT), καθώς και το δικό τους σύνθημα-αντίβαρο της ένωσης (Taksim-Διχοτόμηση)⁸. Μπορούμε, συνεπώς, να σημειώσουμε ότι το σενάριο, το οποίο ήθελε την Αγγλία να βρίσκεται υπό τα πυρά και των δυο μεριών αρχίζει σιγά-σιγά να υλοποιείται.

Δεύτερη Προσφυγή Ελλάδας - Απελευθέρωση Μακαρίου

Η πρώτη προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ, είχε επισκιαστεί ιδιαίτερα από τις συνθήκες της περιόδου. Η Αγγλία βρισκόταν ακόμα σε θέση ισχύος, γεγονός το οποίο της επέτρεπε να ασκήσει πιέσεις προς όφελος της, ενώ πολλές χώρες, που είχαν αποικιοκρατικό υπόβαθρο και παρελθόν είχαν διστάσει να υποστηρίξουν το αίτημα για αυτοδιάθεση. Την ίδια στιγμή η Βρετανία απέδιδε σημασία στην εξ' ολοκλήρου κατοχή της Κύπρου, χάριν των συμφερόντων της στην Μέση Ανατολή ενώ η Αμερική είχε επιλέξει να μην αναμειχθεί άμεσα στην διένεξη Βρετανίας – Ελλάδας. Οι συνθήκες αυτές, όμως, δεν υφίστανται το 1957. Η Ελλάδα είχε καταφέρει, μέσω της στάσης της κατά την κρίση του Σουέζ να κερδίσει την υποστήριξη του Αραβικού κόσμου, καθώς και άλλων αδεσμεύτων χωρών, πράγμα το οποίο θα της επέτρεπε να προωθήσει τα αιτήματα της με σαφώς μεγαλύτερη ευκολία από ότι στο παρελθόν. Παράλληλα, η Αγγλία είχε χάσει μέρος του κύρους της μετά το «φιάσκο» του Σουέζ, όπως το αποκαλούσαν οι ίδιοι οι Βρετανοί. Το κενό ισχύος που είχε δημιουργηθεί⁹, αναπλήρωναν οι ΗΠΑ, οι οποίες όντας αντίθετες στην διχοτόμηση, είχαν υποσχεθεί την τήρηση στάσης ευμενούς ουδετερότητας, κάτι το οποίο σήμαινε ότι η απόφαση του ΟΗΕ θα ήταν αμοιβαία αβλαβής για τους εμπλεκόμενους¹⁰. Επομένως μπορούμε με ασφάλεια να υποστηρίξουμε ότι οι πιθανότητες για ευνοϊκή απόφαση είχαν αυξηθεί υπέρ της Ελλάδας. Κατά ανάγκη αυτό σήμαινε ότι η Βρετανία και η Τουρκία θα οδηγούνταν σε ανοικτή σύμπραξη, καθώς και οι δύο επιθυμούσαν την λύση του Κυπριακού όχι διαμέσου ενός θεσμού, αλλά μέσω τριμερούς συμφωνίας, η οποία και

⁷ *Idem*. Σελ. 345.

⁸ *Idem*. Σελ. 379.

⁹ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989, Σελ. 75.

¹⁰ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 162.

θα έβαζε την Ελλάδα σε μια διαρκώς μειονεκτική θέση, αναγκάζοντας την να υποχωρήσει μπροστά στο αίτημα για διχοτόμηση. Αυτή ακριβώς ήταν η ουσία των εξελίξεων που ακολουθούν μετά την ελληνική προσφυγή: ένα καθεστώς τριπλής κυριαρχίας, το οποίο θα προέβλεπε μακροπρόθεσμα την προοπτική για διχοτόμηση, ικανοποιώντας την ανάγκη της Βρετανίας για απεμπλοκή, καθώς και την επιθυμία της Τουρκίας να μην αφήσει την Κύπρο στα χέρια των Ελληνοκυπρίων και επομένως της Ελλάδας.

Η πορεία της προσφυγής στον ΟΗΕ αντικατόπτριζε ακριβώς αυτές τις συνθήκες. Η Τουρκία επικαλέστηκε τα επιχειρήματα περί διαταραχής της συνθήκης της Λωζάνης, αλλά συνίστατο στην εξασφάλιση των Μουσουλμάνων του νησιού¹¹, ενώ η Αγγλία τόνισε την διαλλακτικότητα της και επικεντρώθηκε στις αναταραχές στο νησί, οι οποίες οφειλόταν σύμφωνα με την ίδια στην Ελλάδα. Υποστηρίχθηκε, δε, ότι το Κυπριακό δεν ήταν απαραίτητα θέμα αποικίας, αλλά πολιτικό ζήτημα μεταξύ των κυβερνήσεων της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Βρετανίας. Κατά παρόμοιο τρόπο, για την Τουρκία το Κυπριακό δεν ήταν θέμα αποικίας, αλλά θέμα περιοχής λόγω της εγγύτητας της στις τουρκικές ακτές. Η αυτοδιάθεση ήταν ναι μεν αποδεκτή, αλλά όχι εφόσον οδηγούσε σε προσάρτηση, αφού η προσάρτηση θα αποτελούσε αναθεώρηση της ισορροπίας που είχε καθιερωθεί με τη Συνθήκη της Λωζάνης. Παράλληλα, η Τουρκία κατηγόρησε την Ελλάδα, ότι η αυτοδιάθεση ήταν μέρος των επεκτατικών βλέψεων που είχε η τελευταία –ιστορικά– εις βάρος της πρώτης, άποψη την οποία ενίσχυε η δράση της ΕΟΚΑ επί της Κύπρου. Σε γενικές γραμμές επαναλήφθηκαν οι απόψεις, που είχε εκφέρει ο ίδιος ο Μέντερες πριν την Τριμερή του Λονδίνου το 1955. Παρόλα αυτά υπήρξε σειρά εξελίξεων, οι οποίες επηρέασαν την πορεία της συζήτησης, καθώς και τα γεγονότα που ακολούθησαν την προσφυγή. Η πρώτη αφορούσε στο διεθνές περιβάλλον και σε συναρτώμενες περιφερειακές εξελίξεις, ενώ η δεύτερη στην απελευθέρωση του Μακαρίου από την Βρετανία.

Στο διεθνές περιβάλλον, την συγκεκριμένη περίοδο, παρατηρούνται αλλαγές στην ισορροπία ισχύος μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής, καθότι έχουμε την εμφάνιση νέων οπλικών και μη συστημάτων από την Σοβιετική Ένωση. Τον Αύγουστο του 1957 εκτοξεύεται ο πρώτος Σοβιετικός διηπειρωτικός πύραυλος, τον Οκτώβριο ανακοινώνεται η δοκιμή βόμβας υδρογόνου, ενώ το Νοέμβριο τοποθετείται Σοβιετικός δορυφόρος στο διάστημα¹². Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών, έχουμε αύξηση της έντασης του Ψυχρού Πολέμου, αφού το μονοπώλιο αυτών των οπλισμών από τις ΗΠΑ, παύει πλέον να υφίσταται, και η απειλή στις χώρες της Ευρώπης αρχίζει να είναι ακόμα πιο άμεση. Καθώς μεταβάλλονται τα δεδομένα της παγκόσμιας στρατηγικής, η Μέση Ανατολή, αρχίζει να αποτελεί το επίκεντρο της αντίθεσης μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Αμερικής, περιοχή, η οποία εμφανίζει ιδιαίτερα συμπτώματα της γενικότερης έντασης. Η κρίση στο Σουέζ είχε υπονομεύσει την συνοχή της Ατλαντικής Συμμαχίας και τα συμφέροντα της στην περιοχή, είχε θέσει σε κίνδυνο την σταθερότητα των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου, ενώ είχε επιτρέψει την επέκταση του Αραβικού εθνικισμού, δίνοντας τα κατάλληλα προσχήματα για την Σοβιετική παρέμβαση¹³. Σημαντικότερα, δε, η αποτυχία στο Σουέζ έδωσε το έναυσμα για την επισημοποίηση του αμερικανικού ηγεμονισμού στην Ανατολική Μεσόγειο, η οποία είχε αρχίσει με την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν κάποια χρόνια νωρίτερα. Η πρωτοκαθεδρία αυτή εκφράστηκε έμπρακτα με την εξαγγελία του δόγματος Αϊζενχάουερ το 1957, το οποίο, μεταξύ άλλων, προέβλεπε την προσφορά οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας σε χώρες της Μέσης Ανατολής, σε περίπτωση απειλής της εθνικής τους ασφάλειας. Τα

¹¹ *Idem.* Σελ. 166.

¹² *Idem.* Σελ. 255.

¹³ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 75.

γεγονότα αυτά δίνουν μια εικόνα της έντασης που επικρατούσε στις διεθνείς υποθέσεις το 1957. Ακολούθησε η εγκατάσταση πυραύλων μεσαίου βεληνικού στην Ιταλία και στην Τουρκία, γεγονός το οποίο σήμαινε ότι η σημασία της τελευταίας στους στρατηγικούς σχεδιασμούς των ΗΠΑ ενισχύεται. Η Τουρκία, συγκεκριμένα υπήρξε ενθουσιώδης αποδέκτης της αμερικανικής προσφοράς για την εγκατάσταση πυραύλων στο έδαφος της, καθώς προσέφερε μια σημαντική ευκαιρία για την αναβάθμιση του διεθνούς ρόλου της και για την σύσφιξη των σχέσεων με τις ΗΠΑ, ενώ αποτελούσε μια επιπρόσθετη εγγύηση για την εθνική ασφάλεια της χώρας, η οποία ήταν ούτως ή άλλως εκτεθειμένη στην Σοβιετική Ένωση¹⁴. Εντός αυτών των συνθηκών, εκδηλώνεται μια τοπική ψυχροπολεμική σύγκρουση, η τουρκοσυριακή κρίση. Φυσική συνέπεια του ανταγωνισμού των δυο συνασπισμών, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ήταν να αναπτυχθούν εντάσεις στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Η Συρία ενισχύεται οικονομικά και στρατιωτικά από την Σοβιετική Ένωση τον Αύγουστο του 1957, ως έμπρακτη αντίδραση στο δόγμα Αϊζενχάουερ, η Αμερική ανταπαντά με την αποστολή στρατιωτικού υλικού στην Ιορδανία και στο Ιράκ, ενώ η Τουρκία είχε αρχίσει να διεξάγει στρατιωτικά γυμνάσια στα σύνορα της με την Συρία. Το Οκτώβριο του ίδιου έτους η Μόσχα στέλνει διακοίνωση στην Αγκυρα, καλώντας την να αποφύγει κάθε ενέργεια εις βάρος της Συρίας¹⁵. Η σύγκρουση μεταφέρεται μεταξύ των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης, με την τελευταία να κατηγορεί την Αμερική ότι ωθούσε την Τουρκία σε επιθετικότητα κατά της Συρίας και ότι είχε προσπαθήσει να παρέμβει στο πολιτικό σύστημα της. Εν τέλει η κρίση τελειώνει στα τέλη του ίδιου μήνα, με τις σχέσεις με την Τουρκία να αποκαθίστανται, είχε, όμως, σημαντικά αποτελέσματα: το πολιτικό βάρος της Τουρκίας είχε ενισχυθεί, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, επαληθεύοντας τον ρόλο που της είχαν προσάψει οι ΗΠΑ, παράλληλα όμως η περιφερειακή αυτή κρίση σήμαινε ότι η συνοχή του NATO, δεν μπορούσε να βρίσκεται συνεχεία σε κίνδυνο, εξαιτίας του Κυπριακού, η λύση του οποίου έπρεπε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να επιστευσθεί, χωρίς, όμως, να καταλήξει –άμεσα- σε διχοτόμηση. Περεταίρω, η ανανέωση των πιέσεων έναντι της Τουρκίας, εκ μέρους της Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες είχαν φανεί να υποχωρούν με την άνοδο του Νικήτα Χρουστσώφ στην εξουσία, σήμαιναν ότι η Τουρκία δεν θα βρισκόταν σε θέση να κρατήσει ανοικτά μέτωπα προς όλες τις πλευρές για πολύ καιρό, ιδιαίτερα την στιγμή που τα μέτωπα αυτά αφορούσαν ενδοσυστημικά δυτικά ζητήματα (Κυπριακό)¹⁶. Αυτό δεν σήμαινε, ότι η Τουρκία θα προχωρούσε άμεσα σε υποχωρήσεις σχετικά με την Κύπρο, μακροπρόθεσμα, όμως, θα συνέβαλλε στην αλλαγή της στάσης της σχετικά με την Ελλάδα, όπως θα δούμε στα επόμενα χρόνια.

Σημαντικό, επίσης, γεγονός αποτέλεσε η απελευθέρωση του Μακαρίου από τις Σευχέλες και η άφιξη του στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1957. Της απελευθέρωσης είχε προηγηθεί η έμμεση παρέμβαση της Αμερικής στην Βρετανία, σχετικά με το ζήτημα, η οποία προβλέποντας την αύξηση της παρουσίας της Σοβιετικής Ένωσης στην Μέση Ανατολή μετά το Σουέζ, επιθυμούσε να επιστευσθεί η λύση του Κυπριακού, καθώς και η εκχειρία της ΕΟΚΑ στην Κύπρο. Η απελευθέρωση του Αρχιεπισκόπου σήμαινε δυνητικά ότι θα επαναλαμβάνονταν οι διμερείς συνομιλίες, που είχαν διακοπεί με την εξορία του, ενδεχόμενο το οποίο προβλημάτιζε ιδιαίτερα την Τουρκία. Εύλογα, λοιπόν, η Τουρκία, αλλά και οι Τουρκοκύπριοι, αντιμετώπιζοντας την πιθανότητα να εξαιρεθούν και πάλι από συζητήσεις σχετικά με το μέλλον του νησιού, αντέδρασαν εντονότατα, πριν και μετά την απελευθέρωση του Μακαρίου. Τis 27 Μαρτίου ο Fazıl Küçük είχε στείλει τηλεγράφημα στον Μακμίλλαν, ζητώντας να μην πραγματοποιηθούν νέες

¹⁴ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002. Σελ. 57-59.

¹⁵ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 256-260.

¹⁶ Έχουμε ήδη αναφέρει ότι ιστορικά, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις συχνά μεταβάλλονταν συναρτήσει των πιέσεων που λάμβανε η Τουρκία από την Σοβιετική Ένωση.

συνομιλίες με το Μακάριο, και σε περίπτωση που κάτι τέτοιο συνέβαινε, αυτές θα πρέπει να ήταν τριμερείς, ενώ την ίδια στιγμή ο ίδιος ζήτησε την παρέμβαση του Μέντερς, ώστε να μην γίνουν τέτοιες συνομιλίες¹⁷. Τον Απρίλιο η Τουρκία, προέβη σε δηλώσεις έναντι της Ελλάδας, λέγοντας ότι η απελευθέρωση του Μακαρίου ισοδυναμούσε με την εκδήλωση εχθρικών βλέψεων, και για κάθε συνεργασία μαζί του, η Ελλάδα θα επωμιζόταν τις συνέπειες, ενώ αργότερα, ο Μέντερς σε δηλώσεις του, τόνιζε ότι το Κυπριακό αποτελεί μείζον εθνικό θέμα για την Τουρκία, κατήγγειλε την κατά τον ίδιο επεκτατική διάθεση της Ελλάδας και δήλωνε ότι η Τουρκία θα συνέπλεε με τις απόψεις της Βρετανίας για μια λύση στα πλαίσια των φιλειρηνικών κρατών¹⁸. Αυτό δεν αποτελούσε παρά επανάληψη των πάγιων θέσεων της Τουρκίας. Η Τουρκία θεωρούσε το Κυπριακό ως προέκταση των εσωτερικών της υποθέσεων, ιδιαίτερα την στιγμή που η ελληνική παρουσία στο νησί της προκαλούσε ανασφάλεια. Ο Μακάριος δεν αναγνωριζόταν ως ηγέτης της Κύπρου, αλλά «τρομοκράτης», η Ελλάδα διακατέχονταν από επεκτατικές διαθέσεις εις βάρος της Τουρκίας, ενώ τονιζόταν και πάλι η σημασία της διατήρησης του status quo, καθώς και η σύμπλευση με την Βρετανία. Πράγματι, η Τουρκία, θεωρούσε την απελευθέρωση του Μακαρίου ως μια δυσμενή εξέλιξη, φοβούμενη ότι θα του δινόταν η ευκαιρία να μονοπωλήσει και πάλι το Κυπριακό εις βάρος της, πράγμα το οποίο δεν ήταν εντελώς απίθανο, δεδομένου του κύρους του Αρχιεπισκόπου. Παρά το γεγονός αυτό, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η Τουρκία, μέσω της στάσης της αυτής, επιθυμούσε να κάνει αισθητή την παρουσία και την ενεργή της ανάμιξη στο Κυπριακό ζήτημα στην Ελλάδα αλλά και στην Βρετανία. Μεγαλύτερη σημασία, όμως, είχε το γεγονός, ότι η Τουρκία περνούσε με σαφήνεια το μήνυμα ότι οποιαδήποτε εξέλιξη στην Κύπρο θα έπρεπε να έχει την συγκατάθεση της. Εκτός από τα παραπάνω, τόσο για την Τουρκία, όσο και για την Αγγλία, η απελευθέρωση του Αρχιεπισκόπου αντιτίθεντο στην προσπάθεια να επιβληθεί λύση στην Κύπρο από «έξω», ιδιαίτερα την στιγμή που η παρουσία του περικλείει το ενδεχόμενο το Κυπριακό να «παγιδευτεί» και πάλι στον λαβύρινθο των εσωτερικών του πτυχών και να έρθει και πάλι σε αδιέξοδο. Περισσότερο από ποτέ, έπρεπε να αποκλειστεί ο Μακάριος από την συμμετοχή στην θεσμική επίλυση του ζητήματος, κάτι το οποίο θα ήταν εφικτό μέσω του NATO, ενώ η λύση έπρεπε να εξευρεθεί μέσω μια τριμερούς συμφωνίας μεταξύ της Ελλάδας, της Αγγλίας και της Τουρκίας.

Πίσω στο θέμα της προσφυγής, η συζήτηση διεξήχθη περίπου επί των ίδιων βάσεων με την προηγούμενη με την Ελλάδα να προωθεί το αίτημα της αυτοδιάθεσης και την Τουρκία να προσπαθεί να εδραιώσει τον ρόλο της ως άμεσα ενδιαφερόμενο μέρος. Βασικό διαχωριστικό σημείο, όμως, αποτέλεσε το γεγονός ότι η ερμηνεία της αυτοδιάθεσης μετά τις δηλώσεις του Λένοξ Μπόουντ θα σήμαινε διπλή αυτοδιάθεση και για τις δυο μεριές και επομένως διχοτόμηση. Μάλιστα, ο ίδιος ο Αβέρωφ υποστήριζε ότι το αίτημα θα έπρεπε να μετασχηματιστεί σε ανεξαρτησία, ο Μακάριος όμως επέμενε στην πορεία της αυτοδιάθεσης, όπως και έγινε¹⁹. Η αυτοδιάθεση εμπεριείχε ένα διπλό κίνδυνο: αν απορρίπτονταν τότε η Τουρκία και η Βρετανία θα μπορούσαν να υποστηρίξουν ότι το ζήτημα της αυτοδιάθεσης είχε κλίσει οριστικά, ενώ αν γινόταν αποδεκτή, υπήρχε σοβαρό ενδεχόμενο, να επιστευσθεί η διχοτόμηση του νησιού. Οι πιέσεις προς όλες τις συμμετέχουσες χώρες, κατά την διάρκεια της συνόδου ήταν σημαντικές, με την κατάθεση αλληπάληλων σχεδίων και αντισχεδίων, τα οποία ακροβατούσαν μεταξύ της αποδοχής της τριμερούς φύσης του Κυπριακού ζητήματος και της αυτοδιάθεσης. Το θετικό για την Ελλάδα ήταν ότι η προσέγγιση με τον Αραβικό κόσμο είχε αρχίσει να αποδίδει καρπούς: τα αραβικά κράτη υποστήριξαν την Ελλάδα καθ' όλη την διάρκεια της συζήτησης, ενώ άσκησαν πιέσεις και σε άλλα κράτη για

¹⁷ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 120.

¹⁸ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 191-194.

¹⁹ *Idem*. Σελ. 280.

θετική ψήφο ή αποχή. Ενδεικτικά, το Ιράκ, συμβαλλόμενο μέρος του Συμφώνου της Βαγδάτης, είχε δώσει θετική ψήφο στην Ελλάδα, ενώ η Ιορδανία και η Λιβύη απείχαν από την συνεδρίαση. Εν τέλει το αποτελέσματα της προσφυγής ήταν θετικά για την Ελλάδα, εκφράζοντας την επιθυμία για την εξεύρεση ειρηνικής, δημοκρατικής και δικαίας λύσης σύμφωνα με τους σκοπούς του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και την ελπίδα για επανάληψη των διαπραγματεύσεων²⁰. Πράγματι, το αποτέλεσμα ήταν αμοιβαίως αβλαβές για τις ενδιαφερόμενες χώρες, καθώς επέτρεπε σε κάθε πλευρά να την ερμηνεύσει, όπως επιθυμούσε: η Ελλάδα είχε πετύχει να γίνει αποδεκτό από τον ΟΗΕ το αίτημα για αυτοδιάθεση, τα οφέλη που αποκόμισε, όμως, από την προσφυγή θα εξουδετερώνονταν από μελλοντικές εξελίξεις, η Αγγλία πίστευε ότι είχε δικαιωθεί στην καταπολέμηση της ΕΟΚΑ, ενώ η Τουρκία την ερμήνευσε ως απόρριψη της αυτοδιάθεσης και ως σύσταση για διαπραγματεύσεις μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών. Η προσφυγή στον ΟΗΕ είχε φέρει κάποια αποτελέσματα σχετικά με το Κυπριακό ή μάλλον συστάσεις και αυτό διότι, δεδομένης της απουσίας εκτελεστικής εξουσίας του ΟΗΕ ή της παρουσίας κάποιου συναρτώμενου διεθνούς συστήματος διανεμητικής δικαιοσύνης, η εν λόγω απόφαση αποτελούσε στην ουσία ένα είδος «ευχολόγιου». Κατ' ανάγκη, η απόφαση του ΟΗΕ, σήμαινε ότι είχαν εξαντληθεί τα περιθώρια της θεσμικής προσέγγισης για την Βρετανία και την Τουρκία, οι οποίες θα κατεύθυναν τις προσπάθειες τους σε μια τριμερή και πάλι συνεννόηση.

Τριμερής Προσέγγιση – Ισχυροποίηση της Τουρκίας επί του Κυπριακού

Η ιδέα της τριπλής κυριαρχίας δεν αποτελούσε κάτι το καινούργιο: είχε εκφραστεί ήδη από το 1955 στην Τριμερή του Λονδίνου, αλλά με διαφορετικούς όρους. Το 1957, η τριπλή κυριαρχία επεξεργάζονταν ως μια πρόταση για μια ανεξάρτητη Κύπρο, της οποίας η κυριαρχία θα ήταν διαχωρισμένη ανάμεσα στην Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Βασικό διαφοροποιό στοιχείο, όμως, ήταν ότι το καθεστώς που θα εφαρμοζόταν, δεν θα ήταν μια μορφή βρετανικής κυριαρχίας, με μικρή συμμετοχή της Τουρκίας και της Ελλάδας, αλλά ένα σύστημα πλασματικής αυτοκυβέρνησης, στην οποία θα συμμετείχαν με ίσους όρους και οι τρεις χώρες. Η κατάσταση αυτή αντικατόπτριζε τον βαθμό στον οποίο είχαν μεταβληθεί οι απόψεις τις βρετανικής ηγεσίας σχετικά με την παρουσία της στο νησί. Μέσα σε δυο με τρία χρόνια, η Βρετανία, η οποία θεωρούσε, αρχικά, την συνολική της κυριαρχία επί της Κύπρου, ως κάτι το συνυφασμένο με το εθνικό της συμφέρον, ήταν σε θέση, χάριν των περιστάσεων, να μοιραστεί την κυριαρχία της, ούτως ώστε να βρει μια διέξοδο σε ένα φαύλο κύκλο εσωτερικών επικρίσεων και δυσμενών διεθνών εξελίξεων. Συνεπώς, η Αγγλία του 1957 προσανατολίζεται προς αυτό που ο Ρόμπερτ Χόλλαντ περιγράφει ως «έντιμη απεμπλοκή»²¹ από το Κυπριακό, δηλαδή αποχώρηση της Βρετανίας, με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην καταρρεύσουν ολικά οι τριμερείς σχέσεις και η συνοχή του ΝΑΤΟ. Το βασικό πρόβλημα ήταν ότι η Ελλάδα θα απέρριπτε ένα τέτοιο σχέδιο, αφού μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε διχοτόμηση, ενώ η Τουρκία δεν θα το δεχόταν, επειδή δεν θα προέβλεπε ρητά την διχοτόμηση. Στην περίπτωση, ειδικά, της Τουρκίας τα πράγματα περιπλέκονταν από την στιγμή που οι δηλώσεις του Λένοξ Μπόουντ είχαν θέσει την βρετανική εξωτερική πολιτική σε άμεση δέσμευση έναντι της Άγκυρας. Αν προστεθεί στους παράγοντες αυτούς η Τουρκοκυριακή κρίση, η οποία αύξησε σημαντικά την σημασία της Τουρκίας και του Συμφώνου της Βαγδάτης στους σχεδιασμούς της Βρετανίας και των ΗΠΑ, είναι εύλογο ότι η Άγκυρα επικρατούσε έναντι όλων στην εξωτερική πολιτική της Αγγλίας. Παράλληλα, η Τουρκία δεν είχε περιθώρια να υποχωρήσει σχετικά με τη διχοτόμηση: είχε φανατίσει την κοινή της

²⁰ Απόφαση υπ' αριθμόν 1013 (XI), *Idem*. Σελ. 175.

²¹ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 349.

γνώμη εναντίον της Ελλάδας, αλλά και της Βρετανίας, ως «δικλείδα» ασφαλείας²² για την εσωτερική σταθερότητα της χώρας, η οποία απειλούταν από την άνοδο του πληθωρισμού, την πτώση του βιοτικού επιπέδου και την εντεινόμενη δυσαρέσκεια του στρατού, και κάθε αλλαγή πολιτικής στο Κυπριακό θα δημιουργούσε σωρεία εσωτερικών προβλημάτων, που θα ξεπερνούσαν κατά πολύ τα εξωτερικά οφέλη. Σημαντικότερα, δε, η άνιση εξάρτηση της βρετανική εξωτερικής πολιτικής από την Τουρκία, επέτρεπε στην τελευταία να διατυπώνει συνεχώς αιτήματα και να αναλαμβάνει ανεξάρτητη δράση, ασκώντας πιέσεις τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Αγγλία. Δεδομένης της παραπάνω κατάστασης, κάθε προσπάθεια διευθέτησης του Κυπριακού, προκειμένου να μην απορριφθεί από κάποιο από τα ενδιαφερόμενα μέλη, έπρεπε να διεξαχθεί στα πλαίσια μιας τριμερούς συνεννόησης.

Την ίδια στιγμή, οι πρόσφατες διεθνείς ψυχροπολεμικές εξελίξεις επέβαλλαν την επίσπευση της λύσης ενός ενδοσυμμαχικού ζητήματος, όπως το Κυπριακό, το οποίο καθώς χρόνιζε, διάβρωνε την ενότητα του NATO έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Οι ΗΠΑ, άλλωστε είχαν αρχίσει ήδη να δείχνουν σημάδια ότι είχαν εξαντληθεί τα όρια της υπομονής σχετικά με την κατάσταση στην Κύπρο²³, επιθυμώντας την διευθέτησή του, χωρίς, όμως, να γίνει διχοτόμηση. Πράγματι, με την αντικατάσταση του Λόρδου Ίσμεϊ, Γενικού Γραμματέα του NATO, από τον Πωλ Ανρί Σπάακ, το NATO είχε αρχίσει να στρέφεται στην ενίσχυση της ενδοσυμμαχικής συνοχής, μέσω της πολιτικής επίλυσης των μεταξύ των μελών ζητημάτων, ιδιαίτερα μετά την κρίση στο Σουέζ. Ο Σπάακ είχε προσφέρει τις «καλές του υπηρεσίες» ως μεσολάβηση προς την επίλυση του ζητήματος στην Κύπρο, αλλά για άλλη μια φορά, οι επιδιώξεις των εμπλεκόμενων μερών δεν ευνοούσαν μια τέτοια πρακτική²⁴. Η Ελλάδα δεν επιθυμούσε την επέμβαση του NATO την στιγμή που είχε επιλεγεί ο δρόμος της προσφυγής στον ΟΗΕ, ενώ η Τουρκία δήλωνε ότι η διχοτόμηση αποτελούσε την ύστατη της υποχώρηση σχετικά με την Κύπρο και ότι δεν δεχόταν μια μεσολάβηση, η οποία θα υποβοηθούσε την ελληνική επικυριαρχία στο νησί. Η Βρετανία, από την πλευρά της, βρισκόταν σε άσχημη θέση, καθώς μια επέμβαση του NATO στις αποικιακές της υποθέσεις προκαλούσε σημαντικά εσωτερικά πολιτικά προβλήματα. Αυτό σήμαινε ότι με την διχοτόμηση να απορρίπτεται και την Άγκυρα να μην αποδέχεται καμία μορφή ανεξαρτησίας, έστω υπό όρους, είχε επέλθει αδιέξοδος στο Κυπριακό για άλλη μια φορά. Επιπλέον, η Βρετανία δεν κατείχε τα μέσα να επηρεάσει την πορεία των συζητήσεων, όπως και στο παρελθόν, ως απόρροια της ανακατανομής της ισχύος μετά το Σουέζ. Μια τριπλή συνεννόηση, ενδεχομένως να δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για την εξεύρεση κάποιας συμφωνίας, καθώς, όπως φάνηκε στην απόφαση του ΟΗΕ οι Αγγλοτουρκικές θέσεις είχαν αρχίσει να χάνουν έδαφος, η Ελλάδα, όμως απέφευγε κάθε συμμετοχή, έστω και ανεπίσημα, σε μια τέτοια συζήτηση. Αναγκαία, έπρεπε να ασκηθούν οι κατάλληλες πιέσεις, έτσι ώστε να αναγκαστεί η Ελλάδα να συμμετάσχει, όπως και έγινε με το σχέδιο Μακμίλλαν στην συνέχεια.

Η κατάσταση στην Κύπρο είχε ήδη αρχίσει να αντικατοπτρίζει τις σχετικές διεθνείς εντάσεις, ιδιαίτερα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς οι εθνικές αυτές αντιπαραθέσεις μεταφέρονται στο εσωτερικό του νησιού και μετατρέπονται σε διακοινοτική διένεξη. Παρά το γεγονός ότι η ΕΟΚΑ είχε μειώσει την δράση της, χάριν της επιλογής της Ελλάδας να επιδιώξει την διευθέτηση του Κυπριακού ζητήματος με πολιτικά μέσα, αποτελούσε γεγονός, το ότι οι Τουρκοκύπριοι είχαν αρχίσει να οργανώνονται στη βάση της διχοτόμησης, η οποία εκφραζόταν πλέον ως εθνική επιδίωξη. Εντός του κλίματος αυτού, εύλογα κάθε διεθνής εξέλιξη σχετικά με την Κύπρο, πυροδοτούσε εντάσεις μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Την ίδια περίοδο, μάλιστα

²² *Idem*. Σελ. 342-343.

²³ *Idem*. Σελ. 359.

²⁴ *Idem*. Σελ. 345-346, καθώς και Ενώγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 206-214.

κυκλοφορούσαν φήμες για διακίνηση οπλισμών ανάμεσα στους Τουρκοκύπριους, καθώς και για την παρουσία Τούρκων αξιωματικών, που εμφανιζόταν ως δάσκαλοι σε μουσουλμανικά σχολεία, ενώ τον Αύγουστο είχαν σκοτωθεί τέσσερεις Τούρκοι –μέλη της VOLKAN- σε έκρηξη εντός ενός αυτοσχέδιου εργαστηρίου παραγωγής εκρηκτικών μηχανισμών²⁵. Η ένοπλη δραστηριοποίηση των Τουρκοκυπρίων ήταν φυσικό παράγωγο της ενεργού εισόδου της Τουρκίας στο Κυπριακό ως ενδιαφερόμενο μέρος, καθώς και της εξάρτησης της Βρετανίας από την Άγκυρα, η οποία δεν επέτρεπε την άσκηση σοβαρών πιέσεων έναντι των Τούρκων. Η εξάρτηση αυτή, άλλωστε, δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα στην λειτουργία της Βρετανικής διοίκησης στο νησί. Ενόψει της αύξησης των εντάσεων και με αφορμή την δολοφονία του Τούρκου προέδρου της κοινότητας στο Νταλί από τη ΕΟΚΑ, ο Χαρντινγκ –επικριτής της υποχωρητικής στάσης του Λονδίνου έναντι της Τουρκίας- παραιτείται των καθηκόντων του, μη επιθυμώντας να βρεθεί ενώπιον των πυρών και των δυο πλευρών στην Κύπρο²⁶. Τον Χάρντινγκ αντικατέστησε ο Σερ Χιου Φούτ, η επιλογή του οποίου είχε να κάνει με την εμπειρία του στις αποικιακές υποθέσεις στην Τζαμάικα, και την καλή εικόνα του στους κύκλους της αντιπολίτευσης εντός της Βρετανίας. Ο Φούτ, κατά ανάγκη, δεν είχε επιλεγεί, προκειμένου να δώσει λύσεις στο πλήθος των προβλημάτων, που πήγαζαν από την κατοχή της Κύπρου, αλλά μάλλον για να κερδίσει πολύτιμο χρόνο για την Βρετανική κυβέρνηση. Η τοποθέτηση του ιδεαλιστή, σύμφωνα με τον Μακμίλλαν, Φούτ, εξασφάλιζε μεγαλύτερα περιθώρια ελιγμών στην Βρετανική κυβέρνηση, η οποία ενώπιον εκλογών, ήθελε να ελαχιστοποιήσει τα λάθη σχετικά με την Κύπρο και επομένως την κριτική που λάμβανε από την αντιπολίτευση, ενώ η ήπια προσέγγιση του στην εσωτερική κατάσταση στο νησί, μπορούσε να συμβάλλει στην μείωση των εντάσεων που είχαν συσσωρευτεί²⁷. Το βασικό πρόβλημα, ήταν ότι η περίοδος των χειρονομιών καλής θέλησης είχε παρέλθει: οι Τουρκοκύπριοι είχαν αρχίσει να εκδηλώνουν βίαια την ύπαρξη τους μέσω της VOLKAN, η οποία με αφορμή την δολοφονία ενός Τουρκοκύπριου, θα μετονομαζόταν σε TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı, Τουρκική Αμυντική Οργάνωση) και θα λειτουργούσε ως οργάνωση-αντίβαρο της ΕΟΚΑ. Συνεπώς, η πόλωση μεταξύ των κοινοτήτων εξελίσσεται σταδιακά σε ένοπλη αντιπαράθεση, πράγμα το οποίο, δεδομένων των συνθηκών των διεθνών συνομιλιών σχετικά με την Κύπρο, θα σήμαινε ότι κάθε απόπειρα για διευθέτηση του Κυπριακού, θα πυροδοτούσε –ενδεχομένως- αντιδράσεις από κάποια πλευρά. Ειδικότερα, η εμφάνιση της TMT, σήμαινε ότι σε ενδεχόμενο αποξένωσης της Τουρκίας από το Κυπριακό, θα άρχιζε και πάλι ένας κύκλος ένοπλων αντιδράσεων, αυτή τη φορά από την πλευρά των Τουρκοκυπρίων.

Απροκάλυπτα, πλέον, το Κυπριακό μετατρέπεται σε ελληνοτουρκική διαμάχη, κάτι το οποίο σήμαινε ότι οι διακοινοτικές σχέσεις, καθώς και το ίδιο το μέλλον του νησιού, θα επηρεάζονταν άμεσα, ως συνέπεια της διαμάχης αυτής, ιδιαίτερα την στιγμή που ο συσχετισμός ισχύος ήταν σαφώς υπέρ της Άγκυρας. Η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των δυο χωρών, είχε μεταβληθεί σημαντικά, λόγω των διεθνών συνθηκών που περιγράψαμε παραπάνω, οι οποίες προσέδιδαν ιδιαίτερη σημασία στην Τουρκία, καθώς και λόγω της μονομερούς εξάρτησης της Βρετανίας από την Τουρκία σχετικά με τις εξελίξεις στην Κύπρο. Εύλογα, λοιπόν, κάθε συνταγματική προσφορά, καθώς και κάθε τριμερής προσέγγιση θα επηρεάζονταν από αυτούς τους συσχετισμούς. Ενόψει της εξέγερσης των Τουρκοκυπρίων, η τοπική βρετανική διοίκηση αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο, να χάσει την υποστήριξη τους, στην οποία παραδοσιακά στηριζόταν, σημαντικότερη επίπτωση, όμως θα ήταν να χαθεί ως αποτέλεσμα της διάστασης αυτής, και η υποστήριξη της Τουρκίας στην Μέση Ανατολή. Αν ληφθεί υπόψη ότι οι αναταραχές εκ μέρους των Τουρκοκυπρίων άρχιζαν και τελείωναν μετά από υπόδειξη

²⁵ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 354-356.

²⁶ *Idem*. Σελ. 361.

²⁷ *Idem*. Σελ. 377.

της Άγκυρας ή όπως έλεγαν οι ίδιοι οι Τούρκοι, μετά από πρωτοβουλία του τουρκικού στρατού²⁸, οι Βρετανοί τελούσαν άμεσα υπό την ομηρία της Άγκυρας, που βρισκόταν σε θέση ανά πάσα στιγμή να προκαλέσει την έκρηξη αναταραχών, να θέσει σε κίνδυνο την σταθερότητα του εσωτερικού καθεστώτος στο νησί και να οδηγήσει σε de facto διχοτόμηση των κοινοτήτων. Την ευθύνη για την διχοτόμηση της Κύπρου θα επωμιζόταν το Λονδίνο, κάτι το οποίο θα έφερνε την Βρετανία σε κρίση στις σχέσεις της με τις ΗΠΑ, καθώς και με την κατακραυγή από την βρετανική και διεθνή κοινή γνώμη.

Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Επί 1957 οι εμπλεκόμενες χώρες στο Κυπριακό είχαν μπει σε συγκεκριμένες πολιτικές τροχιές σχετικά με το ζήτημα, λόγω διαφόρων εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Για την Βρετανία το Κυπριακό είχε σημαντικές προεκτάσεις στις εσωτερικές της πολιτικές ισορροπίες και σχέσεις, ιδιαίτερα την στιγμή που συνδεόταν με την επώδυνη εμπειρία της αποχώρησης των Βρετανικών στρατευμάτων από το Σουέζ. Καθώς οι εξελίξεις στην περιοχή, μπορούσαν να θέσουν την κυβέρνηση Μακμίλλαν υπό τα πυρά της αντιπολίτευσης και να απειλήσουν την πρωτοκαθεδρία της, παρατηρείται ότι όλες οι επιλογές της εξωτερικής της πολιτικής συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την επιθυμία να μην διαταραχθούν οι ευαίσθητες διακομματικές ισορροπίες στο εσωτερικό. Την ίδια στιγμή, στο εξωτερικό, η βρετανική πολιτική είχε δεσμευθεί έντονα έναντι της Τουρκίας, χάριν των δηλώσεων Λένοξ Μπόουντ, τις οποίες δεν μπορούσε να αποσύρει φοβούμενη τις επιπτώσεις στις σχέσεις της με την Άγκυρα. Συγχρόνως, οι ψυχροπολεμικές εξελίξεις, είχαν αναδείξει την σημασία της Τουρκίας και του Συμφώνου της Βαγδάτης στην Μέση Ανατολή, ιδιαίτερα την στιγμή που η Τουρκοσυριακή κρίση απεδείκνυε ότι πράγματι υπήρχε σημαντική Σοβιετική διείσδυση στην περιοχή. Οι δεσμεύσεις αυτές της Βρετανίας, σε συνδυασμό με τις ψυχροπολεμικές εξελίξεις του 1957, είχαν σηματοδοτήσει μια σχέση άνισης εξάρτησης της Βρετανίας με την Τουρκία. Η Τουρκία είχε κατοχυρώσει την φυσική της παρουσία στο νησί, στρατιωτικά, πλέον, μέσω της ΤΜΤ, κάτι το οποίο σήμαινε ότι βρισκόταν σε θέση να επηρεάσει τις εξελίξεις στην Κύπρο άμεσα. Μια ενδεχόμενη κατάρρευση του εσωτερικού καθεστώτος στην Κύπρο, το οποίο θα βρισκόταν χωρίς την παραδοσιακή συμμαχία των Τουρκοκυπρίων και υπό τα πυρά και των δυο πλευρών, θα μεταφραζόταν σε κυβερνητική αστάθεια για την Αγγλία. Κατά ανάγκη αυτό σήμαινε ότι η Βρετανική πολιτική, θα αναγκαζόταν σε κάθε βήμα της να εξασφαλίζει την συγκατάθεση της Άγκυρας, η οποία είχε αρχίσει να ξεπερνάει τα επιτρεπτά όρια στις απαιτήσεις της. Συνεπώς, κάθε παρέκκλιση της Βρετανικής πολιτικής σχετικά με την Κύπρο θα οδηγούσε στην απώλεια της τουρκικής υποστήριξης στο Κυπριακό και στην Μέση Ανατολή, εντούτοις και γίνεται λόγος για πραγματική ομηρία της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής.

Η Τουρκία, επίσης, είχε υποθηκεύσει μέρος της πολιτικής της σταθερότητας στην εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος, το οποίο αποσπούσε την προσοχή της κοινής γνώμης από άλλα σημαντικά προβλήματα στο εσωτερικό της. Οι εκλογές του 1957, είχαν να μην επιβεβαιώσει την θέση του Μέντερς στην εξουσία, παρέχοντας μεγαλύτερα περιθώρια πολιτικής δράσης στο εσωτερικό και εξωτερικό, συγχρόνως, όμως, είχαν καταδείξει ότι το κόμμα του ΔΚ είχε αρχίσει να χάνει έδαφος και υποστήριξη. Η σκληρή στάση της Άγκυρας επί του Κυπριακού, λειτουργούσε, ουσιαστικά ως πολιτικό κεφάλαιο για την κλονιζόμενη κυβέρνηση του Μέντερς, δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι την συγκεκριμένη περίοδο εντείνεται η κυβερνητική προπαγάνδα σχετικά με το Κυπριακό (Διχοτόμηση ή Θάνατος). Εντός των συνθηκών

---

²⁸ Βλ. τηλεγράφημα Φούτ προς Υπουργείο Αποικιών, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 102.

αυτών, ο μεγαλύτερος φόβος του Μέντερς ήταν να εξαιρεθεί η Τουρκία από μελλοντικές συζητήσεις σχετικά με το μέλλον της Κύπρου, ιδιαίτερα από τη στιγμή που είχε απελευθερωθεί ο Μακάριος. Εύλογα, λοιπόν, η Τουρκία εκμεταλλευόταν κάθε διαθέσιμη ευκαιρία για να τονίσει την ιδιότητα της ως ενδιαφερόμενο μέρος στο Κυπριακό και για να επηρεάσει την μελλοντική διευθέτηση του ζητήματος, ζητώντας την διχοτόμηση του νησιού. Η πρακτική αυτή, δε, διευκολύνονταν από την εξάρτηση της Βρετανίας όχι μόνο για την σταθερότητα του καθεστώτος στην Κύπρο, αλλά και για τον έλεγχο της κατάστασης στην Μέση Ανατολή. Η δυνατότητα της Τουρκίας να ασκεί επιρροή στις εξελίξεις τονίζεται ιδιαίτερα μετά την εξαγγελία του δόγματος Αϊζενχάουερ και την κρίση στα τουρκοκυριακά σύνορα, την ίδια στιγμή, όμως, η ένταση με τη Συρία άφηνε να εννοηθεί ό, τι, μακροπρόθεσμα, η Άγκυρα δεν θα μπορούσε να αφήνει ανοικτά τα μέτωπα προς όλες τις κατευθύνσεις και ότι το Κυπριακό έπρεπε, αν όχι να κλείσει οριστικά με διχοτόμηση, να «παγωθεί», ούτως ώστε να διευθετηθούν άλλα εξωτερικά ή και εσωτερικά προβλήματα.

Η Ελλάδα, είχε καταφέρει να αποκομίσει οφέλη σχετικά με το Κυπριακό, χάριν της απελευθέρωσης του Μακαρίου και της απόφασης στον ΟΗΕ, τα οφέλη αυτά, όμως, εξουδετερώνονταν αλλού. Εξουδετερώνονταν από την εξάρτηση της Βρετανίας από την Άγκυρα, και τις δυσμενείς για αυτήν διεθνείς συνθήκες, οι οποίες έδιναν σαφή προτεραιότητα στην Τουρκία. Η Ελλάδα είχε προτιμήσει την πολιτική επίλυση του Κυπριακού, προσπαθώντας να αναστείλει την δράση της ΕΟΚΑ για κάποιο χρονικό διάστημα, η ισορροπία ισχύος με την Τουρκία, όμως, εντός της Κύπρου είχε ανατραπεί σημαντικά. Οι Τουρκοκύπριοι καθοδηγούμενοι από την Άγκυρα είχαν αποκτήσει την δική τους ένοπλη οργάνωση, η οποία, χάριν της εγγύτητας της Κύπρου με την ακτογραμμή της Τουρκίας και της ανοχής της τοπικής βρετανικής διοίκησης, μπορούσε να λαμβάνει συνεχώς ενισχύσεις και οπλισμό. Τη ίδια στιγμή, στο πολιτικό πεδίο, η Αθήνα προσπαθούσε να αποφύγει κάθε προσπάθεια για τριμερή συνεννόηση σχετικά με την Κύπρο, αφού αυτό θα σήμαινε ότι η αυτοδιάθεση και επομένως η ένωση είχαν παγώσει οριστικά. Στην πραγματικότητα η ένωση αποτελούσε παρελθόν ήδη από τις δηλώσεις του Λένοξ Μπούντ στην Βουλή των Κοινοτήτων, ενώ η εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, εφόσον θα ήταν ολοκληρωτική, μπορούσε να οδηγήσει σε διχοτόμηση.

Λαμβάνοντας τα παραπάνω υπόψη, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το Κυπριακό βρισκόταν για άλλη μια φορά σε αδιέξοδο: Η πόλωση μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, είχε μεταφερθεί στο εσωτερικό της Κύπρου, όπου η ανάπτυξη δυο διαφορετικών εθνικιστικών κινημάτων, είχε εξελιχθεί σε αντιπαράθεση και τώρα σε εθνική σύγκρουση. Η Ελλάδα θα απείχε από κάθε συζήτηση που ενδεχομένως να περιείχε την διχοτόμηση ως επιλογή, ενώ η Τουρκία είχε παγιωθεί στην αδιαλλαξία της, ζητώντας την διχοτόμηση του νησιού και μόνο. Υπό το πρίσμα των συνθηκών αυτών, η Βρετανία, έπρεπε να βρει τα βασικά σημεία τομής των επιμέρους συμφερόντων και επιδιώξεων, και να βρει μια συμβιβαστική λύση, η οποία θα ικανοποιούσε κυρίως την Τουρκία. Πλέον, η λύση δεν μπορούσε να εξευρεθεί στο εσωτερικό του νησιού, όπου οι εξελίξεις ήδη διέφευγαν του βρετανικού ελέγχου, αλλά θα έπρεπε να επιβληθεί από «έξω», μέσω μιας τριμερούς συνεννόησης, η οποία θα οδηγούσε σε ένα καθεστώς τριπλής κυριαρχίας, με ίσο μερίδιο συμμετοχής στις ευθύνες για την κατάσταση στην Κύπρο. Στην επιλογή αυτή συνέβαλλε και η αναθεώρηση της βρετανικής στρατηγικής μετά στο Σουέζ, η οποία καθιστούσε σαφές, πλέον ότι η κατοχή ολόκληρης της Κύπρου από την Αγγλία, δεν ήταν απαραίτητη, αφού οι εκάστοτε στρατηγικές ανάγκες μπορούσαν να εξυπηρετηθούν με την κατοχή βάσεων στο νησί, κάτι το οποίο επεφύλασσε σημαντικά μικρότερο πολιτικό κόστος.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α΄ Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002.

Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

Κεφάλαιο 4

Επανεκτίμηση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής

Στο προηγούμενο κεφάλαιο μιλήσαμε για την άνιση εξάρτηση της Βρετανίας στις επιθυμίες της Άγκυρας, εξάρτηση η οποία αφενός είχε ενισχύσει τις συγκρουσιακές διαστάσεις των σχέσεων μεταξύ των δυο κοινοτήτων στο εσωτερικό της Κύπρου, και αφετέρου, μέσω της τουρκικής αδιαλλαξίας, είχε θέσει το Κυπριακό ζήτημα στο μονόδρομο της διχοτόμησης. Επί 1958, παρατηρείται η κορύφωση των τάσεων αυτών, καθώς η βρετανική ηγεσία δρομολογεί την απεμπλοκή της από το νησί, μέσω της μονομερούς ή διμερούς εφαρμογής του σχεδίου Μακμίλλαν και η Τουρκία αρχίζει να λαμβάνει τα οφέλη, αλλά και τα προβλήματα, της ανάμειξης της στην Κύπρο. Παράλληλα με τις εξελίξεις αυτές, ο συσχετισμός ισχύος μεταξύ των δυο κοινοτήτων επί της Κύπρου έχει μεταβληθεί σημαντικά προς όφελος των Τουρκοκυπρίων, χάριν των διεθνών συνθηκών, οι οποίες είχαν μεν φέρει την Τουρκία στο κέντρο της προσοχής και της είχαν επιτρέψει, δε, να κατοχυρώσει την φυσική της παρουσία στο νησί. Οι Τουρκοκύπριοι αρχίζουν πλέον να οργανώνονται στην βάση της ένοπλης αντιπαράθεσης, ανοίγοντας μέτωπα προς την κοινότητα των Ελλήνων και ασκώντας πιέσεις στο ήδη κλονισμένο οικοδόμημα της τοπικής Βρετανικής διοίκησης¹. Η αντίδραση των Τουρκοκυπρίων διευκολύνονταν από την πλήρη εξάρτηση της κοινότητας στην Άγκυρα, που, εν αντιθέσει με την Ελλάδα, είχε λάβει τον εξ' ολοκλήρου έλεγχο της δράσης των Τουρκοκυπρίων, καθώς και από την ανοχή της βρετανικής διοίκησης, η οποία αρνούταν να αναγνωρίσει τον ένοπλο χαρακτήρα της ΤΜΤ. Σημαντικότερα, δε, η κατάσταση στην οποία βρισκόταν το Κυπριακό ζήτημα, αντικατόπτριζε την θέση της Άγκυρας, η οποία της επέτρεπε να επηρεάζει ευθέως τις εξελίξεις, καθορίζοντας, όχι μόνο την διεθνή πορεία του Κυπριακού, αλλά και τις συνταγματικές ρυθμίσεις που αφορούσαν στο εσωτερικό μιας βρετανικής αποικίας. Συγκεκριμένα:

Η Βρετανία, επιθυμώντας να κάμψει τις αντιδράσεις της Ελλάδας, είχε επιτύχει στο να εισάγει την Τουρκία στο Κυπριακό, σύντομα, όμως, η Τουρκία είχε μετατραπεί επίσης σε σημαντικό εμπόδιο για την βρετανική εξωτερική πολιτική, η οποία, χάριν ατυχών δεσμεύσεων και δυσμενών διεθνών εξελίξεων, είχε φτάσει να εξαρτάται από την συγκατάθεση της Τουρκίας σε κάθε της κίνηση σχετικά με την Κύπρο². Δεδομένων των πολιτικών αντιθέσεων στο βρετανικό κοινοβούλιο, η Τουρκία ήταν σε θέση, μέσω των Τουρκοκυπρίων, να προκαλέσει αναταραχές στο νησί, αναταραχές, που θα μετατρέπονταν σε πολιτικά ζητήματα στο εσωτερικό της Βρετανίας. Αν προσθέσουμε στα παραπάνω και την ιδιαίτερα αυξημένη ισχύ του Συμφώνου της Βαγδάτης, για την παρουσία της Βρετανίας στην Μέση Ανατολή, κάθε διάσταση απόψεων μεταξύ Λονδίνου και Άγκυρας, μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε απώλειες στην περιοχή³. Στην ουσία, βασικό πρόβλημα της Αγγλίας, κατά τη μελετώμενη περίοδο, ήταν ο συμβιβασμός των εσωτερικών πολιτικών αντιπαραθέσεων, με τις διεθνείς υποχρεώσεις και δεσμεύσεις της Βρετανίας έναντι του NATO, της Τουρκίας και της Ελλάδας. Το 1958, ο συμβιβασμός μεταξύ των παραπάνω παραγόντων εκφράστηκε με το σχέδιο Μακμίλλαν, το οποίο ικανοποιούσε τα αιτήματα της Άγκυρας, αφού έθετε τις βάσεις για την διχοτόμηση, καθώς και την ανάγκη του Μακμίλλαν για την λήξη ή το

¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 36-38

² Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001., σελ. 400.

³ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 108.

«πάγωμα» των προβλημάτων που προκαλούσε η κατοχή της Κύπρου, πριν την έναρξη των επόμενων εκλογών στην Βρετανία, όπως θα δούμε στη συνέχεια της μελέτης, ενώ εξουδετέρωνε τα αποτελέσματα της ευνοϊκής για την Ελλάδα απόφασης του ΟΗΕ.

Η βασική προβληματική για την Ελλάδα ήταν ότι η πολιτική επίλυση του Κυπριακού, σύμφωνα με τις επιλογές της τότε κυβέρνησης, είχε έρθει σε αδιέξοδο καθώς η απόφαση του ΟΗΕ δεν μπορούσε να δεσμεύσει νομικά ούτε την Βρετανία ούτε την Τουρκία, στις επιδιώξεις των οποίων προσέκρουαν όλες οι προσπάθειες της. Με τα όρια της θεσμικής προσέγγισης λίγο πολύ εξαντλημένα και με τις ασκούμενες πιέσεις προς την Αγγλία να μην αποδίδουν, μπορούμε να αναφέρουμε ότι δεν είχε σημειωθεί κάποια σημαντική αλλαγή στο Κυπριακό ζήτημα. Ο Μακάριος βρισκόταν ακόμα στο περιθώριο, καθώς δεν του επιτρεπόταν να γυρίσει στην Κύπρο, ενώ κάθε δράση της ΕΟΚΑ θα ενίσχυε τα τουρκικά επιχειρήματα, περί του αδύνατου συνυπαρξης των δυο κοινοτήτων⁴, επαληθεύοντας τα αιτήματα για διχοτόμηση. Συνεπώς, δεδομένων των συνθηκών αυτών, ο μόνος τρόπος να υπάρξουν ευνοϊκές εξελίξεις στην Κύπρο ήταν να υποχωρήσει η Βρετανία ή ακόμα πιο σημαντικά, η Τουρκία ή αλλιώς να αναγκαστεί η Ελλάδα να δεχθεί μια τριπλή συνεννόηση και αναγνωρίσει την Τουρκία ως επίσημο ενδιαφερόμενο μέρος. Οι εξελίξεις, άλλωστε, με την εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλλαν, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ωθούσαν την Ελλάδα περισσότερο από ποτέ στην οδό της τριπλής κυριαρχίας.

Εξαιρουμένων των παραπάνω, το 1958 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς χαρακτηρίζεται από μια ριζική επανεκτίμηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής όσο αφορά στο Κυπριακό και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις γενικότερα. Όπως είδαμε σε προηγούμενο σημείο της μελέτης, οι σχέσεις μεταξύ της Αθήνας και της Άγκυρας, οι οποίες βρισκόταν σε καλή κατάσταση, εξαιτίας κυρίως της συμμετοχής των δυο χωρών στο ΝΑΤΟ και του ρόλου τους εντός της Ατλαντικής Συμμαχίας, είχαν διαταραχθεί με βασική αφορμή το Κυπριακό. Έκτοτε, η αντιπαράθεση με κέντρο το μέλλον της Κύπρου, είχε θέσει σε κίνδυνο τις διμερείς σχέσεις, ενώ είχε δώσει αφορμές για την αμφισβήτηση της συνοχής της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ, ιδιαίτερα εντός συνθηκών Ψυχρού Πολέμου. Το 1958 πολλές από τις συνθήκες που ευνοούσαν το συγκρουσιακό των ελληνοτουρκικών σχέσεων, παύουν σταδιακά να υφίστανται. Στο εσωτερικό της Τουρκίας, η κυβέρνηση Μέντερες δεν απολάμβανε πλέον την υποστήριξη που κατείχε στις αρχές της θητείας της: η οικονομική πολιτική του ΔΚ είχε συμβάλλει στην ραγδαία ανάπτυξη του αγροτικού κλάδου, είχε, όμως δημιουργήσει υπέρ διαθεσιμότητα αγαθών, καθώς και ένα διογκωμένο οικονομικό έλλειμμα⁵. Παράλληλα, στην προσπάθειά του να διαχωρίζει κρατικό μηχανισμό από κόμμα (ΡΛΚ), το κόμμα του Μέντερες είχε δείξει τάσεις υπερβάλλοντα αυταρχισμού, που είχαν δυσμενώς όχι μόνο την αντιπολίτευση, αλλά και μια μεγάλη μερίδα των διανοούμενων της χώρας, όπως καθηγητές πανεπιστημίου⁶. Επίσης, ο Μέντερες, μετά τις εκλογές του 1957, είχε αρχίσει να εισάγει το θρησκευτικό στοιχείο στην πολιτική, κάτι το οποίο ερμηνεύθηκε ως παρέκκλιση από τις αρχές του Κεμαλισμού. Σημαντικότερο, ίσως, είναι το γεγονός ότι ο χειρισμός του Κυπριακού είχε δημιουργήσει αυξημένες προσδοκίες: η κυβέρνηση του Μέντερες είχε δεσμευθεί για την διχοτόμηση του νησιού, στόχος, ο οποίος δεδομένων των συνθηκών και ιδιαίτερα των δισταγμών των Βρετανών, δεν είχε ακόμα υλοποιηθεί, τη στιγμή που η επίτευξη κάποιας λύσης, σύμφωνα με τις τουρκικές προσδοκίες, θα μπορούσε να μετατραπεί σε σημαντικό

⁴ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 41

⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge University Press, 1977, σελ. 408-409.

⁶ Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 301.

πολιτικό κεφάλαιο απαραίτητου για την σταθεροποίηση του ΔΚ. Στο εξωτερικό, οι διάφορες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ενίσχυαν τον ρόλο της Τουρκίας ως δυνητικού τοπικού ρυθμιστή στην περιοχή ή φορέα των δυτικών συμφερόντων, οι εξελίξεις, όμως του 1957, σε συνδυασμό με νέα γεγονότα, που θα δούμε εκτενώς στη συνέχεια, έκαναν εμφανές ότι η Τουρκία δεν θα μπορούσε να διατηρεί συνεχώς επιθετική στάση έναντι της Ελλάδας και ότι έπρεπε να εξασφαλιστούν τα οφέλη που είχαν αποκτηθεί έως τότε με την ανάμειξη της στο Κυπριακό, όσο αυτά υπήρχαν. Το παράδοξο ήταν ότι το μοναδικό σημείο αφετηρίας μια νέας ελληνοτουρκικής προσέγγισης ήταν το μέχρι τότε «αγκάθι» στο πλευρά των διμερών τους σχέσεων, δηλαδή η Κύπρος.

Σχέδιο Μακμίλλαν – Διακοινοτικές Εντάσεις

Το σχέδιο Μακμίλλαν είχε παρουσιαστεί στην πρώτη του μορφή τον Ιούλιο του 1957 στο βρετανικό Υπουργικό Συμβούλιο από τον ίδιο τον Μακμίλλαν, ως ένα σχέδιο καθιέρωσης ενός καθεστώτος τριπλής συγκυριαρχίας Αγγλίας, Ελλάδας, Τουρκίας στην Κύπρο και αποτέλεσε το πρώτο σχέδιο, το οποίο εκπονήθηκε με την προοπτική της παραχώρησης μέρους της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί. Μεταξύ άλλων, το σχέδιο προέβλεπε τριπλή ιθαγένεια για τους Κύπριους, ο κυβερνήτης θα προερχόταν από τρίτη χώρα, ενώ κάθε κοινότητα θα διόριζε ένα κυβερνητικό αντιπρόσωπο, ο οποίος θα συνεργαζόταν με τον κυβερνήτη. Ο κυβερνήτης θα μπορούσε να απομακρυνθεί έπειτα από συμφωνία των συγκυρίαρχων ή από το NATO, ενώ θα μπορούσε να καλέσει ναοϊκά στρατεύματα σε περίπτωση που η λειτουργία του εσωτερικού καθεστώτος προσέκρουε σε δυσκολίες ή αλλιώς θα μπορούσε να αποσυρθεί η Βρετανία και να αφεθούν η Ελλάδα και η Τουρκία να λύσουν τις διαφορές τους (ελληνοτουρκικός πόλεμος – διχοτόμηση). Σε θέματα που αφορούσαν στους τομείς της εξωτερική πολιτικής, χρειαζόταν η σύμφωνη γνώμη όλων των συγκυρίαρχων, ενώ σε περίπτωση διαφωνίας παρέμενε το status quo, χωρίς να γίνεται ξεκάθαρο το τι θα συνέβαινε σε περίπτωση που δεν υπήρχε υφιστάμενο status quo. Τα σημεία αυτά του πρώιμου σχεδίου Μακμίλλαν, αντικατόπτριζαν τις συνθήκες, υπό των οποίων διεξάγονταν οι προσπάθειες για εξεύρεση κάποιας συμβιβαστικής λύσης στην Κύπρο: Το σχέδιο δεν προέβλεπε επαρκείς διαδικασίες για περιπτώσεις διαφωνίας των συγκυρίαρχων κρατών, πέρα από την δυνητική διχοτόμηση, ενώ βασικός του στόχος δεν ήταν η επίτευξη κάποιας συμφωνίας, αλλά η εξυπηρέτηση του σκοπού της αποτροπής της παραχώρησης του νησιού στην Ελλάδα και προφανώς η ικανοποίηση της Τουρκίας. Στην ουσία το σχέδιο απέφευγε την εφαρμογή κάποιας δημοκρατικής αρχής, η οποία θα οδηγούσε σε κάποια μορφή ανεξαρτησίας ή άσκησης της αυτοδιάθεσης και καθιέρωνε ένα βάσει δυσλειτουργικό καθεστώς τριπλής κυριαρχίας στην Κύπρο⁷. Η προσφορά αυτή δεν προτάθηκε ποτέ, αφού η Ελλάδα απέφευγε την συμμετοχή σε κάθε τριμερή διάσκεψη με την Τουρκία και την Αγγλία.

Ακολούθησαν προσπάθειες εκ μέρους του Φούτ για την αποφυγή της διχοτόμησης, οι οποίες προκάλεσαν την έντονη αντίθεση της Άγκυρας. Η Τουρκία αντέδρασε αυξάνοντας την ένταση των πιέσεων της για διχοτόμηση, με αποκορύφωμα το ξέσπασμα της πρώτης Τουρκοκυπριακής εξέγερσης τον Ιανουάριο του 1958, η οποία κατέδειξε τον βαθμό στον οποίο η Άγκυρα μπορούσε να επηρεάσει τις εξελίξεις στο νησί και κατ' επέκταση την βρετανική εξωτερική πολιτική⁸. Η ισχυροποίηση του τουρκικού παράγοντα στην Κύπρο δεν αποτελούσε έκπληξη για το Λονδίνο, ήταν μάλλον ένα αποδεκτό τετελεσμένο, οι συνέπειες του οποίου γινόταν πλέον εμφανείς με

⁷ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 97-101.

⁸ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001., σελ. 422.

την εξέγερση της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Μεταξύ άλλων, η εξέγερση σήμαινε ότι, δεδομένων των διεθνών συνθηκών και της αυξημένης σημασίας της Τουρκίας, έπρεπε να επιστευθεί μια λύση αποδεκτή από την Άγκυρα, με άλλα λόγια μια διατύπωση της διχοτόμησης, η οποία θα ικανοποιούσε την Τουρκία, αλλά και την επιθυμία της Βρετανίας να μην βρεθεί συνένοχος στην διχοτόμηση του νησιού.

Αποτέλεσμα των διεργασιών αυτών υπήρξε το Σχέδιο Μακμίλλαν του Ιουνίου 1958, το οποίο αποτέλεσε το τελικό προϊόν της σύμπτυξης των διαφόρων διεθνών επιρροών στο ζήτημα του εσωτερικού καθεστώτος στην Κύπρο. Μεταξύ άλλων, το σχέδιο Μακμίλλαν προέβλεπε την διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί για επτά χρόνια, υπό καθεστώς συνεταιρισμού με την Ελλάδα και την Τουρκία, καθώς και την θέσπιση Συντάγματος, βασισμένου στην αρχή της μείζονος δυνατής κοινοτικής αυτονομίας. Η κοινοτική αυτονομία αυτή, συνεπάγονταν ουσιαστικά ισότητα εξουσιών και θεσμικό διαχωρισμό των κοινοτήτων: Ενδεικτικά το σχέδιο προέβλεπε την δημιουργία δυο ξεχωριστών κοινοτικών βουλών, οι οποίες θα ρύθμιζαν κοινοτικά θέματα, και όχι μια ενιαία βουλή. Επίσης, το Υπουργικό Συμβούλιο θα απαρτιζόταν από τέσσερεις Ελληνοκύπριους και δύο Τουρκοκύπριους υπουργούς, με συμμετοχή δυο κυβερνητικών αντιπροσώπων από την Ελλάδα και την Τουρκία⁹. Επιπλέον, προβλεπόταν διπλή υπηκοότητα για τους Κύπριους, ενώ με το τέλος της επταετούς περιόδου εφαρμογής του σχεδίου, θα εξεταζόταν η πιθανότητα σύστασης καθεστώτος τριπλής συγκυριαρχίας στο νησί. Τέλος, αν και δεν υπήρχε συγκεκριμένη αναφορά στο έγγραφο του σχεδίου, όλες οι προηγούμενες δηλώσεις, επομένως και η περιβόητη δήλωση Λένοξ Μπτόντ, διατηρούσαν την ισχύ τους. Με άλλα λόγια οι τελικές λύσεις που προέβλεπε το σχέδιο ήταν η συγκυριαρχία αφενός, και αφετέρου η διχοτόμηση, χωρίς καμία αναφορά σε άλλες λύσεις, οι οποίες θα βασιζόταν σε δημοκρατικές αρχές.

Στην ουσία, οι ρυθμίσεις του σχεδίου Μακμίλλαν έθεταν την λειτουργία του εσωτερικού καθεστώτος σε δυο ξεχωριστές κατευθύνσεις, αφού η πρόβλεψη περί διπλής αυτονομίας και θεσμικό διαχωρισμό, ενθάρρυναν την δημιουργία πολλαπλών κέντρων λήψης αποφάσεων, πράγμα το οποίο μακροπρόθεσμα θα οδηγούσε σε σημαντικά αδιέξοδα. Σημαντικότερα, δε, αν εφαρμοζόταν ένα τέτοιο καθεστώς για επτά χρόνια, με την παρουσία αναγνωρισμένης τουρκικής εξουσίας στο νησί, η τελική λύση θα παρέπεμπε περισσότερο σε διχοτόμηση, παρά ένωση ή ανεξαρτησία, ιδιαίτερα την στιγμή που οι προβλέψεις για απλή ή διπλή υπηκοότητα δημιουργούσαν ένα «υπόβαθρο δικαιωμάτων», που κανείς δεν γνώριζε πως θα εξελισσόταν¹⁰. Παράλληλα, το σχέδιο διαμόρφωνε μια εντελώς νέα πολιτική και νομική κατάσταση, αφού επρόκειτο να εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς που επανέφερε νομικά την τουρκική παρουσία στο νησί για πρώτη φορά μετά το 1878¹¹, ενώ δημιουργούσε τετελεσμένα υπέρ των Τουρκοκυπρίων και δεδομένων των διακοινοτικών συγκρούσεων της περιόδου, θα οδηγούσε σε ευκολότερη αποδοχή της διχοτόμησης από την διεθνή κοινή γνώμη και όχι μόνο. Ένα άλλο εξίσου σημαντικό στοιχείο, ήταν ότι για την εφαρμογή του σχεδίου δεν ήταν απαραίτητη η συγκατάθεση της Ελλάδας και της Τουρκίας. Μετά την Ελληνική απόρριψη του σχεδίου, η Τουρκία το αποδέχθηκε έπειτα από μερικούς πολιτικούς ελιγμούς και η Βρετανική διοίκηση έσπευσε να εφαρμόσει το σχέδιο ως προς την τουρκική πλευρά: Δέχθηκε το διορισμό Τούρκου κυβερνητικού αντιπροσώπου, άρχισε να κάνει κινήσεις για την δημιουργία της τουρκοκυπριακής κοινοτικής βουλής και συνέστησε χωριστούς δήμους σε ορισμένες πόλεις.

⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 103-104.

¹⁰ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Β' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982, σελ. 49.

¹¹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 106.

Με το σχέδιο Μακμίλλαν, η Βρετανία επιδίωκε να πετύχει τρεις βασικούς στόχους: Να ικανοποιήσει τις επιδιώξεις της Τουρκίας, η οποία πίεζε συνεχώς για την διχοτόμηση του νησιού, να πετύχει την συγκατάθεση της βρετανικής πολιτικής σκηνής και να αρχίσει να εξέρχεται του Κυπριακού επιβάλλοντας μια λύση στην Ελλάδα. Πράγματι, το σχέδιο κατοχύρωνε την τουρκική παρουσία στο νησί και ενώ δεν προέβλεπε ρητά την διχοτόμηση, ως άμεση απόρροια της αποτυχίας της συμβίωσης των δυο κοινοτήτων, την εισήγαγε στον διοικητικό μηχανισμό και στην δημογραφική οργάνωση του νησιού, συνιστώντας αυτό που ο Χόλλαντ περιγράφει ως «μεταφυσική» της διχοτόμησης¹². Ταυτόχρονα ενισχύονταν η νομική και πολιτική θέση της Τουρκίας έναντι της Κύπρου, πράγμα το οποίο άνοιγε νέους δρόμους για την τουρκική εξωτερική πολιτική¹³. Την ίδια στιγμή, το σχέδιο συγκέντρωνε την υποστήριξη που χρειαζόνταν στο εσωτερικό της Βρετανίας, κάτι το οποίο καθιστούσε την εξουδετέρωση του σχεδίου ιδιαίτερα δύσκολη. Σύμφωνα με την βρετανική άποψη το σχέδιο αποτελούσε μια λύση, η οποία θα εγκαθιστούσε μια οιωνεί συγκυριαρχία που θα ικανοποιούσε την ανάγκη λύσης ενός χρόνιου προβλήματος. Επιπλέον, με την πρόβλεψη προς μονομερούς εφαρμογής του σχεδίου, η Ελλάδα αντιμετώπιζε ένα σημαντικό δίλλημα επιλογής μιας εκ δυο δυσμενών οδών: Αν δεν έδινε την συγκατάθεση της για την εφαρμογή του σχεδίου, τότε η Κύπρος θα τελούσε υπό βρετανική και τουρκική διοίκηση –όχι και ελληνική- διοίκηση, με άλλα λόγια θα επρόκειτο για την επιστροφή της Οθωμανικής-Τουρκικής κυριαρχίας στο νησί, υπό καθεστώς βρετανικής διαχείρισης. Στην περίπτωση που εφαρμοζόταν το σχέδιο με τη συγκατάθεση της Ελλάδας, τότε η Τουρκία θα ήταν και πάλι αναγνωρισμένος μέτοχος, από την ίδια, μάλιστα, την Ελλάδα, ενώ θα βρισκόταν εγκλωβισμένη σε μια κατάσταση συνεχούς μειοψηφίας κατά την άσκηση της συγκυριαρχίας.

Το σχέδιο συνεταιρισμού αποκτούσε νέες διαστάσεις, δεδομένης της έναρξης των διακοινοτικών αναταραχών στην Κύπρο, οι οποίες έφεραν στο προσκήνιο μια νέα κατάσταση πραγμάτων, μια ενδοκυπριακή σύγκρουση, που θα συνέβαλλε, κατά τα επόμενα χρόνια, στην άποψη περί του αδύνατου συμβίωσης των δυο κοινοτήτων. Η τουρκοκυπριακή εξέγερση, η οποία είχε αρχίσει από τον Ιούνιο του 1958, λειτούργησε συμπληρωματικά ως προς την τουρκική στρατηγική σχετικά με το νησί, καθώς εισήγαγε την διχοτόμηση στο επίπεδο του πληθυσμού αλλά και του εδάφους, ενώ τόνιζε την έκταση κατά την οποία η Άγκυρα μπορούσε να επηρεάσει την εσωτερική κατάσταση στο νησί και να εκβιάσει την προώθηση των συμφερόντων της σε διεθνές επίπεδο. Σημαντικότερα, δε, η τουρκοκυπριακή εξέγερση προκάλεσε μια εξαιρετικά ευρείας κλίμακας σύγκρουση μεταξύ των δυο στοιχείων του πληθυσμού, η οποία αφενός επιβάρυνε τις μεταξύ τους σχέσεις και αφετέρου θα επηρέαζε σημαντικά την εφαρμογή του Συντάγματος του 1960.

Στην ουσία το σχέδιο Μακμίλλαν δεν αποτέλεσε μια απολύτως ικανοποιητική λύση για την Άγκυρα, αφού δεν προέβλεπε ευθέως και άμεσα την διχοτόμηση του νησιού, όπως ζητούσε η Τουρκία, ενώ σηματοδότησε την πρώτη σοβαρή διάσταση συμφερόντων με την Βρετανία. Οι Τούρκοι υποπτεύονταν ότι η Βρετανία θα τους οδηγούσε σε κάποια μορφή συμβιβασμού, και έχοντας αποσπάσει τις απαραίτητες εγγυήσεις, θα τους «ξεφορτωνόταν» αργότερα¹⁴. Εύλογα λοιπόν, η Άγκυρα αντιδρούσε, προσπαθώντας να εκμεταλλευθεί όλα τα δυνατά της σημεία, όσο ακόμα μπορούσε. Οι συνομιλίες των Βρετανών με την Τουρκία, συνοδεύονταν από την άσκηση πιέσεων μέσω της τουρκοκυπριακής εξέγερσης, η οποία αν και κατευθυνόμενη εναντίον της

---

¹² Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 458.

¹³ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 52-54.

¹⁴ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 403-404.

ελληνικής μερίδας του πληθυσμού, εξέφραζε μια καθαρή προειδοποίηση προς την Αγγλία: Η Τουρκία βρισκόταν σε θέση ανά πάσα στιγμή να κατευθύνει τις εξελίξεις σχετικά με το εσωτερικό καθεστώς στην Κύπρο, και επομένως να επηρεάσει το περιεχόμενο και τα αποτελέσματα των εκάστοτε βρετανικών ρυθμίσεων για το νησί. Αυτό που επιθυμούσε η Τουρκία, ήταν απτές αποδείξεις ότι η Αγγλία θα εφαρμόζε την διχοτόμηση, η οποία, σύμφωνα με το Ζορλού, αποτελούσε κατεξοχήν δέσμευση της Βρετανίας, και αν δεν εφαρμοζόταν, τότε οι Βρετανοί θα συναντούσαν «την από κοινού αντίσταση των Τούρκων και των Τουρκοκυπρίων»¹⁵. Δεδομένου του γεγονότος ότι οι εξεγέρσεις της τουρκοκυπριακής κοινότητας άρχιζαν και τελείωναν μετά από υποδείξεις της Άγκυρας, οι Βρετανοί είχαν φέρει εαυτούς ενώπιον ενός νέου, χειρότερου, ίσως, αδιεξόδου, ιδιαίτερα την στιγμή που εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλλαν δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την συμμετοχή της Τουρκίας.

Πίσω στο θέμα της Τουρκοκυπριακής εξέγερσης, αν το Σχέδιο Μακμίλλαν επιδίωκε να καθιερώσει την διχοτόμηση σε διοικητικό επίπεδο, οι διακοινοτικές εντάσεις του 1958 συνέβαλλαν στο να καταστεί η διχοτόμηση αυτή και γεωγραφική. Οι συγκρούσεις είχαν προκαλέσει μετακινήσεις πληθυσμών, περισσότερο Ελληνοκυπρίων παρά Τουρκοκυπρίων, ένα είδος «εκκαθάρισης», με σκοπό να αυξηθεί το μέγεθος των μουσουλμανικών περιοχών, αναγκάζοντας τους Έλληνες κατοίκους να εγκαταλείψουν τις εν λόγω περιοχές, μέσω εκφοβισμού. Οι συγκρούσεις μεταξύ μέλη των κοινοτήτων αποτελούσαν καθημερινό φαινόμενο, αν και αυτή τη φορά η κατάσταση είχε αντιστραφεί με τους Τουρκοκύπριους να απειλούν άμεσα την αντίπαλη κοινότητα, η οποία δεν μπορούσε να αντιδράσει επαρκώς. Κάθε είδους αντίδραση, ιδιαίτερα μέσω της ΕΟΚΑ, θα ενίσχυε τις διακοινοτικές εντάσεις, θα συνέβαλλε στην περεταίρω διάσταση μεταξύ των πληθυσμών, ενώ θα ικανοποιούσε τις επιδιώξεις της Άγκυρας, που επιθυμούσε διακαώς την κλιμάκωση των επεισοδίων, τα οποία και θα χρησιμοποιούντο για την προώθηση της ιδέας της διχοτόμησης σε διεθνές επίπεδο. Εντός των συνθηκών αυτών, η τοπική βρετανική διοίκηση αντιμετώπιζε τα επεισόδια με μεγάλη δυσκολία, καθώς υπήρχαν σαφείς υποδείξεις εκ μέρους του κυβέρνησης για μην γίνουν διώξεις εις βάρος των Τουρκοκυπρίων, ενώ κάθε είδους καταστολή τους θα ανέτρεπε τις ισορροπίες μεταξύ των δυο κοινοτήτων, στις βάσεις των οποίων λειτουργούσε ιστορικά ο διοικητικός μηχανισμός του νησιού, καθώς και η βρετανική πολιτική σχετικά με την Κύπρο σε διεθνές επίπεδο. Συγχρόνως, η εξάρτηση της βρετανικής πολιτικής σχετικά με την Κύπρο, αλλά και τη Μέση Ανατολή, από την Τουρκία, απέτρεπε του Άγγλους από τέτοιες ενέργειες, την στιγμή μάλιστα που υπήρχαν πληροφορίες ότι τουρκικές μεραρχίες συγκεντρώνονταν στις νότιες ακτές της Μικράς Ασίας¹⁶ και ο Ζορλού άφηνε αιχμές για τη αδυναμία των Βρετανών να αποκαταστήσουν την τάξη στην Κύπρο, λέγοντας ότι η αποστολή μιας «μικρής» τουρκικής δύναμης θα μπορούσε να κάνει αυτή τη δουλειά¹⁷. Συνεπώς, η αστάθεια στο εσωτερικό της Κύπρου αρχίζει σταδιακά να απειλεί και την εφαρμογή του Σχεδίου Μακμίλλαν, αφού η Άγκυρα εμφάνιζε τάσεις για ανεξάρτητη δράση, εκτός των ορίων της συνεργασίας της με το Λονδίνο.

Λαμβάνοντας υπόψη την γενικότερη διάβρωση της αγγλοτουρκικής συνεργασίας, είναι άξιο απορίας το πώς κάμφθηκε η φαινομενικά αδιάλλακτη στάση αυτή της Τουρκίας έναντι του σχεδίου Μακμίλλαν. Τα αίτια την σταδιακά

---

¹⁵ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 403.

¹⁶ Τα στρατεύματα είχαν κινητοποιηθεί, λόγω των γενικότερων εντάσεων της εποχής στη Μέση Ανατολή, παρόλα αυτά θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για μια εισβολή στην Κύπρο. Την δεδομένη εποχή, όμως, μια τέτοια ενέργεια ήταν εκ των πραγμάτων αδύνατη, αν αναλογιστούμε τις Ψυχροπολεμικές κρίσεις της περιόδου, τις πολλαπλές εξωτερικές απειλές εις βάρος της Τουρκίας, καθώς και την κυριαρχία της Βρετανίας επί της Κύπρου.

¹⁷ *Idem*. Σελ. 464.

μεταβαλλόμενη στάσης της Τουρκίας οφείλονται σε σειρά εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων -στους οποίους θα αναφερθούμε εκτενώς στην άμεση συνέχεια- που επέβαλλαν την ριζική επανεκτίμηση της τουρκικής στάσης σχετικά με το νησί της Κύπρου. Συνοπτικά, κάποιοι από τους παράγοντες αυτούς αφορούσαν στην άυξηση των εντάσεων στα τουρκοσυριακά σύνορα, όπου η ανάμειξη μιας ενισχυμένης τεχνολογικά Σοβιετικής Ένωσης προκαλούσε έντονες ανησυχίες στην Άγκυρα¹⁸. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή κατά τη μελετώμενη περίοδο, ενίσχυαν την σημασία της Τουρκίας στην διεθνή πολιτική, συνάμα, όμως άφηναν να εννοηθεί πως έπρεπε να κλείσει –αν όχι οριστικά, για κάποιο χρονικό διάστημα- το θέμα της Κύπρου, το οποίο άφηνε την Τουρκία εκτεθειμένη απέναντι στην Ελλάδα και καθιστούσε την κυβέρνηση Μέντερες ευάλωτη σε εσωτερικές επικρίσεις. Την ίδια εποχή, άλλωστε ο Ισμέτ Ινονού, ένας από τους ισχυρούς πολιτικούς άνδρες της Τουρκίας, με γνωστές διασυνδέσεις στους στρατιωτικούς κύκλους¹⁹, ασκούσε κριτική στην πολιτική του ΔΚ για την Κύπρο, γεγονός, το οποίο εκ των υστέρων, αποτελούσε «σημείο καμπής» για την εσωτερική πολιτική και την σταθερότητα του πολιτικού συστήματος της Τουρκίας²⁰. Η ανασφάλεια της Τουρκίας, επίσης, αυξανόταν περαιτέρω από την ανατροπή του καθεστώτος στο Ιράκ, γεγονός το οποίο σήμαινε ότι θα βρισκόταν ενώπιον ενός δυνητικά εχθρικού κράτους, με δεσμούς στην Σοβιετική Ένωση, όπως θα δούμε παρακάτω. Κρίνοντας εκ των υστέρων, η Τουρκία δεν είχε κάποιο σοβαρό λόγο να απορρίψει το σχέδιο, αφού εισήγαγε αυτό ακριβώς που επιζητούσε: την διχοτόμηση. Η διχοτόμηση ήταν ναί μεν κατεξοχήν διοικητική, αλλά αποτελούσε ένα σοβαρό όφελος για την Άγκυρα, ιδιαίτερα την στιγμή που αποκτούσε νομική υπόσταση στην Κύπρο, μέσω των προβλέψεων του σχεδίου. Εφόσον η Ελλάδα, απέρριπτε το σχέδιο, όπως και έγινε, και η Βρετανία προχωρούσε στην εφαρμογή του ως προς την Τουρκία τότε θα μπορούσε να κατοχυρώσει ανεμπόδιση τα δικαιώματα της επί του νησιού, δικαιώματα, τα οποία δεν θα ήταν δυνατόν να της αφαιρεθούν μετά την λήξη της χρονικής διάρκειας του σχεδίου. Αν στους παράγοντες αυτούς προσθέσουμε και το γεγονός ότι η γεωγραφική διχοτόμηση του νησιού είχε αρχίσει σταδιακά να εφαρμόζεται, εξαιτίας της τουρκοκυπριακής εξέγερσης, η Τουρκία δεν είχε παρά να εισπράξει τα οφέλη της ανάμειξης της στο Κυπριακό.

Διεθνείς Συνθήκες

Καθώς εκδηλωνόταν η κρίση στην Κύπρο, σημειώνονταν ιδιαίτερα σημαντικές αλλαγές στον χώρο της Μέσης Ανατολής, αλλαγές, οι οποίες αναπόφευκτα θα επηρέαζαν την εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος και ιδιαίτερα την Τουρκία, που ήρθε αντιμέτωπη με τις άμεσες συνέπειες. Βασικό δεδομένο των προβλημάτων που εμφανίζονται το 1958, είναι η διάδοση του αραβικού εθνικισμού, ο οποίος μετά τα γεγονότα του Σουέζ, και υποβοηθούμενος από τους ψυχροπολεμικούς ανταγωνισμούς, οδηγεί σε νέους συσχετισμούς στην περιοχή. Το Φεβρουάριο του 1958 η Αίγυπτος και η Συρία, συγχωνεύονται σε ένα κράτος, υπό το όνομα Ενωμένη Αραβική Δημοκρατία. Για την Αίγυπτο και το Νάσερ, το γεγονός αυτό αποτελούσε την πραγματοποίηση των παναραβικών επιδιώξεων, ενώ για τη Συρία, η ένωση αποτέλεσε ένα είδος στηρίγματος για την αντιμετώπιση της εσωτερικής αστάθειας, που οφείλοταν στην επιρροή κομμουνιστών πολιτικών και στρατιωτικών²¹. Σύντομα, η δημιουργία του δυαδικού αυτού κράτους, η οποία δεδομένης της υποστήριξης της Μόσχας, είχε προκαλέσει διεθνείς

¹⁸ William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Taylor & Francis Ltd, United Kingdom 2007. Σελ. 129-130

¹⁹ Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambridge: The M.I.T. Press, 1965.

²⁰ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 469.

²¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 41-42.

και τοπικές ανησυχίες, αντισταθμίστηκε από το Ιράκ και την Ιορδανία, που αποφάσισαν να προβούν επίσης σε ένωση. Από την μια πλευρά ο συνασπισμός του Νάσερ διατηρούσε τον αδέσμευτο χαρακτήρα του, με σαφείς καταβολές, όμως, στην Ανατολή (ΕΣΣΔ), ενώ το Ιράκ και η Ιορδανία είχαν φιλοδυτικό προσανατολισμό.

Την στιγμή που η Μέση Ανατολή αναδιοργανώνεται βάσει των διπολικών συνθηκών, ξεσπούσε άλλη κρίση, στο Λίβανο, όπου ο παναραβισμός απειλούσε την κυβέρνηση του χριστιανού ηγέτη Καμίλ Σαμούν, οι προσπάθειες του οποίου να παρατείνει την θητεία του πέρα των ορίων που όριζε το σύνταγμα, είχαν προκαλέσει σημαντικές εσωτερικές αντιδράσεις. Το Μάιο η κυβέρνηση του Λιβάνου ζητούσε την παρέμβαση από την μια πλευρά του ΝΑΤΟ και από την άλλη του ΟΗΕ, αποδίδοντας τα εσωτερικά προβλήματα σε παρεμβάσεις από το εξωτερικό, δεδομένων, όμως, των εμπειριών του Σουέζ και του ενδεχόμενου Ρωσικής παρέμβασης, τα δυτικά κράτη δεν μπορούσαν να επέμβουν, άμεσα τουλάχιστον, στο Λίβανο. Έτσι η επέμβαση της δύσης στη Μέση Ανατολή πραγματοποιήθηκε έμμεσα μέσω των χωρών του Συμφώνου της Βαγδάτης και συγκεκριμένα από την Τουρκία και το Ιράκ, οι οποίες αποφάσισαν να πραγματοποιηθεί συνάντηση των μουσουλμάνων μελών του Συμφώνου, για ακριβώς αυτό το σκοπό²². Η παρέμβαση των μουσουλμανικών κρατών του Συμφώνου της Βαγδάτης, παρόλα αυτά, ματαιώθηκε από την δολοφονία του βασιλιά του Ιράκ από ομάδα αξιωματικών και το μετέπειτα λυντσάρισμα του Νουρί Σαΐντ. Η ανατροπή του φιλοδυτικού μοναρχικού καθεστώτος στο Ιράκ έθετε νέα δεδομένα, αφού αποτελούσε μια έμπρακτη εκδήλωση της εξάπλωσης του αραβικού εθνικισμού, η οποία απειλούσε τις βάσεις του Συμφώνου της Βαγδάτης και ανέτρεπε τις μέχρι τότε ισορροπίες στην περιοχή²³. Σημαντικότερο, όμως για την παρούσα μελέτη, είναι το γεγονός ότι η επανάσταση στο Ιράκ, δημιούργησε ένα νέο εξωτερικό κίνδυνο για την Τουρκία, την στιγμή που η χώρα διατηρούσε επιθετική στάση στο μέτωπο που είχε ανοίξει με τη Ελλάδα, λόγω του Κυπριακού.

Σύντομα, ο φόβος ότι τα γεγονότα στο Λίβανο και στο Ιράκ ήταν αποτέλεσμα του επαναστατικού εθνικισμού του Νάσερ προκάλεσε την στρατιωτική παρέμβαση των Αμερικάνων στο Λίβανο και των Βρετανών στην Ιορδανία. Με άλλα λόγια, έχουμε την πρώτη πρακτική εφαρμογή του δόγματος Αϊζενχάουερ²⁴, στο οποίο αναφερθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η Σοβιετική Ένωση αντέδρασε με δηλώσεις του Νικήτα Χρουστσώφ για τις συνέπειες των δυτικών παρεμβάσεων στην περιοχή, ενώ την ίδια στιγμή διεξάγονταν στρατιωτικά γυμνάσια στην Βουλγαρία και στα νότια της Σοβιετικής Ένωσης. Το θετικό ήταν ότι η Αμερική και η Αγγλία αντιλήφθηκαν γρήγορα ότι τα προβλήματα στην περιοχή ήταν κατά κύριο λόγο ενδογενή, παρά αποτέλεσμα εξωτερικών επιρροών, με αποτέλεσμα να επιτευχθεί συμβιβασμός και να αποχωρήσουν από το Λίβανο και την Ιορδανία²⁵. Η κρίση είχε περάσει, αλλά είχε σημαντικά αποτελέσματα: Δεδομένης της απώλειας του Ιράκ, το Σύμφωνο της Βαγδάτης και η παρουσία των δυτικών στη Μέση Ανατολή δεχόταν ένα σημαντικό πλήγμα, ενώ η Τουρκία αντιμετώπιζε σοβαρά το ενδεχόμενο η αστάθεια στην Μέση Ανατολή να αναδειχθεί σε σημαντικό εθνικό κίνδυνο. Στο παρελθόν το Σύμφωνο της Βαγδάτης, εκτός από τα προτερήματα που προσέφερε, τα οποία αφορούσαν στην ανάληψη σημαντικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων στην περιοχή, ως εντολοδόχος της Δύσης, αποτελούσε ένα είδος επιπρόσθετης δικλείδας ασφαλείας για την Τουρκία, αφού καθιέρωνε μια μορφή στρατιωτικής συνεργασίας και αλληλεγγύης, μεταξύ φιλοδυτικών κρατών εντός μιας ιδιαίτερα ευπαθούς περιοχής. Τα γεγονότα του 1958

---

²² *Idem*. Σελ. 44.

²³ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 82-83.

²⁴ *Idem*.

²⁵ *Idem*.

είχαν υπενθυμίσει, μεταξύ άλλων, ότι οι εξελίξεις στην Μέση Ανατολή αποτελούσαν ένα υπαρκτό κίνδυνο για την Τουρκία, ιδιαίτερα την στιγμή που η Άγκυρα δεν βρισκόταν σε θέση να ελέγξει ούτε την εξάπλωση του αραβικού εθνικισμού ούτε την σοβιετική διείσδυση στην περιοχή. Ο παράγοντας της διάβρωσης του Συμφώνου της Βαγδάτης και της γενικότερης αστάθειας στη Μέση Ανατολή ήταν, μεταξύ άλλων, η βασική αιτία για την επανεξέταση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με την Κύπρο, αλλά και για την επανεκτίμηση της αξίας των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Τα γεγονότα του 1958, άλλωστε, αύξησαν την στρατηγική συμμαχία της Τουρκίας και της Κύπρου, αλλά και τις πιέσεις εκ μέρους των ΗΠΑ για μια κοινή συμμαχική πορεία, εντός της οποίας οι εκάστοτε ελληνοτουρκικές διενέξεις δεν είχαν θέση.

Νέα Προσφυγή Ελλάδας στον ΟΗΕ – Επαναπροσέγγιση Ελλάδας και Τουρκίας

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της Κύπρου, η Ελλάδα είχε ασκήσει έντονες πιέσεις αρχικά ώστε να μην εφαρμοστεί το σχέδιο Μακμίλλαν, και αργότερα για να απαλειφθούν κάποιες από τις προβλέψεις του σχεδίου, όπως ο θεσμός των κυβερνητικών αντιπροσώπων και η ισχύ των δηλώσεων Λένοξ Μπούντ, χωρίς, όμως, επιτυχία. Η βρετανική απόφαση για την εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλλαν δεν μεταβλήθηκε ούτε από την αποχώρηση του ελληνικού κλιμάκιου από το στρατηγείο του NATO στη Σμύρνη, ούτε από τις απειλές του Καραμανλή προς τον Σπάακ, ότι η εφαρμογή του σχεδίου θα καθιστούσε την παραμονή της Ελλάδας στην Ατλαντική Συμμαχία εξαιρετικά δύσκολη. Είναι αξιοσημείωτο, δε, ότι ενώ η πιθανότητα αποχώρησης της Ελλάδας από το NATO και προσχώρησης της στο στρατόπεδο των ουδέτερων, οι Βρετανοί εκτιμούσαν, ότι μια ουδέτερη Ελλάδα ήταν ένας σαφώς κατώτερος κίνδυνος από μια ουδέτερη Τουρκία –δυσανεστημένης από την μη εφαρμογή των αγγλικών υποσχέσεων-, ενώ η ουδετερότητα της Ελλάδας θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί έτσι ώστε να αφομοιωθεί η Γιουγκοσλαβία σε μια βαλκανική ουδέτερη ζώνη²⁶. Μια σαφώς απλουστευμένη άποψη, δεδομένου του γεγονότος ότι αφενός χανόταν ο κοινός στρατηγικός χώρος, που προέβλεπε ο σχεδιασμός του NATO, και αφετέρου ότι η στρατηγική θέση της Τουρκίας έχανε την αξία της, χωρίς μια φιλοδυτική Ελλάδα να την συνδέει με τα δυτικά κράτη. Με άλλα λόγια, επρόκειτο για την ολική εγκατάλειψη των αμυντικών σχεδιασμών, βάσει των οποίων και οι δυο χώρες είχαν εισέλθει στην Ατλαντική Συμμαχία. Παρόλα αυτά πρέπει να σημειωθεί ότι στην μετά του δόγματος Αϊζενχάουερ εποχή και λαμβάνοντας υπόψη την λογική των προωθημένων βάσεων που επέβαλλε ο εξοπλισμός των δυο στρατοπέδων του Ψυχρού Πολέμου, η απώλεια της Τουρκίας, έστω και ως απόμακρη πιθανότητα, δεν αποτελούσε βιώσιμη επιλογή, άλλωστε, οι ΗΠΑ εκτιμούσαν ότι την συγκεκριμένη περίοδο, ο κίνδυνος που προέκυπτε από την διείσδυση της ΕΣΣΔ στη Μέση Ανατολή, όπου η Τουρκία αποτελούσε βασικό παράγοντα, ήταν σαφώς μεγαλύτερος από μια άμεση επέμβαση στην ανατολική Ευρώπη.

Επιπλέον προσπάθειες εκ μέρους της Ελλάδας για την ματαίωση του σχεδίου είχαν γίνει και με την δήλωση Μακαρίου περί δεσμευμένης ή εγγυημένης ανεξαρτησίας, ενέργεια σωστή, αλλά λάθος στην εκτέλεση της, όπως επισημαίνει ο Αβέρωφ²⁷, αφού η ανεξαρτησία αυτής μορφής θα μπορούσε να είχε γίνει αποδεκτή κατά την προηγούμενη προσφυγή στον ΟΗΕ (ο Μακάριος είχε επιμένει σε αίτημα για αυτοδιάθεση, παρά ανεξαρτησία). Ο Μακάριος είχε δηλώσει στη βουλευτή του εργατικού κόμματος,

²⁶ Βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 108, καθώς και Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (γεν. επ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχεία, Γεγονότα και Κείμενα*, Αθήνα 1994, σελ. 150 και 223-224.

²⁷ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 74-98.

Μπάρμπαρα Κάστλ ότι θα δεχόταν την δεσμευμένη ανεξαρτησία, η δήλωση του αυτή, όμως, είχε οδηγήσει σε έντονες επικρίσεις εις βάρος του, ότι απέτρεπε την Ένωση. Πράγματι η διατύπωση ενός αιτήματος για ανεξαρτησία υπό όρους, είχε πολλές πιθανότητες να είχε γίνει δεχτή στον ΟΗΕ και να είχε, ενδεχομένως, εμποδίσει την προώθηση του σχεδίου Μακμίλλαν, στην προκειμένη περίπτωση, όμως, εξέθετε την ελληνική κυβέρνηση και έδινε τροφή για κομματικούς διαπληκτισμούς. Οι επικρίσεις αυτές, άλλωστε, είχαν ωθήσει το Μακάριο να απορρίψει αργότερα την πρωτοβουλία για διεξαγωγή πενταμερούς διάσκεψης σχετικά με την Κύπρο εκ μέρους του Σπάακ²⁸. Το θετικό ήταν ότι η δεσμευμένη ανεξαρτησία είχε ανοίξει το δρόμο για νέα προσφυγή στον ΟΗΕ, όπου, δεδομένου του γεγονότος ότι το σχέδιο Μακμίλλαν εφαρμοζόταν ήδη στην Κύπρο, παρέχονταν μια τελευταία ευκαιρία ανατροπής της δυσμενούς αυτής, για την Ελλάδα, κατάστασης.

Η συζήτηση που θα ακολουθούσε στον ΟΗΕ, έμελλε να είναι η τελευταία μάχη σχετικά με το Κυπριακό – στην παρούσα τουλάχιστον φάση- στο forum του διεθνούς οργανισμού, όπου η Ελλάδα προσέφυγε με αίτημα περί ανεξαρτησίας. Τα δεδομένα, όμως, είχαν αλλάξει σημαντικά: Τόσο η τουρκική όσο και η βρετανική διπλωματία είχαν κινητοποιηθεί πλήρως, ώστε να κερδίσουν την υποστήριξη κατά το δυνατό περισσότερων κρατών. Πολλές κυβερνήσεις απέφευγαν να τοποθετηθούν εναντίον της Αγγλίας, φοβούμενες την ψύχρανση των πολιτικών και οικονομικών τους σχέσεων, ιδιαίτερα τη στιγμή που ένα μεγάλο ποσοστό των εξαγωγών τους ήταν προσανατολισμένο προς την Βρετανία²⁹. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία είχε δραστηριοποιηθεί σημαντικά ανοίγοντας πρεσβείες σε χώρες, δευτερεύουσας –για την Τουρκία- σημασίας, ενώ είχε αλλάξει ριζικά πολιτικά σε πολλά θέματα, που ενδιέφεραν συγκεκριμένες ομάδες κρατών³⁰. Έτσι, είχε μεταβάλλει την στάση της απέναντι στο Αλγερινό, δηλώνοντας ότι θα υποστήριζε σχετική προσφυγή, μαζί με τα υπόλοιπα αραβικά κράτη. Η τοποθέτηση αυτή της Τουρκίας, αποτελούσε μέρος μιας γενικότερης αναθεώρησης της πολιτικής σχετικά με το Μουσουλμανικό κόσμο: Στο παρελθόν η Τουρκία, ως χώρα τοποθετημένη στα όρια του μουσουλμανικού κόσμου με τον αντίστοιχο δυτικό, αντιμετώπιζε συνεχώς το πρόβλημα του συμβιβασμού του ιστορικού παρελθόντος της με το νέο δυτικό προσανατολισμό, που προέκυπτε από τον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας και του κρατικού μηχανισμού, σύμφωνα με της αρχές του εκμοντερνισμού. Στην ουσία, η Τουρκία της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου –αλλά και του σήμερα- εμφάνιζε τα συμπτώματα μιας κοινωνίας που βρισκόταν σε ένα διαρκή πόλεμο με το οθωμανικό της υπόβαθρο και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που προέκυπταν εξ αυτού. Τα διλλήματα αυτά ταυτότητας, σε συνδυασμό με την σύνταξη στην Ατλαντική Συμμαχία, είχαν, στο παρελθόν, προκαλέσει ρήξεις στις σχέσεις της με τον παλαιό ορθόδοξο αραβικό κόσμο, όπου οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που εφαρμοζόταν εντός της Τουρκίας, αλλά και ο στρατηγικός προσανατολισμός που υιοθετήθηκε, θεωρήθηκαν ως ένα είδος προδοσίας προς την μουσουλμανική αδελφότητα. Πλέον, η Τουρκία έκανε λόγο για την αλληλεγγύη μεταξύ των Μουσουλμανικών κρατών, τα οποία αντιμετώπιζαν την καταπίεση των δυτικών, με τους οποίους, παραδόξως συντασσόταν η Τουρκία. Επιπροσθέτως, η Ελλάδα δεν μπορούσε πλέον να υπολογίζει στην εξ' ολοκλήρου υποστήριξη του αραβικού κόσμου, όπως πριν, ο οποίος διασπάστηκε όταν το Ιράν υπέβαλε το περίφημο σχέδιο αποφάσεως, που νομιμοποιούσε την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέλος. Ενδεικτικά, χώρες, όπως το Σουδάν, η Λιβύη, το Ιράκ, ο Λίβανος και η Σαουδική Αραβία, είχαν επιλέξει να απόσχουν παρά να καταψηφίσουν το ιρανικό σχέδιο, κάτι το οποίο σήμαινε ότι οι αραβικές χώρες δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένα υπολογίσιμο στήριγμα για την ανεξαρτησία.

---

²⁸ *Idem*, σελ. 91-94.

²⁹ *Idem*, σελ. 102.

³⁰ *Idem*, σελ. 102-103.

Συγχρόνως, ο κύκλος των βιαιοτήτων επί της Κύπρου, είχε δημιουργήσει την εντύπωση ότι έπρεπε οπωσδήποτε να βρεθεί μια λύση σε ένα ζήτημα το οποίο αν και είχε αρχίσει ως ανταποικιακός αγώνας είχε εκφυλιστεί σε μείζον θέμα διακοινοτικών εντάσεων, η διεθνής κοινή γνώμη, άλλωστε είχε ήδη κουραστεί από το Κυπριακό. Αυτό σήμαινε ότι το σχέδιο Μακμίλλαν γινόταν αποδεκτό ως μια ειλικρινής προσπάθεια, ιδιαίτερα τη στιγμή που Βρετανία φαινόταν να παραχωρεί ένα σημαντικό μέρος της κυριαρχίας της επί της νήσου. Αν στους παράγοντες αυτούς προστεθεί και η αμερικανική υποστήριξη, καθώς και το γεγονός ότι η Ελλάδα είχε αρνηθεί να συμμετάσχει στην πενταμελή συνδιάσκεψη υπό το Σπάκ, το αποτέλεσμα ήταν λίγο πολύ προκαθορισμένο.

Ως αποτέλεσμα, η πολιτική επιτροπή υιοθέτησε σχέδιο απόφασης που είχε υποβληθεί από το Ιράν, το τελικό κείμενο του οποίου συνιστούσε την επανάληψη των προσπαθειών διάσκεψης μεταξύ των τριών ευθέως ενδιαφερόμενων κυβερνήσεων, για την εξεύρεση μιας συμπεφωνημένης λύσης του προβλήματος της Κύπρου³¹. Η απόφαση ήταν οπωσδήποτε δυσμενής για την Ελλάδα, καθώς περιλάμβανε ακριβώς εκείνα τα σημεία που είχε προσπαθήσει να αποτρέψει στο παρελθόν: Η Τουρκία θα ήταν άμεσα ενδιαφερόμενο μέλος στο Κυπριακό, η βούληση των ίδιων των κατοίκων της Κύπρου θα αγνοείτο, ενώ η επίλυση θα γινόταν στα πλαίσια ενός εχθρικού για την Ελλάδα περιβάλλοντος, όπου δεδομένης της σύμπραξης της Τουρκίας και της Αγγλίας, θα βρισκόταν συνεχώς σε κατάσταση μειοψηφίας. Με άλλα λόγια η Ελλάδα θα βρισκόταν μέτοχος σε ένα σύστημα συγκυριαρχίας, το οποίο θα ενίσχυε τις συγκρούσεις στο νησί, και θα συνεπάγονταν σημαντικό πολιτικό κόστος για το εσωτερικό της.

Ήταν ακριβώς αυτή η στιγμή που ο Ζορλού πλησίασε τον Αβέρωφ και του προτείνε την άμεση, απευθείας μεταξύ τους συνεννόηση σχετικά με το μέλλον της Κύπρου, γεγονός το οποίο εκ των υστέρων, αποτέλεσε κομβικό σημείο για την μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού μέσω των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου. Οι δυο άνδρες συμφώνησαν να βρεθούν μετά την Ολομέλεια του ΟΗΕ και να συζητήσουν επί του θέματος, πράγμα το οποίο συνέβαλλε στην άμεση μετατροπή των προβλέψεων του σχεδίου αποφάσεως σε κάτι το σαφώς λιγότερο επώδυνο³². Κατά τις πρώτες ελληνοτουρκικές επαφές, η Τουρκία υποστήριξε ότι με το σχέδιο Μακμίλλαν πετύχαινε ακριβώς αυτό που θεωρούσε ότι έλυσε το πρόβλημα της Κύπρου, δηλαδή την διχοτόμηση, αλλά ενόψει των αντιδράσεων της Ελλάδας και της γενικότερης αξίας των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η Άγκυρα θα μπορούσε να εξετάσει την λύση της δεσμευμένης ανεξαρτησίας. Η διχοτόμηση, άλλωστε, ενώ αποτελούσε μια λύση, θα εξελισσόταν σε μια μόνιμη πληγή για τις σχέσεις των δυο χωρών. Επιπλέον η Τουρκία υποστήριξε ότι θεωρούσε την παραχώρηση δυο παράκτιων στρατιωτικών βάσεων ως κάτι το αναγκαίο για την εξασφάλιση της τουρκικής εθνικής ασφάλειας, η οποία σύμφωνα με το Ζορλού θα απειλούνταν από τον αποκλεισμό της διχοτόμησης. Οι ελληνοτουρκικές επαφές συνεχίστηκαν και αργότερα το Δεκέμβριο του 1958, στο Παρίσι κατά την χειμωνιάτικη σύνοδο του Συμβουλίου του ΝΑΤΟ, όπου οι συνομιλίες που πραγματοποιήθηκαν ήταν κατεξοχήν διερευνητικές των επιμέρους κινήτρων και επιδιώξεων των δυο χωρών, τουλάχιστον από την πλευρά των Ελλήνων. Η Τουρκία έδειχνε διάθεση υποχώρησης σε ορισμένα σημεία, όπως για παράδειγμα στην διανομή της κεντρικής εξουσίας μεταξύ των δυο κοινοτήτων, παρόλα αυτά επέμενε σε μερικές ζωτικές για αυτήν λεπτομέρειες. Συγκεκριμένα επέμενε στην απόκτηση μιας τουλάχιστον στρατιωτικής βάσης με κυριαρχικά δικαιώματα και στην δημιουργία χωριστών δήμων. Μια πρόταση, επίσης, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, εκ μέρους της Τουρκίας, ήταν η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους ομοσπονδιακής μορφής στην Κύπρο, κάτι το οποίο μακροπρόθεσμα θα σήμαινε οιωνεί διχοτόμηση ή και διπλή

³¹ *Idem*, σελ. 131.

³² *Idem*, σελ. 138-139.

ένωση³³. Με αυτόν τον τρόπο η κυβέρνηση Μέντερες θα κάλυπτε τις δεσμεύσεις που είχε κάνει στο εσωτερικό, όπου είχε προωθήσει την ιδέα της διχοτόμησης με το περίφημο σύνθημα «διχοτόμηση ή θάνατος», ενώ θα ικανοποιούσε τις υποσχέσεις της για την προστασία των Τουρκοκυπρίων. Η ομοσπονδία³⁴, θα είχε χαρακτηριστικά διχοτόμησης, αλλά θα ικανοποιούσε την τουρκική κοινή γνώμη και θα κάλυπτε τα προβλήματα ασφαλείας που επικαλούνταν η Τουρκία. Οι συναντήσεις μεταξύ των δυο πλευρών, οι οποίες συνεχίστηκαν μέχρι τον Ιανουάριο του 1959 σε γενικές γραμμές κατευθύνονταν προς την δημιουργία ενός νέου κυπριακού κράτους, το οποίο δεν θα μπορούσε να διαμελισθεί, ούτε να ενωθεί με κάποιο άλλο κράτος. Οι κατάλληλες εγγυήσεις, δε, για την λειτουργία και ακεραιότητα του νέου αυτού κράτους θα δινόταν από την Αγγλία, την Ελλάδα και την Τουρκία.

Τι ήταν, όμως, αυτό που ώθησε την Τουρκία να εγκαταλείψει το σχέδιο Μακμίλλαν, ιδιαίτερα την στιγμή που Ελλάδα είχε εξαντλήσει όλα τα διαθέσιμα μέσα αντίδρασης στο σχέδιο και που φαινομενικά είχε πετύχει ότι επιδίωκε για την Κύπρο, δηλαδή αναγνώριση συγκυριαρχίας, αλλά και διχοτόμηση σε διοικητικό επίπεδο. Η μεταβολή των απόψεων της τουρκικής ηγεσίας σχετικά με το Κυπριακό αποτέλεσε μέρος μιας ριζική επανεκτίμησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έναντι στην Ελλάδα, η οποία επιβλήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τις εξελίξεις του έτους στην Μέση Ανατολή, αλλά και από εσωτερικά δεδομένα, που αφορούσαν σε πολιτικές αντιθέσεις και στην οικονομία³⁵.

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο της μελέτης, ένας κύριος λόγος για την μεταστροφή των τουρκικών επιδιώξεων είχε να κάνει με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα το 1958 στην Μέση Ανατολή, τα οποία επέβαλλαν νέα δεδομένα για την τουρκική εξωτερική πολιτική. Η εξάπλωση του αραβικού εθνικισμού είχε προκαλέσει σειρά ανακατατάξεων στην περιοχή: Η Αίγυπτος και η Συρία, με την οποία η Τουρκία διατηρούσε ακόμα εχθρικές σχέσεις, είχαν ενωθεί, πράγμα το οποίο υπό το φως της Σοβιετικής διείσδυσης στην Μέση Ανατολή και των Ψυχροπολεμικών συνθηκών, αύξανε σημαντικά τους κινδύνους για την εθνική της ασφάλεια. Επιπλέον, η επανάσταση στο Ιράκ, η οποία είχε ανατρέψει το φιλοδυτικό καθεστώς της Βαγδάτης, μετέτρεπε μια συμμαχική χώρα σε δυνητικό εχθρό, καθώς η πολιτική αστάθεια που προέκυπτε από την εκεί καθεστωτική αλλαγή, περιείχε τον κίνδυνο να εμφανιστούν νέες εχθρικές αποκλίσεις εις βάρος της Τουρκίας³⁶. Σημαντικότερη, ίσως προέκταση της απώλειας του Ιράκ, ήταν η αποδυνάμωση του Συμφώνου της Βαγδάτης, το οποίο λειτουργούσε συμπληρωματικά ως προς την εθνική ασφάλεια της Τουρκίας, αφού καθιέρωνε ένα θεσμό στρατιωτικής συνεργασίας και συμμαχίας, υπό την αιγίδα των δυτικών, σημαντικότερη προσφορά του οποίου ήταν ότι διατηρούσε τις ψυχροπολεμικές ισορροπίες στην περιοχή σε ανεκτά για την Τουρκία επίπεδα. Η διάβρωση του Συμφώνου της Βαγδάτης, σε συνδυασμό με τις έντονες αντιδράσεις της Σοβιετικής Ένωσης στις επεμβάσεις των ΗΠΑ και της Αγγλίας στο Λίβανο και στην Ιορδανία αντίστοιχα, αναζωπύρωσε τους παραδοσιακούς φόβους των Τούρκων για την εκ της Ρωσίας απειλή, ενώ ώθησε την τουρκική ηγεσία στο να εξετάσει νέες επιλογές στην εξωτερική της πολιτικής, συμπεριλαμβανομένης και της επαναπροσέγγισης με την Ελλάδα. Η διάβρωση, άλλωστε, του Συμφώνου της Βαγδάτης, σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στην περιοχή έδινε και πάλι ουσία στις ελληνοτουρκικές σχέσεις που είχαν

---

³³ *Idem.* σελ. 157.

³⁴ Το γεγονός ότι το σχέδιο δεν αναγνώρισε κάποια ομοσπονδιακή μορφή στο νεοσύστατο Κυπριακό κράτος, δεν εμπόδισε την Τουρκία από τον ισχυρισμό ότι είχε δημιουργηθεί μια «λειτουργική ομοσπονδία. Για την Τουρκική θεώρηση βλ. Kemal H. Karpat (επ), *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, Leiden, Netherlands, 1975. Σελ. 155-156.

³⁵ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 469, 503.

³⁶ *Idem.*

διαταραχθεί, εξαιτίας του Κυπριακού, ιδιαίτερα τη στιγμή που οι ΗΠΑ θα πίεζαν περισσότερο από ποτέ για μια σύμπραξη της Ελλάδας και της Τουρκίας εντός του NATO. Το Δεκέμβριο του 1958 οι παραπάνω παράγοντες συνδυάζονται και με την αντιπαράθεση μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων σχετικά με το καθεστώς του Βερολίνου, η οποία προέκυψε όταν ο Χρουστσώφ, με στόχο να ενώσει το Βερολίνο σε μια ενιαία «αποστρατικοποιημένη» πόλη, εξέδωσε τελεσίγραφο προς τις ΗΠΑ, την Αγγλία και την Γαλλία, δίνοντας τους έξη μήνες για να αποχωρήσουν από το δυτικό μέρος της πόλης. Το τελεσίγραφο φυσικά απορρίφθηκε κατά τη σύνοδο του NATO στα μέσα του ίδιου μήνα και ακολούθησε μια γενικευμένη κρίση στην εξωτερική πολιτική των χωρών αυτών. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία ως χώρα μέλος του NATO, η οποία είχε εκτεταμένα σύνορα με την Σοβιετική Ένωση, άρχισε να ανησυχεί εντονότατα σχετικά με το θέμα, καθώς η νέα αυτή ένταση προστέθηκε σε σωρεία άλλων προβλημάτων που αντιμετώπιζε την συγκεκριμένη εποχή³⁷.

Συγχρόνως, στο εσωτερικό της Τουρκίας η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, για την οποία κάναμε λόγο στο πρώτο μέρος της μελέτης, είχε αρχίσει να εμφανίζει χαρακτηριστικές συνέπειες για την δημόσια οικονομία. Με την άνοδο του ΔΚ στην εξουσία το 1950, είχε εγκαταλειφθεί σε μεγάλο βαθμό η οικονομία του κρατικισμού, η οποία είχε κληροδοτηθεί από τα πρώτα κιάλια χρόνια του νεότερου τουρκικού κράτους, δίνοντας την θέση της σε μια οικονομία της ανοικτής αγοράς, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας ήταν η ενίσχυση της αγροτικής παραγωγής της χώρας. Κύριο ελάττωμα της ραγδαίας ανάπτυξης που ακολούθησε την άνοδο του Μέντερες στην εξουσία, ήταν ότι στόχευε σε άμεση απόδοση παρά σε μακροπρόθεσμη ανάπτυξη. Κατά συνέπεια, το τίμημα των αλλαγών αυτών ήταν ένας συνεχώς ελλειμματικός προϋπολογισμός, καθώς και ένα διογκωμένο δημόσιο χρέος, γεγονός το οποίο δυσαρεστούσε ιδιαίτερα τις μεσαίες και ανώτερες αστικές τάξεις, των οποίων η ευημερία δεχόταν το μεγαλύτερο πλήγμα. Επομένως, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η αναθέρμανση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ενδεχομένως να συνεπάγονταν μια κοινή οικονομική πορεία, την οποία είχε ιδιαίτερως ανάγκη η Τουρκία του 1958. Είναι χαρακτηριστικό, άλλωστε, ότι ο Ζορλού, μιλώντας με τον Έλληνα πρεσβευτή στην Άγκυρα Γεώργιο Πεζμαζόγλου το Δεκέμβριο του 1958, έκανε λόγο για ελληνοτουρκική «ομοσπονδία», η οποία θα είχε ως αφετηρία την συνεργασία των δύο χωρών στην Κύπρο³⁸. Στα εσωτερικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Τουρκία την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, μπορεί να προστεθεί και η αρνητική κριτική που λάμβανε το ΔΚ σχετικά με τους χειρισμούς της στην Κύπρο, αλλά και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούσαν ο Ισμέτ Ινονού, ο οποίος επέκρινε την κυβέρνηση Μέντερες για τον χειρισμό του Κυπριακού, καθώς ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Τζελάλ Μπαγιάρ, που είχε εκφραστεί αρνητικά για τις χειρονομίες της κυβέρνησης προς την ελληνική πλευρά³⁹. Αν αναλογιστούμε ότι και οι δυο πολιτικοί αποτελούσαν αντιπροσώπους της παλαιάς πολιτικής ελίτ του Κεμάλ, με ισχυρούς δεσμούς σε στρατιωτικούς κύκλους (τουλάχιστον στην περίπτωση του Ινονού), οι δηλώσεις αυτές εμπειρείχαν σαφώς ψήγματα μιας γενικότερης απειλής προς την πρωτοκαθεδρία του ΔΚ. Ένα άλλο, επίσης ανησυχητικό γεγονός, αφορούσε στους Κούρδους της Τουρκίας, οι οποίοι είχαν αρχίσει επαναστατικές κινήσεις ήδη από το 1925, αντιστεκόμενοι στις προσπάθειες αφομοίωσης τους στην τουρκική κοινωνία. Το 1958 είχε σημειωθεί επανάσταση Κούρδων στο Ιράκ, οι οποίοι βρισκόμενοι σε επαφή

³⁷ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 508.

³⁸ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 132-134.

³⁹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία. Κύπρος 1960-1974*, τόμος Β', Αθήνα 1985, σελ. 396.

με τους Κούρδους της Τουρκίας, τους είχαν επηρεάσει αναπτερώνοντας τις ελπίδες για την επανέναρξη του Κουρδικού κινήματος⁴⁰.

Εύλογα, λοιπόν, η επιζήτηση της αναθέρμανσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, εκ μέρους της Τουρκίας, δεδομένων των συνθηκών, δεν αποτελεί έκπληξη. Η Τουρκία του 1958, αντιμετώπιζε τους κινδύνους που προέκυπταν των ανακατατάξεων στην Μέση Ανατολή, αυξημένες αντιδράσεις στο εσωτερικό από πανεπιστημιακούς και στρατιωτικούς κύκλους, λόγω της οικονομίας και της αυξανόμενης καταπίεσης του ΔΚ, και δεν μπορούσε να αφήσει ανοικτή την πληγή του Κυπριακού, το οποίο αφενός αποτελούσε πηγή εσωτερικών επικρίσεων και αφετέρου δηλητηρίαζε συνεχώς τις ελληνοτουρκικές σχέσεις δημιουργώντας νέους κινδύνους. Η Τουρκία, όμως, επέλεξε να εγκαταλείψει το σχέδιο Μακμίλλαν και για άλλους λόγους. Είναι γεγονός ότι η Τουρκία με το σχέδιο Μακμίλλαν αποσπούσε, αν όχι μια αυτούσια εγγύηση για την διχοτόμηση, τον διοικητικό διαχωρισμό των κοινοτήτων, αλλά μακροπρόθεσμα δεν θα μπορούσε να κερδίσει το παιχνίδι της Κύπρου, δεδομένων των δημογραφικών/κοινωνικών χαρακτηριστικών και δυναμικών του νησιού⁴¹, και να αποτρέψει την διολίσθηση του νησιού στην κηδεμονία της Ελλάδας. Η Αγκυρα συνειδητοποιώντας τους πολλαπλούς κινδύνους που αντιμετώπιζε στο εξωτερικό, είχε προσπαθήσει να επισπεύσει την διχοτόμηση του νησιού μέσω των τουρκοκυπριακών εξεγέρσεων, αλλά και των πιέσεων έναντι του Λονδίνου, η βία, όμως, σε συνδυασμό με τις πιέσεις προς την βρετανική ηγεσία δεν θα μπορούσαν να ανατρέψουν τα δεδομένα που περιγράψαμε παραπάνω. Συνεπώς, αυτό που επιδίωκε η Τουρκία, μέσω της προσέγγισης της με την Ελλάδα, ήταν να πετύχει μέρος των επιδιώξεων τους να γίνει αποδεκτό από την τελευταία στα πλαίσια μιας διμερούς μεταξύ τους συνεννόησης. Εφόσον η Αγγλία λάμβανε αυτό ακριβώς που ήθελε, δηλαδή στρατιωτικές βάσεις στην Κύπρο, στόχος ο οποίος ικανοποιούσε την αγγλική ανάγκη για απεμπλοκή από την Κύπρο, καθώς και το αίτημα για βάσεις στην Κύπρο, παρά την Κύπρος ως βάση, θα δεχόταν την συνεννόηση μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Αφού η Αγγλία παραχωρούσε την κυριαρχία του νησιού, ήταν σκόπιμο η Τουρκία να λάβει το μέγιστο δυνατό μερίδιο, μέσω μιας τριμερούς συμφωνίας η οποία θα κατοχύρωνε νομικά τις ισορροπίες στο νησί, καθώς και την εκτεταμένη στρατιωτική παρουσία και κυριαρχία της Τουρκίας, στοιχείο που δεν περιλάμβανε άμεσα το σχέδιο Μακμίλλαν. Η Ελλάδα, άλλωστε, δεν βρισκόταν σε θέση να απορρίψει εύκολα την πρωτοβουλία της Τουρκίας, αφού είχε εξαντλήσει κάθε θεσμικό μέσο για την αποτροπή του σχεδίου και βρισκόταν πλέον ενώπιον ενός αδιεξόδου. Πράγματι ο ΟΗΕ δεν μπορούσε να προσφέρει κάτι περισσότερο για την αποτροπή της διχοτόμησης, ενώ, όπως είχε δείξει η προσφυγή του 1958, μπορούσε να προκαλέσει περισσότερα προβλήματα από όσα έλυne, ιδιαίτερα την στιγμή που Ελλάδα δεν είχε ούτε την ισχύ ούτε τα μέσα να καταπολεμήσει τη νομιμοποίηση της Τουρκίας ως ενδιαφερόμενο μέλος εκτός του διεθνούς θεσμού. Ένας πόλεμος μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας ήταν εξίσου αδύνατος δεδομένων των συσχετισμών ισχύος μεταξύ των δυο χωρών. Ακόμα και ένας πόλεμος εξουθένωσης στην Κύπρο ήταν αδύνατος, αφού η Τουρκία κατείχε τα μέσα, αλλά και την γεωγραφική θέση για να ενισχύει τις στρατιωτικές της επιχειρήσεις στην Κύπρο. Ο αντίπαλος θα ανεφοδιάζονταν με μεγάλη ευκολία και ένας πόλεμος εξουθένωσης θα είχε μάλλον αντίθετα αποτελέσματα. Η ΕΟΚΑ από την άλλη πλευρά, είχε καταφέρει να ταλαιπωρήσει τους Βρετανούς, αλλά δεν θα μπορούσε ποτέ να τους εκδιώξει, ενώ η συνέχιση του αγώνα της θα βοηθούσε περισσότερο την διχοτόμηση, παρά την ανεξαρτησία των Κυπρίων. Η Ελλάδα επομένως δεν μπορούσε παρά να λάβει την

---

⁴⁰ Βασίλης Μουτσόγλου, *Η Τουρκία στο Μεταβαλλόμενο Διεθνές Περιβάλλον και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Από τη Συνάντηση στο Lancaster House στην Απόφαση Ελσίνκι*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2000. Σελ. 210-213.

⁴¹ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 133.

βοήθεια που «προσέφερε» η Τουρκία μέσω των προτάσεων για διμερή συνεννόηση⁴². Πλέον αρχίζει μια νέα φάση του Κυπριακού ζητήματος, καθώς βαδίζουμε προς τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου.

Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Το 1958 κορυφώνονται οι πιέσεις εις βάρος της Ελλάδας για μια συμπεφωνημένη λύση σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα, καθώς η Βρετανία αποφασίζει, με την σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας, να εφαρμόσει το σχέδιο Μακμίλλαν στο νησί. Σκοπός του σχεδίου ήταν να καταβληθούν οι κατάλληλες προσπάθειες για την απεμπλοκή της Βρετανίας από το νησί της Κύπρου, σύμφωνα με την επιταγές του νέου βρετανικού αμυντικού δόγματος μετά την κρίση στο Σουέζ, καθώς και η ικανοποίηση μέρους των τουρκικών επιδιώξεων στο νησί. Πράγματι, το σχέδιο κατοχύρωνε νομικά την συμμετοχή της Τουρκίας στο οίονει πολιτικό σύστημα της Κύπρου, δημιουργούσε ένα σύνθετο πλέγμα δικαιωμάτων, η εξέλιξη των οποίων ενδεχομένως να δημιουργούσε προβλήματα στην λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, ενώ εισήγαγε τον διαχωρισμό των κοινοτήτων σε διοικητικό επίπεδο. Στην ουσία το σχέδιο Μακμίλλαν, δεν ικανοποιούσε την Τουρκία, αφού μακροπρόθεσμα δεν θα μπορούσε να ανατρέψει τις πληθυσμιακές αντιστοιχίες στο νησί, ιδιαίτερα την στιγμή που η επίσπευση της διχοτόμησης αποτελούσε ένα βασικό στόχο της Άγκυρας, η οποία βρισκόταν αντιμέτωπη με πολλαπλές απειλές προς την εθνική της ασφάλεια και ήθελε να κλείσει το θέμα της Κύπρου, που δημιουργούσε επιπρόσθετα ζητήματα άμυνας. Αυτός ήταν ο στόχος της Τουρκοκυπριακής εξέγερσης του ίδιου έτους, η οποία συνέβαλλε στο τεθούν οι βάσεις μιας γεωγραφικής διχοτόμησης συμπληρωματικής της αντίστοιχης διοικητικής. Εν τέλει η Τουρκία δέχθηκε –επιφυλακτικά– το σχέδιο Μακμίλλαν, δεδομένων των πολλαπλών προβλημάτων που καθιστούσαν επιτακτική την ανάγκη για «κλείσιμο» του Κυπριακού ζητήματος.

Την ίδια στιγμή η Ελλάδα προσπαθούσε με κάθε διαθέσιμο μέσο να αποτρέψει την εφαρμογή του σχεδίου, χωρίς, όμως, επιτυχία. Η αποχώρηση της από το στρατηγείο του NATO στη Σμύρνη δεν είχε φέρει αποτελέσματα, όπως και οι πιέσεις της προς την Βρετανία, η οποία, δικαιολογημένα, ίσως, ήθελε να φέρει ένα τέλος στο Κυπριακό, που δημιουργούσε συνεχώς ζητήματα στην εσωτερική, αλλά και εξωτερική της πολιτική. Το θετικό ήταν ότι η δέσμευση του Μακαρίου για εγγυημένη ανεξαρτησία, άνοιξε τον δρόμο για μια νέα προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ, ενώ, αργότερα, η ανεξαρτησία αυτής της μορφής αποτέλεσε την βάση της έναρξης ελληνοτουρκικών συνομιλιών, σχετικά με το μέλλον της Κύπρου. Η μάχη που ακολούθησε στον ΟΗΕ έληξε με την διπλωματική ήττα της Ελλάδας, καθώς το προτεινόμενο ιρανικό σχέδιο στην ερμηνεία του δήλωνε την σύσταση τριμερών διαπραγματεύσεων, μεταξύ των ενδιαφερόμενων μελών, μέρος των οποίων θα ήταν και η Τουρκία. Παρόλα αυτά, η ήττα αυτή της Ελλάδας αποτέλεσε την αφετηρία μιας νέας ελληνοτουρκικής προσέγγισης, με πρωτοβουλία της ίδιας της Τουρκίας. Η αλλαγή της στάσης της Τουρκίας, επιβλήθηκε από τις εξελίξεις εκείνης της χρονιάς στην Μέση Ανατολή, τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο Μέντερες στο εσωτερικό της χώρας, καθώς και από τις Ψυχροπολεμικές αντιπαραθέσεις, οι οποίες προκαλούσαν ανασφάλεια στην Τουρκία, μια χώρα με εκτεταμένα σύνορα με την Σοβιετική Ένωση. Καθώς, λοιπόν, αλλάζουν τα δεδομένα στην Μέση Ανατολή και αναζωπυρώνεται ο Σοβιετικός κίνδυνος, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις αποκτούν νέο περιεχόμενο για την Τουρκία, η οποία επιδιώκει ανοικτά την επιδιόρθωση τους. Η προσέγγιση, άλλωστε, με την Ελλάδα, είχε και επιπρόσθετη αξία για την Άγκυρα, καθώς, έχοντας ηττηθεί στον ΟΗΕ, η Αθήνα δεν είχε άλλες επιλογές, πέρα από την αποδοχή των απευθείας συνομιλιών με την Τουρκία,

⁴² Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 146-150.

η οποία αρχίζει να εξέρχεται, χωρίς το επιστέγασμα των Βρετανών. Δεδομένου του γεγονότος, ότι η Βρετανία θα παραχωρούσε την κυριαρχία της στο νησί, με αντάλλαγμα την παραχώρηση στρατιωτικών βάσεων, οι οποίες θα κάλυπταν τις νέες στρατηγικές της ανάγκης, η Άγκυρα ήθελε να εξασφαλίσει ότι είχε αποκομίσει από την μέχρι τότε ανάμειξη της στο Κυπριακό, καθώς και να πετύχει περεταίρω οφέλη έναντι, αυτή τη φορά, της Ελλάδας, που αποτελούσε παραδοσιακά εμπόδιο στην καθιέρωση της παρουσίας της στο νησί. Με αυτόν τον τρόπο η Τουρκία πετύχαινε δυο βασικούς σκοπούς: την προσωρινή επίλυση του ζητήματος στην Κύπρο και την εξασφάλιση της θέσης της, καθώς και την επανόρθωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Βασίλης Μουτσόγλου, *Η Τουρκία στο Μεταβαλλόμενο Διεθνές Περιβάλλον και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Από τη Συνάντηση στο Lancaster House στην Απόφαση Ελσίνκι*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2000.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (γεν. επ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχεία, Γεγονότα και Κείμενα*, Αθήνα 1994.

Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία. Κύπρος 1960-1974*, τόμος Β' , Αθήνα 1985.

Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambridge: The M.I.T. Press, 1965.

Kemal H. Karpat (επ), *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, Leiden, Netherlands, 1975.

Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge University Press, 1977.

William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Taylor & Francis Ltd, United Kingdom 2007

Κεφάλαιο 5

Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου

Ο κύκλος συνομιλιών μεταξύ Αβέρωφ και Ζορλού, ο οποίος άνοιξε με πρωτοβουλία της Τουρκίας, άρχισε να καρποφορεί το 1959, καθώς οι δύο χώρες φτάνουν σταδιακά σε συμφωνία σχετικά με το καθεστώς της Κύπρου. Αναφερθήκαμε ήδη στους παράγοντες οι οποίοι εξώθησαν την Τουρκία να αναθεωρήσει μια, ως τότε, κατεξοχήν επιθετική στάση απέναντι στην Ελλάδα σχετικά με το Κυπριακό, παράγοντες, που μέσα από το πρίσμα των Ψυχροπολεμικών εξελίξεων και αντιπαραθέσεων, νοηματοδότησαν εκ νέου τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Παρά το γεγονός ότι και οι δυο χώρες παραμέρισαν –ως ένα βαθμό– τα συμφέροντα, τα οποία στο παρελθόν είχαν οδηγήσει στην μεταξύ τους πόλωση, μεγάλο μέρος αυτών παραμένουν εν ισχύ κατά την διάρκεια των συνομιλιών.

Συγκεκριμένα, η Ελλάδα έχοντας εγκαταλείψει –προ πολλού– την ιδέα την ένωσης, στρέφεται προς την δημιουργία ενός, κατά δυνατό, ανεξάρτητου, λειτουργικού και προ πάντων κυρίαρχου κυπριακού κράτους, με διεθνή υπόσταση και αναγνώριση, το οποίο θα εδύνατο να διευθετεί τα του οίκου με την μικρότερη δυνατή παρέμβαση εξωτερικών παραγόντων. Η επιδίωξη αυτή εξυπηρετούσε τους εξής βασικούς σκοπούς: Μια συμφωνία, η οποία θα οδηγούσε στην δημιουργία ενός κρατικού μηχανισμού, με τη συμμετοχή δυο διαφορετικών εθνικών ομάδων, θα καταργούσε το δυσμενές σχέδιο Μακμίλλαν και θα δημιουργούσε συγκεκριμένες ισορροπίες μεταξύ των δυο κοινοτήτων, η οποίες, ίσως, συν τω χρόνω να οδηγούσαν σε ‘ένα λειτουργικό κράτος. Από την άλλη, η ελληνοτουρκική επαναπροσέγγιση, έδινε την ευκαιρία στην Ελλάδα να επαναφέρει το Κυπριακό στις εσωτερικές του διαστάσεις, και να το αποσπάσει από το διεθνές πεδίο εντός του οποίου εκτυλίσσονταν η μέχρι τότε διαμάχη για το μέλλον του νησιού¹. Πράγματι, ο δρόμος της διεθνοποίησης που είχε επιλέξει η Ελλάδα αρχικά, δεδομένων των διεθνών συνθηκών και συσχετισμών με την Τουρκία και την Αγγλία, δεν μπορούσε να συνεισφέρει στο Κυπριακό, αντιθέτως, όπως είχαν αποδείξει οι εξελίξεις κατά την τελευταία προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ, θα μπορούσε να προκαλέσει σημαντικά προβλήματα². Επιπρόσθετα, αν αναλογιστούμε ότι η Ελλάδα είχε υποθηκεύσει την εξωτερική της πολιτικής στην εξέλιξη του Κυπριακού, ιδιαίτερα τη στιγμή που η διεθνής της δράση σχετικά με το ζήτημα, την έφερνε αντιμέτωπη με τους ισχυρούς –και όχι μόνο– της Ατλαντικής συμμαχίας, εύλογα άδραξε την τελευταία ευκαιρία που της προσφέρονταν για να αποδεσμευθεί ως ένα βαθμό από τις υποχρεώσεις της σχετικά με την Κύπρο. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι οι επιλογές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και του ίδιου του Μακάριου, ο οποίος ως παράγοντας δεν βρισκόταν υπό τον άμεσο έλεγχο της Αθήνας, συχνά προσέφεραν τροφή για κομματικές διαμάχες στο εσωτερικό.

Η Τουρκία από την πλευρά της επεδίωκε να διασφαλίσει κυρίως τις στρατηγικές ανησυχίες που την είχαν ωθήσει σε αρχικό στάδιο στην ενασχόληση με το Κυπριακό, και κατά δεύτερο λόγο, να κατοχυρώσει την παρουσία της ίδιας, αλλά και των Τουρκοκυπρίων στο νησί, έτσι ώστε οι πληθυσμιακές αντιστοιχίες και δυναμικές να μην μπορούν άμεσα να ανατρέψουν τα δικαιώματα που είχαν κερδηθεί μέχρι τότε. Συνεπώς, στόχος της Άγκυρας ήταν καταρχήν να κατοχυρωθεί η στρατιωτική της παρουσία, αλλά και το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει την παρουσία αυτή για να διατηρεί σταθερές τις

¹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ. 156-159.

² Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 146-147.

ισορροπίες στο νησί, καθώς και η δημιουργία ενός κρατικού μηχανισμού, αλλά και μιας δημογραφικής οργάνωσης, που θα αντανάκλασε τον διαχωρισμό των δυο κοινοτήτων. Σε άλλο επίπεδο, η Τουρκία επιθυμούσε την επαναφορά των καλών της σχέσεων με την Ελλάδα, με αφετηρία το βασικό σημείο της μέχρι τότε διένεξης τους, την Κύπρο, σκοπός, ο οποίος εξυπηρετούσε την ανάγκη για προσωρινή απεμπλοκή της από την αρένα του Κυπριακού. Μιλήσαμε ήδη για του λόγους, οι οποίοι επέβαλλαν τις επιλογές αυτές, οπότε θα αρκεστούμε στο να αναφέρουμε ότι η εξεύρεση μιας από κοινού λύσης με την Ελλάδα, αφενός μείωνε τους στρατηγικούς κινδύνους που αντιμετώπιζε η Τουρκία λόγω των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή, την απώλεια του άλλοτε φιλικού Ιράκ και των Ψυχροπολεμικών συνθηκών, και αφετέρου άνοιγε νέες επιλογές για την εξωτερική πολιτική της χώρας, εντός μιας συμμαχικής πορείας. Αν προσθέσουμε στα παραπάνω και το αρνητικό, για το ΔΚ, κλίμα στο εσωτερικό της χώρας, η κυβέρνηση Μέντερες, εύλογα επιθυμούσε να αποσπάσει τα οφέλη που είχε λάβει από την μέχρι τότε ανάμειξη στο Κυπριακό και να τα μετατρέψει σε πολιτικό κεφάλαιο για την σταθεροποίηση της εξουσίας της, στόχος, ο οποίος εκ των υστέρων δεν συνέβαλλε στην παραμονή του ΔΚ στην εξουσία, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Αυτοί ακριβώς οι σκοποί θα έπρεπε να επιτευχθούν, προκειμένου οι δυο χώρες να φτάσουν σε ένα είδος αμοιβαίως αποδεκτής συμφωνίας, και όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι συμφωνίες που ακολούθησαν, αποτέλεσαν προϊόν του συμβιβασμού των απόψεων αυτών σχετικά με την Κύπρο. Με άλλα λόγια μια λύση θα έπρεπε να περιλαμβάνει τα στοιχεία αυτά, τα οποία θα προσέδιδαν υπόσταση σε μια κρατική δομή των Κυπρίων, με κατά το δυνατό περισσότερα γνωρίσματα ενός λειτουργικού μηχανισμού, τις κατάλληλες εγγυήσεις για την διατήρηση των εσωτερικών ισορροπιών στο νησί, καθώς και την πρόβλεψη για την απαρχή μιας νέας ελληνοτουρκικής συνεργασίας, με αφετηρία την ειρήνευση στην Κύπρο. Οι τάσεις αυτές, άλλωστε, είχαν φανεί ήδη από τα πρώτα στάδια των διερευνητικών συνομιλιών μεταξύ του Αβέρωφ και του Ζορλού. Το 1959, οι επιμέρους αυτές επιδιώξεις λαμβάνουν υπόσταση μέσω των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, οι οποίες δημιούργησαν ένα νέο κυπριακό κράτος, που θα απολάμβανε ένα είδος δεσμευμένης ανεξαρτησίας υπό την επιτήρηση τριών εγγυητριών δυνάμεων, καθώς και το εναρκτήριο σημείο μιας εκτεταμένης –οιωνεί-ελληνοτουρκικής συνεργασίας.

Περιεχόμενο και Αξιολόγηση Συμφωνιών

Κατά τις πρώτες φάσεις των συνομιλιών μεταξύ Αβέρωφ και Ζορλού, η συζήτηση γινόταν πάνω σε γενικές γραμμές και χωρίς δεσμεύσεις, κάτι το οποίο επέτρεψε να φανούν τα σημεία στα οποία οι επιδιώξεις των δυο κρατών τέμνονταν και μπορούσαν συνεπώς να παρέχουν το κατάλληλο έδαφος για την επίτευξη μιας συμφωνίας. Εν ολίγης, η Ελλάδα επιθυμούσε την δημιουργία ενός ανεξάρτητου κυπριακού κράτους, άποψη την οποία αποδεχόταν η Τουρκία ως βάση για την διαπραγμάτευση ενός καθεστώτος εγγυημένης ανεξαρτησίας, Η Τουρκία από την άλλη πλευρά, αξίωνε την παραχώρηση στρατιωτικών βάσεων επί της Κύπρου, προκειμένου αφενός να μην αντιμετωπίζει τα διλήματα ασφαλείας, που θεωρούσε ότι προέκυπταν από την άσκηση της ανεξαρτησίας στο νησί, και αφετέρου για να προσδώσει τις κατάλληλες εγγυήσεις για την μη απορρόφηση της τουρκοκυπριακής κοινότητας εντός της αντίστοιχης ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας³. Η βασική προβληματική σε αυτό το σημείο ήταν ότι η παρουσία τουρκικών βάσεων επί της Κύπρου, θα της επέτρεπε να ασκεί στρατιωτικό έλεγχο και πίεση στο νησί⁴, ιδιότητα, η οποία χωρίς τους

³ *Idem*. Σελ. 178, καθώς και Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001. Σελ. 527.

⁴ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 178.

κατάλληλους περιορισμούς, θα οδηγούσε σε εκ νέου, εκτεταμένες, διενέξεις. Περεταίρω, παρά το γεγονός, ότι δεσμευμένη ανεξαρτησία, γινόταν αποδεκτή ως εναρκτήριοι επιπλέον διαπραγματεύσεων, η Τουρκία επεδίωκε να μην συμπεριληφθούν στην συμφωνία, τα στοιχεία αυτά τα οποία θα προσέδιδαν τον ανεξάρτητο χαρακτήρα του νέου κυπριακού κράτους. Έτσι η Τουρκία επιθυμούσε από την μια η Κύπρος να μην μπορεί να συμμετέχει στον ΟΗΕ, αφού μόνο ανεξάρτητα κράτη μπορούν μετέχουν σε αυτόν, ενώ στο ζήτημα της ονομασίας και της σημαίας του κυπριακού κράτους, υποστήριξε το όνομα «ελληνοτουρκική ομόσπονδη ένωση» και την χρήση της ελληνικής και τουρκικής σημαίας ως σύμβολο της νέας κρατικής οντότητας, αντίστοιχα. Το τελευταία αυτά στοιχεία θα μπορούσαν φυσικά να χρησιμοποιηθούν για να τονιστεί η παρουσία της Τουρκίας στο νησί, ενώ θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια βάση για την αμφισβήτηση της διεθνούς προσωπικότητας και της νομικής φύσης της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητο κράτος⁵.

Εν πάσει περιπτώσει, οι διερευνητικές αυτές επαφές οδήγησαν στην πρώτη συνάντηση μεταξύ των δυο πρωθυπουργών στη Ζυρίχη, όπου διατυπώθηκαν τα βασικά σημεία της συμφωνίας. Η συμφωνία προέβλεπε την δημιουργία ενός ανεξάρτητου κυπριακού κράτους, που με συνταγματική πρόβλεψη δεν θα είχε το δικαίωμα να επιλέξει την ένωση ή την διχοτόμηση. Επίσης, η συμφωνία θα αποτελούνταν από τρεις επιμέρους συνθήκες: την Συνθήκη Εγγυήσεως, μεταξύ της Δημοκρατίας της Κύπρου, της Ελλάδας, της Αγγλίας και της Τουρκίας, την Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ της Δημοκρατίας της Κύπρου, της Ελλάδα και της Τουρκίας, καθώς και μια Συμφωνία Κυρίων μεταξύ Καραμανλή και Μέντερες. Επιπλέον, στις συνθήκες αυτές προστέθηκε και η Βασική Διάρθρωση ενός κυπριακού Συντάγματος, το οποίο θα βασιζόταν στην αρχή της κοινοτικής αυτονομίας. Τέλος, η Ελλάδα και η Τουρκία θα υποστήριζαν την είσοδο της Κυπριακής Δημοκρατίας στο ΝΑΤΟ, ενώ θα γινόταν παρέμβαση, έτσι ώστε να τεθεί εκτός νόμου το κομμουνιστικό κόμμα της Κύπρου (ΑΚΕΛ)⁶. Η τελική μορφή των συμφωνιών, όπως αυτές επικυρώθηκαν μεταξύ της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Αγγλίας και της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Λονδίνο, είχε ως εξής.

Η Συνθήκη Εγγυήσεων, εγγυόταν την διατήρηση του διεθνούς καθεστώτος, status quo και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου, περιλαμβάνοντας προβλέψεις για την αποτροπή και απαγόρευση κάθε είδους πολιτικής/οικονομική ένωσης με κάποια άλλη χώρα, και της άμεσης/έμμεσης διχοτόμησης του νησιού. Παράλληλα προέβλεπε ότι σε περίπτωση παραβίασεως των παραπάνω οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις (Ελλάδα, Τουρκία, Αγγλία) θα διαβουλεύονταν με σκοπό την αποκατάσταση της τάξης πραγμάτων. Αν οι διαπραγματεύσεις αυτές αποτύγχαναν, κάθε χώρα θα μπορούσε ενεργήσει προς τον «αποκλειστικό σκοπό της αποκατάστασης της τάξης πραγμάτων». Η Συνθήκη Συμμαχίας απέβλεπε στη συνεργασία των συμβαλλόμενων χωρών για την από κοινού άμυνα και απόκρουση κάθε άμεσης ή έμμεσης επίθεσης εναντίον της ανεξαρτησίας και της εδαφική ακεραιότητας της Δημοκρατίας της Κύπρου. Επιπλέον, σύμφωνα με τη συνθήκη θα ιδρύονταν τριμερές στρατηγείο στην Κύπρο, όπου θα στάθμευαν αποσπάσματα από τον τουρκικό και ελληνικό στρατό. Η Βασική Διάρθρωση του κυπριακού Συντάγματος περιλάμβανε τις βασικές κατευθυντήριες για τη συνταγματική δομή του υπό ίδρυση κράτους⁷. Συνοπτικά, το νέο κράτος θα είχε προεδρικό πολίτευμα με Ελληνοκύπριο πρόεδρο και Τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο, οι οποίοι θα είχαν δικαίωμα αρνησικυρίας σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εσωτερικής ασφαλείας. Επίσης προβλεπόταν η δημιουργία δυο ξεχωριστών κοινοτικών συνελεύσεων, καθώς και η δημιουργία μιας ενιαίας Βουλής Αντιπροσώπων με

⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 115-116.

⁶ *Idem*. Σελ. 123.

⁷ *Idem*. Σελ. 118-131.

αναλογία 70% Ελληνοκυπρίων και 30% Τουρκοκυπρίων, εντός της οποίας οι αποφάσεις θα λαμβάνονταν με απλή πλειοψηφία εκτός του εκλογικού νόμου, της νομοθεσίας για τους δήμους και των φορολογικών νομοσχεδίων, που έπρεπε να εγκρίνονται χωριστά από τους βουλευτές των δυο κοινοτήτων⁸. Το τελευταίο έγγραφο της συνθήκης Ζυρίχης-Λονδίνου ήταν η συμφωνία κυρίων μεταξύ των πρωθυπουργών της Τουρκίας και της Ελλάδας, σχετικά με την είσοδο του νέου κράτους στο ΝΑΤΟ και την απαγόρευση του κομμουνιστικού κινήματος στην Κύπρο. Κατά το δεύτερο μέρος της συνδιάσκεψης στο Λονδίνο, οι παραπάνω συμφωνίες έγιναν αποδεκτές και από την Βρετανία, με την προϋπόθεση ότι και η ίδια θα διατηρούσε στρατιωτικές βάσεις επί της Κύπρου. Επίσης, στη Συνθήκη εγγυήσεως προστέθηκε νέο άρθρο, σύμφωνα με το οποίο η Ελλάδα, η Τουρκία και η Δημοκρατία της Κύπρου θα αναλάμβαναν την υποχρέωση να σεβαστούν την ακεραιότητα των περιοχών που θα παρέμεναν υπό την κυριαρχία της Βρετανίας, ενώ η συμφωνία κυρίων διευρύνθηκε έτσι ώστε να καθορίζει τα θέματα που υπαγόταν στην αρνησικυρία του προέδρου και αντιπροέδρου, καθώς και διευκρινίσεις στην Συνθήκη Εγγυήσεων, δεσμευόμενοι ότι σε περίπτωση διατάραξης του status quo, οι δυο χώρες θα εξαντλούσαν όλα τα μέσα που τους παρέχονταν δια μέσου της διπλωματικής οδού, πριν δράσουν μονομερώς. Ακόμα, με τα «Συμπεφωνημένα Μέτρα για την Προετοιμασία των νέων Διακανονισμών στην Κύπρο» ρυθμιζόταν οι λεπτομέρειες και μεταβατικές διατάξεις της εφαρμογής των συμπεφωνημένων στο νησί, ενώ το «Συμπεφωνημένο Πρακτικό» όριζε ότι οι τρεις χώρες θα ενημέρωναν το ΝΑΤΟ περί τα της δημιουργίας του νέου Κυπριακού κράτους και θα εργαζόταν από κοινού για σχετικά με θέματα της κυπριακής άμυνας. Τέλος οριζόταν οι λεπτομέρειες που αφορούσαν στο νόμισμα της χώρας, στην στελέχωση του δημοσίου τομέα, καθώς και στην παραχώρηση αμνηστίας, σε μέλη της ΕΟΚΑ, στο Μακάριο και σε φυλακισμένους από τις βρετανικές αρχές⁹.

Αντικειμενικά, οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου δεν ανταποκρίνονταν εξ' ολοκλήρου στις αρχικές επιδιώξεις τόσο της Ελλάδας, όσο και της Τουρκίας, αλλά και της ίδιας της Κύπρου. Παρά τα μελανά τους σημεία, στα οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια, οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου πέτυχαν στο να δώσουν ένα –πρόσκαιρο ίσως- διέξοδο στα σημαντικά εσωτερικά προβλήματα της Κύπρου, καθώς και στις σχέσεις της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Αγγλίας, των οποίων η διολίσθηση, συνιστούσε ένα ενδοδυτικό ζήτημα, εντός των δύσκολων συνθηκών του Ψυχρού Πολέμου. Συγκεκριμένα, με τις συμφωνίες επιτεύχθηκαν: Το τέλος της αποικιοκρατίας στο νησί, καθώς και η δημιουργία ενός κράτους, το οποίο παρά τις όποιες δεσμεύσεις, διατηρούσε ορισμένα από τα γνωρίσματα μιας ανεξάρτητης οντότητας με διεθνή παρουσία¹⁰. Παράλληλα οι συμφωνίες διατηρούσαν την ενότητα της Κύπρου σε ανεκτά –σχετικά- επίπεδα, δεδομένων των εξελίξεων. Οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου δημιουργούσαν ένα μηχανισμό διακυβέρνησης, ο οποίος παρά τον περίπλοκο και συχνά αμφιλεγόμενο τρόπο λειτουργίας του, παρείχε σημαντικά δικαιώματα στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, δημιουργώντας κίνητρα για την παραμονή τους εντός των δομών του νέου Κυπριακού κράτους. Τέλος, εξασφάλιζαν την διατήρηση της εθνολογικής σύνθεσης της Κύπρου, ενώ σημαντικότερα, επέστρεφαν το νησί σε συνθήκες ασφάλειας. Στο επίπεδο των διακρατικών σχέσεων, οι συμφωνίες συνέβαλλαν στην ανόρθωση των σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας, Τουρκίας και Αγγλίας, καθώς έκλειναν ένα σημαντικό ζήτημα διένεξης, δημιουργώντας ταυτόχρονα νέα κίνητρα για συνεργασία, ιδιαίτερα μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Πράγματι, η σύμπτωση συμφερόντων μεταξύ των τριών χωρών ευνόησε σημαντικά την επίτευξη της συμφωνίας, η οποία στην ουσία αποτελούσε ένα είδος κοινής διαφυγής από τα προβλήματα και τις πιέσεις που προέκυπταν από τον συνδυασμό της διένεξης στην Κύπρο με ευρύτερα εσωτερικά και συστημικά προβλήματα. Η Ελλάδα είχε την ευκαιρία

⁸ *Idem.* Σελ. 120.

⁹ *Idem.* Σελ. 118-126.

¹⁰ *Idem.* Σελ. 117.

να αποτρέψει την εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλλαν και να πετύχει την εφαρμογή της ιδέας της δεσμευμένης ανεξαρτησίας, την στιγμή μάλιστα που είχε εξαντλήσει όλα τα διαθέσιμα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αυτού και οι διεθνείς συνθήκες δεν ευνοούσαν περεταίρω κινήσεις. Ομοίως για την Αγγλία και την Τουρκία, όπως έχουμε αναφέρει, οι συμφωνίες έδωσαν μια διέξοδο από ένα φαύλο κύκλο εσωτερικών επικρίσεων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Τουρκίας, δόθηκε η ευκαιρία να διευθετηθούν μέρος των διλλημάτων ασφαλείας που προέκυπταν από την κατάσταση στη Μέση Ανατολή και το τεταμένο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ενώ ταυτόχρονα αποκτούσε μια νέα –έμμεση– επέκταση προς το νότο, αφού αποκτούσε την πολυπόθητη στρατιωτική παρουσία στο νησί, μέσω των προβλέψεων της Συνθήκης Συμμαχίας. Τέλος, εξασφάλιζε την τουρκοκυπριακή κοινότητα έναντι της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας στο νησί, αφού οι προβλέψεις των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, δημιουργούσαν ένα σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο παρείχε μεγάλο βαθμό αυτονομίας, συχνά εις βάρος του δημοκρατικού χαρακτήρα του υπό ίδρυση κράτους. Από την άλλη πλευρά, η Βρετανία κατάφερε να αποδεσμευτεί από την κυριαρχία της επί της Κύπρου και να προσαρμόσει την εκεί παρουσία της σύμφωνα με το νέο βρετανικό στρατηγικό δόγμα μετά την αποχώρηση από το Σουέζ, το οποίο περιόριζε την παρουσία της στην Κύπρο σε στρατιωτικές βάσεις. Παράλληλα, με την εξεύρεση λύσης, η κυβέρνηση Μακμίλλαν πετύχαινε τη συναίνεση του Εργατικού Κόμματος στο εσωτερικό, το οποίο έχοντας αντιπολιτευθεί ζωντανά την κυβέρνηση σχετικά με το Κυπριακό, τώρα εκδήλωνε την ικανοποίησή του¹¹.

Τα πραγματικά μειονεκτήματα των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, αφορούσαν σε θέματα ερμηνείας, τα οποία και προέκυπταν από τις διάφορες ασάφειες των επιμέρους σημείων τους. Συγκεκριμένα, η πρώτη ασάφεια εντοπιζόταν στην Συνθήκη Εγγυήσεως, όπου γινόταν πρόβλεψη ότι σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων της συνθήκης, οι εγγυήτριες δυνάμεις συνεννοούνταν μεταξύ τους και θα λάμβαναν μέτρα για την εξασφάλιση του σεβασμού προς τις διατάξεις αυτές. Αν η συμπεφωνημένη δράση δεν ήταν δυνατή, «κάθε εγγυήτρια δύναμη θα δρούσε προς τον αποκλειστικό σκοπό της αποκατάστασης της τάξης πραγμάτων, που όριζε η παρούσα συνθήκη»¹². Σε αυτό ακριβώς το σημείο είχε στηριχθεί η Τουρκία για τις επιθετικές ενέργειες του 1964, 1967, 1974, με άλλα λόγια ότι σύμφωνα με την ερμηνεία του παραπάνω, η Τουρκία μπορούσε να ενεργήσει μονομερώς και στρατιωτικά σε περίπτωση διατάραξης του status quo στο νησί. Ο ισχυρισμός αυτός έχει καταρριφθεί πολλές φορές και δεδομένης της κατεύθυνσης της μελέτης δεν θα αναφερθούμε εκτενώς. Σημειώνεται, συνοπτικά ότι από τη Συνθήκη Εγγυήσεως δεν πήγαζε δικαίωμα στρατιωτικής επέμβασης, καθώς δεν προέβλεπε άμεσα την λήψη στρατιωτικών μέσων, τα οποία αντιτίθεντο στην βασικές αρχές του χάρτη του ΟΗΕ, όπου απαγορεύονταν η χρήση βίας, ενώ η όποια «επέμβαση» είχε ως σκοπό τη επαναφορά της οριζόμενης από τη συνθήκη τάξης πραγμάτων, παρά την κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας ή τη διχοτόμηση του νησιού¹³. Η επέμβαση αυτή, άλλωστε, θα έπρεπε να είχε επέλθει μετά από συμφωνία με τις υπόλοιπες εγγυήτριες δυνάμεις, σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης. Το παραπάνω δεν αποτελούσε παρά μια τυπική δικαιολογία, καθώς οι παρεμβάσεις αυτές της Τουρκίας ήταν προϊόν του εκάστοτε συσχετισμού δυνάμεων με την Ελλάδα, ο οποίος ενδεχομένως να της επέτρεπε να αποσπάσει περισσότερα από την Κύπρο, όσο αυτό ήταν δυνατόν¹⁴.

Το δεύτερο λάθος αφορούσε στη Βασική Διάρθρωση του κυπριακού Συντάγματος, η οποία μετά από πρόταση της Τουρκίας, περιλάμβανε προβλέψεις

¹¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 203-238.

¹² *Idem*. Σελ. 241.

¹³ *Idem*. Σελ. 242-244.

¹⁴ *Idem*. Σελ. 238-244.

ξεχωριστών ψηφοφοριών των κοινοτικών αντιπροσώπων σε θέματα εκλογικού νόμου, νομοθεσίας των Δήμων και φορολογικών νομοσχεδίων. Το βασικό σφάλμα ήταν ότι δεν υπήρχαν σαφείς προβλέψεις για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες θα πραγματοποιούνταν χωριστές ψηφοφορίες, άποψη εκ των υστέρων σωστή, αφού το Δεκέμβριο του 1961 οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές είχαν στηριχθεί σε ακριβώς αυτό το σημείο για ματαιώσουν την τότε ψήφιση φόρου εισοδήματος, στερώντας το κυπριακό κράτος από τις προσόδους του. Η ίδια η πρόβλεψη για χωριστές ψηφοφορίες, άλλωστε, αποτελούσε σοβαρό σημείο νόθευσης της «δημοκρατικής πλειοψηφικής αρχής»¹⁵.

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου αποτέλεσαν περισσότερο το προϊόν ενός σημαντικού συμβιβασμού μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών, ο οποίος επιτεύχθηκε χάρις στη σύμπτωση των συμφερόντων τους την συγκεκριμένη χρονική στιγμή, παρά μια προσπάθεια απόδοσης μιας απολύτως βιώσιμης λύσης στην Κύπρο. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν αποτέλεσαν μια αξιόλογη προσπάθεια: Οι συμφωνίες έδωσαν ένα – προσωρινό- τέλος στον κύκλο αίματος στην Κύπρο, εισήγαγαν ένα οιωνεί λειτουργικό κρατικό μηχανισμό και συνέβαλλαν στην βραχυπρόθεσμη επανόρθωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η βασική προβληματική, κατά την άποψη του υποφαινόμενου, δεν βρισκόταν τόσο στις ασάφειες των διατάξεων που περιγράψαμε παραπάνω, οι οποίες αποτέλεσαν τη βάση, όχι το κίνητρο, των μετέπειτα διεκδικήσεων και προβλημάτων, αλλά στο πλαίσιο εντός του οποίου έγινε η μετέπειτα εφαρμογή των συμφωνιών. Οι συμφωνίες δημιούργησαν ένα κράτος το οποίο υφίστατο περιορισμούς τόσο στην ανεξαρτησία του, όσο και στην κυριαρχία του, από τη στιγμή που οι λειτουργίες του θα τελούσαν υπό την επιτήρηση εξωτερικών παραγόντων. Την ίδια στιγμή, τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της Κύπρου δεν ευνοούσαν την ομαλή λειτουργία του νέου εσωτερικού καθεστώτος της Κύπρου. Οι δυο κοινότητες είχαν αναπτυχθεί βάσει διαφορετικών κοσμοθεωριών, οι οποίες είχαν εισάγει στο νησί δυο διαμετρικά αντίθετες εθνικιστικές ιδεολογίες. Με άλλα λόγια δεν υφίστατο η βάση κάποιας κοινής ταυτότητας, στην οποία θα εδράζονταν ένα υγιές κρατικός μηχανισμός, καθώς το νέο κράτος στο σύνολο του δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας ιστορικής συλλογικής πάλης για ελευθερία, αλλά κάτι το οποίο επιβλήθηκε εκ των έξω από τρίτες ουσιαστικά χώρες. Συνεπώς κάνουμε λόγο για ένα κράτος με περιορισμένη εσωτερική και εξωτερική κυριαρχία. Έπειτα, παρά το αξιόλογο της προσπάθειας για την επαναπροσέγγιση της Ελλάδας και Τουρκίας, με αφετηρία την Κύπρο¹⁶, εξακολουθούν να υφίστανται τα βασικά «αίτια πολέμου», όπως ο άνισος καταμερισμός ισχύος, οι κυριαρχικές αξιώσεις και το εθνικό συμφέρον, το οποίο μέσα από το πρίσμα του άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος μεταφράζεται σε αξίωση για αυτοσυντήρηση και επομένως σε αξίωση/αγώνα για ισχύ. Πράγματι, δεδομένης της απουσίας κάποιου διεθνούς συστήματος διανεμητικής δικαιοσύνης ή κάποιου νομιμοποιημένου παγκόσμιου ρυθμιστή, αλλά και της ετερότητας μεταξύ των κρατών¹⁷, η μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος δεν θα πρέπει προκαλεί φοβερή έκπληξη. Οι αυξομειώσεις στο συσχετισμό ισχύος μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας κατά τα επόμενα χρόνια, σε συνδυασμό με την εσωτερική πάλη κυριαρχίας εντός της Κύπρου, έδωσαν τα κατάλληλα ερείσματα για τις αναθεωρητικές τάσεις εκ μέρους της Τουρκίας, η οποία επιδίωξε να αποσπάσει από την Κύπρο αυτά τα οφέλη ακριβώς, που οι εξελίξεις του τέλους της δεκαετίας του 1950 δεν της επέτρεψαν να απολαύσει. Ομοίως, το υποσύστημα συλλογικής ασφαλείας που δημιουργήθηκε με τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου δεν μπόρεσε να λειτουργήσει για τους ίδιους λόγους, καθώς τα «κατάλοιπα

¹⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 121.

¹⁶ Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου, 1928-1973*, Αθήνα 1981. Σελ. 205.

¹⁷ Παναγιώτης Ήφαιστος, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Διαδρομή, Αντικείμενο, Περιεχόμενο και Γνωσιολογικό Υπόβαθρο*, Εκδόσεις Ποιότητα. Αθήνα 2006. Σελ. 202-219.

των ιστορικών διενέξεων»¹⁸, οι οποίες είχαν οδηγήσει στην δημιουργία και των δυο κρατών (Ελλάδα, Τουρκία) ήταν ακόμα παρόντα, επιδρώντας στις μεταξύ τους σχέσεις. Δεδομένων των παραπάνω, η σωστή εφαρμογή και λειτουργία των συμφωνιών, θα εξαρτώνταν αφενός από το συσχετισμό ισχύος μεταξύ τους και αφετέρου από την κατάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Όπως είχε θέσει ο ίδιος ο Ζορλού στον Αβέρωφ, η επιτυχία των συμφωνιών θα εξαρτιόταν από την μελλοντική κατάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. «Αν οι σχέσεις είναι καλές τότε δεν υπάρχει λόγος η Ελλάδα να φοβάται το ατελές των συμφωνιών. Αν όμως οι σχέσεις αυτές είναι σε άσχημη κατάσταση, τότε κινδυνεύουν όλα να χαθούν. Όταν αυτό συμβεί η τύχη της Κύπρου θα εξαρτηθεί από το ποιος και κατά πόσο είναι ισχυρότερος από τον άλλο»¹⁹. Περισσότερο από ποτέ, το μέλλον της Κύπρου βρισκόταν σε επισφαλείς βάσεις.

Διάστημα 1960-1974 - Εκ των Υστέρων Κρίσεις

Το Δεκέμβριο του 1959 πραγματοποιήθηκαν εκλογές στην Κύπρο για την ανάδειξη Προέδρου της Δημοκρατίας, νικητής των οποίων ήταν ο Μακάριος, ενώ στην Τουρκοκυπριακή κοινότητα ο δρ. Fazıl Küçük ανέλαβε χρέη αντιπροέδρου. Εν τω μεταξύ είχε λήξει επίσημα ο αγώνας της ΕΟΚΑ και οι βρετανικές αρχές προετοιμαζόταν να παραχωρήσουν την κυριαρχία του νησιού στο νέο κυπριακό κράτος. Τis 16 Αυγούστου 1960 γίνεται η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Δημοκρατίας της Κύπρου, η πραγμάτωση της οποίας αποτελούσε ένα αποφασιστικό πρώτο βήμα για την δημιουργία ενός λειτουργικού κρατικού μηχανισμού στο νησί. Παράλληλα, η επαναπροσέγγιση μεταξύ των κρατών-μητροπόλεων, είχε συμβάλει στο επανέλθει η ειρήνευση στην Κύπρο, δίνοντας νέες ευκαιρίες για την συμφιλίωση μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Οι καλές σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, στα πλαίσια της συνεννόησης στην Κύπρο, συνεχίστηκαν μέχρι το 1963. Πράγματι, οι δυο χώρες βοήθησαν σημαντικά στην εφαρμογή των συμπεφωνημένων στο νησί, συμβάλλοντας έτσι ώστε οι όποιες δυσμενείς εξελίξεις στο νησί να μην λάβουν επικίνδυνες διαστάσεις. Οι σχέσεις αυτές δεν διαταράχθηκαν ούτε από πραξικόπημα στην Τουρκία το 1960, ούτε λόγω των εσωτερικών αντιθέσεων στην Κύπρο, που προκλήθηκαν όταν οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές καταψήφισαν νομοσχέδιο περί φόρου εισοδήματος, ως αντίδραση στην μη εφαρμογή των προβλέψεων των συμφωνιών για τον χωρισμό των δήμων από τον Μακάριο. Τόσο η κυβέρνηση Μέντερες, όσο και η μετά του πραξικοπήματος κυβέρνηση Ινονού (η τελευταία ως το 1963) συνεργάστηκαν πλήρως με την Ελλάδα στα πλαίσια των συμπεφωνημένων, συγκρατώντας συχνά τις εκάστοτε ακραίες τάσεις στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, γεγονός, το οποίο δεδομένων των μετέπειτα εξελίξεων στην Κύπρο και την εκ νέου κατάρρευση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, είναι αξιοσημείωτο²⁰.

Τα αίτια της παραμονής της Τουρκίας εντός των κόλπων της Συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου, καθώς και της συναινετικής της στάσης έναντι της συνεργασίας της με την Ελλάδα και των εξελίξεων στην Κύπρο, μπορούν να εντοπιστούν σε σειρά εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων της περιόδου. Συγκεκριμένα. Το Μάιο του 1960 πραγματοποιούσαν σημαντικές πολιτικές αλλαγές στο εσωτερικό της Τουρκίας, καθώς εκδηλώνεται πραξικόπημα υπό την ηγεσία του στρατηγού Celal Gürsel²¹, στρεφόμενου κατά του κόμματος του Μέντερες. Το στρατιωτικό κίνημα εναντίον του

¹⁸ *Idem.* Σελ. 106-114.

¹⁹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Β' Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 180.

²⁰ *Idem.* Σελ. 270-273.

²¹ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge University Press, 1977, σελ. 413-441.

Μέντερες είχε ως αφορμή την σύσταση εξεταστικής επιτροπής για την διερεύνηση των δραστηριοτήτων της αντιπολίτευσης (ΡΛΚ), το οποίο, όπως φάνηκε και εκ των υστέρων, συνδεόταν με ακραία στοιχεία στο στρατό. Πράγματι, η εσωτερική πολιτική του ΔΚ είχε προκαλέσει σημαντικές επικρίσεις μέρους της τουρκικής κοινωνίας, ιδίως εκ μέρους των παραδοσιακών κεμαλιστών, πανεπιστημιακών κύκλων και στρατιωτικών²², οι οποίοι ήταν δυσαρεστημένοι με την άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας, και τα καταπιεστικά μέτρα που λάμβανε η κυβέρνηση κατά της αντιπολίτευσης και όσων αντιδρούσαν σε αυτά. Σημαντικό επίσης σημείο κριτικής θεωρήθηκε και η ιδεολογική στροφή που επιχειρήθηκε κατά τα τελευταία χρόνια της ηγεσίας του ΔΚ, στα πλαίσια της εκκοσμίκευσης της Τουρκίας, η οποία επανεισήγαγε το θρησκευτικό στοιχείο στην πολιτική ενάντια στις αρχές του Κεμάλ, περί κοσμικού κράτους²³, καθώς και οι νέες κινήσεις της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας έναντι της Κύπρου και της Ελλάδας. Η νέα «επαναστατική» κυβέρνηση, αφού δίκασε και εκτέλεσε μεταξύ άλλων, τους Μέντερες και Ζορλού²⁴, επανέφερε την χώρα στις βασικές πολιτικές γραμμές του κεμαλισμού, καταδικάζοντας παράλληλα την αποτυχία του φιλελευθερισμού που είχε επιχειρήσει να εισάγει το ΔΚ. Οι νέες αρχές της «επανάστασης» του 1960 αποκρυσταλλώθηκαν στο νέο Σύνταγμα, ενώ οι εκλογές που διεξαχθήκαν το ίδιο έτος ανέδειξαν στο αξίωμα του Πρωθυπουργού τον Ινονού και στο αντίστοιχο του Προέδρου της Δημοκρατίας τον Gürsel. Η νέα κυβέρνηση υπό τον Ινονού συνέχισε την φιλοδυτική πορεία της χώρας, επανεξετάζοντας, παράλληλα, την θέση της Τουρκίας εντός του διεθνούς συστήματος, καθώς και τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και τους συμμάχους τους, οι δεσμοί με τους οποίους θεωρήθηκαν ίδιας περίπτωσης σημασίας με τις σχέσεις με άλλα κράτη που δεν άνηκαν στη δύση²⁵. Στο πεδίο των ελληνοτουρκικών σχέσεων και των συμφωνιών σχετικά με την Κύπρο, η κυβέρνηση Ινονού συνέχισε να υποστηρίζει έμπρακτα την εύρυθμη λειτουργία του καθεστώτος στο νησί, τουλάχιστον μέχρι το 1963, οπότε και οι προσπάθειες του Μακαρίου να τροποποιήσει το νέο Σύνταγμα, σε συνδυασμό με τις τουρκοκυπριακές αντιδράσεις, προκάλεσαν τον εκτροχιασμό και πάλι του Κυπριακού. Αξίζει να σημειωθεί, άλλωστε, ότι η ίδια η διαδικασία των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων στην οποία εισήχθη η Τουρκία της περιόδου, δεν επέτρεπε πειραματισμούς στο εξωτερικά σε σχέση με την Κύπρο. Η κυβέρνηση Μέντερες αποτελούσε ένα είδος εγγύησης των σχέσεων Τουρκίας και ΗΠΑ, για αυτό μετά την ανατροπή της ο Ινονού έσπευσε να διαβεβαιώσει ότι η Τουρκία θα παρέμενε στο δρόμο αυτό. Εύλογα, λοιπόν, μια αλλαγή στάσης σχετικά με τις συμφωνίες, οι οποίες είχαν φέρει σε τέλος μια ενδοσυμμαχική διαμάχη, ήταν αδύνατη.

Όσο αφορά στην διεθνή κατάσταση της περιόδου, ο Ψυχρός Πόλεμος είχε φτάσει και πάλι σε μια από τις πιο οξείες φάσεις του. Στην άπω Ανατολή η Κίνα κατελάμβανε το Θιβέτ και συγκρούονταν με τις Ινδίες, με ανάμειξη, μάλιστα, της Σοβιετικής Ένωσης, οι σινοσοβιετικές σχέσεις οξύνονταν και οι ΗΠΑ είχαν αρχίσει να δείχνουν αυξανόμενο ενδιαφέρον για το Νότιο Βιετνάμ. Παράλληλα, στην Αφρική είχαμε αλλαγές στον πολιτικό χάρτη, δυναμώνοντας την θέση της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ το 1960, η σχέσεις της τελευταίας με τις ΗΠΑ, είχαν οξυνθεί λόγω της κατάρριψης αμερικανικού κατασκοπευτικού αεροσκάφους από τους Σοβιετικούς²⁶. Τα ουσιαστικά προβλήματα, όμως, προέκυπταν από δυο σημαντικά ζητήματα που αναδυθήκαν την

²² Οι σχέσεις του ΔΚ με της ένοπλες δυνάμεις της χώρας ήταν ανέκαθεν τεταμένες, εξαιτίας των σχέσεων του στρατού με τους παραδοσιακούς ηγέτες του ΡΛΚ και του παραδοσιακού κεμαλισμού.

²³ Για μια παρουσίαση των βασικών αρχών (Βέλη-Αρχές) του κόμματος του Κεμάλ Ατατούρκ, βλ. Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge University Press, 1977. Σελ. 373-400.

²⁴ Geoffrey Lewis, *Modern Turkey*, London: Ernest Benn, 1974. Σελ. 138-156.

²⁵ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 196.

²⁶ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β' Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982. Σελ. 281.

συγκεκριμένη ιστορική φάση: Το πρόβλημα του Βερολίνου και η κρίση της Κούβας. Στο Βερολίνο, οι προσπάθειες του Χρουστώφ να καταστήσει στην πράξη οριστικό και κατοχυρωμένο το διαχωρισμό της πόλης, είχαν προκαλέσει τις έντονες αντιδράσεις των Δυτικών και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, αντιδράσεις οι οποίες μέσω από το πρίσμα της ισορροπίας του τρόμου (πυρηνικά) μεταξύ των δυο στρατοπέδων δημιουργούσαν υπόνοιες για το ξέσπασμα ενός νέου παγκοσμίου πολέμου. Εν τέλει τον Αύγουστο του 1961 η πόλη χωρίζεται με συρματοπλέγματα, τα οποία εξελίχθηκαν αργότερα σε τείχος, ενώ κατά τα τέλη του ίδιου μήνα η Σοβιετική Ένωση υλοποιούσε τις απειλές της για επανάληψη ατομικών δοκιμών, πραγματοποιώντας την δοκιμή βόμβας 50 μεγατόνων²⁷. Αργότερα, στην Κούβα, οι προσπάθειες των Αμερικάνων να ανατρέψουν τον Φιντέλ Κάστρο, με την απόβαση στον κόλπο των Χοίρων, είχαν ωθήσει την Κούβα στον πλήρη συνεταιρισμό με την Σοβιετική Ένωση και την ακόλουθη προσπάθεια για την μεταφορά πυρηνικών εξοπλισμών στην Κούβα. Οι ΗΠΑ προέβησαν στο ναυτικό αποκλεισμό της Κούβας, ενώ την ίδια στιγμή διεξαγόταν διεθνείς διπλωματικές διαμάχες σχετικά με το ζήτημα, όπου γίνεται λόγος για τη μεταφορά των πυραύλων στην Τουρκία με αντάλλαγμα την απόσυρση των πυρηνικών οπλισμών από την Κούβα. Η κρίση άγγιξε και την Ελλάδα, αφού πιθανολογούταν, ότι σε περίπτωση που ξεσπούσε στρατιωτική διαμάχη, η Σοβιετική Ένωση θα εισέβαλε από την Θράκη.

Τα παραπάνω προσφέρουν μια ικανοποιητική εξήγηση για την επιθυμία της Τουρκίας να συνεργαστεί, κατά τα πρώτα τουλάχιστον στάδια της εφαρμογής των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου. Από την μια πλευρά η Τουρκία διένυε ένα στάδιο εσωτερικών αναδομήσεων στο πολιτικό και συνταγματικό της σύστημα, ενώ από την άλλη, η έξαρση των εντάσεων του Ψυχρού Πολέμου, κινδύνευε να φέρει την χώρα στο επίκεντρο της διαμάχης, λόγω των αμερικανικών πυρηνικών οπλισμών που διατηρούσε στο έδαφος της. Οι κρίσεις αυτές, άλλωστε, έφεραν στο προσκήνιο την παραδοσιακή επιφυλακτικότητα της Τουρκίας έναντι της Ρωσίας, οι σχέσεις με την οποία συχνά αποτελούσαν πηγή ανασφάλειας για την χώρα. Επιπλέον, η όξυνση των σχέσεων της Δύσης με την ΕΣΣΔ, σήμαινε ότι μια εκ νέου διολίσθηση των σχέσεων δυο ΝΑΤΟϊκών χωρών (Ελλάδα, Τουρκία), η οποία θα προέκυπτε από την μη τήρηση των συμφωνιών, αποτελούσε ένα μη αποδεκτό ενδεχόμενο για τις ΗΠΑ και την συνοχή της Ατλαντικής Συμμαχίας, καθώς και για τον ρόλο των δυο χωρών στους αμυντικούς σχεδιασμούς της Δύσης. Συνεπώς η συνέχιση της ελληνοτουρκικής συνεργασίας στην Κύπρο, παρήγαγε σημαντικές δεσμεύσεις και για τις δυο χώρες την δεδομένη χρονική στιγμή, καθώς οι ψυχροπολεμικές εξελίξεις δημιουργούσαν αντικίνητρα σε παρεκκλίσεις από τα συμπεφωνημένα. Η εφαρμογή τους άλλωστε στην Κύπρο έβαινε καλώς, παρά τα όποια επεισόδια, που δεν έδιναν τουλάχιστον μέχρι το 1963 προσχήματα για εκτεταμένες παρεμβάσεις.

Η αφορμή για νέες εντάσεις στην Κύπρο δόθηκε από το ίδιο το εσωτερικό καθεστώς, όταν ο Μακάριος είχε προσπαθήσει –μονομερώς- χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Αθήνα και την Άγκυρα, να τροποποιήσει κάποια βασικά σημεία του κυπριακού Συντάγματος που είχε δημιουργηθεί μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Οι τροποποιήσεις αυτές περιλάμβαναν την κατάργηση του δικαιώματος αρνησικυρίας του Προέδρου και Αντιπροέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, την κατάργηση των χωριστών πλειοψηφιών στη Βουλή, την ενοποίηση των άλλοτε χωριστών δήμων, καθώς και άλλα επιμέρους σημεία που αφορούσαν στις Δημόσιες Υπηρεσίες και στις αναλογίες κατάληψης θέσεων, και στον καθορισμό του αριθμού του στρατού και των δυνάμεων ασφαλείας²⁸. Ο Μακάριος στην πραγματικότητα, δίσταζε να εφαρμόσει τα διχοτομικά στοιχεία των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, προσπαθώντας να καταστήσει την Δημοκρατία της Κύπρου ένα ενιαίο ανεξάρτητο κράτος και όχι ένα κράτος δυο διαφορετικών εθνικών κοινοτήτων. Το βασικό πρόβλημα, όμως ήταν ότι τόσο η ίδια η

²⁷ *Idem.* Σελ. 282-290.

²⁸ *Idem.* Σελ. 322-323.

κυπριακή κοινωνία, όσο και οι σχέσεις μεταξύ των μητροπόλεων, που εγγυόταν την εύρυθμη λειτουργία του νέου καθεστώτος, δεν βρισκόταν στο κατάλληλο στάδιο ωρίμανσης, ώστε να αποδεχθούν τις αλλαγές που επιχειρούσε να εισάγει. Στην πράξη επρόκειτο να καταργηθούν προνόμια και εγγυήσεις που είχαν παραχωρηθεί στους Τουρκοκύπριους, καθώς και εγγυήσεις σε θέματα εξωτερικής πολιτικής που είχαν δοθεί στην Τουρκία για την ασφάλεια της. Με άλλα λόγια, η αλλαγές αυτές θα σήμαιναν την πλήρη ανατροπή των Συμφωνιών, οι οποίες είχαν δημιουργήσει το κυπριακό κράτος και είχαν επαναφέρει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις²⁹.

Αντιδρώντας η τουρκική κυβέρνηση προσπάθησε να συνεννοηθεί με τους υπόλοιπους εγγυητές της Συμφωνίας, αλλά τόσο η Ελλάδα, όσο και η Αγγλία, απέφυγαν να συμμετάσχουν σε ενέργειες, οι οποίες θα στρεφόταν κατά του κυπριακού κράτους. Έτσι η Τουρκία κατέφυγε στην ιδέα της μονομερούς στρατιωτικής επεμβάσεως, την οποία προσπάθησε να θεμελιώσει στην Συνθήκη Εγγυήσεων. Η Τουρκία κινητοποίησε τις ένοπλες της δυνάμεις, τουρκικά αεροπλάνα πετούσαν πάνω από τη Λευκωσία, ενώ πλοία έφευγαν από τα μικρασιατικά παράλια κατευθυνόμενα προς την Κερύνεια. Εκ των πραγμάτων, η Τουρκία δεν διέθετε ακόμα τα μέσα και τις τεχνικές ιδιότητες για να πραγματοποιήσει μια εισβολή στην Κύπρο, όποτε η κινητοποίηση αποτελούσε περισσότερο ένα είδος επίδειξης δύναμης³⁰. Σε πρώτο στάδιο η εισβολή αποτράπηκε χάρις την επέμβαση της Αμερικής, το 1964 αντιμετωπίστηκε και πάλι το ενδεχόμενο επέμβασης, με αφορμή εχθροπραξίες μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και της ΤΟΥΡΔΥΚ. Η κρίση έληξε με την περιβόητη επιστολή του τότε προέδρου των ΗΠΑ Lyndon Baines Johnson, με την οποία προειδοποιούταν η Τουρκία, ότι η επέμβαση της στην Κύπρο, αφενός δεν εγκρίνονταν από τις ΗΠΑ, και αφετέρου θα προκαλούσε την αντίδραση και επέμβαση της ΕΣΣΔ, από την οποία το ΝΑΤΟ δεν θα υπεράσπιζε την Τουρκία³¹. Πράγματι, ο Μακάριος από το 1961 είχε εντάξει την Κύπρο στην Κίνηση Αδεσμεύτων, ενώ το ΑΚΕΛ, το οποίο θα έπρεπε να είχε διαλυθεί, όπως όριζε η Συμφωνία Κυρίων μεταξύ Μέντερης και Καραμανλή, συνέχιζε την δράση του. Συνεπώς γίνεται λόγος για μια Κύπρο που δεν άνηκε στο ΝΑΤΟ και η οποία είχε αρχίσει να κάνει ανοίγματα προς την Σοβιετική Ένωση. Τα ανοίγματα αυτά άλλωστε ευνοούσε η αλλαγή που είχε συμβεί στην σοβιετική εξωτερική πολιτική μετά την κρίση στην Κούβα, η οποία αποσκοπούσε στο να γίνει η ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, επίκεντρο πολιτικών «ζυμώσεων»³². Η άποψη, επομένως, για την παρέμβαση της ΕΣΣΔ σε περίπτωση εισβολής στην Κύπρο, μπορεί να τεκμηριωθεί σε αυτό ακριβώς το σημείο. Το Φεβρουάριο του 1964, άλλωστε, η Σοβιετική Ένωση προειδοποιούσε τις ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία, Ελλάδα, Τουρκία, να μην επέμβουν στην Κύπρο, επαληθεύοντας τους στρατηγικούς φόβους της Αμερικής. Με άλλα λόγια η Σοβιετική Ένωση παρείχε το κατάλληλο αντικίνητρο για μια στρατιωτική ή ΝΑΤΟϊκή παρέμβαση στο νησί, ενώ οι μεταβολές στον συσχετισμό δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο, είχαν αποτελέσει το σημείο θεμελίωσης μιας πολιτικής του Μακαρίου για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της Κύπρου³³.

Το τελεσίγραφο αυτό του Johnson λειτούργησε ως καταλύτης για την επιδείνωση των αμερικανοτουρκικών σχέσεων, ενώ αποτέλεσε ένα από τα αίτια για την

---

²⁹ *Idem.* Σελ. 323.

³⁰ Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 354.

³¹ Για αποσπάσματα της επιστολής Johnson, βλ. Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 203-205.

³² Walter Laqueur, *The struggle for the Middle East : the Soviet Union and the Middle East 1958-68*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969, σελ. 147, και Κρανιδιώτης Νίκος, *Οι Διεθνείς Διαστάσεις του Κυπριακού*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1983, σελ. 17.

³³ Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις «Γνωση» σε συνεργασία με το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, 1988, σελ. 255.

σταδιακή αποδέσμευση της Τουρκίας από την φιλοαμερικανική της πολιτική³⁴. Καθώς οι δεσμοί με τις ΗΠΑ αρχίζουν να εξασθενίζουν, η Άγκυρα επαναπροσανατολίζει την εξωτερική της πολιτική, επιχειρώντας ανοίγματα προς τον Αραβικό κόσμο, τα Βαλκάνια (πλην της Ελλάδας), και την Σοβιετική Ένωση, εγκαινιάζοντας παράλληλα μια πολιτική πορεία που είχε ως στόχο της την ένταξη της χώρας στην οικογένεια των Ευρωπαϊκών κρατών.

Το κλίμα που διαμορφώθηκε μετά την κρίση της Κούβας, ενθάρρυνε την ανάπτυξη πολιτικών επαφών μεταξύ των δυο χωρών, επαφές, οι οποίες άρχισαν σε πρώτο στάδιο με επίσημες επισκέψεις και εξελίχθηκαν σε συμφωνία χρηματοδότησης βιομηχανικών επενδύσεων στην Τουρκία εκ μέρους της ΕΣΣΔ το 1967, και στην Διακήρυξη των Αρχών της Καλής Γειτονίας το 1972. Η τελευταία, μάλιστα, κάλυπτε τα σημαντικότερα ζητήματα ασφαλείας μεταξύ των δυο χωρών, τα οποία στο παρελθόν είχαν προκαλέσει προβλήματα για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Εκτός, όμως από την κρίση του 1964 στο Κυπριακό, η γενικότερη χαλάρωση των δεσμών με τις ΗΠΑ έδωσε την κατάλληλη αφορμή για την επανεξέταση της εξάρτησης της Τουρκίας από την Αμερική και την μερική απεμπλοκή της από τις διαμάχες του Ψυχρού Πολέμου, καθώς, όπως είχε φανεί, τα συμφέροντα μεταξύ των δυο δεν συνέπιπταν όπως στο παρελθόν, δεδομένου ότι η στρατηγική θέση της Τουρκίας δεν ήταν πλέον ένας τόσο αποφασιστικός παράγοντας στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις. Όμοια προβλήματα υπήρχαν και στον τομέα της αμυντικής συνεργασίας. Οι ΗΠΑ είχαν αποσύρει τους πυραύλους από το τουρκικό έδαφος μετά την κρίση στην Κούβα, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με τις νέες στρατηγικές θεωρίες πυρηνικού πολέμου «ευέλικτης ανταπόδοσης» (flexible response)³⁵ άφηνε να εννοηθεί ότι η στρατηγική σημασία της χώρας και η συμβολή της στην Ατλαντική Συμμαχία, είχε υποβαθμιστεί.

Ως αντίδραση η Τουρκία επαναδιαπραγματεύεται τους όρους τη αμερικανικής στρατηγικής παρουσίας στο χώρο της, ενώ αργότερα το 1975, με αφορμή το εμπόργκο όπλων που της επέβαλλαν οι ΗΠΑ, λόγω της εισβολής στην Κύπρο, η τότε κυβέρνηση Ντεμιρέλ περιόρισε την λειτουργία των αμερικανικών βάσεων. Αυτό, αν και αποτέλεσε μια μορφή αντίδρασης εκ μέρους της Τουρκίας, έδωσε την ευκαιρία για συνομιλίες για τις εν λόγω βάσεις, εν μέσω των οποίων η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη τις στρατηγικές ανάγκες των ΗΠΑ, κατάφερε να αποκομίσει περεταίρω οφέλη, όπως μεγαλύτερη οικονομική, στρατιωτική και τεχνολογική βοήθεια, καθώς και αυξημένο έλεγχο επί των βάσεων αυτών³⁶. Επιπλέον η Τουρκία ήταν δυσαρεστημένη από την στάση του ΟΗΕ απέναντι της σχετικά με το Κυπριακό μετά το 1964, κάτι το οποίο αποδόθηκε στην κατεξοχήν δέσμευση της εξωτερικής της πολιτικής από τις ΗΠΑ, αγνοώντας συγχρόνως τις σχέσεις με τις άλλες χώρες του Τρίτου Κόσμου και του Συμφώνου της Βαρσοβίας.

Άλλα ζητήματα αφορούσαν στη δυσαρέσκεια που προκαλούσαν οι αμερικανικές εξωτερικές επεμβάσεις στην Τουρκία, όπως στο θέμα της καλλιέργειας παπαρούνας (όπιο), αλλά και στις οικονομικές μεταξύ τους σχέσεις, Συγκεκριμένα, από το 1955, η Τουρκία είχε αυξημένες αξιώσεις για την οικονομική βοήθεια που λάμβανε, υπερτιμώντας ίσως το ποσό της, χωρίς να αξιολογήσει ορθολογικά τις περιορισμένες δυνατότητες της για την αξιοποίηση αυτών των πόρων, μέσω των υφιστάμενων οικονομικών της πολιτικών, καθώς και τους περιορισμούς από το εξωτερικό (Νομισματικό Ταμείο)³⁷. Τα αυξημένα οικονομικά προβλήματα του 1958, αλλά και

³⁴ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 163.

³⁵ *Idem*. Σελ. 164.

³⁶ *Idem*. Σελ. 164-165.

³⁷ *Idem*. Σελ. 167-168.

αργότερα στην δεκαετία του 1960 ώθησαν την Τουρκία σε άλλες πηγές οικονομικής ενίσχυσης, όπως τα Αραβικά Κράτη και την ΕΣΣΔ. Φυσικό επακόλουθο, ιδίως στην περίπτωση του Αραβικού Κόσμου, ήταν η υποβάθμιση των σχέσεων της με το Ισραήλ, το οποίο βρισκόταν σε έντονη διαμάχη με τα Αραβικά Κράτη, κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Τέλος η διάσταση στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις ευνοήθηκε από τις εσωτερικές πολιτικές/κοινωνικές δυναμικές της Τουρκίας. Ενισχύθηκε από την άνοδο του παραδοσιακού Ισλαμισμού, καθώς και αριστερών και άλλων οργανώσεων, στον οποίων την εμφάνιση είχε συμβάλει ο πολιτικός μετασχηματισμός της δεκαετίας του 1960. Τα παραπάνω βοήθησαν τις τάσεις ανεξαρτησίας στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, χωρίς, όμως, να μπορούν να διαγράψουν το γεγονός ότι η Τουρκία συνέχιζε να είναι εξαρτώμενη από τη Δύση³⁸.

Η φιλοσοβιετική στροφή της Τουρκίας ενθαρρύνθηκε και από την ίδια τη Μόσχα. Παρά το γεγονός ότι η Σοβιετική Ένωση είχε συμβάλει έμμεσα στην αποτροπή της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1964, από τον Οκτώβριο του ίδιου έτους είχε εκτιμήσει εκ νέου την στρατηγική θέση της Τουρκίας, καθώς και την επίδραση του Κυπριακού στη συνοχή του ΝΑΤΟ. Έτσι η Κύπρος άρχισε να αποτελεί τη βάση της νέας προσέγγισης μεταξύ Τουρκίας και ΕΣΣΔ. Κατά τα επόμενα έτη η Σοβιετική Ένωση αναγνώρισε ότι το Κυπριακό θα έπρεπε να λυθεί στη βάση της αναγνώρισης των νομικών δικαιωμάτων και των δύο εθνικών κοινοτήτων, αναγνωρίζοντας παράλληλα ότι μια μορφή συνομοσπονδιακής διακυβέρνησης θα μπορούσε να διευθετήσει το πρόβλημα. Με άλλα λόγια η ΕΣΣΔ υποστηρίζει πλέον τις βασικές θέσεις της Τουρκίας σχετικά με το Κυπριακό, δηλαδή ίσο μερίδιο δικαιωμάτων, καθώς και την συνομοσπονδιακή επίλυση, σε ένα ζήτημα εθνικού διαχωρισμού των δυο κοινοτήτων στο νησί. Συνεπώς, η πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης είχε σοβαρές επιπτώσεις στην μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού, καθώς, μέσα στα πλαίσια των ψυχροπολεμικών ανταγωνισμών στην Ανατολική Μεσόγειο, τον Περσικό Κόλπο και τη Μέση Ανατολή, δόθηκε η ευκαιρία να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης, οι επιπτώσεις του Κυπριακού ζητήματος στη συνοχή του ΝΑΤΟ καθώς και οι ακόλουθες διαιρέσεις μεταξύ των μελών του. Δεδομένης της εξασθένισης των αμερικανοτουρκικών σχέσεων, οι τάσεις ανεξαρτησίας εκ μέρους της Τουρκίας εξυπηρετούσαν τους στρατηγικούς στόχους της Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή³⁹.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της Κύπρου, μετά το 1964 η υποστήριξη των ελληνικών κυβερνήσεων από τις ΗΠΑ, είχε συμβάλει έτσι ώστε να συνεχιστούν –έστω δειλά- οι ελληνοτουρκικές επαφές και προσπάθειες για την επίλυση του Κυπριακού. Ο αμερικάνικος παράγοντας μάλιστα, συγκρατούσε την Τουρκία από την επανάληψη των προσπαθειών για εισβολή. Η κατάσταση αυτή, όμως, ανατράπηκε όταν η τότε κυβέρνηση Στεφανόπουλου έχανε την πλειοψηφία της στην Βουλή και αντικαταστάθηκε από του πραξικοπηματίες της Χούντας των Συνταγματαρχών. Η νέα ελληνική ηγεσία προέβη σε σειρά λανθασμένων κινήσεων στην Κύπρο, επιθυμώντας μια γρήγορη επίλυση του Κυπριακού⁴⁰. Λίγο μετά τον Αραβοισραηλινό πόλεμο του 1967, οι δυο χώρες ανανέωσαν τις διπλωματικές τους επαφές σχετικά με την Κύπρο, η διπλωματική αδυναμία, όμως, της Ελλάδας, ώθησε την Τουρκία στο να απορρίψει τις ελληνικές προτάσεις και ζητήσει νέες υποχωρήσεις στην Κύπρο. Οι συνομιλίες απέτυχαν και με αφορμή την διεξαγωγή επιχειρήσεων του Γρίβα κατά των Τουρκοκυπρίων, η Τουρκία ανανέωσε τις απειλές της για μονομερή στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο. Οι

³⁸ *Idem*. Σελ. 168.

³⁹ Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989. Σελ. 160-168.

⁴⁰ Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις «Γνώση» σε συνεργασία με το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, 1988. Σελ. 228.

συνθήκες που είχαν αποτρέψει την τουρκική εισβολή του 1964 δεν υφίστανται πλέον. Ο συσχετισμός ισχύος βρίσκεται υπέρ της Τουρκίας, ενώ η ΕΣΣΔ, έπειτα από την ανανέωση των σχέσεων της με την Τουρκία, δεν θα διακινδύνευε το μέλλον των επαφών της με την Άγκυρα, οπότε δεν επαναλαμβάνεται η προειδοποίηση του Χρουστώφ, όπως το 1964. Εν τέλει η Ελλάδα υποχωρεί και η κρίση λαμβάνει τέλος, έχοντας, όμως, αφήσει σημαντικά αποτελέσματα. Ο Γρίβας και ο ελληνικός στρατός αποχωρούν από το νησί, χωρίς να έχουν δοθεί οι κατάλληλες εγγυήσεις για τη εξασφάλιση της συνέχισης της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, από την Τουρκία, ενώ δημιουργείται ένα αρνητικό προηγούμενο για την ικανότητα της Ελλάδας να προστατεύσει την Κύπρο.

Εν τω μεταξύ, οι προσπάθειες για την επίλυση του Κυπριακού είχαν διαφορετικές κατευθύνσεις. Από την μια πλευρά ο Μακάριος είχε προσφύγει στην έναρξη διαλόγου με τους Τουρκοκύπριους, προς την επίτευξη του σκοπού μιας ανεξάρτητης και ενωμένης κρατικής οντότητας στην Κύπρο. Η Ελλάδα και η Τουρκία σε συνδυασμό με τις ΗΠΑ, επεξεργάζονταν, αντιθέτως, την λύση της διχοτόμησης και της ακόλουθης διπλής ένωσης, πράγμα το οποίο προϋπέθετε την αποσταθεροποίηση της Κυπριακής κυβέρνησης και τον περιορισμό του Μακαρίου⁴¹, ο οποίος θα έπρεπε να συμμορφωθεί με τις ελληνικές απόψεις για άμεση λύση στην Κύπρο. Η άποψη αυτή, άλλωστε, έβρισκε σύμφωνη την Αμερική, που επιθυμούσε μια ταχεία εφαρμογή της διχοτόμησης στο νησί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργούνται τετελεσμένα, τα οποία θα απέτρεπαν την ανάμιξη της ΕΣΣΔ. Η τακτική αυτή θα δημιουργούσε ναί μεν μια νέα κρίση, θα προσέφερε, όμως, την ίδια στιγμή, μια ευκαιρία για να βρεθεί μια μόνιμη λύση στο Κυπριακό⁴², η οποία και θα αποκαθιστούσε την σταθερότητα στην περιοχή. Αυτή η άποψη, δε, ερχόταν σε απευθείας αντίθεση με την παθητική στάση των ΗΠΑ σχετικά με την Κύπρο και την Ελληνοτουρκική διαφωνία. Συγκεκριμένα, η Αμερική είχε τις εξής προσδοκίες για το νέο Κυπριακό κράτος: Πολιτική σταθερότητα εντός της Κύπρου και αντικομμουνισμός, φιλοδυτικό προσανατολισμό του Κυπριακού κράτους, και διατήρηση των δυτικών βάσεων στο έδαφος του νησιού. Οι εξελίξεις, όμως έδειχναν ένα διαφορετικό τοπίο. Οι προσπάθειες του Μακαρίου για την αναθεώρηση των συμφωνιών που ίδρυσαν το Κυπριακό κράτος, σε συνδυασμό με την επιφυλακτικότητα των Τουρκοκυπρίων, είχαν προκαλέσει πολιτική αστάθεια και πόλωση μεταξύ των κοινοτήτων, δεν είχε γίνει προσπάθεια για τον περιορισμό του ΑΚΕΛ, ενώ οι επαφές του Μακαρίου με την ΕΣΣΔ, σε συνδυασμό με την διστακτικότητα του εντάξει πλήρως την Κύπρο στο δυτικό στρατόπεδο δημιουργούσαν ερωτήματα για τον εξωτερικό προσανατολισμό του Κυπριακού κράτους⁴³.

Ομοίως, η Τουρκία επιθυμούσε την απομάκρυνση του Μακαρίου, καθότι η παραμονή του στην ηγεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας, έδινε τα κατάλληλα προσχήματα για την παρέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης στις εξελίξεις στο νησί, ενώ αποτελούσε ένα εμπόδιο για την διχοτόμηση, καθώς οι προσπάθειες του προωθούσαν την επαναπροσέγγιση μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Πράγματι, η Τουρκία προωθούσε με συντονισμένα μέσα το στόχο της διχοτόμησης, η οποία δεδομένης της αδυναμίας της στρατιωτικής κυβέρνησης της Ελλάδας, μπορούσε εύκολα με την κατάλληλη αφορμή να εφαρμοστεί κατά την συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Ο στόχος αυτός, άλλωστε, συνέπιπτε με την ενίσχυση του ρόλου του στρατού στα πολιτικά δρώμενα, κατά την ηγεσία του Ντεμιρέλ⁴⁴. Μεταξύ άλλων, αποτέλεσμα της ενίσχυσης αυτής, ήταν η Τουρκία να αντιμετωπίζει το εξωτερικό της περιβάλλον με καθαρούς όρους εθνικής ασφάλειας, περισσότερο από ποτέ.

---

⁴¹ *Idem.* Σελ. 230.

⁴² *Idem.* Σελ. 231-238.

⁴³ Nasuh Uslu, *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy, and Turkish-American Relations, 1959-2003*, Nova Science Publishers, Inc, New York 2003. Σελ. 14

⁴⁴ Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004. Σελ. 326

Το χρονικό διάστημα που ακολούθησε χαρακτηρίστηκε από εντάσεις στις σχέσεις Αθήνας-Λευκωσίας, αποκορύφωμα των οποίων υπήρξε η ανατροπή του Μακαρίου. Το γεγονός αυτό έδωσε την αφορμή για την τουρκική εισβολή του 1974, η οποία μετέβαλλε ριζικά την φύση του Κυπριακού, ανοίγοντας παράλληλα μια νέα περίοδο προβλημάτων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Και οι περιστάσεις ήταν, όντως ευνοϊκές: Ο Μακάριος, ο μόνος σύνδεσμος της Σοβιετικής Ένωσης στο νησί είχε απομακρυνθεί, δίνοντας λύση σε ένα μόνιμο δίλλημα της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής μεταξύ της υποστήριξης της Κυπριακής Δημοκρατίας και του συνεταιρισμού με την Τουρκία⁴⁵. Συγχρόνως μια «περιορισμένη» σύγκρουση στην Κύπρο, ενδεικτικής των απόψεων του Κίσσιτζερ, ήταν αποδεκτή από τις ΗΠΑ, οι οποίες, αντιθέτως με το 1964 και 1967 δεν έλαβαν ουσιαστικά μέτρα, εκτός της διπλωματικής οδού, για την αποτροπή της τουρκικής εισβολής. Με την απομάκρυνση του Μακαρίου είχε εξασφαλιστεί η ουδετερότητα της ΕΣΣΔ και είχε αρεί το τελευταίο εμπόδιο σε μια ριζική «επίλυση» του Κυπριακού. Η εισβολή του 1974 έφερε το 40% περίπου του νησιού υπό τουρκικό έλεγχο και προκάλεσε την πτώση της στρατιωτικής κυβέρνησης στην Αθήνα, καθώς και την ακόλουθη επάνοδο της συνταγματικής τάξης τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Κύπρο. Σημαντικότερα, δε, εγκαινίαζε μια νέα φάση στην εξέλιξη του Κυπριακού και άνοιγε μια νέα περίοδο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, εγκαθιδρύοντας ένα αρνητικό συσχετισμό δυνάμεων εις βάρος της Ελλάδας. Στα χρόνια που ακολουθούν, το Κυπριακό αρχίζει να αποτελεί παρά μέρος των εντάσεων μεταξύ των δυο χωρών, καθώς αρχίζει να συνδέεται με άλλες διαφορές σε, πλασματικά συχνά, ζητήματα, τα οποία είναι μέρος μιας πάγιας γενικότερης πολιτικής αμφισβητήσεων εκ μέρους της Τουρκίας.

Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Συνοψίζοντας, οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα μιας ιδανικής σύμπτωσης συμφερόντων μεταξύ της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Βρετανίας, καθώς και της επίδρασης εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων στις χώρες αυτές. Μεταξύ άλλων, οι συμφωνίες, έκλειναν ένα μείζον θέμα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, παρέχοντας το κατάλληλο έδαφος για την αναδόμηση των μεταξύ τους σχέσεων, ενώ απέδιδε στην Κύπρο την πολυπόθητη ανεξαρτησία, έστω και υπό καθεστώς εποπτείας από τις εγγυήτριες χώρες. Το βασικό πρόβλημα παρόλα αυτά, ήταν με τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου επιχειρήθηκε ο συμβιβασμός των συμφερόντων και επιδιώξεων όλων των εμπλεκόμενων χωρών, πράγμα το οποίο είχε συνέπειες για το υπό ίδρυση κυπριακό κράτος. Η προσπάθεια για να συμπεριληφθούν στις συμφωνίες, στοιχεία ανεξαρτησίας, ένωσης και διχοτόμησης, αλλά και η επιδίωξη για την εξασφάλιση της εθνικής ασφάλειας της Τουρκίας, υπονόμειαν τον ενιαίο χαρακτήρα της Κυπριακής Δημοκρατίας και δημιουργούσαν ένα κράτος με περιορισμένη εσωτερική/εξωτερική κυριαρχία, καθώς και ανεξαρτησία. Σημαντικότερα δε, μέσω των προβλέψεων της Συνθήκης Εγγυήσεων, η λειτουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας θα τελούσε στα επόμενα χρόνια υπό την άμεση απειλή εξωτερικών παρεμβάσεων.

Κατά το διάστημα 1960-1963 η Ελλάδα και η Τουρκία συνεργάστηκαν προς τον σκοπό της εφαρμογής των συμφωνημένων και της ορθής λειτουργίας του νέου κράτους. Για την Τουρκία ιδιαίτερα η συνέχιση της συνεργασίας αυτής ήταν ιδιαίτερα σημαντική, καθώς συνδυάστηκε με άλλα ζητήματα εσωτερικής/εξωτερικής πολιτικής και ασφαλείας που αντιμετώπιζε την συγκεκριμένη περίοδο. Εν τέλει, η αφορμή για την

---

⁴⁵ Νεοκλής Σαρρής, *Η άλλη Πλευρά: Πολιτική Χρονογραφία της Εισβολής στην Κύπρο με Βάση Τουρκικές Πηγές*. Α' Τόμος, Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1977. Σελ. 71-72.

επανεναρξη των εντάσεων στην Κύπρο, δόθηκε από το εσωτερικό της, όπου οι προσπάθειες του Μακαρίου να αποφύγει την εφαρμογή των διχοτομικών στοιχείων των συμφωνιών και να εξασφαλίσει την ενότητα του κυπριακού κράτους, είχαν ως αποτέλεσμα την άρση των συμβιβασμών που είχαν επιτευχθεί προηγουμένως μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Κατά τα επόμενα χρόνια, η κατάσταση εντός της Κύπρου συνέχισε να είναι τεταμένη, ενώ οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έγιναν και πάλι εχθρικές. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, η Τουρκία προσπάθησε να λάβει αυτά που ήθελε στο νησί με στρατιωτικά μέσα, απειλώντας με εισβολή την Κυπριακή Δημοκρατία. Οι συνθήκες παρόλα αυτά, δεν ευνοούσαν μια τέτοια κίνηση: Οι Ψυχροπολεμικές εξελίξεις έφεραν συχνά την Τουρκία στο κέντρο της αντιπαράθεσης μεταξύ Ανατολής και Δύσης και οι ΗΠΑ δεν θα ανεχόταν την επανεναρξη της ελληνοτουρκικής διαμάχης, η οποία θα αποκτούσε πλέον και ένοπλο χαρακτήρα, ιδιαίτερα την στιγμή που θα έδινε τα προσχήματα για την ανάμειξη της ΕΣΣΔ. Εξάλλου, ο Μακάριος, μέσω τις σύνταξης της Κύπρου με το κίνημα των αδεσμεύτων είχε καταφέρει να προσελκύσει το ενδιαφέρον των Σοβιετικών, ως δικλείδα ασφαλείας για την ανεξαρτησία της Κύπρου.

Παράλληλα, η γενικότερη απογοήτευση της Τουρκίας από τις ΗΠΑ, σε συνδυασμό διάφορους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, είχαν ωθήσει την Άγκυρα στην επανεκτίμηση των σχέσεων της με τη Δύση. Μετά το 1964 η τουρκική εξωτερική πολιτική αρχίζει σταδιακά να ανεξαρτητοποιείται από τη Δύση, κάνοντας ανοίγματα προς την Σοβιετική Ένωση, γεγονός το οποίο ευνόησε τις μετέπειτα κινήσεις της σχετικά με την Κύπρο. Επίσης θετικό για την Τουρκία, ήταν το γεγονός ότι η νέα στρατιωτική κυβέρνηση της Ελλάδας επεξεργάζονταν το ενδεχόμενο της απομάκρυνσης του Μακαρίου και της διχοτόμησης/ διπλής ένωσης του νησιού, κάτι το οποίο έβρισκε σύμφωνη και την Αμερική, που επιθυμούσε την επιβολή μιας γρήγορης λύσης στην Κύπρο. Τελικά η αφορμή για την τουρκική εισβολή δόθηκε το 1974 με την απομάκρυνση του Μακαρίου, η οποία εξασφάλιζε την ουδετερότητα της Μόσχας, επιτρέποντας στην Τουρκία να υλοποιήσει τον αρχικό της στόχο για ενεργή παρουσία στην Κύπρο. Με την εισβολή μεταβλήθηκε η φύση του Κυπριακού, και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, εισήρθαν σε μια νέα φάση, κατά την οποία το ζήτημα της Κύπρου συνδυάστηκε με ευρύτερες διαφωνίες μεταξύ των δυο χωρών.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις «Γνωση» σε συνεργασία με το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Αθήνα, 1988.

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου, 1928-1973*, Αθήνα 1981.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, Β΄ Τόμος, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Κρασιδιώτης Νίκος, *Οι Διεθνείς Διαστάσεις του Κυπριακού*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.

Νεοκλής Σαρρής, *Η άλλη Πλευρά: Πολιτική Χρονογραφία της Εισβολής στην Κύπρο με Βάση Τουρκικές Πηγές*. Α' Τόμος, Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1977.

Παναγιώτης Ήφαιστος, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Διαδρομή, Αντικείμενο, Περιεχόμενο και Γνωσιολογικό Υπόβαθρο*, Εκδόσεις Ποιότητα. Αθήνα 2006.

Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

Geoffrey Lewis, *Modern Turkey*, London: Ernest Benn, 1974.

Nasuh Uslu, *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy, and Turkish-American Relations, 1959-2003*, Nova Science Publishers, Inc, New York 2003.

Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge University Press, 1977.

Walter Laqueur, *The struggle for the Middle East : the Soviet Union and the Middle East 1958-68*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969.

Γενικά Συμπεράσματα

Η μελέτη αυτή επικεντρώθηκε στην παρουσίαση και ανάλυση των παραγόντων αυτών, οι οποίοι επέδρασαν στην διαμόρφωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στην Κύπρο και το Κυπριακό ζήτημα κατά το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου 1955-1959. Υποστηρίχθηκε ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική των μελετώμενων ετών υπήρξε αποτέλεσμα πολυδιάστατων αλληλεπιδράσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών, οι οποίες μέσα από το πρίσμα των εκάστοτε εσωτερικών και διεθνών συνθηκών, καθώς και της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης, διαμόρφωσαν εθνικούς στόχους και επιδιώξεις, οδηγώντας ταυτόχρονα σε σημαντικές εξελίξεις σχετικά με τη Μεγαλόνησο. Οι παράγοντες αυτοί ακριβώς συνέθεσαν ένα περίπλοκο πλέγμα επιδιώξεων και σχέσεων, οι οποίες άλλοτε αλληλοσυμπληρούμενες και πότε συγκρουόμενες μεταξύ τους, έδωσαν νόημα στις εκάστοτε κινήσεις σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα για την κάθε χώρα.

Στο πρώτο κεφάλαιο έγινε μια σύντομη ιστορική αναδρομή στα χρόνια πριν την εξέλιξη του Κυπριακού σε διεθνές ζήτημα, εντοπίζοντας τις ρίζες της αντιπαράθεσης στην αντίρροπη ανάπτυξη της εθνικιστικής ιδεολογίας στις δύο κοινότητες του νησιού, οι οποίες μέσα από το πρίσμα της βρετανικής πολιτικής του διαίρειν και βασιλευε, έφτασαν να έχουν κατεξοχήν ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ τους. Την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οι δυο μητροπόλεις δεν ήταν σε θέση να γίνουν φορείς των εθνικών αιτημάτων των δυο κοινοτήτων. Η Τουρκία είχε μπει, ήδη από την ίδρυση της, σε μια περίοδο εσωστρέφειας, η οποία είχε ως σκοπό να επιτρέψει στον Κεμάλ Ατατούρκ να εξασφαλίσει την εφαρμογή εσωτερικών μεταρρυθμίσεων στο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα της χώρας, ενώ δεσμευόταν από τη Συνθήκη της Λωζάνης σε μια συγκεκριμένη τάξη πραγμάτων και επικράτεια, την οποία δεν κατείχε τα μέσα να αναθεωρήσει. Ομοίως, η Ελλάδα, έχοντας εξέλθει μιας σειράς καταστρεπτικών πολέμων δεν μπορούσε να αξιώσει την ένωση με την Κύπρο, ιδιαίτερα την στιγμή που η Κύπρος ήταν κτήση της Βρετανίας, μιας παρηκμασμένης και μεν δυνάμεις, ισχυρής δε χώρας απέναντι στην Ελλάδα. Μετά το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, το διεθνές σύστημα αρχίζει να οργανώνεται βάσει διπολικών συνθηκών, οπότε η Ελλάδα και η Τουρκία εντάσσονται στο πλέγμα των δυτικών συμμαχιών, λαμβάνοντας ένα αλληλένδετο αμυντικό/στρατηγικό ρόλο και ανάλογες διεθνείς δεσμεύσεις. Παράλληλα και οι δυο χώρες λαμβάνουν σημαντική οικονομική βοήθεια για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων τους. Επίσης στο ίδιο κεφάλαιο, αναφερθήκαμε στις συνθήκες, οι οποίες ώθησαν την Τουρκία να εγκαταλείψει τη μέχρι τότε εσωστρεφή πολιτική ουδετερότητας και να στραφεί προς τη δύση. Περαιτέρω ανάλυση έγινε και για τις εσωτερικές συνθήκες κατά την πρώτη δημοκρατική φάση της χώρας, οπότε και εισάγεται ο πολυκομματισμός, ενώ έγινε λόγος και για τις επιμέρους επιδιώξεις των εμπλεκόμενων χωρών.

Εν συνεχεία υποστηρίχθηκε ότι ο μεταξύ άλλων, ο Ψυχρός Πόλεμος και η ένταξη των δυο χωρών στην Ατλαντική Συμμαχία, συνέβαλλαν στο να μείνουν τα διάφορα προβλήματα μεταξύ τους σε λανθάνουσα κατάσταση, καθώς ο κοινός αμυντικός ρόλος τους, υποβάθμιζε την σημασία των διαφόρων διενέξεων που μπορεί να προέκυπταν. Έτσι οι σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και Τουρκίας, διεξήχθησαν στα πλαίσια του NATO, με αποτέλεσμα την συνεργασία των δυο χωρών στον τομέα της άμυνας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την τριμερή συνθήκη μεταξύ της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας. Η ανάμειξη της Τουρκίας στο Κυπριακό, έγινε δυνατή όταν η Ελλάδα επέλεξε τον δρόμο της διεθνοποίησης του ζητήματος, οπότε η Βρετανία εισήγαγε την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέλος στο Κυπριακό, προκειμένου, αφενός να αντιδράσει στις πιέσεις που λάμβανε σε διμερές επίπεδο από την Ελλάδα, και αφετέρου για να εκτρέψει το Κυπριακό ζήτημα, από θέμα αποικιοκρατίας, σε

ελληνοτουρκική διένεξη. Η συμμετοχή αυτή, δε, της Τουρκίας διευκολύνθηκε από την γενικότερη υποβάθμιση της αμυντικής ελληνοτουρκικής συνεργασίας, εξαιτίας της κατάρρευσης της Συνθήκης του Μπλέντ, στην ενίσχυση του στρατηγικού ρόλου της, μέσω της Συνθήκης της Βαγδάτης, στην επιθυμία των ΗΠΑ να μην εκτραπούν οι ισοροπίες στο νησί, μαζί με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, δημιουργώντας ζήτημα συνοχής του NATO, καθώς και στην άμβλυση των σοβιετικών πιέσεων για αναθεώρηση του καθεστώτος στα Στενά. Σε αρχικό στάδιο η Τουρκία κινήθηκε έτσι ώστε, να μην επιτραπεί στην Ελλάδα να μονοπωλήσει το Κυπριακό, δημιουργώντας αρνητικά τετελεσμένα για την Άγκυρα, ενώ ανήγαγε το ζήτημα σε θέμα, το οποίο υπόκειντο στην εθνική της ασφάλεια. Παράλληλα, υποστήριξε την διατήρηση του status quo στο νησί, με άλλα λόγια την παραμονή της Κύπρου υπό βρετανική κυριαρχία και προσπάθησε να ενισχύσει την ιδιότητα της ως ενδιαφερόμενο μέλος, μέσω της διοργάνωσης των επεισοδίων στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1955. Η τριμερής στο Λονδίνο, που ακολούθησε, συνέβαλλε στο να επισημοποιηθεί η σύμπραξη της Τουρκίας με τη Βρετανία, καθώς και στο να πραγματοποιηθεί η πρώτη επίσημη συμμετοχή της πρώτης στο ζήτημα της κυριαρχίας στο νησί. Σημαντικότερα, δε, η Άγκυρα ζήτησε και έλαβε από το Λονδίνο την υπόσχεση ότι δεν θα αναγνωριζόταν η ανεξαρτησία στο νησί και δεν θα παραχωρούνταν στην Ελλάδα, επαληθεύοντας έτσι την σύμπτωση συμφερόντων μεταξύ των δυο χωρών.

Το 1956 χαρακτηρίστηκε από σειρά εξελίξεων, οι οποίες στιγμάτισαν την μετέπειτα εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος. Η εισβολή και η μετέπειτα αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων από τη διώρυγα του Σουέζ, σε συνδυασμό με άλλα γεγονότα τραυμάτισαν σημαντικά την παρουσία της Αγγλίας στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή, γεγονός το οποίο οδήγησε αφενός στο αυξημένο της αξίας της Κύπρου, ως στρατιωτική βάση της Βρετανίας και αφετέρου στην ενίσχυση του ρόλου της Τουρκίας, ως εταίρου των Βρετανών στην Μέση Ανατολή. Το τελευταίο αυτό γεγονός, είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία μιας σχέσης εξάρτησης της Βρετανίας από την Τουρκία, σχετικά με κάθε της κίνηση στην Κύπρο, ελάττωμα, το οποίο προστέθηκε σε άλλα προβλήματα που αφορούσαν σε αντιδράσεις του Εργατικού Κόμματος στο εσωτερικό της Βρετανίας απέναντι σε κάθε ζήτημα που είχε να κάνει με την Μέση Ανατολή. Η σχέση αυτή εξάρτησης ενισχύθηκε περαιτέρω, όταν μετά την κατάρρευση των συνομιλιών Χάρντινγκ-Μακαρίου και την εξορία του τελευταίου, η Βρετανία δεσμεύθηκε έναντι της Τουρκίας για την εφαρμογή της χωριστής αυτοδιάθεσης στο νησί, μέσω των δηλώσεων Λένοξ Μπόουντ, καθώς οι όποιες τουρκικές διεκδικήσεις ακολούθησαν σχετικά με την Κύπρο, θεμελιώνονταν σε αυτή ακριβώς την δέσμευση της Αγγλίας. Η εξέλιξη της κατάρρευσης των συνομιλιών Μακαρίου και Χάρντινγκ επέτρεψε στην Τουρκία να επανέρθει στο Κυπριακό, μετά τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου 1955, τα οποία είχαν προκαλέσει την εξαίρεση της από τις συνομιλίες, επιτρέποντας της να καταστήσει σαφές ότι δεν δεχόταν ξανά τον αποκλεισμό της από προσπάθεια αναθεώρησης του καθεστώτος κυριαρχίας στην Κύπρο. Πράγματι, η Τουρκία θεωρώντας το Κυπριακό ως προέκταση των εσωτερικών της υποθέσεων και εκμεταλλευόμενη την σχέση εξάρτησης με την Βρετανία, επιδίωκε να δείξει ότι κάθε κίνηση σχετικά με το ζήτημα θα έπρεπε να έχει την συγκατάθεση της.

Το Κυπριακό ζήτημα υπήρξε σημείο δέσμευσης για όλες τις εμπλεκόμενες κυβερνήσεις. Η Ελλάδα είχε δεσμευτεί στο εσωτερικό για την ένωση του νησιού, πράγμα το οποίο είχε συμβάλει στην διαμόρφωση ενός στόχου, που ξεπερνούσε τις διαθέσιμες δυνατότητες της χώρας και ήταν ασύμβατος με τις τότε διεθνείς συνθήκες. Για την Βρετανία, η κατά το περισσότερο παράταση της παρουσίας της στο νησί ήταν απαραίτητη για την προβολή της ισχύος της προς την Ανατολή, η κατοχή, όμως της Κύπρου δημιουργούσε προβλήματα στο εσωτερικό της μέσω διακομματικών αντιπαραθέσεων, καθώς και στο εξωτερικό, όπου η αντιμετώπιση του αιτήματος για αυτοδιάθεση των Κυπρίων συνδυαζόταν με δυσμενείς στρατηγικές συνθήκες, με αποτέλεσμα την εξέλιξη του σε ένα ενδοδυτικό ζήτημα. Εντός αυτών των συνθηκών,

και δεδομένου του νέου στρατηγικού προσανατολισμού της χώρας μετά το Σουέζ, η βρετανική πολιτική στην Κύπρο, λαμβάνει άλλο προσανατολισμό, επιδιώκοντας την «έντιμη απεμπλοκή» από το νησί. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί είτε με την διχοτόμηση του νησιού, είτε με την δημιουργία ενός καθεστώτος τριπλής κυριαρχίας, εντός του οποίου η Βρετανία θα μοιράζονταν την κυριαρχία της με την Ελλάδα και την Τουρκία. Το βασικό, όμως, πρόβλημα ήταν ότι το Κυπριακό έπρεπε να αποδεσμευθεί από τις εσωτερικές του διαστάσεις, και να λυθεί σε διεθνή πλαίσιο εντός μιας τριπλής συνεννόησης. Η Τουρκία από την πλευρά της είχε δεσμευθεί για την διχοτόμηση στο εσωτερικό, όπου η κοινή γνώμη είχε φανατιστεί αναλόγως, ούτως ώστε να αποσπάται η προσοχή της από άλλα σημαντικότερα εσωτερικά προβλήματα. Επιπλέον, η επίτευξη των επιδιώξεων στην Κύπρο, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την σταθεροποίηση της κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κόμματος. Εντός του πλαισίου αυτού είχαμε τις εξής σημαντικές διεθνείς εξελίξεις: Οπλικές εξελίξεις στην Σοβιετική Ένωση, οι οποίες οδηγούν σε αύξηση της έντασης του Ψυχρού Πολέμου. Διείσδυση της τελευταίας στη Μέση Ανατολή. Την κρίση στα τουρκοσυριακά σύνορα, καθώς και την εξαγγελία του δόγματος Αϊζενχάουερ. Τα παραπάνω σήμαιναν ότι μελλοντικά η Τουρκία θα βρισκόταν στο κέντρο της διαμάχης μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, καθώς και ότι δεν θα μπορούσε να έχει ανοικτά μέτωπα προς όλες τις πλευρές για πολύ ακόμα, ιδιαίτερα στο θέμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, που είχαν εξελιχθεί σε πληγή για το ΝΑΤΟ. Ωστόσο η Ελλάδα είχε καταφέρει να πετύχει νίκη στον ΟΗΕ, έχοντας την υποστήριξη του Αραβικού Κόσμου. Τα οφέλη, όμως, της νίκης αυτής, υπό το πρίσμα των παραπάνω συνθηκών δεν ήταν σημαντικά, ενώ υπήρχε η πιθανότητα να επιστευθεί μια λύση του Κυπριακού με βάση τα βρετανικά και τουρκικά συμφέροντα.

Το 1958 φάνηκε η έκταση στην οποία η Τουρκία μπορούσε να επηρεάσει τις εξελίξεις στο εσωτερικό της Κύπρου, βασιζόμενη στην εξάρτηση των Βρετανών, εν μέσω των Τουρκοκυπριακών εξεγέρσεων, ιδιαίτερα τη στιγμή που οποιαδήποτε δράση της ΕΟΚΑ συνέβαλλε στην θεμελίωση των απόψεων της Άγκυρας περί της διχοτόμησης. Εκτός αυτού, η Τουρκία, με την εξέγερση των Τουρκοκυπρίων προσπάθησε να επισπεύσει την διχοτόμηση, κυρίως στην γεωγραφία του νησιού, καθώς και να εντείνει τις πιέσεις έναντι του Λονδίνου. Εντός των συνθηκών αυτών, το Λονδίνο προώθησε το σχέδιο Μακμίλλαν προκειμένου να πετύχει τους στόχους της ικανοποίησης της Τουρκίας, της εξασφάλισης της συγκατάθεσης της αντιπολίτευσης, καθώς και την τελική απεμπλοκή της Βρετανίας από την Κύπρο μέσω μιας μορφής λύσης. Το σχέδιο Μακμίλλαν, αντικατόπτριζε τις συνθήκες εξάρτησης της Βρετανίας από την Τουρκία, εισήγαγε την διχοτόμηση σε διοικητικό επίπεδο, περιλάμβανε τις προηγούμενες δεσμεύσεις της αγγλικής κυβέρνησης (δηλώσεις Λένοξ Μπόουντ), ενώ δημιουργούσε ένα υπόβαθρο δικαιωμάτων, το οποίο διέυρνε τις επιλογές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς προέβλεπε την εγκατάσταση και λειτουργία Τούρκου κυβερνητικού αντιπροσώπου στο νησί. Η Τουρκία δέχθηκε το σχέδιο, καθώς πιεζόταν από τις εξελίξεις στην Μέση Ανατολή και στο εσωτερικό της, ενώ η Ελλάδα το απέρριψε και προσέφυγε στον ΟΗΕ ούτως ώστε να το αποτρέψει, με αποτέλεσμα η Βρετανία να εφαρμόσει το σχέδιο μόνο ως προς την Τουρκία. Στον ΟΗΕ, τόσο η Τουρκία, όσο και η Βρετανία, κινητοποίησαν την διπλωματία τους, με αποτέλεσμα να ψηφιστεί σχέδιο απόφασης αρνητικό για την Ελλάδα. Το γεγονός αυτό υπήρξε αφορμή για την επαναπροσέγγιση της Ελλάδας και της Τουρκίας, βάσει μιας συμφωνίας στην Κύπρο. Η επανεκτίμηση αυτή της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, υποστηρίχθηκε ότι οφείλονταν στις τότε ανακατατάξεις στην Μέση Ανατολή, όπως την ομοσπονδιοποίηση της Αιγύπτου και της Συρίας, στην ανατροπή του καθεστώτος στο Ιράκ, γεγονός το οποίο συνέβαλλε στην διάβρωση του Συμφώνου της Βαγδάτης, καθώς και τα προβλήματα που υπήρχαν στα τουρκοσυριακά σύνορα, όπου δινόταν οι κατάλληλες ευκαιρίες για την ανάμειξη της ΕΣΣΔ. Παράλληλα με την αναζωπύρωση της απειλής της Σοβιετικής Ένωσης και την γενικότερη έξαρση των ψυχροπολεμικών εντάσεων, η Τουρκία επιθυμούσε να κατοχυρώσει τα οφέλη που είχε μέχρι τότε στο Κυπριακό και να σταθεροποιήσει τις ισορροπίες στο νησί μεταξύ των δυο κοινοτήτων.

Επίσης, εκτός από το γεγονός ότι η Τουρκία επιθυμούσε να κλείσει προς το παρόν τη διένεξη με την Ελλάδα σχετικά με την Κύπρο, η ελληνοτουρκική φιλία μπορούσε να παράσχει οφέλη, όπως μια κοινή συμμαχική και οικονομική πορεία.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάστηκαν και αξιολογήθηκαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου σε συνάρτηση με τις επιδιώξεις της Ελλάδας και της Τουρκίας, καθώς και τα αποτελέσματα τους για το υπό ίδρυση κυπριακό κράτος. Υποστηρίχθηκε ότι η Συμφωνία υπήρξαν προϊόν συμβιβασμού των συμφερόντων των εμπλεκόμενων χωρών, γεγονός το οποίο δημιούργησε προβλήματα στην λειτουργία και στον χαρακτήρα του νέου κράτους, ενώ διαπιστώθηκε ότι αποτέλεσαν μια κοινή διέξοδο των χωρών αυτών για την αποδιεθνοποίηση του ζητήματος. Ο συμβιβασμός μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, εισήγαγε διχοτομικά και ενωτικά στοιχεία και δημιουργούσε ένα κράτος με υπονομευμένη συνοχή, ανεξαρτησία, κυριαρχία, και μια διφορούμενη διεθνή προσωπικότητα. Οι δε ασάφειες στην Συνθήκη Εγγυήσεως και στην Βασική Διάρθρωση, θα γινόταν πηγή προβλημάτων μελλοντικά, αφού κατοχύρωναν το δικαίωμα επέμβασης των χωρών-εγγυητών στα εσωτερικά του κυπριακού κράτους, και παρείχαν πολλά δικαιώματα υπέρ της μειονότητας, πολλές φορές ενάντια στη δημοκρατική αρχή. Παρόλα αυτά, η επαναπροσέγγιση των δυο χωρών, έδωσε τέλος – προσωρινά- στην ελληνοτουρκική διένεξη σχετικά με το νησί και βοήθησε στην επαναπροσέγγιση τους. Η Ελλάδα κατάφερε να καταστήσει δυνατή την εφαρμογή της ανεξαρτησίας, έστω υπό δεσμευμένη μορφή, ενώ η Τουρκία πετύχαινε τους σημαντικότερους της στόχους, που αφορούσαν στην εξασφάλιση της εθνικής της ασφάλειας, στη νομική και στρατιωτική παρουσία της στην Κύπρο, καθώς και στην εισαγωγή στοιχείων διαχωρισμού των κοινοτήτων στον διοικητικό μηχανισμό του νησιού. Κατά τα επόμενα χρόνια το καθεστώς στην Κύπρο λειτούργησε ορθά, υπό την αιγίδα των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Σε αυτό συνέβαλλε και οι επιμέρους συνθήκες. Η Τουρκία διέρχονταν ένα στάδιο εσωτερικών μεταρρυθμίσεων, αντιμετωπίζοντας συγχρόνως τις συνέπειες των ψυχροπολεμικών διαφωνιών, ενώ σύμφωνα με τις απόψεις της ηγεσίας της δινόταν ιδιαίτερη αξία στις σχέσεις με την Ελλάδα. Η αφορμή για την κατάρρευση των Συμφωνιών ήρθε από το εσωτερικό της Κύπρου, όπου οι προσπάθειες του Μακαρίου να αναθεωρήσει σημεία του Κυπριακού Συντάγματος, έφεραν την ανατροπή των συμφωνιών και κατ' επέκταση των εγγυήσεων που είχε λάβει η Τουρκία. Τα επόμενα χρόνια, η Τουρκία αντιμετώπισε το ενδεχόμενο στρατιωτικής επέμβασης στο νησί, με αφορμή τις όποιες διακοινοτικές εντάσεις, επέμβαση η οποία δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί, λόγω της εκδήλωσης ενδιαφέροντος της ΕΣΣΔ για την Κύπρο, τις διάφορες ψυχροπολεμικές εξελίξεις της δεκαετίας, καθώς και της αποτροπής των ΗΠΑ. Εντός των συνθηκών αυτών, η Τουρκία εγκαινίασε μια φάση ανεξαρτητοποίησης από την Δύση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, αλλά και ασφαλείας, έναντι των ΗΠΑ και της Ατλαντικής Συμμαχίας γενικότερα, πραγματοποιώντας ανοίγματα προς την Σοβιετική Ένωση και τα Αραβικά Κράτη. Η μερική ανεξαρτητοποίηση αυτή, συνέβαλλε ώστε η Τουρκία να καταφέρει να επαναδιαπραγματευτεί με ευνοϊκότερους όρους την συνεργασία της με τις ΗΠΑ, να πετύχει οικονομική ενίσχυση εκτός του NATO, να καλύψει τα θέματα ασφαλείας με την ΕΣΣΔ και να δείξει τάσεις ανεξαρτησίας στην χρήση της στρατιωτικής της ισχύος. Οι παράγοντες αυτοί, σε συνδυασμό με την αδυναμία και τις λανθασμένες κινήσεις της νέας στρατιωτικής κυβέρνησης της Ελλάδας, αλλά και της επιθυμίας των ΗΠΑ να κλείσει γρήγορα το Κυπριακό ζήτημα, της επέτρεψαν να πραγματοποιήσει την εισβολή στην Κύπρο αργότερα το 1974.

Εφαρμογή Θεωρίας-Αξιολόγηση Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής

Για τον σκοπό της εκλογίκευσης της διαδικασίας της διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους, όπως παρουσιάστηκε κατά τη διάρκεια της μελέτης, μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τα αίτια της στα εξής: Πρώτον, τις

διάφορες εσωτερικές συνθήκες, οι οποίες δημιουργούν κίνητρα ή αντικίνητρα για την επιδίωξη ενός στόχου στην εξωτερική πολιτική ενός κράτους, καθώς και συμφέροντα για την επίτευξη στόχων στο εξωτερικό περιβάλλον. Τα συμφέροντα αυτά μπορούν να αφορούν σε ομάδες, κοινωνικές τάξεις και θεσμούς, ενώ η μορφή ενός πολιτικού συστήματος, αλλά και οι εντός αυτού εξελίξεις, μπορούν να συμβάλλουν στον καθορισμό των προσανατολισμών του κράτους στο εξωτερικό. Δεύτερον, τις επιμέρους επιδιώξεις των κρατών, οι οποίες προκύπτουν από μια ορθολογική εκτίμηση παραγόντων που αφορούν το εθνικό συμφέρον, τις εκάστοτε διεθνείς ισορροπίες, εξελίξεις και αλληλεπιδράσεις, αλλά και εσωτερικές δυναμικές ενός κράτους. Τρίτον, τις διεθνείς συνθήκες, όπως την μορφή του διεθνούς συστήματος, το οποίο με τη σειρά του καθορίζει την μορφή και το νόημα των διακρατικών αλληλεπιδράσεων, την ισορροπία ισχύος, τις διάφορες ενδοσυστημικές ή εξωσυστημικές εξελίξεις και διακρατικές σχέσεις. Στις διεθνείς συνθήκες μπορούμε επίσης να συμπεριλάβουμε και την επίδραση των παραπάνω παραγόντων, στα πλαίσια περιφερειακών υποσυστημάτων. Τέταρτο, την εξωτερική πολιτική των υπολοίπων κρατών, η οποία συνοψίζει την επίδραση των παραπάνω σημείων στους κρατικούς στόχους σχετικά με το εξωτερικό περιβάλλον. Όταν ένα κράτος ακολουθεί μια συγκεκριμένη πολιτική στο εξωτερικό, ένα άλλο μπορεί να διαμορφώσει την δική του εξωτερική πολιτική, ως αντίδραση σε αυτή, δημιουργώντας ένα πλαίσιο εντός του οποίου οι κρατικές επιδιώξεις μπορούν να συγκρούονται, να τέμνονται ή να αλληλοσυμπληρώνονται. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω αίτια λειτουργούν παλινδρομικά μεταξύ τους, επηρεάζοντας το ένα το άλλο, καθιστώντας την υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης πολιτικής, συμφέρουσα ή όχι, συμβάλλοντας συγχρόνως στην παραμονή εντός μιας συγκεκριμένης γραμμής στην εξωτερική πολιτική ή στην αναθεώρηση της.

Παράδειγμα αποτελεί η Ελλάδα και το Κυπριακό. Η Ελλάδα έλαβε συγκεκριμένη στάση στο Κυπριακό χάριν εσωτερικών αιτημάτων τόσο από την ίδια, όσο και από τους Ελληνοκύπριους. Η στάση, όμως αυτή συγκρούονταν αφενός με τις επιδιώξεις της Τουρκίας και της Αγγλίας και αφετέρου με τις διεθνείς συνθήκες, οι οποίες επέβαλλαν τη συνοχή του NATO και την παρουσία των Δυτικών εντός της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. ενώ ευνοούσαν τις θέσεις της Τουρκίας, εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης. Έτσι η Ελλάδα ξεκίνησε με το σκοπό της Ένωσης, αργότερα μετέβαλλε το στόχο στην παροχή αυτοδιάθεσης στην Κύπρο, έφτασε στην δεσμευμένη ανεξαρτησία και τέλος στην ανάγκη για απεμπλοκή από το Κυπριακό. Ομοίως, η Τουρκία αναμείχθηκε στο Κυπριακό ως αντίδραση στις επιδιώξεις της Ελλάδας, ζητώντας την διατήρηση της τάξης πραγμάτων στο νησί. Δεδομένης, όμως της πολιτικής συνεταιρισμού της Βρετανίας και των εξελίξεων που μείωναν την παρουσία της τελευταίας στην περιοχή, καθώς και χάριν της στρατηγικής της θέσης, έφτασε να αξιώνει την διχοτόμηση του νησιού. Καθώς μεταβάλλονται τα εσωτερικά δεδομένα της χώρας και σημειώνονται εξελίξεις στον διεθνή και περιφερειακό τομέα, η Τουρκία εναλλάσσει και πάλι τους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής, προτιμώντας την υποβάθμιση του Κυπριακού ζητήματος, έναντι μιας νέας προσέγγισης με την Ελλάδα. Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε ότι η εκάστοτε εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, εξαρτήθηκε από την ανοχή ή την επιδοκιμασία εκ μέρους μιας ισχυρής δύναμης (ΗΠΑ).

Πολιτικός Ρεαλισμός

Στο πρώτο μέρος της μελέτης εξετάσαμε τις βασικές θεωρητικές σταθερές του πολιτικού ρεαλισμού, σύμφωνα με τις οποίες: Το διεθνές σύστημα είναι βάσει άναρχο, καθώς δεν υπάρχει κάποια γενικώς αποδεκτή υπερεθνική κανονιστική αρχή, η οποία θα ρυθμίζει τον διακρατικό ανταγωνισμό. Εντός συνθηκών διεθνούς αναρχίας, τα κράτη δραστηριοποιούνται με κύριο σκοπό την εξασφάλιση του εθνικού τους συμφέροντος (επιβίωση), το οποίο ορίζεται με όρους σχετικής ισχύος, με αποτέλεσμα οι διακρατικές σχέσεις να είναι φύσει συγκρουσιακές. Έτσι, καθώς τα κράτη επιδιώκουν την αύξηση

της ισχύος, προκειμένου να εξισορροπήσουν πραγματικούς ή δυνητικούς αντιπάλους, και μέσα από το πρίσμα των αιτιών του πολέμου (άνιση ανάπτυξη και κατανομή της ισχύος), δημιουργούνται περεταίρω διλλήματα ασφαλείας ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο τις ισχυοκεντρικές επιδιώξεις των κρατών. Επιπλέον υποστηρίχθηκε ότι το στοιχείο της δομής του διεθνούς συστήματος, ασκεί ένα σημαντικό βαθμό ελέγχου στην κρατική συμπεριφορά και στις διακρατικές αλληλεπιδράσεις, επιβάλλοντας συγκεκριμένα πρότυπα και προσανατολισμούς στα κράτη και επιβραβεύοντας συγκεκριμένες κρατικές πολιτικές. Έτσι ένα κράτος μπορεί να επιδιώξει την ικανοποίηση στόχων, οι οποίοι συνάδουν με τη δομή, ως τον βαθμό βέβαια που επιτρέπουν οι υφιστάμενες συνθήκες. Σημειώθηκε, επίσης, ότι κύριο μέσο επίτευξης σταθερότητας εντός του συστήματος είναι η ισορροπία ισχύος, και ορίσαμε δύο βασικά είδη ισορροπίας, εκ των οποίων το δεύτερο (Πρότυπου του Ανταγωνισμού) ενδιαφέρει την μελέτη. Ειδικότερα:

Το ζήτημα που εξέτασε η μελέτη εντάσσεται στο πλαίσιο των συνθηκών ενός διπολικού συστήματος. Η αντιπαλότητα ΗΠΑ-ΕΣΣΔ προσέφερε το βασικό πλαίσιο διεξαγωγής των διακρατικών αλληλεπιδράσεων που επηρέασαν την εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος της περιόδου, καθορίζοντας συγκεκριμένα πρότυπα για την διεξαγωγή των σχέσεων τους, δημιουργώντας ένα περίπλοκο «ιστό» στρατηγικών και επιδιώξεων, παρέχοντας και επιβάλλοντας, παράλληλα, συγκεκριμένα δικαιώματα και δεσμεύσεις. Στην προκειμένη περίπτωση η εστίαση του Ψυχρού Πολέμου στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολική Μεσογείου, δημιούργησε μια κατάσταση πραγμάτων, η οποία παρήγαγε σημαντικά οφέλη για ένα σύνολο δρώντων. Για την Βρετανία, και κατά προέκταση για το NATO, η Κύπρος αποτελούσε ένα είδος προωθημένης βάσεως (Forward Base), ενώ για την Τουρκία, η κατοχή του νησιού από την πρώτη, κρατούσε την Ελλάδα μακριά από τα νοτιοδυτικά της σύνορα, λειτουργώντας έμμεσα ως μια εγγύηση για την εθνική της ασφάλεια. Ομοίως, ο Ψυχρός Πόλεμος προσέδωσε στρατηγική αξία στην Τουρκία, για το δυτικό στρατόπεδο, χάριν γεωπολιτικών παραγόντων, καθώς προσέφερε μια έμμεση προέκταση του NATO προς την ανατολή, αξία, η οποία χάριν των εξελίξεων της περιόδου αυξήθηκε, προδίδοντας στην Τουρκία ένα ιδιαίτερο διεθνές πολιτικό βάρος. Παράλληλα, η συμμετοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO, είχε βάλει τις δύο χώρες σε μια συγκεκριμένη συμμαχική πολιτική τροχιά, η οποία μεταβλήθηκε λόγω των αλλαγών που επέβαλλε στο συσχετισμό κόστους/όφελους της η πορεία διεθνοποίησης του Κυπριακού και όχι μόνο. Οι αιτίες της μείωσης των οφελών της ελληνοτουρκικής προσέγγισης ήταν μεταξύ άλλων: α) Η επιλογή της Ελλάδας να διεθνοποιήσει το Κυπριακό και να ζητήσει την μεταβολή του status quo, προκαλώντας ανασφάλεια στην Τουρκία. β) Η κατάργηση του συμφώνου του Μπλέντ. γ) Η ενίσχυση της στρατηγική σημασίας της Τουρκίας, χάριν γεωπολιτικών παραγόντων, ψυχροπολεμικών εξελίξεων και σωστών επιλογών εκ μέρους της τουρκικής ηγεσίας (συμμετοχή στο Σύμφωνο της Βαγδάτης).

Σημαντικό στοιχείο για την μελέτη υπήρξε η διεθνής ισορροπία ισχύος, η οποία επέδρασε καταλυτικά στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, αλλά και στην εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος, επαληθεύοντας την σχέση μεταξύ ισορροπίας και εθνικής ασφαλείας που περιγράφει ο Morgenthau. Με αφητηρία την παραδοχή ότι η ασφάλεια ενός κράτους επηρεάζεται από την φύση του διεθνούς συστήματος, την γεωπολιτική του θέση και τις εκάστοτε σχέσεις μεταξύ των σημαντικότερων δυνάμεων, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι: η επίδραση του διπολικού συστήματος, στα πλαίσια του οποίου έλαβαν χώρα τα γεγονότα της μελέτης, επέβαλλε την δική της λογική στο Κυπριακό ζήτημα, δίνοντας συγκεκριμένη κατεύθυνση και περιεχόμενο στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών και ορίζοντας τις εκάστοτε μεταξύ τους ισορροπίες, επί των οποίων εδράστηκαν οι όποιες εξελίξεις. Επιπλέον, ο Ψυχρός Πόλεμος και η ισορροπία ισχύος, όρισε το στρατηγικό πλαίσιο, εντός του οποίου εντάχθηκε η τουρκική εξωτερική πολιτική, ενώ επέτρεψε στην τουρκική ηγεσία να εξασφαλίσει ως ένα βαθμό την εθνική ασφάλεια της χώρας, χρησιμοποιώντας την προσέγγιση με την

Δύση, αλλά και την στρατιωτική βοήθεια που λάμβανε στο πλαίσιο των σχέσεων της με τις ΗΠΑ, ως ένα είδος αποτροπής έναντι της ΕΣΣΔ. Όσο αφορά στην γεωπολιτική θέση, η Τουρκία βρέθηκε κοντά σε μια περιοχή έντονης εκδήλωσης των ενδιαφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, γεγονός το οποίο αφενός της προσέδωσε μια αυξημένη αξία για την δύση, επιτρέποντας της συγχρόνως να ασκεί κατά περιόδους επιθετική πολιτική ως προς την περιφέρεια της, αφετέρου, όμως, το γεγονός της γειννίας με την ΕΣΣΔ, σε συνδυασμό με τις αυξομειώσεις των εντάσεων του Ψυχρού Πολέμου, υπήρξε πηγή ανασφάλειας για την χώρα. Σε αυτό το σημείο επεισέρχεται το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ των μεγαλύτερων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος ως παράγοντας για την εθνική ασφάλεια. Αυτό που παρατηρήθηκε μέσω της μελέτης ήταν η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας σχετικά με την Κύπρο επηρεάστηκε ιδιαίτερα, εκτός από τις αγγλοτουρκικές σχέσεις, από την εκάστοτε κατάσταση των σχέσεων μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης. Με άλλα λόγια, παρατηρήθηκε ότι, όσο αυτές οι σχέσεις δεν ήταν σε ένταση (η ένταση εδώ ορίζεται ως σχετικό μέγεθος) η Τουρκία εμφάνιζε προωθούσε τα συμφέροντα της σχετικά με την Κύπρο και την περιφέρεια της γενικότερα, με μεγαλύτερη ευκολία, επιδιώκοντας ένα είδος τοπικής πρωτοκαθεδρίας. Εν αντιθέσει, όταν οι σχέσεις αυτές οξύνονται και αυξάνονται οι διεθνείς και περιφερειακές εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου (Τουρκοσυριακή κρίση, Οπλικοί συσχετισμοί), τα διλλήματα ασφαλείας αυξάνονται, με αποτέλεσμα η Τουρκία να προσαρμόζεται επιδιώκοντας μια πιο συναινετική γραμμή (Ελληνοτουρκική προσέγγιση μετά το 1958).

Προκειμένου να αντιληφθούμε πώς μεταβλήθηκε ο συσχετισμός κόστους-οφέλους για την Τουρκία και με ποιο τρόπο επηρέασε την εξωτερική πολιτική της χώρας, μπορούμε να χωρίσουμε την μελετώμενη περίοδο σε τρία βασικά μέρη: την φάση της αρχικής ανάμειξης (1955), την φάση της προσπάθειας εδραίωσης (1956-1958), και την φάση της συναίνεσης (1958-1963). Συγκεκριμένα. Κατά την φάση της πρώιμης ανάμειξης της χώρας στο Κυπριακό, η Τουρκία προσαρμόστηκε στις επιταγές της δομής του συστήματος, προωθώντας τα συμφέροντα της σχετικά με την Κύπρο εντός των πλαισίων της πάγιας στρατηγικής διατήρησης του status quo εκ μέρους της Αγγλίας, καταφέροντας να εντάξει με αυτό τον τρόπο, την πολιτική της εντός των επιταγών του συστήματος για τάξη, ενάντια σε ένα αίτημα για δικαιοσύνη (αυτοδιάθεση), με σχετικά μικρό κόστος. Στην δεύτερη φάση, η Τουρκία εκμεταλλευόμενη την σχέση εξάρτησης της Βρετανίας, το γεωπολιτικό της βάρος, τα πλεονεκτήματα της σε σχέση με την Ελλάδα, καθώς το γεγονός ότι το Κυπριακό υπήρξε ένα ενδοσυμμαχικό ζήτημα (συνοχή του ΝΑΤΟ), προσπάθησε να επιβάλλει τις θέσεις της και την ηγεμονία της σε σχέση με την περιφέρεια της. Με άλλα λόγια, ενόψει των πλεονεκτημάτων που είχε στην διάθεση της, η Τουρκία προσπάθησε να μεγιστοποιήσει τα οφέλη της, ως την στιγμή που το κόστος θα άρχιζε να υπερβαίνει τα οφέλη και τις διαθέσιμες δυνατότητες της, οπότε οι διάφορες εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας, στην περιφέρεια και στο διεθνές σύστημα επέβαλλαν περεταίρω κόστος στις δραστηριότητες της σχετικά με την Κύπρο. Οι επιπτώσεις των παραπάνω φάνηκαν κατά την φάση της συναίνεσης, οπότε και η Τουρκία αναπροσάρμοσε την στάση της σχετικά με την Κύπρο και τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις, η επανόρθωση των οποίων παρείχε μια ευκαιρία, αφενός για την μείωση των αμυντικών προβλημάτων και διλλημάτων της, και αφετέρου για την επίτευξη των στόχων της (στρατιωτική και πολιτική παρουσία στην Κύπρο), οι οποίοι, δεδομένης της απεμπλοκής της Βρετανίας από το νησί, δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν στο σύνολο τους. Στην στάση αυτή συνέβαλλε, βέβαια, και η αρνητική θέση της Ελλάδας, που είχε προτιμήσει την πολιτική προσέγγιση μέσω του ΟΗΕ, ενός οργανισμού εξαρτημένης μεταβλητής, του οποίου τα όποια οφέλη εξουδετερώνονταν από άλλες στρατηγικές πραγματικότητες (η Ελλάδα δεν μπορούσε να επιβληθεί, βάσει ισχύος ούτε στην Βρετανία, ούτε στην Τουρκία).

Τα παραπάνω επαληθεύουν την προσέγγιση του πολιτικού ρεαλισμού. Η Ελλάδα επιδίωξε, ίσως, την αύξηση της ισχύος της, μέσω της διεθνούς προώθησης του Κυπριακού, με αποτέλεσμα την ανάμειξη της Τουρκίας, η οποία επιδίωξε να

μεγιστοποιήσει τα οφέλη της σχετικά με την πρώτη, δεδομένων των συνθηκών. Η Ελλάδα προσπάθησε να υλοποιήσει ένα στόχο, ο οποίος αφενός ξεπερνούσε τις διαθέσιμες δυνατότητες της και αφετέρου προσέκρουε στα συμφέροντα ισχυρότερων χωρών (Βρετανία-ΗΠΑ), καθώς και σε μια εγκαθιδρυμένη τάξη πραγμάτων. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη μια σύμπτωση συμφερόντων με την Βρετανία, κατάφερε να γίνει μέρος της βρετανικής πολιτικής σχετικά με τη μεγαλόνησο και να προωθήσει τα συμφέροντα της. Από την στιγμή μάλιστα η προώθηση των συμφερόντων αυτών άρχισε να συνδέεται με τον άξονα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με την Δυτική Ασία (Σύμφωνο της Βαγδάτης) και την γεωπολιτική θέση της χώρας, η Τουρκία απέκτησε ένα σαφές πλεονέκτημα έναντι της Ελλάδας. Η Τουρκία, επίσης, επιδίωξε την μεγιστοποίηση των κερδών της σχετικά με την περιφέρεια, στο σημείο που της επέτρεψε η δομή του διεθνούς συστήματος και η ισορροπία ισχύος. Έτσι προσπάθησε να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην περιφέρεια της, υπερτιμώντας ίσως τις διαθέσιμες δυνατότητες της, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί μια κατάσταση τοπικής έκφρασης των Ψυχροπολεμικών εντάσεων (Τουρκοσυριακή κρίση, επανάσταση στο Ιράκ), προκαλώντας επιπρόσθετα ζητήματα ασφαλείας, τα οποία την ώθησαν μεταξύ άλλων να επανεκτιμήσει το εθνικό της συμφέρον και να επιδιώξει την μείωση των εντάσεων με χώρες της περιφέρειας της (Ελληνοτουρκική προσέγγιση). Με άλλα λόγια το διεθνές σύστημα και συνθήκες είχαν καταλυτικές προεκτάσεις για την τουρκική εξωτερική πολιτική, η οποία καλώς επανεκτίμησε τις διαθέσιμες δυνατότητες της, εξετάζοντας άλλες επιλογές σχετικά με την περιφέρεια της. Σε αυτό, βέβαια, συνέβαλλαν και οι πιέσεις εκ μέρους της ΕΣΣΔ, οι αυξομειώσεις των οποίων προκαλούσαν ένα ανταντακλαστικό φόβου για την Τουρκία και συνεχείς αναπροσαρμογές στην εξωτερική της πολιτική.

Προσαρμογή Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής

Μεταξύ άλλων, η μελέτη υποστήριξε ότι υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας και των εσωτερικών της κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δομών. Μια συγκεκριμένη πολιτική στο εξωτερικό, μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στις παραπάνω δομές, ενώ οι δομές αυτές μπορούν να υποβοηθήσουν την χρησιμοποίηση μιας εξωτερικής πολιτικής από το εν λόγω κράτος. Έπειτα, τα διάφορα κράτη μέλη του διεθνούς συστήματος, είναι προσαρμοζόμενες οντότητες, οι οποίες μέσω της εξωτερικής τους πολιτικής προσπαθούν να προωθήσουν το εθνικό συμφέρον και να διατηρήσουν τις εσωτερικές τους δομές όσο το δυνατόν σταθερές, δεδομένων των συνθηκών του άναρχου διεθνούς περιβάλλοντος. Έτσι κάθε κράτος ακολουθεί άλλα πρότυπα προσαρμογής της εξωτερικής πολιτικής, ανάλογα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σε κάθε χρονική περίοδο και την ανάγκη για εξισορρόπηση των διεθνών απαιτήσεων και δεσμεύσεων, με τις αντίστοιχες από το εσωτερικό. Λαμβάνοντας τα παραπάνω υπόψη στην περίπτωση της Τουρκίας, μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής. Η Τουρκία είχε το πλεονέκτημα μιας ιδιαίτερα σημαντικής γεωγραφικής θέσης, η οποία της προσέδωσε αυξημένη στρατηγική αξία για τη δύση, επιτρέποντας να εφαρμόζει μια σχετικά ανεξάρτητη πολιτική στην περιφέρεια της και να επιζητεί την πρωτοκαθεδρία εντός αυτής. Συγχρόνως η γεωγραφική αυτή θέση υπήρξε πηγή ανασφάλειας για την χώρα, δεδομένης της γεινίας με την Σοβιετική Ένωση και τις εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου, με αποτέλεσμα η Τουρκία να αναζητήσει ήδη από το 1947 την προστασία της Δύσης, γεγονός το οποίο υπήρξε αφετηρία για τον μετασχηματισμό του πολιτικού της συστήματος και για την εγκατάλειψη μιας πολιτικής εσωστρέφειας στις εξωτερικές της σχέσεις.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας έγινε λόγος για τα πρότυπα προσαρμογής του Rosenau, σύμφωνα με τον οποίο, η εξωτερική πολιτική αποτελεί ένα εξισορρόπησης μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών δεδομένων για το κράτος. Συγκεκριμένα, τα πρότυπα που παρουσιάστηκαν ήταν: το πρότυπο της συναινετικής προσαρμογής, το

πρότυπο της αδιάλλακτης προσαρμογής, το πρότυπο της προωθητικής / εξισορροπητικής προσαρμογής καθώς και το πρότυπο της εξισορροπητικής/ συντηρητικής προσαρμογής. Δεδομένου του πολυδιάστατου της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, τα παραπάνω πρότυπα θα εφαρμοστούν ανάλογα με διαφορετικά πεδία σχέσεων: 1. τις σχέσεις Βρετανίας-Τουρκίας, 2. τις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, και 3. τις σχέσεις της Τουρκίας με τις ΗΠΑ και την δύση γενικότερα.

Όσο αφορά στις σχέσεις της Τουρκίας με την Βρετανία μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής: Η Τουρκία αναμείχθηκε στην πολιτική της Αγγλίας –σε αρχικό στάδιο- σχετικά με την Κύπρο, στην βάση της προώθησης των συμφερόντων σχετικά με το νησί, στα πλαίσια του πρότυπου της προωθητικής/εξισορροπητικής προσαρμογής. Εντός του πλαισίου αυτού, η Τουρκία μπήκε στο «παιχνίδι» του Κυπριακού ταγμένη υπέρ της διατήρησης της βρετανικής κυριαρχίας, στόχος ο οποίος έγινε αποδεκτός και από το εσωτερικό, όπου υπήρξε υποστήριξη από τα λαϊκά στρώματα και όχι μόνο. Παρόλα αυτά η κατάσταση αυτή υπήρξε βραχυπρόθεσμη, καθώς ήδη από το 1956, λόγω των δυσκολιών που άρχισε να συναντάει η Βρετανία στην παρουσία της στα Ανατολικά (κρίση του Σουέζ), γεγονός το οποίο συνδυάστηκε με προβλήματα στο πολιτικό ισοζύγιο της Αγγλίας, και ορισμένων ατυχών δεσμεύσεων έναντι στην Άγκυρα, η Βρετανία έφτασε να εξαρτάται από την Τουρκία για κάθε πολιτική κίνηση της σχετικά με την Κύπρο και την Μέση Ανατολή. Ενόψει της εξάρτησης αυτής, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας αρχίζει να εντάσσεται στο πρότυπο της αδιάλλακτης προσαρμογής. Έχοντας γνώση της εξάρτησης της Βρετανίας, η Τουρκία μεταβάλλει την θέση υποστήριξης του status quo στην Κύπρο, σε αίτημα για άμεση διχοτόμηση, θέση η οποία ευνοήθηκε και από το εσωτερικό, όπου η κρίση του μοντερνισμού είχε δημιουργήσει ερείσματα για την εφαρμογή μιας επεκτατικής-επιθετικής πολιτικής σχετικά με την Κύπρο. Το παραπάνω γεγονός το οποίο έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από την ηγεσία του Μέντερες, προκειμένου ο φανατισμός της κοινή γνώμης να λειτουργήσει έτσι ώστε να αποσπάει το ενδιαφέρον από άλλα εσωτερικά προβλήματα (οικονομία-δίωξη της αντιπολίτευσης), ως δικλείδα ασφαλείας για την προστασία της εσωτερικής πολιτικής σταθερότητας της χώρας. Παράλληλα η Τουρκία, προσπάθησε με κάθε μέσο να σπρώξει την βρετανική ηγεσία στην διχοτόμηση του νησιού, εφαρμόζοντας τακτικές πιέσεων μέσω των τουρκοκυπριακών εξεγέρσεων, καθώς και πάγιες στρατηγικές εντάσεων, προκειμένου να εφαρμοστεί μια de facto μορφή διχοτόμησης στην Κύπρο. Το 1958, η Τουρκία μεταβάλλει και πάλι την στάση στα πρότυπα της προφυλακτικής/συντηρητικής προσαρμογής με στοιχεία συναίνεσης, όντας αντιμέτωπη με ένα σύνολο περιορισμών από το εξωτερικό περιβάλλον, όπου η αύξηση των τοπικών και διεθνών εντάσεων του Ψυχρού Πολέμου δημιουργούσε επιπρόσθετα ζητήματα ασφαλείας, αλλά και από το αντίστοιχο εσωτερικό, όπου η αποτυχία των μέτρων του Δημοκρατικού Κόμματος, δημιουργούσε πρόβλημα σταθερότητας του πολιτικού συστήματος. Δεδομένων των παραπάνω, καθώς και της απόφασης της Βρετανίας να εξέλθει του Κυπριακού, ως αποτέλεσμα της αναθεώρησης του στρατηγικού δόγματος της χώρας μετά το Σουέζ, η Τουρκία συναινεί σε μια συμπεφωνημένη λύση, προσπαθώντας να διαμορφώσει μια βραχυπρόθεσμη ισορροπία μεταξύ των εξωτερικών πιέσεων και των στόχων που είχε θέσει μέχρι τότε σχετικά με το Κυπριακό.

Στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, η Τουρκία εμφάνισε σε αρχικό στάδιο (1950-1954 περίπου) τα χαρακτηριστικά της συντηρητικής/προφυλακτικής προσαρμογής. Η προσέγγιση μεταξύ των δυο χωρών κατά την συγκεκριμένη ιστορική φάση, βασίστηκε κατεξοχήν στην συμμετοχή τους στην Ατλαντική Συμμαχία και στην ιδέα της αμυντικής αλληλεξάρτησης που επέβαλλε ο σχεδιασμός της αμερικανικής στρατηγικής σχετικά με την περιοχή, παρά στον υπολογισμό του κόστους και του κέρδους για τα συμφέροντα των δυο χωρών. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι δεν υπήρχε συμφέρον για μια τέτοια προσέγγιση: και οι δύο χώρες, έλαβαν ένα σημαντικό ποσοστό βοήθειας στα πλαίσια της συμμετοχής τους στο NATO. Έτσι τόσο η Ελλάδα, όσο και η Τουρκία,

προσπάθησαν να συνεργαστούν στα πλαίσια της συμμετοχής τους στο NATO (Σύμφωνο Μπλέντ, ανταλλαγές επίσημων επισκέψεων), ορίζοντας την εξωτερική τους πολιτική ανάλογα, χωρίς όμως να είναι σε θέση να ξεπεράσουν τα πάγια ζητήματα που δυσκόλευαν τις μεταξύ τους σχέσεις (Μειονοτικό ζήτημα, Κύπρος), όπως έδειξε άλλωστε και η εμπειρία του Κυπριακού. Από το 1955 και μετά, δεδομένων των ζητημάτων που εξετάσαμε, η Τουρκία εμφάνισε τα χαρακτηριστικά της αδιάλλακτης προσαρμογής σε σχέση με την Ελλάδα, βασιζόμενη σε μια σειρά συγκριτικών πλεονεκτημάτων που είχε έναντι της τελευταίας, όπως ένα αυξημένο γεωπολιτικό βάρος, τις σχέσεις τις με την Βρετανία, σύναψη αμυντικών συμφωνιών στην ανατολή (Σύμφωνο Βαγδάτης) και άλλα. Με αφετηρία το παραπάνω γεγονός η Τουρκία προσπάθησε να προωθήσει τις θέσεις της σχετικά με την Κύπρο με συντονισμένα μέσα, επιχειρώντας παράλληλα να ασκήσει ένα πρωτεύοντα ρόλο περιφερειακού ρυθμιστή, στόχος ο οποίος έτυχε υποστήριξης από το εσωτερικό, επιτρέποντας της φτάσει και μέχρι την χρησιμοποίηση στρατιωτικών μέσων. Μετά το 1958 η Τουρκία αρχίζει να βιώνει σε μεγάλο βαθμό μια σειρά συστημικών πιέσεων προερχόμενων από την περιφέρεια της, αλλά και από τις εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου, με αποτέλεσμα να επανεξετάσει το κόστος και το κέρδος της μέχρι τότε πολιτικής της και να ανοίξει νέες επιλογές για την εξωτερική της πολιτική, εν μέσω της επανόρθωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Δεδομένων των παραπάνω, στα οποία προστίθενται και σωρεία άλλων εσωτερικών προβλημάτων, η ηγεσία του Μέντερες, προσπάθησε να πετύχει μια βραχυπρόθεσμη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του εξωτερικού και των αναγκών του εσωτερικού, πράγμα μάταιο, αν αναλογιστούμε ότι το πολιτικό σύστημα της χώρας δεν άντεξε το συνδυασμό των παλινδρομήσεων στο εξωτερικό και των προβλημάτων στο εσωτερικό, οδηγώντας στο πραξικόπημα του 1960. Βάσει των παραπάνω η τουρκική εξωτερική πολιτική της περιόδου μπορεί να καταταχθεί στα πρότυπα της συντηρητικής/προφυλακτικής προσαρμογής. Μετά το 1963 η Τουρκία επιστρέφει και πάλι στο πρότυπο της αδιάλλακτης προσαρμογής και με βάση τα οφέλη που είχε πετύχει στην Κύπρο, μέσω των Συμφωνιών Λονδίνου-Ζυρίχης, καθώς και την αποτυχία της εφαρμογής τους στο εσωτερικό της Κύπρου, αρχίζει να προωθεί τον στόχο της διχοτόμησης αυτή την φορά, όμως, με στρατιωτικά μέσα. Σε αυτό συνέβαλλε και το πλεονέκτημα ισχύος που είχε στην διάθεση της έναντι της Ελλάδας, αν και πρέπει να σημειώσουμε ότι τα διάφορα συστημικά δεδομένα δεν επέτρεπαν την εφαρμογή της διχοτόμησης, τουλάχιστον μέχρι την στιγμή της απομάκρυνσης του Μακαρίου.

Τέλος, η Τουρκία στις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και την δύση γενικότερα εμφάνισε αρχικά τα συμπτώματα της συναινετικής προσαρμογής, με κάποια όμως στοιχεία αδιαλλαξίας. Έτσι, η Τουρκία από το 1950 μέχρι το 1960, προσαρμόζει την εξωτερική της πολιτική κατεχοχίν βάσει των στρατηγικών επιδιώξεων της Αμερικής, υποβαθμίζοντας σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις της με δευτερεύοντα κράτη της περιφέρειας, επιτελώντας παράλληλα το ρόλο του περιφερειακού εντολοδόχου της δύσης. Συγχρόνως, όμως η Τουρκία έδειξε και στοιχεία αδιαλλαξίας, ιδιαίτερα όσο αφορά στις σχέσεις τις με κράτη της περιφέρειας (Ελλάδα, Συρία), αλλά και την Βρετανία, δημιουργώντας συχνά ζητήματα συνοχής της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO και προκαλώντας την αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης. Από το 1964 και μετά, με αφορμή την επιστολή Johnson σχετικά με την Κύπρο, καθώς και άλλα ζητήματα διάστασης συμφερόντων με τις ΗΠΑ, η Τουρκία αρχίζει να επανεξετάζει τις σχέσεις της με την Αμερική, προσπαθώντας να διαμορφώσει μια ισορροπία μεταξύ των σχέσεων της με την Δύση και άλλων κρατών όπως η Σοβιετική Ένωση. Βάσει των παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική εντάσσεται στα πρότυπα της εξισορροπητικής/προωθητικής προσαρμογής, καθώς η χώρα αρχίζει να διαμορφώνει μια ισορροπία μεταξύ των εξωτερικών της δεσμεύσεων και του εθνικού της συμφέροντος, γεγονός το οποίο της επέτρεψε να επιδείξει στοιχεία αδιαλλαξίας σχετικά με την Κύπρο, αλλά και τις σχέσεις της με την Αμερική, επιδιώκοντας να περιορίσει τα

στρατιωτικά δικαιώματα που είχε η τελευταία εντός του εδάφους της (περιορισμός λειτουργίας στρατιωτικών βάσεων).

Εξάρτηση

Η μελέτη επικεντρώθηκε κυρίως στις πολιτικές πτυχές της έννοιας της εξάρτησης, της μονομερούς υπαγωγής, δηλαδή, μιας χώρας στα συμφέροντα μιας άλλης. Η σχέση αυτή εξάρτησης μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, την οποία περιγράψαμε στο θεωρητικό κομμάτι της μελέτης, εφαρμόστηκε με ένα σχετικά ανορθόδοξο τρόπο στα γεγονότα της περιόδου. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, η σχέση εξάρτησης που παρατηρήθηκε, ήταν μάλλον αντίστροφη, καθώς έγινε λόγος όχι τόσο για την εξάρτηση της περιφέρειας από το κέντρο, αλλά το αντίθετο: Μια σχέση εξάρτησης μια μεγάλης δύναμης από μια αντίστοιχη λιγότερο δυνατή (Τουρκία). Προκειμένου να υπάρξει καλύτερη κατανόηση του παραπάνω, θα δούμε στη συνέχεια πως εφαρμόστηκε η έννοια της εξάρτησης σχετικά με τις σχέσεις της Τουρκίας με την Βρετανία, τις ΗΠΑ, αλλά και συγκριτικά με τις συνέπειες της εξάρτησης για την Ελλάδα. Συγκεκριμένα.

Η Βρετανία στήριξε την διαχείριση του Κυπριακού ζητήματος, τόσο στο εσωτερικό του νησιού όσο και σε διεθνές επίπεδο, σε μια πολιτική συνεταιρισμού με την Τουρκία, καθώς και στην χειραγώγηση των εντάσεων και ισορροπιών μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας. Αυτή η πολιτική είχε δυο βασικούς στόχους: να εκφυλίσει το Κυπριακό σε ζήτημα ελληνοτουρκικής διένεξης, καθώς και να παρατείνει την βρετανική παρουσία στο νησί. Με άλλα λόγια, η Βρετανία περιέπλεξε όσο το δυνατόν περισσότερο το Κυπριακό ζήτημα, έτσι ώστε να κερδίσει χρόνο και να εξισορροπήσει τις πιέσεις της Ελλάδας για παροχή αυτοδιάθεσης. Η προβληματική σε αυτή την πολιτική εντοπίζεται στο γεγονός ότι, δεδομένων παραγόντων, όπως την υπαναχώρηση των βρετανικών συμφερόντων στην Μέση Ανατολή και στην Μεσόγειο (Αποχώρηση από το Σουέζ, αποστασιοποίηση ανατολικών χωρών) και των αντιθέσεων εντός του βρετανικού πολιτικού ισοζυγίου, η διαχείριση του Κυπριακού άρχισε να συμπλέκεται με την ανάγκη ικανοποίησης της Άγκυρας, με αποτέλεσμα την εμφάνιση μιας σχέσης εξάρτησης στις επιδιώξεις της Τουρκίας. Έτσι κάθε κίνηση της Βρετανίας σχετικά με την Κύπρο, έφτασε να είναι συνάρτηση του παράγοντα Τουρκία, η επίδραση του οποίου αυξήθηκε, παράλληλα με μια σειρά ατυχών δεσμεύσεων έναντι της Άγκυρας. Η σχέση αυτή εξάρτησης υπήρξε ένα καταλυτικό γεγονός για την διεθνή εξέλιξη του Κυπριακού, καθώς έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να προωθήσει ποικιλοτρόπως τα συμφέροντα της σχετικά με τη Μεγαλόνησο, και να χαράξει μια σχετικά ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, χωρίς να πληρώσει –άμεσα- κάποιο τίμημα.

Όσο αφορά στις σχέσεις της Τουρκίας με τις ΗΠΑ, μπορούμε να σημειώσουμε ότι δεν υπήρξε εξάρτηση στην έκταση –τουλάχιστον- που συναντήθηκε εντός των αγγλοτουρκικών σχέσεων ή των αντίστοιχων ελληνοαμερικανικών κατά την μελετώμενη περίοδο. Η Τουρκία επωφελήθηκε ιδιαίτερα από τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ, επιτελώντας, ως αντάλλαγμα ένα συγκεκριμένο ρόλο, στα πλαίσια των σχέσεων αυτών. Ο ρόλος αυτός, δε, συμβάδιζε με το εθνικό συμφέρον της χώρας, όπως αυτό είχε οριστεί κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Οι ευνοϊκοί όροι της συνεργασίας ΗΠΑ-Τουρκίας επέτρεψαν στην τελευταία να διατυπώσει μια φιλόδοξη εξωτερική πολιτική, γεγονός το οποίο δεν οφειλόταν τόσο σε μια σχέση εξάρτησης, αλλά σε μια ιεραρχία στόχων εκ μέρους της Αμερικής. Έτσι, η πολιτική των «ίσων αποστάσεων» που ακολούθησαν οι ΗΠΑ, σε συνδυασμό με μια σαφή προτίμηση που είχαν έναντι μιας γεωπολιτικά ισχυρής Τουρκίας, επέτρεψε στην τελευταία να σχεδιάσει την εξωτερική της πολιτική με σχετική ανεξαρτησία, επιδιώκοντας ένα πρωτεύοντα ρόλο στην περιφέρεια της. Οι επιδιώξεις αυτές, βέβαια, έφεραν, ανά περιόδους, την αντίθεση της Τουρκίας με τις ΗΠΑ, ιδιαίτερα στο ζήτημα της Κύπρου, όπου η Αμερική απέφυγε, τουλάχιστον μέχρι το 1964, να συνεισφέρει στην πράξη την Τουρκία. Συνεπώς, μπορούμε

να σημειώσουμε ότι δεν υπήρξε μονομερής εξάρτηση, μάλλον μια σχέση «δούναι και λαβείν», η οποία πέρασε από ορισμένα στάδια διακυμάνσεων. Η Τουρκία – τουλάχιστον στο στάδιο 1950-1960- έλαβε ορισμένα δικαιώματα και δικαιώματα στο πλαίσιο των σχέσεων της με τις ΗΠΑ, επιτρέποντας της να επιδιώξει την περιφερειακή της ηγεμονία, λειτουργώντας, ως αντάλλαγμα, ως εντολοδόχος της δύσης (Σύμφωνο Βαγδάτης). Μετά το 1963 η Τουρκία προσπαθεί, με μερική επιτυχία, να μειώσει την εξάρτηση της από την Αμερική, με εκδηλώσεις ανεξαρτησίας ειδικά στο θέμα της Κύπρου, καθώς και να λάβει τα οφέλη της αμερικανοτουρκικής συνεργασίας, καταβάλλοντας ελάχιστο δυνατόν κόστος.

Εν αντιθέσει, στην περίπτωση της Ελλάδας, η εξάρτηση, ειδικά από τις ΗΠΑ, υπήρξε ένας καθοριστικός παράγοντας, καθώς η χώρα αναγκάστηκε πολλές φορές να υποχωρήσει σε θέματα ζωτικού συμφέροντος, συγκεκριμένα στις σχέσεις της με την Τουρκία, προς όφελος των στρατηγικών αναγκών των ΗΠΑ (αμυντική αλληλεξάρτηση με Τουρκία, συνοχή NATO κ.α.), την στιγμή μάλιστα που τα οφέλη των σχέσεων με τις ΗΠΑ, ήταν συγκριτικά μικρότερα και σαφώς επιζήμια ως προς την πορεία του Κυπριακού. Έτσι οι ΗΠΑ έβαλλαν πολλές φορές εμπόδια στην προώθηση του Κυπριακού (για παράδειγμα μέσω του ΟΗΕ-ενίσχυση του επιχειρήματος περί εξαρτημένων μεταβλητών), ενώ η προσπάθειες των Αμερικανών να αποτρέψουν την κλιμάκωση των προβλημάτων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, ευνόησαν περισσότερο την τουρκική θέση. Η Ελλάδα, βέβαια, επέδειξε κάποιες –επιφανειακές- τάσεις ανεξαρτητοποίησης, οι οποίες, όμως, δεν είχαν κάποια ιδιαίτερη επίπτωση στην προτίμηση των ΗΠΑ στην Τουρκία. Με άλλα λόγια, η σχέση κέντρου- περιφέρειας, επέβαλλε μια συγκεκριμένη γραμμή εξωτερικής πολιτικής για την Ελλάδα, η οποία υποβάθμιζε σε μεγάλο βαθμό το εθνικό συμφέρον της χώρας, προς όφελος των αντίστοιχων συμφερόντων του κέντρου (ΗΠΑ).

Επίπεδα Ανάλυσης

Επίσης στο πρώτο μέρος της μελέτης εξετάσαμε το ζήτημα των επιπέδων ανάλυσης, χωρίζοντας έξι βασικά πρότυπα επιπέδων, .Διεθνές Σύστημα (The World System), Διεθνείς-Διακρατικές Σχέσεις (International Relations), Κυβερνητική Δομή-Πολιτικό Σύστημα (Governmental Structure), Εθνικά-Κοινωνικά Χαρακτηριστικά (Characteristics of Society), καθώς και Ατομικό επίπεδο λήψης αποφάσεων (Individual Decision Makers). Συγχρόνως αναφέρθηκε ότι η ανάλυση θα στηριχθεί κυρίως στα τρία πρώτα επίπεδα, με αναφορές, όμως και στα υπόλοιπα. Συγκεκριμένα.

Στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, παρατηρήθηκε ότι η διπολική μορφή του, καθώς και οι συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου, συνέβαλλαν, μεταξύ άλλων και σε πρώτη φάση, στην μεταβολή μιας πολιτικής παράδοσης εσωστρέφειας της Τουρκίας, ενώ επέβαλλαν την ένταξη της τελευταίας στην Ατλαντική Συμμαχία. Ταυτόχρονα οι εκάστοτε συνθήκες της αντιπαράθεσης Ανατολής-Δύσης, σε συνδυασμό με την στρατηγική των ΗΠΑ σχετικά με την συγκεκριμένη περιφέρεια, προσέδωσαν στην Τουρκία, μια αυξημένη γεωπολιτική σημασία, καθώς και ένα συγκεκριμένο ρόλο ως προς τα δυτικά συμφέροντα. Οι παραπάνω παράγοντες είχαν ως αποτέλεσμα η Τουρκία να είναι σε θέση να επιδιώκει την ικανοποίηση των συμφερόντων με ένα μεγάλο βαθμό ευκολίας, στο πλαίσιο μιας πολιτικής πρωτοκαθεδρίας στην περιοχή, γεγονός το οποίο έγινε εμφανές κατά την εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος. Την ίδια στιγμή όμως τα δομικά αυτά στοιχεία του συστήματος, σε συνδυασμό με το ρόλο της Τουρκίας εντός του NATO, αλλά και την γεωγραφική της θέση (γεινίαση με Σοβιετική Ένωση), επέβαλλαν ένα σύνολο περιορισμών στην εξωτερική της πολιτική, καθιστώντας την ευάλωτη στις συνέπειες των αυξομειώσεων στις εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου. Έτσι, γεγονότα, όπως η Τουρκοσυριακή κρίση, οι διάφορες επεμβάσεις των δυτικών στην Ανατολή και διάφορα άλλα συστημικά και περιφερειακά δεδομένα,

αύξησαν τα προβλήματα ασφαλείας για την Τουρκία, αναγκάζοντας την να επανεξετάσει την στάση της σε ζητήματα, όπως στο Κυπριακό και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Όσο αφορά στο επίπεδο των Διεθνών-Διακρατικών Σχέσεων, η Τουρκία ευνοήθηκε ιδιαίτερα από την εξάρτηση της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία της επέτρεψε να προωθήσει τις θέσεις της στο Κυπριακό. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο σημείο της μελέτης, η Βρετανία εισήγαγε ουσιαστικά την Τουρκία στο Κυπριακό, στα πλαίσια μια σχέσης συνεταιρισμού, η οποία εξυπηρετούσε τους σκοπούς της παράτασης της βρετανικής παρουσίας στο νησί και της εξισορρόπησης των αιτημάτων της Ελλάδας. Συν τω χρόνω, όμως, καθώς αυξάνεται η εξάρτηση της Βρετανίας, η Τουρκική εξωτερική πολιτική προσαρμόζεται, θέτοντας όλο και περισσότερους στόχους σχετικά με τη Μεγαλόνησο. Ομοίως, όταν η Βρετανία αποφάσισε να απεμπλακεί από την Κύπρο, η Τουρκία αναγκάζεται να προσαρμοστεί στο γεγονός, επιδιώκοντας να κατοχυρώσει τα οφέλη της, αυτή τη φορά έναντι της Ελλάδας. Παράλληλο ρόλο έπαιξαν και οι σχέσεις της Τουρκίας με την Αμερική, οι οποίες παρείχαν ένα μεγάλο βαθμό ελευθερίας στην εξωτερική πολιτική της πρώτης, επιτρέποντας της να επιζητεί, χωρίς ιδιαίτερο κόστος ή σημαντικούς περιορισμούς, την ηγεμονία εντός της περιφέρειας της. Ενδεικτικό των παραπάνω είναι το γεγονός ότι οι ΗΠΑ δεν πήραν θέση έναντι των γεγονότων του διωγμού των Ελλήνων το 1955 και δεν παρενέβησαν ευθέως στην ελληνοτουρκική διένεξη σχετικά με την Κύπρο, παρά μόνο όταν η Τουρκία άρχισε να περνάει τα επιτρεπτά όρια μετά το 1963 και το Κυπριακό άρχισε να συνδυάζεται με μια πάγια πολιτική της ΕΣΣΔ για πολιτικές ανακατατάξεις στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Στο επίπεδο της κυβερνητική δομής και του πολιτικού συστήματος, ο πολιτικός μετασχηματισμός του τουρκικού πολιτικού συστήματος το 1950, είχε επηρεάσει σημαντικά της εξωτερική πολιτική της χώρας, καθώς ήταν ένας από τους λόγους, που η Τουρκία εξήλθε μιας πολιτικής παράδοσης εσωστρέφειας. Ιδιαίτερα, δε, η αρχική επιτυχία του ΔΚ, συνέβαλλε στο να εδραιωθεί το κόμμα στην εξουσία, ως την στιγμή – τουλάχιστον- που τα εσωτερικά προβλήματα που είχαν προκαλέσει οι διάφορες πολιτικές του κόμματος, άρχισαν να υποσκάπτουν την θέση του, θέτοντας ζητήματα σταθερότητας του πολιτικού συστήματος. Η αστάθεια του τουρκικού πολιτικού συστήματος ήταν, μεταξύ άλλων, που το Κυπριακό άρχισε να συνδέεται με τα διάφορα ζητήματα στο εσωτερικό, ως δικλείδα ασφαλείας για την σταθερότητα της κυβερνητικής δομής της χώρας, αποσπώντας την προσοχή της κοινής γνώμης από σωρεία άλλων εσωτερικών προβλημάτων. Ομοίως, τα διάφορα εθνικά χαρακτηριστικά της κοινής γνώμης, η οποία είχε αρχίσει, εντός των πλαισίων αναζήτησης μιας νέας εθνικής ταυτότητας, να εκφράζει τάσεις «οθωμανικής νοσταλγίας» (Η Κύπρος είναι Τουρκική), παρείχαν τα κατάλληλα ερείσματα για την υποστήριξη μιας ανάλογης επιθετικής πολιτικής στο εξωτερικό.

Αξιολόγηση Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής

Είναι γεγονός ότι η Τουρκία, στα πλαίσια της εξωτερικής της πολιτικής, ιδιαίτερα σε σχέση με τη Δύση, είχε καταφέρει την σχετική εξασφάλιση της ασφάλειας και της εδαφικής της ακεραιότητας, ενώ αξιοποιώντας –ως ένα σημείο- την οικονομική ενίσχυση είχε πετύχει τον εκσυγχρονισμό των στρατιωτικών, κοινωνικών και πολιτικών της υποδομών, με αποτέλεσμα την υποβοήθηση των στόχων της σχετικά με τη Μεγαλόνησο. Ποια ήταν, όμως, τα θετικά και αρνητικά σημεία της Πολιτικής αυτής. Έχοντας, επομένως, παρουσιάσει τα κύρια στοιχεία της εργασίας, στο παρακάτω σημείο θα γίνει μια σύντομη αξιολόγηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής της μελετώμενης περιόδου, ξεκινώντας από τα θετικά σημεία της πολιτικής αυτής και φτάνοντας στα αντίστοιχα αρνητικά.

Σωστή Εκμετάλλευση του γεωπολιτικού βάρους της χώρας:

Ο Γεωπολιτικός παράγοντας υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, κατά την συγκεκριμένη περίοδο, παρέχοντας ένα σαφές πλεονέκτημα και ένα βαθμό ανεξαρτησίας στην Άγκυρα. Όπως έχει αναφερθεί εντός της μελέτης, η αντιπαράθεση μεταξύ Ανατολή και Δύσης, προσέδωσε ιδιαίζουσα σημασία στην γεωγραφική θέση της Τουρκίας, δημιουργώντας συγκεκριμένες δεσμεύσεις και δικαιώματα. Τα στοιχεία αυτά κράτησαν σε αρχικό στάδιο την Τουρκία στα πλαίσια της συνεργασίας με την Ελλάδα, ενώ αργότερα, καθώς μεταβάλλεται ο αμυντικός της ρόλος ανάλογα με τις διάφορες τεχνολογικές και περιφερειακές εξελίξεις, ανοίγονται νέες επιλογές για την εξωτερική της πολιτική. Έτσι η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη την γεωπολιτική της σημασία, προσπάθησε να αναδειχθεί σε καθοριστικό παράγοντα στην Ανατολική Μεσόγειο και την Ανατολή γενικότερα, προχωρώντας στην δημιουργία περιφερειακών υποσυστημάτων ασφαλείας (Σύμφωνο της Βαγδάτης), ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την θέση της εντός της Ατλαντικής Συμμαχίας. Παράλληλα ο γεωγραφικός παράγοντας αξιοποιήθηκε στην προώθηση των συμφερόντων της χώρας στο εξωτερικό, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Κύπρο, δίνοντας ένα σαφές πλεονέκτημα έναντι της Ελλάδας. Συγχρόνως, όμως, η θέση της Τουρκίας την εξέθετε έναντι στην Σοβιετική Ένωση, οπότε, δεδομένης της διείσδυσης στην Μέση Ανατολή και της αντιπαράθεσης με τις ΗΠΑ, οι διάφορες ψυχροπολεμικές διενέξεις την έφεραν στο κέντρο των εξελίξεων, δημιουργώντας επιπρόσθετα ζητήματα ασφαλείας. Συνεπώς δεν θα πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η Τουρκία συχνά μετέβαλλε την στάση της συναρτήσει των εντάσεων του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και των διαφόρων περιφερειακών εξελίξεων, οι οποίες δημιουργούσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις, παρέχοντας και τα αντίστοιχα κίνητρα, για την επανεκτίμηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Ορθή Εκτίμηση των περιφερειακών συνθηκών, καθώς και των επιμέρους επιδιώξεων των εμπλεκόμενων χωρών:

Η Τουρκία επιδίωξε την ικανοποίηση των στόχων της σχετικά με την Κύπρο, έχοντας επίγνωση των περιφερειακών συνθηκών, αλλά και των επιδιώξεων των εμπλεκόμενων χωρών. Έτσι, ένταξε την εξωτερική της πολιτική σχετικά με την Κύπρο στο άξονα μια πολιτικής επιδίωξης της πρωτοκαθεδρίας σε περιφερειακό επίπεδο, πολιτική η οποία ευνοήθηκε αφενός από τον ρόλο της Τουρκίας εντός της Ατλαντικής συμμαχίας (τοπικός εντολοδόχος) και την γεωπολιτική της σημασία, και αφετέρου από τη σωστή διάγνωση των επιδιώξεων των ενδιαφερόμενων χωρών. Έτσι, εντός ενός ευνοϊκού για την προώθηση των συμφερόντων της, περιφερειακού περιβάλλοντος, η Τουρκία κατάφερε να εξασφαλίσει το εθνικό της συμφέρον βασιζόμενη: Στην γνώση των επιδιώξεων των ΗΠΑ, οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν στην υποβάθμιση του Κυπριακού σε σχέση με την περιφερειακή ψυχροπολεμική στρατηγική, όπου εντασσόταν ο διευρυμένος ρόλος της Τουρκίας, καθώς και στην στρατηγική προτίμηση της Τουρκίας έναντι στην Ελλάδα. Στην εξάρτηση της Βρετανίας στην Τουρκία από το 1955 και μετά σχετικά με το Κυπριακό, βάσει τη οποίας η Άγκυρα κατάφερε να διαπραγματευτεί αυξημένο μερίδιο στην διευθέτηση του ζητήματος.

Πρόσδεση στη Βρετανική Πολιτική στο νησί:

Επίσης καταλυτικό γεγονός για την διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας έναντι στο Κυπριακό, υπήρξε η σχέση συνεταιρισμού με την Βρετανία, καθώς και το γεγονός ότι η Τουρκία είχε καταφέρει να γίνει μέρος της πολιτικής αυτής. Έτσι, αρχική επιθυμία της Αγγλίας, να παρατείνει την κυριαρχία της επί της Κύπρου, χάριν στρατηγικών σκοπών, είχε ως αποτέλεσμα να εισαχθεί η Τουρκία στο Κυπριακό ζήτημα ως αντίβαρο προς την Ελλάδα. Η κίνηση αυτή του Λονδίνου είχε ως σκοπό

αφενός να μεταβάλλει την φύση του Κυπριακού από ζήτημα ανεξαρτησίας σε ελληνοτουρκική διένεξη, και αφετέρου να δημιουργήσει ευνοϊκές για το Λονδίνο ισορροπίες έναντι της Ελλάδας και των Ελληνοκυπρίων, τόσο στο εσωτερικό του νησιού, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η Τουρκία ταυτίστηκε αρχικά με την θέση της Βρετανίας, υποστηρίζοντας εξ' ολοκλήρου την διατήρηση της τάξης πραγμάτων στο νησί, καθώς, όμως, αυξάνεται η εξάρτηση του Λονδίνου στην Τουρκία και η δυνατότητα επιρροής των εσωτερικών εξελίξεων στην Κύπρο, η Άγκυρα αναπροσαρμόζει τις επιδιώξεις της, ζητώντας μεγαλύτερο μερίδιο συμμετοχής στην κυριαρχία και προσπαθώντας να επιβάλλει τις θέσεις στην λύση του Κυπριακού ζητήματος (διχοτόμηση). Σε αυτό βεβαίως έπαιξαν ρόλο και οι ατυχείς δεσμεύσεις της βρετανικής ηγεσίας έναντι της Τουρκίας, καθώς και οι διάφορες δυσμενείς συνθήκες της εποχής (αποχώρηση από Σουέζ, εσωτερικές επικρίσεις από το Εργατικό Κόμμα). Η επιθυμία επιπλέον της Βρετανίας να παραχωρήσει την κυριαρχία της στο νησί ώθησε την Τουρκία να κατοχυρώσει μερίδιο σε αυτήν, κάτι το οποίο πέτυχε μέσω της συμφωνίας με την Ελλάδα, συμφωνία, η οποία προσέφερε περισσότερα βραχυπρόθεσμα οφέλη για την Τουρκία από μια επιθετική στάση, που την συγκεκριμένη περίοδο δεν ευνοούσε ούτε η διεθνής συγκυρία, ούτε τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα.

Ορθή ερμηνεία των συσχετισμών με την Ελλάδα:

Η Τουρκία εκμεταλλεύθηκε σωστά τον συσχετισμό δυνάμεων με την Ελλάδα, προκειμένου να προωθήσει τους στόχους της στην Κύπρο. Αξιοποίησε σωστά την γεωγραφική της θέση προκειμένου να γίνει μέρος της βρετανικής πολιτικής επί της νήσου, ενώ ευνοήθηκε ιδιαίτερα από μια εξαιρετική σύμπτωση συμφερόντων με το Λονδίνο, αλλά και τις ΗΠΑ. Η στρατηγική αυτή διευκολύνθηκε και από την επιλογή της Ελλάδας να διεθνοποιήσει το Κυπριακό, σε μια εποχή που δεν ευνοούσε αναθεωρητικές πρωτοβουλίες, καθώς ο στόχος της Ελλάδας για ένωση και αργότερα παροχή ανεξαρτησίας, προσέκρουε σε ευρύτερα στρατηγικά συμφέροντα της Ατλαντικής Συμμαχίας, βάζοντας την αντιμέτωπη με τους κατεξοχήν ισχυρούς της Δύσης. Συγχρόνως, αντιλήφθηκε νωρίς την εξάρτηση της Βρετανίας, με αποτέλεσμα να ασκεί ιδιαίτερες πιέσεις στο εσωτερικό της Κύπρου, πιέσεις οι οποίες δεδομένης της δυσμενούς θέσης του Λονδίνου, κατάφεραν να δημιουργήσουν αρνητικά τετελεσμένα για την Ελλάδα, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις δηλώσεις Λένοξ Μπούντ και το Σχέδιο Μακμίλλαν. Σε αυτό, βεβαίως, συντέλεσε και το κλίμα στο νησί, όπου οι όποιες αναταραχές ενίσχυαν την ιδέα της διχοτόμησης, καθηλώνοντας πολλές φορές κάθε κίνηση της Ελλάδας.

Διατύπωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, βάσει ορθολογικών υπολογισμών:

Κατά τη διάρκεια της μελέτης υποστηρίχθηκε ότι η Τουρκία, διατύπωσε την εξωτερική της πολιτική, βάσει ενός ορθολογικού υπολογισμού των συνθηκών της περιφέρειας της, αλλά και των επιδιώξεων των εμπλεκόμενων στο Κυπριακό χωρών. Βάζοντας το παραπάνω σε ιστορικό πλαίσιο μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Η Τουρκία αναμείχθηκε στο Κυπριακό, επιδιώκοντας καταρχήν να αυξήσει την σχετική της ισχύ έναντι της Ελλάδας και έπειτα για να αποτρέψει ένα μελλοντικό ζήτημα ασφαλείας που θα προέκυπτε από την παρουσία της τελευταίας στις νοτιοδυτικές της ακτές. Στο ίδιο πλαίσιο, η Τουρκία προσπάθησε να εξασφαλίσει όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη στην Κύπρο, δεδομένων των ευνοϊκών συνθηκών, οι οποίες καθιστούσαν μια τέτοια πολιτική δυνατή. Από την στιγμή, όμως, που αλλάζει ο συσχετισμός κόστους-όφελους επιδίωξης μιας τέτοιας πολιτικής, με το κόστος να υπερβαίνει τα δυνητικά ή πραγματικά οφέλη, η Τουρκία προσαρμόζεται στις συνθήκες αναδιατυπώνοντας τους όρους της εξωτερικής της πολιτικής. Ομοίως, το ιστορικό της πολιτικής της Άγκυρας σχετικά με την Κύπρο και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, επαληθεύει το επιχείρημα ότι τα κράτη είναι προσαρμοζόμενες οντότητες, που επιδιώκουν την ικανοποίηση των εθνικών τους συμφερόντων, βάσει ορθολογικών

υπολογισμών. Παράδειγμα τούτου είναι οι διακυμάνσεις της πολιτικής της Τουρκίας, η οποία λειτούργησε με γνώμονα την εξασφάλιση του εθνικού συμφέροντος, υπό την επίδραση των εκάστοτε συνθηκών, εναλλάσσοντας μεταξύ επιθετικής ή συναινετικής στάσης, με μια σαφή, όμως, προτίμηση για ένα πρωτεύοντα ρόλο στην περιφέρεια της.

Παρόλα τα παραπάνω θετικά στοιχεία, η τουρκική εξωτερική πολιτική, χαρακτηρίστηκε και από μια σειρά λαθών, τα οποία αφορούσαν κυρίως στις εκτιμήσεις των δυνατοτήτων της χώρας, αλλά και της συμβολής των σχέσεων Τουρκίας-ΗΠΑ στην εκπλήρωση των στόχων της πρώτης. Συγκεκριμένα.

Υπερεκτίμηση του γεωπολιτικού παράγοντα στις σχέσεις της χώρας με τη Δύση

Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία βασίστηκε ιδιαίτερα στην γεωπολιτική της σημασία, σε σχέση με τις συνθήκες της Ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης, στην επιδίωξη της για περιφερειακή πρωτοκαθεδρία, ο γεωπολιτικός παράγοντας υπερεκτιμήθηκε σε πολλές περιπτώσεις ως μοχλός προώθησης των συμφερόντων της χώρας. Έτσι, η Τουρκία, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των σχέσεων της με τις ΗΠΑ, είχε θέσει ένα σύνολο στόχων, οι οποίοι συχνά υπερέβαιναν την πραγματικότητα, συγκεκριμένα στον τομέα της ανοχής της Αμερικής και της οικονομικής βοήθειας που λάμβανε η χώρα από τη Δύση. Επί της ουσίας, όπως αναφέρθηκε πολλές φορές στην μελέτη, η Τουρκία στηρίχθηκε ιδιαίτερα στην ανοχή των ΗΠΑ, σε ότι αφορούσε στις κινήσεις της στο Κυπριακό, χωρίς, όμως να αντιληφθεί επακριβώς τα όρια της ανοχής αυτής. Έτσι μετά το 1963, η ικανότητα της Τουρκίας να στηρίζει μια επιθετική πολιτική σχετικά με την Κύπρο, αρχίζει να περιορίζεται, όπως έδειξε, άλλωστε, η εμπειρία της επιστολής Johnson, καθώς η επιδίωξη της Άγκυρας για προώθηση των αιτημάτων της με στρατιωτικά μέσα, προσέκρουε στην ανάγκη των ΗΠΑ για τήρηση των λεπτών Ψυχροπολεμικών ισορροπιών. Επιπλέον, στο τομέα της οικονομικής βοήθειας εκ μέρους της Δύσης, η Τουρκία, ήδη από το 1955, ενόψει των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε, ζητούσε αυξημένο ποσοστό οικονομικής ενίσχυσης, επί της βάσης της σημασίας της για την Δύση, χωρίς όμως να αξιολογήσει σωστά της ικανότητες της χώρας για αξιοποίηση των πόρων αυτών, εντός ενός βεβαρημένου οικονομικού συστήματος. Τέλος η αντίληψη της τουρκικής ηγεσίας, ότι ο γεωπολιτικός παράγοντας εγγυόταν την προστασία της χώρας, ιδιαίτερα από την Σοβιετική Ένωση, άρχισε να καταρρέει σταδιακά μετά το 1960, οπότε και η Αμερική, λόγω του Κυπριακού, προσπαθεί ευθέως να συνενώσει την Τουρκία, απειλώντας την ότι δεν θα συνέβαλλε στην άμυνα της χώρας σε περίπτωση αντίδρασης της ΕΣΣΔ. Η τάση αυτή, δε, κορυφώθηκε μετά την απόσυρση των αμερικανικών πυραυλικών συστημάτων από το έδαφος της το 1963, λόγω της κρίσης στην Κούβα.

Υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων της για χώρας για περιφερειακό ηγετικό ρόλο

Άμεσα συνδεδεμένο με το προηγούμενο επιχείρημα, είναι το γεγονός ότι η Τουρκία επιδίωξε ένα ηγετικό ρόλο στην περιφέρεια της, υπερτιμώντας αφενός τα μέσα που είχε στην διάθεση της, και αφετέρου υποτιμώντας τις αντιδράσεις των μεγάλων δυνάμεων σε μια τέτοια πολιτική. Έτσι με αφετηρία την ιδέα ότι εντός των πλαισίων των σχέσεων της χώρας με τη Δύση και συγκεκριμένα με τις ΗΠΑ, θα μπορούσε να επιζητήσει πρωτεύοντα ρόλο στην περιφέρεια, αλλά και χάριν άλλων ευνοϊκών παραγόντων, η Τουρκία υιοθέτησε σκληρή στάση έναντι της περιφέρειας, επιζητώντας να επιβληθεί σε χώρες, όπως η Ελλάδα. Ως αποτέλεσμα, κατά το διάστημα 1955-1960, η Τουρκία, εν μέσω της πολιτικής της αυτής σχετικά με την περιφέρεια, είχε συσσωρεύει σύνολο εντάσεων στην περιοχή (ελληνοτουρκικές σχέσεις, τουρκοσυριακά ζητήματα), έχοντας περιορισμένα μέσα στην διάθεση της για την ευνοϊκή διευθέτησή τους, καθώς η εφαρμογή των επιδιώξεων της συνδεόταν κυρίως με την ανοχή ή την υποστήριξη της Αμερικής. Σε αυτό το σημείο τίθεται το ζήτημα των αντιδράσεων των μεγάλων δυνάμεων στην πολιτική της Τουρκίας. Είναι γεγονός ότι η στρατηγική της

Τουρκίας στην περιφέρεια της στηρίχθηκε στην έμμεση ή άμεση υποστήριξη των ΗΠΑ, η οποία σε πολλές περιπτώσεις θεωρήθηκε δεδομένη από την Τουρκική ηγεσία. Το βασικό πρόβλημα εντοπίζεται στο σημείο ότι, η Τουρκία σε περιπτώσεις, όπως το Κυπριακό, υποτίμησε τις συνέπειες της ισορροπίας της ισχύος για την εθνική της ασφάλεια, θέτοντας στόχους, χωρίς να λαμβάνει υπόψη παράγοντες, όπως η αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης, η ανοχή των ΗΠΑ, και η κατάσταση των μεταξύ τους σχέσεων. Παραδείγματα της θέσης αυτής είναι οι εντάσεις της Τουρκίας με τη Συρία, καθώς η προσπάθειες για τουρκική εισβολή στην Κύπρο κατά την διάρκεια της δεκαετίας 1960, όπου ενεργοποιήθηκε, ως αντίδραση, ο παράγοντας Σοβιετική Ένωση, αλλά και της Αμερικής, αποτρέποντας την Τουρκία από μια τέτοια ενέργεια.

Λανθασμένη τακτική διασύνδεσης του Κυπριακού με την εσωτερική κατάσταση της χώρας-Περιορισμένες αντοχές τουρκικού πολιτικού συστήματος.

Επίσης πρόβλημα αποτέλεσε η επιλογή του Δημοκρατικού Κόμματος του Μέντερες, να συνδέσει την εξωτερική πολιτική της χώρας σχετικά με το Κυπριακό ζήτημα με την κατάσταση στο εσωτερικό. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το Κυπριακό χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο ως αντίβαρο στα εσωτερικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Τουρκία την συγκεκριμένη περίοδο, προκειμένου να αποσπάται η προσοχή της κοινής γνώμης από άλλα ζητήματα, στους τομείς της οικονομίας και του πολιτικού συστήματος, καθώς και ως μέσο υποστήριξης της διεθνούς θέσης της Τουρκίας, σχετικά με την Κύπρο, μέσω της κινητοποίησης του πληθυσμού. Στην προκειμένη περίπτωση, το Κυπριακό δημιούργησε αυξημένες προσδοκίες τόσο σε κοινωνικό, όσο και σε πολιτικό επίπεδο, πράγμα το οποίο μέσα από το πρίσμα του ήδη κλονισμένου τουρκικού πολιτικού συστήματος, προσέθεσε απλά σε μια σωρεία άλλων προβλημάτων που αντιμετώπιζε η κυβέρνηση Μέντερες κατά την συγκεκριμένη περίοδο. Τούτο, δε, γιατί το πολιτικό σύστημα, το οποίο αποτελούσε από μόνο κάτι το καινοτόμο για Τουρκία, δεν κατείχε ακόμα τις απαραίτητες αντοχές για μια τέτοια κίνηση, την στιγμή μάλιστα που το ΔΚ, δεν είχε καταφέρει να επιβληθεί απόλυτα σε όλα τα επίπεδα του γραφειοκρατικού και στρατιωτικού μηχανισμού, όπου η μακροχρόνια παρουσία της αντιπολίτευσης (ΡΛΚ) και παραδοσιακών κεμαλιστών, είχε προκαλέσει την συγχώνευση κόμματος και συστήματος. Συνεπώς, όσο αφορά στο πολιτικό σύστημα της Τουρκίας της συγκεκριμένης ιστορικής φάσης, μπορεί να ειπωθεί, ότι έλειπε ο παράγοντας της σταθερότητας, καθώς και του ελέγχου της γραφειοκρατίας και του στρατού, που θα επέτρεπε την απόλυτη υποστήριξη ενός τέτοιου στόχου εξωτερικής πολιτικής από το εσωτερικό, καθώς και την απορρόφηση των κραδασμών από τις διακυμάνσεις αυτής της πολιτικής. Το Κυπριακό, βέβαια, δεν υπήρξε ο βασικός λόγος που οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης του ΔΚ το 1960, σίγουρα, όμως, προσέθεσε στις υπάρχουσες εντάσεις, η κατάληξη των οποίων ήταν το πραξικόπημα της ίδιας χρονιάς.

Προσήλωση στην Δύση

Άλλος ένα λάθος της Τουρκίας, ήταν ότι υποβάθμισε σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις της με δευτερεύοντα κράτη, όπως τα κράτη του Αραβικού κόσμου, αλλά και τη Σοβιετική Ένωση, χάριν της κατεξοχήν προσήλωσης της χώρας στις σχέσεις της με την Δύση και τις ΗΠΑ ειδικότερα. Σε γενικές γραμμές, παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις Τουρκίας-ΗΠΑ, προσέφεραν σημαντικά οφέλη για την πρώτη, και ενώ υπήρχε δραστηριοποίηση ως προς την Ανατολή, μέσω του Συμφώνου της Βαγδάτης, η Τουρκία βρέθηκε πολλές φορές αντιμέτωπη, με κράτη της περιφέρειας (Συρία, Ιράκ μετά επανάστασης), αλλά και με την ΕΣΣΔ, χάριν της εξυπηρέτησης των στρατηγικών στόχων των ΗΠΑ. Στην περίπτωση, βέβαια, του Αραβικού κόσμου, η απομάκρυνση της Τουρκίας, οφείλονται και στην πολιτική παράδοση απομάκρυνσης της από τις Ανατολικές της ρίζες, με το σκοπό του εκμοντερνισμού της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος και της δημιουργίας μιας νέας τουρκικής πολιτισμικής ταυτότητας. Παρόλα

αυτά, ως προς τις σχέσεις της Τουρκίας με την Ανατολή, κατά το τέλος της δεκαετίας του 1950, η Τουρκία αρχίζει να διαχωρίζει την παραπάνω θεματική της πολιτισμικής ταυτότητας από την εξωτερική πολιτική της χώρας, πραγματοποιώντας ανοίγματα προς τον Αραβικό κόσμο, αλλάζοντας στάση σε πολλά ζητήματα και προωθώντας την μουσουλμανική ιδιότητα της (τα πρώτα στοιχεία της αλλαγής αυτή φάνηκαν κατά την προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ το 1958). Όσο αφορά στις σχέσεις της με την Σοβιετική Ένωση, η διάσταση μεταξύ Τουρκίας και ΗΠΑ, όπως αυτή προέκυψε μετά το 1963, σε συνδυασμό με επανεξέταση της σοβιετικής πολιτικής σχετικά με την Τουρκία και την Ανατολική Μεσόγειο (Κύπρος), ευνόησε την προσέγγιση Τουρκίας-ΕΣΣΔ. Βάσει της σταδιακής αυτής βελτίωσης των σχέσεων των δυο χωρών, η Τουρκία, κατάφερε να επιληφθεί πολλών προβλημάτων ασφαλείας, κατάφερε να προωθήσει τα συμφέροντα της σχετικά με την Κύπρο, ενώ κατάφερε να δώσει την εικόνα μιας χώρας με ικανότητα αποδέσμευσης από την εξάρτηση της Δύσης.

Έχοντας δει τα παραπάνω στοιχεία, σε αυτό το σημείο, θα γίνει η εφαρμογή των κριτηρίων αξιολόγησης της Υψηλής Στρατηγικής, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο θεωρητικό σκέλος της μελέτης, σε σχέση με τα εμπειρικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν μέχρι τώρα. Για τον σκοπό της κατά το δυνατόν καλύτερης ανάλυσης, θα χρησιμοποιηθεί ο διαχωρισμός των σταδίων ανάμειξης της Τουρκίας στο Κυπριακό, όπως έγινε και παραπάνω, βάσει των διακυμάνσεων της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, σε: φάση της αρχικής ανάμειξης (1955), φάση της προσπάθειας εδραίωσης (1956-1958), και φάση της συναίνεσης (1958-1963). Συγκεκριμένα.

Καταλληλότητα. Κατά την φάση της αρχικής ανάμειξης, η Τουρκία εναρμόνισε τους στόχους και τα μέσα της εξωτερικής της πολιτικής, με τις συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος, αξιοποιώντας τις παρεχόμενες ευκαιρίες και κατανοώντας τους περιορισμούς του συστήματος. Έτσι, σε πρώτη φάση, έχοντας διαγνώσει ότι το καθεστώς της Βρετανικής διοίκησης στο νησί επρόκειτο να αναθεωρηθεί και βάσει της ευνοϊκής συγκυρίας της προσέγγισης με την πρώτη, κατάφερε να γίνει μέρος του Κυπριακού ζητήματος, εντάσσοντας την εξωτερική της πολιτική στα πλαίσια της αντίστοιχης βρετανικής, επιδιώκοντας όχι την άμεση αναθεώρηση του status quo, αλλά την διατήρησή του. Με άλλα λόγια εντός του διεθνούς συστήματος που περιγράψαμε παραπάνω, η Τουρκία τάχθηκε υπέρ της τάξεως, ενάντια σε ένα αίτημα αναθεώρησης της. Συγχρόνως, η Τουρκία αξιοποίησε τα διαθέσιμα πλεονεκτήματά της, που αφορούσαν σε μια γεωπολιτική θέση αυξημένης σημασίας, ενώ επέκτεινε τις δραστηριότητές της σε περιοχές συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων (Μέση Ανατολή, Σύμφωνο της Βαγδάτης). Στο εσωτερικό της χώρας, η Τουρκία, κατάφερε, επίσης να κινητοποιήσει τον πληθυσμό της σχετικά με το Κυπριακό πετυχαίνοντας αφενός τη νομιμοποίηση της στρατηγικής της έναντι στην Κύπρο, και αφετέρου την υποστήριξη του στόχου αυτού από το εσωτερικό.

Κατά την φάση της προσπάθειας εδραίωσης, η Τουρκία συνέχισε να κινείται εντός των παραπάνω γραμμών, με βασική διαφορά, ότι πλέον προσπαθεί να επιβάλλει την δική της θέση στο Κυπριακό (διχοτόμηση), εκμεταλλευόμενη την εξάρτηση της Βρετανίας σχετικά με την πολιτική της στην Κύπρο. Έτσι, η Τουρκία εκμεταλλεύθηκε στο έπακρο τον παράγοντα Βρετανία, προκειμένου να πετύχει του στόχους της στην Κύπρο, ως την στιγμή –τουλάχιστον- που το Λονδίνο κατάφερε να απεμπλακεί από το Κυπριακό. Την ίδια στιγμή, όμως, η Τουρκία, συνδύασε την επιθετική της στάση στην Κύπρο και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, με ένα σύνολο άλλων δραστηριοτήτων της στην περιφέρεια, όπου επιδίωξε ένα πρωτεύοντα ρόλο ως εντολοδόχος της Δύσης, βασιζόμενη στην γεωπολιτική της σημασία και την προστασία των ΗΠΑ. Επιδιώκοντας τον παραπάνω στόχο, η Τουρκία υπερεκτίμησε την αξία του γεωπολιτικού παράγοντα και της προστασίας της Δύσης, υποτιμώντας συγχρόνως τις συνέπειες της ισορροπίας ισχύος για την εθνική της ασφάλεια, καθώς και την ανοχή των μεγάλων δυνάμεων στις επιδιώξεις της. Ως αποτέλεσμα, η χώρα βρέθηκε το 1958 εκτεθειμένη σε πολλά

μέτωπα, ιδιαίτερα έναντι στην ΕΣΣΔ, πρόβλημα το οποίο συνδυάστηκε με μια τεταμένη κατάσταση στο εσωτερικό, καθώς και με την ελληνοτουρκική διένεξη σχετικά με το Κυπριακό.

Στην φάση της συναίνεσης, η Τουρκία αναδιατύπωσε τους όρους της πολιτικής της, βάσει των παραπάνω εμπειριών, επιλέγοντας να κατοχυρώσει τα μέχρι τότε οφέλη της στην Κύπρο, έναντι μιας εγκλωβισμένης Ελλάδας. Στην επιλογή αυτή συνηγορούσε το γεγονός της αύξησης των εντάσεων του Ψυχρού Πολέμου, μετά την εξαγγελία του δόγματος Άιζενχάουερ, ενισχύοντας τα διλλήματα ασφαλείας που αντιμετώπιζε η Τουρκία. Ενόψει των παραπάνω προβλημάτων, αλλά και άλλων που προέκυψαν από γεγονός της μεταβατικής περιόδου στο πολιτικό της σύστημα μετά το πραξικόπημα του 1960, η Τουρκία παρέμεινε στο πλαίσιο των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, τουλάχιστον μέχρι το 1964, οπότε με αφορμή την διάσταση με τις ΗΠΑ, η Άγκυρα εξέτασε νέες επιλογές στην εξωτερική της πολιτική.

Συνεπώς, η στρατηγική της Τουρκίας κατά τη μελετώμενη περίοδο ήταν σε γενικές γραμμές κατάλληλη, καθώς προσαρμόστηκε στα υπάρχοντα δεδομένα στο εσωτερικό και εξωτερικό, πετυχαίνοντας τον σκοπό της ανάμειξης στο Κυπριακό και της προώθησης των εθνικών της συμφερόντων. Εξαίρεση σε αυτό αποτελεί το μεσοδιάστημα της φάσης της προσπάθειας εδραίωσης (1956-1958), όπου η στρατηγική ήταν να μην κατάλληλη, ως προς το ότι προωθούσε τους επιδιωκόμενους σκοπούς, αλλά συνδυάστηκε με ένα σύνολο άλλων επιδιώξεων, η επίτευξη των οποίων αφενός υπερέβαινε τα διαθέσιμα μέσα της Τουρκίας και αφετέρου ερχόταν σε αντίθεση με τις υφιστάμενες διεθνείς συνθήκες.

Συσχετισμός Κόστους-Οφέλους. Σε γενικές γραμμές μπορεί να ειπωθεί ότι η Τουρκία πέτυχε ένα σύνολο οφελών στην Κύπρο, την στιγμή που μέχρι το 1955 τα διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα της επί της νήσου ήταν σαφώς περιορισμένα, αν όχι μηδαμικά, έχοντας καταβάλει ελάχιστο δυνατό κόστος, καθώς δεν υπήρξε, τουλάχιστον στο διάστημα 1955-1959, κάποια εκτεταμένη στρατιωτική σύρραξη, υπό τη μορφή επίσημης εξωτερικής στρατιωτικής παρέμβασης ή αποστολής στρατευμάτων εκ μέρους της, για την απόκτηση δικαιωμάτων στην Κύπρο. Αντιθέτως, τα δικαιώματα αυτά παραχωρήθηκαν ουσιαστικά από την Βρετανία, σε αρχικό στάδιο στο πλαίσιο της πολιτικής της εξισορρόπησης της Ελλάδας και αργότερα λόγω της εξάρτησης του Λονδίνου από την Τουρκία και των πιέσεων της τελευταίας. Η σχέση αυτή κόστους-οφέλους, μεταβλήθηκε κυρίως κατά την φάση της προσπάθειας εδραίωσης, ως αποτέλεσμα των προσπαθειών της Άγκυρας να πετύχει διάφορους στόχους σε πολλαπλά επίπεδα, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο σε κίνδυνο την εθνική της ασφάλεια, οπότε και η Τουρκία έσπευσε να κατοχυρώσει τα δικαιώματα της στην Κύπρο έναντι της Ελλάδας. Στην προκειμένη περίπτωση, η Τουρκία είχε πολιτικό κόστος στο εσωτερικό της, λόγω της δέσμευσης για διχοτόμηση που είχε γίνει, η οποία δεν δόθηκε άμεσα μέσω των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου (έμμεσα η διχοτόμηση είχε αρχίσει να εφαρμόζεται στην πολιτειακή δομή, αλλά και στους χωρισμούς των δήμων), κόστος αμελητέο, αν αναλογιστούμε ότι είχε αποκτήσει στρατιωτική και πολιτική παρουσία στην Κύπρο, απτές εγγυήσεις διατήρησής των συμφερόντων της εντός της Μεγαλονήσου, καθώς και μια έμμεση προέκταση προς το νότο. Μετά το 1964, η πολιτική σχετικά με την Κύπρο επιβάλλει κόστος κυρίως στις σχέσεις ΗΠΑ-Τουρκίας (διάσταση σχέσεων-εμπάργκο όπλων), το οποίο, όμως αντισταθμίστηκε από έναν ικανό σχεδιασμό εξωτερικής πολιτικής (διεύρυνση εξωτερικών σχέσεων της χώρας, επαναδιαπραγμάτευση των όρων της συνεργασίας με τις ΗΠΑ, προσέγγιση με ΕΣΣΔ) και κυρίως από τα οφέλη της κατάληψης του βόρειου μέρους του νησιού το 1974.

Συσχετισμός Μέσων και Σκοπών. Κατά την περίοδο της αρχικής ανάμειξης, στόχος της Τουρκίας ήταν κυρίως η διατήρηση του status quo στην Κύπρο, δηλαδή της παραμονής της Βρετανίας στο νησί, σκοπός, ο οποίος συμβάδιζε με τα διαθέσιμα μέσα

που είχε στην διάθεση της η Άγκυρα μέσω της συνεργασίας με την Αγγλία. Αργότερα, όμως, καθώς το Κυπριακό αρχίζει να συμπλέκεται με τις διάφορες πτυχές της τουρκικής στρατηγικής σχετικά με την περιφέρεια της και η στάση της Άγκυρας μεταβάλλεται σε επιβολή των θέσεων της, οι επιδιωκόμενοι σκοποί της Τουρκίας, αρχίζουν να υπερβαίνουν κατά πολύ τα μέτρα που είχε στην διάθεση της. Ενδεικτικά, μόνο το διάστημα 1956-1958, η Τουρκία επιδίωκε να επιβάλλει την διχοτόμηση στην Κύπρο, απειλώντας την Ελλάδα, αλλά και την Αγγλία με χρήση στρατιωτικών μέσων, ενώ ήταν στα πρόθυρα πολέμου με την Συρία και επέμβασης στο Λίβανο, μέσω του Συμφώνου της Βαγδάτης, προκειμένου να λάβει τον ρόλο τοπικού ρυθμιστή. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η αντίδραση της Σοβιετικής Ένωσης και η διάβρωση του Συμφώνου της Βαγδάτης, υπενθυμίζοντας έτσι στην Τουρκία ότι η στρατηγική της δεν είχε αναπτυχθεί εν κενώ, αλλά σε ένα χώρο εκδήλωσης των Ψυχροπολεμικών αντιθέσεων. Βάσει της εμπειρίας αυτής η Τουρκία προσάρμοσε τους σκοπούς της στις διαθέσιμες ικανότητες της, σχετικά με το Κυπριακό, λαμβάνοντας τα οφέλη της ανάμειξης της όσο αυτά υπήρχαν.

Εσωτερική Συνοχή. Η στρατηγική της Τουρκίας σχετικά με την Κύπρο ανταποκρινόταν στο κριτήριο της εσωτερικής συνοχής, τουλάχιστον κατά την περίοδο αρχική ανάμειξης. Συγκεκριμένα, συμπληρώνονταν από την στρατηγική δραστηριοποίησης στην περιφέρεια, μέσω συμμαχιών (σύμφωνο της Βαγδάτης), αλλά και την στρατηγική εκμετάλλευσης της γεωπολιτικής θέσης της χώρας, καθώς, τα δυο αυτά στοιχεία ευνόησαν την ενίσχυση της εξάρτησης της Βρετανίας, επιτρέποντας στην Άγκυρα να προωθήσει τους στόχους της σχετικά με το νησί. Ομοίως, οι παραπάνω παράγοντες ενίσχυσαν την συνολική σημασία της χώρας για την Δύση (ΗΠΑ) επιτρέποντας μεγαλύτερα επίπεδα ανοχής στις κινήσεις της σχετικά με το Κυπριακό. Επίσης ευνοική για το Κυπριακό, ήταν η επίδραση της κινητοποίησης του πληθυσμού για τη νομιμοποίηση των κινήσεων της χώρας σχετικά με τη Μεγαλόνησο, αν και η δέσμευση για διχοτόμηση δημιούργησε προβλήματα αργότερα.

Από το 1957 και μετά, οι παραπάνω στρατηγικές της Τουρκίας αρχίζουν να εμφανίζουν συμπτώματα διάσπασης με τους στόχους της στο Κυπριακό. Αν υποθέσουμε ότι βασικές μεταβλητές της στρατηγικής της στην Κύπρο ήταν; Η συνέχιση της σχέσης εξάρτησης της Βρετανίας, η έντονη δραστηριοποίηση στην περιφέρεια ως εντολοδόχος της δύσης, η ύπαρξη συνθηκών ασφάλειας, αλλά και η σταθερότητα του εσωτερικού πολιτικού συστήματος, τότε μπορούμε να κάνουμε τις εξής διαπιστώσεις. Καταρχήν, εκτός από το γεγονός ότι η Βρετανία είχε δρομολογήσει την απεμπλοκή της από το νησί, η Τουρκία είχε θέσει ένα σύνολο στόχων σχετικά με την περιφέρεια της, η υλοποίηση των οποίων, εκτός από το ότι υπερέβαινε τα μέσα που είχε στην διάθεση της, προσέκρουε στις σφαίρες επιρροής της ΕΣΣΔ. Έτσι, η στρατηγική της Τουρκίας για επιβολή στην περιφέρεια (Συρία), προκάλεσε την αντίδραση της ΕΣΣΔ, μειώνοντας τις υφιστάμενες συνθήκες ασφάλειας. Ομοίως η διάβρωση του Συμφώνου της Βαγδάτης, μετά την επανάσταση στο Ιράκ, έπληξε τον ρόλο του τοπικού εντολοδόχου της Δύσης, ενώ επίσης πλήγμα δεχόταν η εσωτερική πολιτική σταθερότητα της Τουρκίας, λόγω της αποτυχίας των μέτρων του ΔΚ. Συνεπώς, οι βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχία της στρατηγικής της Τουρκίας στην Κύπρο, είχαν πάψει σταδιακά να υφίστανται.

Μετά το 1958, η Τουρκία προσάρμοσε την στάση της στο Κυπριακό, ούτως ώστε να ανταποκρίνεται στις παραπάνω στρατηγικές πραγματικότητες, με βασικό πρόβλημα ότι ο «συμβιβασμός» της Τουρκίας στην Κύπρο ερχόταν σε αντίθεση με τις μέχρι τότε δεσμεύσεις στο εσωτερικό για διχοτόμηση. Η διάσταση μεταξύ των δυο στοιχείων, ενώ δεν έβλαψε την στρατηγική σχετικά με την Κύπρο, μείωσε την ικανότητα του ΔΚ, να χρησιμοποιεί το Κυπριακό για την συσσώρευση πολιτικού κεφαλαίου, καθώς και ως «δικλείδα» ασφαλείας για την σταθερότητα του πολιτικού συστήματος.

Αντοχή σε Σφάλματα. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, βασικό πρόβλημα της Τουρκικής στρατηγική σχετικά με την Κύπρο ήταν το γεγονός ότι εξαρτιόταν από ένα σύνολο εξωγενών παραγόντων. Συγκεκριμένα, εξαρτιόταν από τις συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου και τις τοπικές εκφάνσεις των αντιθέσεων των μεγάλων δυνάμεων, από την σχέση εξάρτησης της Βρετανίας, καθώς και από την ομαλή λειτουργία του υποσυστήματος ασφαλείας του Συμφώνου της Βαγδάτης. Συνεπώς, επρόκειτο για μια στρατηγική, η οποία, δεδομένων των συνθηκών, είχε περιορισμένες αντοχές σε αρνητικές συγκυρίες ή «τριβές». Τα γεγονότα της αύξησης των αντιθέσεων του Ψυχρού πολέμου, της διάβρωσης του Συμφώνου της Βαγδάτης, αλλά και της δρομολόγησης της απεμπλοκής της Βρετανίας, είχαν καταλυτικές συνέπειες για την ασφάλεια της Τουρκίας, επιβάλλοντας σημαντικό κόστος στην μέχρι τότε γραμμή πολιτικής σχετικά με την Κύπρο. Ομοίως, η γραμμή αυτή επηρεάστηκε σημαντικά και από τα λάθη της ίδιας της Τουρκίας. Τα λάθη αυτά αφορούσαν στην υποτίμηση των συνεπειών της διεθνούς ισορροπίας ισχύος, την υπερεκτίμηση του γεωπολιτικού παράγοντα στην προστασία της χώρας από τη Δύση, καθώς των ικανοτήτων της για περιφερειακή πρωτοκαθεδρία. Έτσι, η Τουρκία προέβη σε μια σειρά ενεργειών, οι οποίες προκάλεσαν την αντίδραση της Σοβιετική Ένωσης (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Τουρκοσυριακή διένεξη), υπολογίζοντας στην προστασία της Δύσης και την γεωπολιτική της σημασία, χωρίς να έχει επεξεργαστεί το κατά πόσο οι δυνατότητες που είχε στην διάθεση της έφταναν για την αντιμετώπιση των πολλαπλών μετώπων που είχε ανοίξει. Η στρατηγική της σχετικά με την Κύπρο, επηρεάστηκε καθοριστικά από τα παραπάνω σφάλματα, χωρίς, όμως, να εκτροχιαστεί εντελώς, καθώς η Τουρκία συμβίβασε του στόχους της στην Κύπρο με τις υφιστάμενες συνθήκες, λαμβάνοντας σημαντικά οφέλη.

Η Κύπρος στο Γενικότερο Πλαίσιο της Περιφερειακής Στρατηγικής της Τουρκίας

Κατά τη διάρκεια της μελέτης, υποστηρίχθηκε ότι κάποιοι από τους λόγους για τους οποίους η Τουρκία επιδίωξε να αναμειχθεί στο Κυπριακό, κατά την πρώιμη φάση διεθνοποίησης του, ήταν καταρχήν η ανασφάλεια που θα προέκυπτε από την δημιουργία θετικών τετελεσμένων για την Ελλάδα στην Κύπρο, καθώς και η ανάγκη της να αυξήσει την σχετική της ισχύ έναντι της Ελλάδας, στην βάση μιας πολιτικής επιδίωξης της πρωτοκαθεδρίας σε περιφερειακό πλαίσιο. Με αφετηρία τον παραπάνω συλλογισμό, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η σχετική άποψη του κ. Αχμέτ Νταβούτογλου, όπως αυτή παρουσιάζεται στο βιβλίο *Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*¹. Συγκεκριμένα.

Ο γεωγραφικός χαρακτήρας της Τουρκίας, ως σημείο συνάντησης χερσαίων και θαλάσσιων διόδων, επιβάλλει την καθιέρωση μιας θαλάσσιας στρατηγικής διευρυμένης παρουσίας και δραστηριότητας, ιδιαίτερα στην περιοχή του Αιγαίου, ως βασική προϋπόθεση για την επέκταση της ισχύος της Τουρκίας². Εντός του επιχειρήματος αυτού, η περιφερειακή κυριαρχία είναι συνώνυμη της χρήσης μια ανάλογης θαλάσσιας στρατηγικής, καθώς ιστορικά ο περιορισμός της χώρας (Οθωμανική Αυτοκρατορία) συνέπιπτε με την απώλεια θαλάσσιας ισχύος και παρουσίας³. Τοποθετώντας το παραπάνω επιχείρημα στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών συσχετισμών, ο Νταβούτογλου σημειώνει ότι, κύριο εμπόδιο στην στρατηγική αυτή της θαλάσσιας και συνεπώς περιφερειακής υπεροχής, είναι το γεγονός ότι ιστορικά, ο έλεγχος του Αιγαίου

¹ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (μτφ, Νικόλαος Ραπτόπουλος, Επιστημονική επ. Νεοκλής Σαρρής), Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

² *Idem.* Σελ. 270.

³ *Idem.* Σελ.239-241.

βρίσκεται στα χέρια της Ελλάδας, περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τον «ζωτικό χώρο» της Τουρκίας⁴. Ομοίως, το ζήτημα της Κύπρου σχετίζεται με τον παραπάνω χώρο, καθώς, προσφέρει δυο βασικά πλεονεκτήματα: Είναι ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν τον συσχετισμό και την ισορροπία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ενώ συγχρόνως αποτελεί μια σημαντική θέση από γεωστρατηγικής άποψης, σε σχέση με τις προσβάσεις στην Μέση Ανατολή, την Ανατολική Μεσόγειο, το Αιγαίο, τον Περσικό Κόλπο κ.α.⁵. Ενδεικτική, μάλιστα της σημασίας αυτής είναι η άποψη του κ. Νταβούτογλου, ότι «η Τουρκία οφείλει να διατηρεί ένα Κυπριακό ζήτημα» ανεξαρτήτως της εθνικής σύνθεσης της Κύπρου, η οποία «βρίσκεται στην καρδιά του ζωτικού της χώρου»⁶.

Αν δούμε τα παραπάνω επιχειρήματα στο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου 1955-1959, μπορούμε να σημειώσουμε ότι, παρά το γεγονός ότι το παραπάνω στοιχείο της θαλάσσιας στρατηγικής δεν υπάρχει αυτούσιο, όπως περιγράφεται, καθώς η Τουρκία κατά την συγκεκριμένη περίοδο δεν είχε αρχίσει ακόμα να αμφισβητεί στην πράξη το status quo στο Αιγαίο, ενώ δεν είχε τα μέσα για την εφαρμογή ναυτικής στρατηγικής⁷, η Κύπρος υπήρξε, όντως, σημαντικό στοιχείο στον καθορισμό των ισορροπιών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Ειδικότερα, η Τουρκία της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας, επεξεργάστηκε το Κυπριακό ως θέμα ιδιαίτερης βαρύτητας για την εθνική της ασφάλεια, στο πλαίσιο μιας πολιτικής αποτροπής της Ελλάδας, αύξησης της σχετικής ισχύος έναντι της, καθώς και διεύρυνσης της παρουσίας της στην Ανατολική Μεσόγειο. Έτσι, η Τουρκία, με αφετηρία το επιχείρημα ότι η μεταβολή του καθεστώτος κυριαρχίας στην Κύπρο, θα δημιουργούσε, λόγω της εγγύτητας με τις ακτές της και σε συνδυασμό με την κατάσταση πραγμάτων στο Αιγαίο, μια κατάσταση «ασφυξίας» και περιορισμού των θαλάσσιων εξόδων της, έλαβε μια ιδιαίτερα ενεργή στάση, αναβαθμίζοντας το Κυπριακό σε προέκταση των εθνικών θεμάτων. Βάσει των παραπάνω, ο ανθρώπινος παράγοντας (Τουρκοκύπριοι) αποτέλεσε μέσο παρά αυτοσκοπό, ενώ η Τουρκοκυπριακή κοινότητα, τελούσε πάντα υπό τον αποκλειστικό έλεγχο της Άγκυρας.

Διακινδυνεύοντας την χρήση του όρου «ζωτικού χώρου», μιας ιστορικά φορτισμένης έννοιας, από πλευράς χρήσης και κατάχρησης, η οποία είναι αντικείμενο υποκειμενικής ερμηνείας από κάθε κράτος, και με αφετηρία τον φύσει ανταγωνιστικό χαρακτήρα των διεθνών σχέσεων, μπορούμε να σημειώσουμε ότι: Παρά το φιλόδοξο της χρήσης του όρου από το Νταβούτογλου, στην προκειμένη περίπτωση της μελετώμενης περιόδου, αλλά και αργότερα, υφίσταται ένα σύνολο συστημικών περιορισμών, στους οποίους αναφερθήκαμε σε προηγούμενα σημεία της μελέτης, στην επέκταση της Τουρκίας στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Εντούτοις, μπορούμε να πούμε ότι η Ανατολική Μεσόγειος και ειδικότερα η Κύπρος είναι χώρος ζωτικής σημασίας για τον ανταγωνισμό Ελλάδας και Τουρκίας, ενώ ιδιαίτερα για την τελευταία, αποτελεί ένα σημείο, όπου η επιρροή, μπορεί να σημαίνει δυνητική επέκταση, παρέχοντας ένα σύνολο οφελών. Οι συνθήκες αυτές δημιουργούν μια κατάσταση ανταγωνισμού μεταξύ των δυο χωρών, όπου τα οφέλη της μιας πλευράς είναι απώλεια για την άλλη, ιδιαίτερα για την Τουρκία, η οποία βλέπει την Ελλάδα, ως ένα εμπόδιο σε ένα όραμα περιφερειακής πρωτοκαθεδρίας. Έτσι αν αποδεχθούμε ότι η Κύπρος αποτελεί καθοριστική μεταβλητή στο συσχετισμό ισχύος μεταξύ των δυο, ο ανταγωνισμός αποτελεί ένα φυσικό παράγωγο, καθώς καμία χώρα δεν μπορεί να μένει αμέτοχη μπροστά στην αύξηση της ισχύος των ανταγωνιστών της, χωρίς να υποστεί τις ανάλογες συνέπειες.

---

⁴ *Idem*. Σελ. 267-270.

⁵ *Idem*. Σελ. 280.

⁶ *Idem*. Σελ. 279.

⁷ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989. Σελ. 73.

Συνεπώς, συνδέοντας τα παραπάνω με τα σημερινά δεδομένα, καθώς και με την άποψη Νταβούτογλου περί των περιφερειακών επιδιώξεων της Τουρκίας, η Κύπρος αποτελεί μια σημαντική παράμετρο στην υλοποίηση των επιδιώξεων αυτών. Πρώτον λόγω της αλληλεπίδρασης της με την πολιτική αυξημένης δραστηριοποίησης και θαλάσσιας στρατηγικής στο Αιγαίο. Δεύτερον για την άρση του εμποδίου, που συνιστά η Ελλάδα, στην πολιτική αυτή. Τρίτον, λόγω της εγγύτητας της στις Τουρκικές ακτές, δημιουργώντας ένα επιπρόσθετο σύνορο με την Ελλάδα, καθώς και παρεπόμενα προβλήματα εθνικής ασφαλείας. Τέταρτον, για τον έλεγχο της ισορροπίας Ελλάδας-Τουρκίας. Τέλος για την ανάπτυξη της περιφερειακής στρατηγικής της Τουρκίας. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω δεδομένα, δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η Τουρκία επιδίωξε, με επιθετικά μέσα την κατοχύρωση της παρουσίας της στην Κύπρο, η οποία μπορεί να ειπωθεί, εκτός από τις λειτουργίες που περιγράψαμε παραπάνω, ότι αποτελεί ένα είδος συντελεστή ισχύος για την προώθηση γενικότερων πολιτικών της Τουρκίας σε σχέση με την περιφέρεια της, ιδιαίτερα έναντι της Ελλάδας.

Χαμένες Ευκαιρίες-Ελληνοτουρκικές Σχέσεις

Έχοντας δει αυτά τα βασικά σημεία της τουρκικής στρατηγικής σχετικά με την Κύπρο και τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις, θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστεί κατά πόσο οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου συνιστούσαν μια χαμένη ευκαιρία για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αλλά και για το εσωτερικό της Κύπρου. Θα μπορούσε, ίσως, η συναίνεση στην Κύπρο να αντικαταστήσει τους ανταγωνισμούς μεταξύ των δυο χωρών; Προκειμένου να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα, θα πρέπει να μελετηθεί στα δυο βασικά του επίπεδα: το εσωτερικό της Κύπρου και στις επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Όσο αφορά στο εσωτερικό του νησιού, όπως ειπώθηκε και σε προηγούμενο σημείο της μελέτης, η συμβολή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, εντοπίζεται στο γεγονός ότι εισήγαγαν μια πολιτειακή δομή στην Κύπρο, καθώς και μια σχετική προοπτική αντίστοιχης ανάπτυξης. Παρόλα αυτά, η κυβερνητική δομή που έφεραν οι συμφωνίες στο νησί, είχαν δυο θεμελιώδη ελαττώματα. Καταρχήν επιχειρούσαν να συμβιβάσουν δυο εκ διαμέτρου αντίθετες εθνικιστικές γραμμές και κοσμοθεωρίες, σε μια πολιτειακή κατάσταση, η οποία εν μέσω των προβλέψεων της (βέτο, χωριστές ψηφοφορίες), αφενός έδινε την αίσθηση ενός επιπέδου αυτονομίας, αφετέρου ενίσχυε τις συγκρουσιακό-ανταγωνιστικό χαρακτήρα των σχέσεων μεταξύ των δυο κοινοτήτων. Συνεπώς δεν γίνεται λόγος για ένα κράτος η δημιουργία του οποίου προέκυψε από κάποια μορφή ιστορικής συλλογικής πάλης για ελευθερία, αλλά από την ανάγκη διαχωρισμού των πληθυσμιακών του στοιχείων. Έπειτα, καταλυτικής σημασίας ήταν η επίδραση του διεθνοπολιτικού παράγοντα στην δημιουργία του κυπριακού κράτους, το οποίο αντανακλούσε σε μεγάλο βαθμό των συσχετισμό των δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Με άλλα λόγια, όπως φάνηκε και στην μελέτη, η κυπριακή δημοκρατία υπήρξε προϊόν της επίδρασης εξωγενών παραγόντων, μιας βραχυπρόθεσμης σύμπτωσης συμφερόντων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, η οποία εγγυόταν την ορθή λειτουργία του νέου κράτους, στη βάση των διακυμάνσεων των ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπως είχε αναφέρει μάλιστα και ο ίδιος ο Ζορλού. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε ότι το καθεστώς στο νησί άρχισε να δυσλειτουργεί, ακριβώς στην στιγμή που ο Μακάριος προσπάθησε να περιορίσει την επιρροή αυτή του διεθνοπολιτικού παράγοντα. Υπάρχει βέβαια και το επιχείρημα ότι οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου δεν περιείχαν προβλέψεις για την διχοτόμηση του νησιού, όπως οι προηγούμενες συνταγματικές προτάσεις, άποψη λανθασμένη αν αναλογιστούμε ότι η διχοτόμηση είχε σε γεωγραφικό επίπεδο είχε αρχίζει να εφαρμόζεται ήδη από τη στιγμή των Τουρκοκυπριακών εξεγέρσεων του 1958, μετά από υποκίνηση της Άγκυρας, και οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου εισήγαγαν διχοτομικά στοιχεία στο επίπεδο της πολιτειακής οργάνωσης. Συνεπώς η διχοτόμηση υπήρχε ήδη, ως διαχωρισμός μεταξύ

των κοινοτήτων και οι Συμφωνίες λειτούργησαν συμπληρωματικά ως προς τις προϋπάρχουσες συνθήκες. Η διχοτόμηση, απλά, έπρεπε να καταστεί και επίσημη, όπως και έγινε το 1974.

Στο επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, παρά το γεγονός ότι οι συμφωνίες έκλεισαν –για ελάχιστο χρονικό διάστημα- ένα μείζων θέμα μεταξύ των δυο χωρών, πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρξε μια μορφή κοινής διαφυγής από τα προβλήματα που προκαλούσε ο συνδυασμός του Κυπριακού ζητήματος, με ευρύτερα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα. Για την Ελλάδα, αποτελούσε το τελευταίο διέξοδο, την στιγμή που είχε εξαντλήσει όλα τα μέσα για την ευνοϊκή διευθέτηση του Κυπριακού, ενώ για την Τουρκία, οι συμφωνίες, συνέβαλλαν στο να κατοχυρωθούν τα μέχρι τότε κέρδη της σχετικά με το νησί, ενώ παρείχαν απαραίτητο χρόνο για να διευθετηθούν άλλα προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα εκείνη την περίοδο. Αυτό σημαίνει ουσιαστικά, ότι οι πάγιες επιδιώξεις των δυο χωρών δεν καταργήθηκαν από τις συμφωνίες, αντιθέτως τοποθετήθηκαν σε ένα διαφορετικό επίπεδο, καθώς και οι δυο χώρες, ιδιαίτερα η Τουρκία, μπορούσαν να προωθήσουν με ποιο άμεσο τρόπο τα συμφέροντα τους στο νησί, μέσω της φυσικής παρουσίας τους στην Κύπρο, την στιγμή, μάλιστα που αποσύρονταν ο μόνος παράγοντας που κρατούσε τις μεταξύ τους ισορροπίες σε σταθερά –σχετικά- επίπεδα (Βρετανία). Έπειτα θα ήταν λίγο αφελές να θεωρηθεί ότι η βραχυπρόθεσμη συναίνεση των δυο χωρών στην Κύπρο θα καταργούσε τον ανταγωνισμό μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, τα αίτια πολέμου, τις εκάστοτε στρατηγικές, καθώς και την έννοια του εθνικού συμφερόντος, την στιγμή μάλιστα που οι Συμφωνίες έδιναν δικαίωμα επέμβασης στα εσωτερικά της Κύπρου. Ο ευνοϊκός για την Τουρκία συσχετισμός ισχύος με την Ελλάδα μετά το 1963, σε συνδυασμό με μια συντονισμένη εξωτερική πολιτική, της επέτρεψε να πετύχει τα μέγιστα στην Κύπρο, πράγμα αξιόλογο αν αναλογιστούμε ότι μόλις στις αρχές του 1950 δεν είχε καμία είσοδο στο νησί. Απόδειξη του παραπάνω αποτελούν τα γεγονότα που ακολούθησαν στο νησί. Αν κατά την περίοδο 1955-1959 ο ελληνοτουρκικός ανταγωνισμός διεξήχθη σε πολιτικό, κυρίως επίπεδο, μετά το 1963, ο ανταγωνισμός αυτός καθίσταται και στρατιωτικός, με τα γνωστά αποτελέσματα που κατέληξαν στον τελικό διαμοιρασμό της νήσου. Έτσι, η ελληνοτουρκική «φιλία», η οποία είχε ως αφετηρία τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, κατέρρευσε με τα πρώτα σημάδια επαναφοράς των μεταξύ τους ανταγωνισμών. Συνεπώς, η απάντηση στο ερώτημα που τέθηκε στην αρχή είναι αρνητική, καθώς οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου: Ήταν αποτέλεσμα μιας βραχυπρόθεσμης σύμπτωσης συμφερόντων, οι επιδιώξεις των εμπλεκόμενων χωρών δεν μεταβλήθηκαν (μάλλον αυξήθηκαν), όπως επίσης δεν μεταβλήθηκαν τα βασικά συμφέροντα των κρατών (αύξηση σχετικής ισχύος, επιβίωση), ενώ τα αίτια πολέμου δεν έπαψαν ποτέ να υφίστανται.

Ζήτημα Τάξης και Δικαιοσύνης στην Κύπρο

Η πρώτη αυτή διαμάχη για το Κυπριακό ζήτημα, είχε ίσως την «ατυχία», να διεξαχθεί εντός των πλαισίων ενός διεθνούς συστήματος, το οποίο υποβάθμιζε τα εκάστοτε περιφερειακά προβλήματα, προς όφελος της διατήρησης της ισορροπίας ισχύος και επομένως της σταθερότητας του συστήματος⁸. Αν υποθέσουμε ότι η διατήρηση της ισορροπίας εντός του διεθνούς συστήματος, ταυτίζεται με την έννοια της διεθνούς τάξης, τότε το Κυπριακό ζήτημα υπήρξε σε μεγάλο βαθμό ένα αίτημα για δικαιοσύνη στην παγκόσμια πολιτική ή μια αξίωση «συλλογικής ελευθερίας», η οποία στην εφαρμογή της ενδεχομένως, να απειλούσε την τάξη που επέβαλλαν οι συνθήκες του Ψυχρού Πολέμου. Συνεπώς, το αίτημα των Κυπρίων για ανεξαρτησία συνδυάστηκε δυστυχώς με ευρύτερα στρατηγικά συμφέροντα των εκάστοτε ηγεμονικών δυνάμεων,

⁸ Hedley Bull, *Η Αναρχία Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001, σελ. 120-143.

τα οποία προέκυψαν σε μεγάλο βαθμό από την διπολική φύση του τότε διεθνούς συστήματος. Το Κυπριακό αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας θεμελιώδους σύγκρουσης μεταξύ της τάξης, όπως αυτή προκύπτει από το συμφέρον των εκάστοτε ηγεμονικών δυνάμεων και της δομής του διεθνούς συστήματος, και της δικαιοσύνης, η οποία εκφράζεται ως αίτημα ανεξαρτησίας, κυριαρχίας σε τοπικό επίπεδο. Εντούτοις αυτό που φάνηκε, μέσω της μελέτης, ήταν ότι το Κυπριακό καθώς και η λύση που βρέθηκε κατά το 1959 αντικατόπτριζε τις συνθήκες ακριβώς αυτές, καθώς υποβάθμιζε την ανεξαρτησία του κυπριακού κράτους προς όφελος της εξυπηρέτησης εξωγενών παραγόντων.

Το βασικό πρόβλημα με το Κυπριακό ήταν ότι, ενώ αρχικά εκφράστηκε στο εσωτερικό του νησιού ως ζήτημα ελευθερίας ενάντια στο αποικιακό καθεστώς, αργότερα αποσπάστηκε από τις εσωτερικές του πτυχές και μεταβλήθηκε σε ένα πρωτίστως διεθνές πρόβλημα που ενέπλεκε την Τουρκία. Αυτό ουσιαστικά σήμαινε ότι από τη στιγμή που το ζήτημα της Κύπρου μετατράπηκε σε διεθνές πρόβλημα, θα επηρεάζονταν αναπόφευκτα από τους διεθνείς παράγοντες και συσχετισμούς της περιόδου, καθώς και από τις γεωπολιτικές πραγματικότητες της περιοχής. Το κύριο λάθος άνηκε στην ελληνική κυβέρνηση, η οποία ακολουθώντας την πολιτική της διεθνοποίησης, χωρίς να κατέχει τα κατάλληλα μέσα για την προώθηση του ζητήματος, ώθησε τα πράγματα στην κατεύθυνση αυτή⁹. Σε αυτό συνέβαλλε βέβαια και η ίδια η Αγγλία, η οποία αξιοποιώντας την διεθνοποίηση του Κυπριακού, το συνδύασε με ευρύτερα στρατηγικά ζητήματα της ίδιας, αλλά και του NATO. Έτσι η απροθυμία του αποικιακού παράγοντα, να παραχωρήσει την κυριαρχία του νησιού στον γηγενή πληθυσμό κυριάρχησε σε κάθε προσπάθεια εξεύρεσης λύσης, επηρεάζοντας τις εκάστοτε προσπάθειες για την δημιουργία μιας κρατική δομής, η οποία θα εξυπηρετούσε την ανάγκη των Κυπρίων για ανεξαρτησία. Με άλλα λόγια η διαμόρφωση του εσωτερικού καθεστώτος πραγματοποιήθηκε βάσει διεθνοπολιτικών παραγόντων, όπως την ανάγκη για διατήρηση της συνοχής του NATO, τον σκοπό της προβολής της ισχύος της Ατλαντικής Συμμαχίας στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και την εξυπηρέτηση μιας γεωπολιτικά ισχυρής Τουρκίας.

Έτσι η πολιτειακή ανάπτυξη και ο διεθνής χαρακτήρας της Κύπρου ακολούθησε εξαρχής μια ανορθόδοξη πορεία, καθώς το αίτημα για δικαιοσύνη υποτάχθηκε από την αρχή στις στρατηγικές πραγματικότητες και ανάγκες της εποχής, πορεία, η οποία μπορούμε να πούμε ότι συνεχίζεται και μέχρι σήμερα. Η ανάγκη για την επίτευξη της τάξης της ισορροπίας της ισχύος, εντός των συνθηκών που περιγράψαμε, συνεπώς, κυριάρχησε στην Κύπρο από την στιγμή που το αίτημα των ελληνοκυπρίων άρχισε να προβάλλεται σε διεθνές επίπεδο και να επεξεργάζεται βάσει στρατηγικών παραγόντων. Εύστοχα, άλλωστε, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η Κύπρος, αποτελεί «όμηρο της ιστορίας»¹⁰ ή μάλλον όμηρο στρατηγικών πραγματικοτήτων.

Βιβλιογραφία Κεφαλαίου

Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (μτφ, Νικόλαος Ραπτόπουλος. Επιστημονική επ. Νεοκλής Σαρρής), Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998. Σελ. 149-159.

¹⁰ Christopher Hitchens, *Hostage to History: Cyprus from Ottomans to Kissinger*, New York, 1989.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Christopher Hitchens, *Hostage to History: Cyprus from Ottomans to Kissinger*, New York, 1989.

Hedley Bull, *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001.

ΓΑΛΕΡΙΣΤΗΜΟ ΠΕΡΑΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2000.

Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα. Ρεαλιστική Προσέγγιση Διεθνών Σχέσεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995.

Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Λ. Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988.

Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος. Επιστημονική επ. Νεοκλής Σαρρής), Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Κωνσταντίνος Β. Σωτηρέλης, *Η Πολιτική των Υπερδυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο*, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1989.

Βασίλης Μουτσόγλου, *Η Τουρκία στο Μεταβαλλόμενο Διεθνές Περιβάλλον και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Από τη Συνάντηση στο Lancaster House στην Απόφαση Ελσίνκι*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2000.

Γ. Τενεκίδης, *Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή*, στο: Γ. Τενεκίδης, Γ. Κρανιδιώτης, *Κύπρος: Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Εστία, Αθήνα 1981.

Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου, 1928-1973*, Αθήνα 1981.

Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 1989.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Α΄ Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσιτσάς, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963), Β΄ Τόμος*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1982.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002.

Κρανιδιώτης Νίκος, *Οι Διεθνείς Διαστάσεις του Κυπριακού*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (γεν. επ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχεία, Γεγονότα και Κείμενα*, Αθήνα 1994.

Νεοκλής Σαρρής, *Η άλλη Πλευρά: Πολιτική Χρονογραφία της Εισβολής στην Κύπρο με Βάση Τουρκικές Πηγές*. Α' Τόμος, Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1977.

Νίκος Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία. Κύπρος 1960-1974*, τόμος Β' , Αθήνα 1985.

Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981.

Παναγιώτης Ήφαιστος, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Διαδρομή, Αντικείμενο, Περιεχόμενο και Γνωσιολογικό Υπόβαθρο*, Εκδόσεις Ποιότητα. Αθήνα 2006.

Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Βασίλλη στο Τείχος του Βερολίνου (1789-1989)*, Τόμος Β', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000.

Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001.

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007.

Erik J. Zürcher, *Συγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

F. Weber, *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος. Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα, 1983.

Hedley Bull, *Η Αναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2001.

Niyazi Kizilyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009.

Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2004.

Robert Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η Διεθνής Οικονομική Τάξη*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2002.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Barnett, Michael N, *Confronting the Costs of War: Military Power, State, and Society in Egypt and Israel*, Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1992.

B. Russett & H. Starr, *World Politics: The Menu for Choice*, (9th ed.), Wadsworth, Cengage Learning, 2010.

Butler, L. J., *Britain and Empire: Adjusting to a Post-Imperial World*. London: I.B. Tauris, 2002.

Christopher Hitchens, *Hostage to History: Cyprus from Ottomans to Kissinger*, New York, 1989.

Evanthis Hatzivassiliou, *Britain and the International Status of Cyprus*, Mineapolis, 1997.

- Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, London: Hurst 1977.
- F. Cardoso, E. Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, Los Angeles: University of California Press, 1979.
- F.A. Vali, *Bridge over Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, The John Hopkins University Press, Baltimore 1971.
- Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambridge: The M.I.T. Press, 1965.
- F. Erkin, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara 1968.
- Geoffrey Lewis, *Modern Turkey*, London: Ernest Benn, 1974.
- H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (revised by: Kenneth W. Thompson), 6 ed. rev, McGraw Hill, Boston, Massachusetts, 1984.
- Harold Macmillan, *Riding the Storm, 1956-1959*, London 1971.
- J.N. Rosenau, *The Study of Political Adaptation*, London: F. Pinter, 1981.
- J. David Singer, *The Level of Analysis Problem in International Relations*, World Politics, Vol.14, The International System: Theoretical Essays (Oct. 1961), John Hopkins University Press.
- Karpat Kemal H., *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, Princeton 1959.
- Kemal H. Karpat (επ), *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, Leiden, Netherlands, 1975.
- Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- Kissinger Henry, *Diplomacy*, Simon & Schuster, 1994.
- Melek Fırat, *Yunanistan İlişkileri*, İstanbul: İletişim 2002.
- Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council on Foreign Relations Press, New York 1992.
- Nasuh Uslu, *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy, and Turkish-American Relations, 1959-2003*, Nova Science Publishers, Inc, New York 2003.
- Niyazi Kizilyürek, *Turkey and Greece in the Realm of Western Politics towards the Near East*, Nicosia 1994.
- Procopis Papastratis, *British Policy towards during the Second World War 1941-1944*, Cambridge University Press, 1984.
- R. Keohane & J. S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, Little, Brown, 1977.

Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge University Press, 1977.

Walter Laqueur, *The struggle for the Middle East : the Soviet Union and the Middle East 1958-68*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969.

William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Taylor & Francis Ltd, United Kingdom 2007.

William Roger Louis, Roger Owen (επ.), *The Suez Crisis and its Consequences*, Oxford, 1989.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΑΙΑ